

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Харківський
Національний Університет
імені В.Н. Каразіна

**ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ**

**VIVAT
JUS**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Всеукраїнська науково-практична конференція

Харків-2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 8 від 02.03.2023 року*

А 44 Актуальні проблеми міжнародного права: Всеукраїнська науково-практична конференція (Харків, 10 березня 2023 року): збірник матеріалів / за ред. Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленка, В. М. Шамраєвої. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 244 с.

До збірника увійшли матеріали наукових доповідей та повідомлень науковців, науково-педагогічних працівників, співробітників правоохоронних, правозахисних і судових органів, молодих вчених, здобувачів вищої освіти, присвячені актуальним проблемам міжнародного права, серед яких виокремлюються вісім основних напрямів: 1. Демократія, верховенство права на захисті миру та безпеки; 2. Міжнародні відносини: реалії сьогодення; 3. Міжнародне гуманітарне право: виклики сьогодення; 4. Сучасні збройні конфлікти: причини умови, способи їх вирішення, забезпечення прав людини; 5. Відповідальність у сучасному міжнародному праві; юрисдикційні питання; 6. Протидія міжнародній злочинності; 7. Права людини крізь призму сучасних викликів і загроз; гендерна рівність – на шляху до сталого розвитку; 8. Гуманітарні кризи сучасності, надання допомоги та співпраця щодо ліквідації наслідків.

Редакційна колегія: Т.Л. Сироїд, д.ю.н., проф. (головний редактор); О.А. Гавриленко, д.ю.н., проф. (заступник головного редактора); Шамраєва В.М., д.п.н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, юридичний факультет, майдан Свободи, 6, м. Харків, 61022.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Матеріали публікуються в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їхній зміст.

© Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна, 2023

© Юридичний факультет, 2023

ВОЄННІ ЗВИЧАЇ МОСКОВИТІВ ОЧИМА ШВЕДСЬКОГО ДИПЛОМАТА ПОЧАТКУ XVII СТ. ПЕТРА ПЕТРЕЯ ДЕ ЕРЛЕЗУНДА

Гавриленко Олександр Анатолійович

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Протягом останнього року в умовах повномасштабної агресивної війни росії проти України стає все більш помітним посилення інтересу як фахівців – правознавців, істориків, політологів, так і широкого кола громадян, до проблем міжнародного гуманітарного права, зокрема й до його історії. Водночас, дослідники все частіше звертають увагу й на проблему становлення та розвитку внутрішньодержавного військового права держави-агресора, що, зокрема, відкриває можливості для кращого розуміння коренів сучасних форм та методів ведення нею війни з Україною.

Цінним історичним джерелом у цьому плані, з огляду на обмеженість джерел (відсутність збірок норм звичаєвого права на кшталт широко відомих Кутюмів Бовезі), що безпосередньо висвітлювали б воєнні звичаї, які панували в Московському царстві понад чотири століття тому, є книга шведського дипломата Петра Петрея де Ерлезунда (1570-1622), який спочатку протягом чотирьох років перебував тут у службових справах, а потім ще двічі – у 1608 та 1611 роках приїздив до Москви в якості посланця шведського короля Карла IX. Оскільки дипломат був добре освіченою людиною (хоча свого часу й не завершив курс навчання в університеті), свою працю «Regni Muschowitici Sciographia (або Muschowitische Cronika)» він написав латиною (1615 р.), а через п'ять років особисто переклав її на німецьку мову [1]. В російській імперії книгу з деякими купюрами та змінами, але без перекладу російською (вочевидь, щоб пересічні піддані імперії не могли ознайомитися з фактами, які об'єктивно відображали правову реальність минулого), видано у 1851 р. [2]. А в 2020-2022 рр. україномовний переклад фрагментів цієї праці, частина з яких раніше була перекручена російськими видавцями XIX ст., з виправленнями відповідно до першого німецькомовного видання опублікував вітчизняний історик О.А. Палій [3].

Серед значного обсягу цікавих свідчень Петра Петрея про специфічну історію та культуру Московського царства, про особливості національного характеру її населення, для нас значний інтерес становлять його зауваження про характерні риси звичаєвого права, яким унормовувалося проведення мобілізації, визначався статус військовослужбовців, регулювалося ведення воєнних дій, полон, укладення договорів про мир та ін.

В першу чергу привертає увагу загальна характеристика, яку шведський дипломат надає звичаям, що панували в Московському царстві, називаючи їх «огидними, грубими та неосвіченими» [3, с. 134]. Він наголошував, що «коли московити сваряться і ворогують зі своїми сусідами, не можуть домовитися і помиритися з ними, а хочуть битися і воювати, вони поведуться не так, як заведено в інших славетних володарів». Зокрема, П. Петрей звертав увагу на те, що в московитів (на відміну від колишніх київських князів – згадаємо хоча б вислів князя Святослава «Іду на ви») зовсім не було заведено оголошувати війну. Вони нападали підступно, зненацька і основною метою таких нападів часто було просто розграбування майна, що належало мирному населенню сусідньої держави. Дипломат писав: «Вони не велять сповістити або оголосити в листі або вісником про своє бажання вести війну, а перш ніж їхні вороги встигнуть озирнутися і вжити заходів, вони вдираються на їхню землю з ...тисячами людей, розорюють і спустошують її мечем і вогнем. Поки вороги це помітять і встигнуть підготуватися, вони вже розорять їхню землю на кілька миль і повернуться додому» [3, с. 124].

Доволі докладно шведський посланник описує й те, як на Московії відбувалася мобілізація: «У воєнний час усі вони, скільки їх занесено у великокняжий список, старі та

молоді, повинні йти в похід. Ніхто не уникне цього, а хоч би який був старий, слабкий і хворий, він усе-таки має йти, хай навіть ледве ноги тягне. Ніщо не врятує від цього... Навіть хто лежить і вже бореться зі смертю має йти в похід, хоч навряд чи проживе понад три або чотири дні, якщо тільки не хоче, щоб описали масток його і спадкоємців його та віддали іншому...» [3, с. 125-126].

Забрані до війська, незалежно від їхнього соціального статусу в мирний час, тепер ставали цілком безправними. Забезпечення, яке отримували московити, навіть не рядові, під час несення військової служби, був жалюгідним порівняно з грошовим, матеріальним та харчовим забезпеченням воїнів армій європейських держав. «Дивно, що москвитяни можуть виходити в поле такою кількістю в сотні тисяч, хоча отримують настільки малу платню від великого князя», – писав П. Петрей. «Та й у табір до них не привозять ніяких харчів, а кожен сам повинен піклуватися про себе і своїх служок, привозити все необхідне з дому. Ніхто не сміє відкрити рота і сказати слово про гроші або їжу, але всі вони, вищого і нижчого звання, такі віддані та слухняні великому князю, що без жодних відмовок жертвують для нього всім своїм майном і самим життям» [3, с. 133].

З обуренням дипломат характеризує ставлення московитів до полонених. «Жорстокість, мерзотне життя, варварська і немилосердна природа московитян, – зазначає він, – відомі багатьом людям, які бували в їхній землі, а особливо тим, що потрапили туди бранцями з чужих країв і повинні були витримати муки та катування в полоні. Москвитяни вдень і вночі думають і морочать голову, якими б новими способами мучити людей: вішати (вочевидь підвішувати – авт.), варити, або ж смажити їх? І жоден народ, ані турок, ані татарин, не вигадас нічого страшнішого і гіршого. Навіть якби був у них Берил, який подарував тирану Фалариду¹ мідного бика для мук і катування людей, чесно кажучи, москвитяни не піддали б його катуванню, а, напевно, зробили йому великий дарунок за те, що вигадав таку муку, коли люди, яких посадили у вола, ревуть, наче воли...» [3, с. 134].

Такі характеристики не є наслідком якогось особистого негативного ставлення П. Петрея до московитів. Вони багаторазово підтверджуються свідченнями інших європейських дипломатів, військових та купців що мали змогу особистого знайомства зі звичаями, які панували в цій державі (серед таких можна пригадати Джерома Горсея, англійського посланця в Московії у 1573-1591 рр., автора книги «Подорожі сера Джерома Горсея», Якоба Ульфельдта, данського дипломата» («Подорож до Росії», 1578 р.), Генріха фон Штадена, німецького найманця, який перебував у Московії з 1564 по 1576 рр., зокрема на службі в опричнині («Країна і правління московитів, описані Генріком фон Штаденом», 1578 р.), Йогана Таубе і Елєрта Крузе, ліфляндських найманців при дворі московського князя («Великого князя Московського нечувана тиранія разом з іншими вчинками, здійсненими ним з 66-го по 72-й рік, у той час колишніми його радниками, докладно, як вони самі бачили, чули і випробували, найсвітлішому і вельможному князеві пану Івану Хоткевичу на знак особливої честі правдиво описані», 1572 р.) та ін.

Водночас, потрапляючи в полон самі, московити принижено вимолювали співчуття до себе: «Коли бачать, що їм не врятуватися і не сховатися в ...швидкій втечі, а треба здатися ворогу, бути вбитими або полоненими, росіяни кидаються прямо з коня, припадають обличчям до землі і зі сльозами на очах принижено просять пощади» [3, с. 128].

Звичайно, жодної допомоги пораненим в бою ворогам або полоненим, які потребували лікування, московити не надавали, так само, як не надавали її й своїм: «Коли хтось занедужає в таборі або отримає рану в битві, так, що не зможе більше нести служби, йому не дозволяється їхати додому, а він повинен залишатися з військом поки не помре або не одужає. Хто без дозволу піде додому, хворий він чи здоровий, і це викривається, полководець наказує повернути його і без будь-якої пощади карає смертною карою...» [3, с. 126].

¹ Фаларид (Фаларіс) – тиран міста Акраганта з 570 до 554 року до н.е.

Коментуючи тогочасні проблеми права міжнародних договорів П. Петрей зауважує, що укладаючи мирні угоди очільники Московського царства зазвичай не обтяжували себе жодними зобов'язаннями їх дотримуватися, грубо порушуючи вже широко знаний у той час принцип *pacta sunt servanda*. З цього приводу П. Петрей пише: «Так само, як воюють обманом і хитрістю, ту ж вправність використовують вони і для укладання миру, особливо коли кажуть, що хочуть дотримуватися вічного миру з сусідами. Людей, які не підозрюють про підступ і хитрість, легко вводять в оману такими словами, вони думають і вірять, що цей урочисто укладений, вічний та незмінний мирний договір буде непорушним». Але вже невдовзі московити заявляють, що «цей вічний мир з ворогом повинен тривати не довше, поки живі государі, які уклали його. Коли вони помирають, вмирає і мир, і вічність його, а отже настає кінець і вічному мирному договору» [3, с. 124-125]. Хоча жодні прямі аналогії з сучасними подіями з наукової точки зору є недоречними, та все ж мимоволі спливають порівняння з долею україно-російського Договору про дружбу, співробітництво та партнерство від 31 травня 1997 р. [4, с. 117-166], а також сумнозвісного Будапештського меморандуму [5, с. 167-182].

Отже, зважаючи на усе викладене маємо можливість дійти висновку: праця Петра Петрея де Ерлезунда (1570-1622), який був глибоко обізнаний у московських справах, є цінним джерелом з історії Московського царства. Вона містить цікаву інформацію з етнопсихології, історії дипломатії, а також історії права, зокрема й міжнародного. Значення цього історичного джерела посилюється тим, що спостереження, факти та міркування, наведені в ньому неодноразово підтверджуються іншими джерелами, в тому числі й працями інших сучасників – дипломатів, комерсантів та військових, які зналися на особливостях економіки, внутрішньої та зовнішньої політики Московії. З праці П. Петрея ми бачимо, певну наступність у національному характері населення сучасної росії, звичаях, що й нині, за умов поширення в російському соціумі правового нігілізму, в значній мірі регулюють поведінку та діяльність громадян рф, зокрема й військовослужбовців, найманців ПВК та ін. Ці звичаї становлять собою історично обумовлений набір неписаних шаблонів, норм, правил поведінки, що увійшли в звичку внаслідок багаторазового їхнього застосування впродовж тривалого життя соціальної спільноти, служать засобом залучення людей до соціального і культурного досвіду та передачі його від покоління до покоління, регламентують відносини всередині спільноти, підтримують колективну згуртованість. Розуміння цих звичаїв та особливостей національного характеру російського народу (незважаючи на наявність певних виключень, які, утім, ще виразніше підкреслюють загальне правило) надасть можливість політикам, юристам, дипломатам, військовим фахівцям краще орієнтуватися в поточній ситуації та вибудовувати адекватні оточуючим реаліям вектори діяльності у своїй професійній сфері.

Список використаних джерел:

1. Historien und Bericht von dem Großfürstenthumb Muschkow. [Б.м.]: [Б.в.], 1620. 180 с.
2. Ex Petri Petrei Chronicis Moscoviticis. *Сказания иностранных писателей о России, изданные Археографической комиссией*. Т. 1. Санкт-Петербург: Тип. Э. Праца, 1851. С. 137-382.
3. Збагнути Росію. Свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна / упор. О. Палій. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2022. 400 с.
4. Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation. Kiev, 31 May 1997. No. 52240. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/v3007.pdf> (date of access: 02.03.2023).
5. Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, 5 December 1994. No. 52241. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/v3007.pdf> (date of access: 02.03.2023).

СВОБОДА ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ, ЯК СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Голубєва Вікторія Олегівна

кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри публічного та міжнародного права Київського
національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Відповідно до резолюції Європарламенту, 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС [8], що є юридично і процедурно визначальною віхою. Проте досвід вступу до ЄС інших країн, в рамках підготовки до членства, свідчить, що статус кандидата передбачає масштабну трансформацію країни в економічній, соціальній, правовій, правозастосовній та ін. сферах, зокрема: - наближення до європейських стандартів рівня життя, добробуту та правового захисту громадян України; - належного стану та ефективного функціонування всіх складових національної економічної системи, готовності її до входження до внутрішнього ринку ЄС та ін. Успішне та швидке завершення євроінтеграційних процесів та набуття повноцінного членства вимагає від України продовження реалізації системної державної політики, як взагалі, так і відповідно до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. Як відомо Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. передбачає три напрями інтеграції: - політичну (Розділ II), економічну (розділи IV, V), правову (наприклад, ст. 56 п. 8, ст. 57 п. 3, ст. 348 п. 3, ст. 355, ст. 405, ст. 428 та ін.) [9].

Євросоюз на шляху до внутрішнього ринку (економічного союзу), поступово пройшов всі рівні економічної інтеграції від зони вільної торгівлі, через - митний союз (що власне посилює зону вільної торгівлі спільним митним тарифом стосовно третіх держав (недоліком є те, що вільний рух товарів може призвести до зникнення цілих виробничих галузей тих держав-членів, які неспроможні витримати конкуренцію з іншими державами-членами); - спільний ринок (який передбачає поряд з вільним рухом товарів і вільний рух інших економічних факторів: робочої сили, послуг, капіталів).

Внутрішній ринок (економічний і валютний союз) удосконалення та поглиблення спільного ринку, що призводить до функціонування такого ринку як ринку однієї держави, фактично це об'єднання держав, що передбачає поряд з загальним митним тарифом та свободою руху всіх факторів виробництва також і координацію внутрішньої макроекономічної політики та уніфікацію законодавств у ключових сферах – валютній, бюджетній, грошовій. Створюються вже не координуючі органи, а постійно діючі органи для проведення оперативного регулювання та прийняття рішень від імені всіх держав-учасниць, іноді без погодження з ними.

Хотілось би дещо детальніше зупинитися саме на вільному руху товарів в рамках ЄС. Територія вільного руху товарів – «митна територія ЄС», що є простором, на який поширюється спільний митний тариф, що визначається ст. 3 митного кодексу ЄС (регламент ЄЕС № 2193/92 від 12.10.1992 р. [1]), що включає в себе також Монако, Сан Марино, Ватикан, Андорру та Туреччину.

Основним економічним завданням ЄС з самого початку було створення «спільного» або «внутрішнього» ринку. (Ст. 3(3с) ДФЄС: «Союз створює внутрішній ринок ...». Ст. 4(1)(а) ДФЄС: - внутрішній ринок відноситься до спільної компетенції ЄС та держав членів.). Відповідно до ст. 14(2) ДФЄС: «Внутрішній ринок охоплює простір без внутрішніх кордонів, де згідно з цим Договором забезпечено вільне пересування людей, товарів, послуг та капіталу». Для створення спільного ринку Договори ЄС проводять подвійну стратегію: - негативної інтеграції: фундаментальні заборони, які заперечують незаконні перепони в національному законодавстві для торгівлі в межах Союзу (ст.ст. 3, 23-31 ДФЄС); - позитивної інтеграції, яка полягає в обов'язку ЄС запровадити позитивне європейське законодавство для

гармонізації різноманітних національних законів (наприклад, ст.ст. 93-95, 100, 136 ДФЄС) [4].

На підставі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. [9] регіональна економічна інтеграція між ЄС та Україною відбувалася до тепер практично в найпростішій формі – зони вільної торгівлі (ст. 25), хоча і поглибленої і всеохопної [3], що передбачає усунення тарифних і нетарифних перешкод для торгівлі товарами між державами-членами, при збереженні стосовно третіх держав національної зовнішньоторговельної політики.

У відповідь на прохання України максимально полегшити умови експорту продукції в умовах війни, з метою поглиблення торговельних відносин з ЄС та продовження експорту до інших країн світу, Євросоюзом було введено в дію з 04.06.2022 р. по 05.06.2023 р. регламент № 2022/870 від 30.05.2022 р. [7] про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до товарів українського походження (за певних умов) відповідно до Угоди про асоціацію 2014 р., в якому запроваджено:

- тимчасове призупинення дії всіх тарифів,
- тимчасове призупинення антидемпінгових мит
- тимчасове призупинення застосування глобальних захисних заходів щодо імпорту походженням з України.

Але, заходи з лібералізації торгівлі залежатимуть від низки умов, зокрема:

- дотримання правил походження товарів та відповідних процедур в рамках Угоди про асоціацію 2014 р.;
- утримання від будь-яких нових обмежень на імпорт з ЄС, включаючи як застосування нових мит чи інших заходів, так і посилення існуючих обмежень (окрім зумовлених необхідністю в умовах війни);
- повага України до демократичних принципів, прав людини та основних свобод, верховенства права, а також постійні зусилля щодо боротьби з корупцією та протиправною діяльністю, передбачені статтями 2, 3 та 22 Угоди про асоціацію 2014 р.

У таких умовах Європейський Союз є головним торговельним партнером України. За результатами 2022 року питома вага торгівлі товарами та послугами з ЄС склала 53,6% від загального обсягу торгівлі України (у 2021 році – 39,1%) [2]. Крім того, у 2022 р. в економічній сфері: - відбулася синхронізація енергосистем України, Молдови з ЄС; - лібералізація вантажних автомобільних перевезень (скасування дозволів); - допомога в експорті зерна та імпорті критичних товарів (Шляхи солідарності – Solidarity Lanes). Окремо необхідно зазначити приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту (ССТР) [5; 6], що об'єднує 36 європейських країн і забезпечує єдність і однаковість правил регулювання транзитних операцій, а також передбачає впровадження «Нової комп'ютеризованої система транзиту» (NCTS).

Шлях євроінтеграції не був і не буде легким для України. ЄС поступово, протягом багатьох десятиліть, проходив всі стадії економічного зростання та інтеграції, а для України, в сучасних умовах, це переважно політичне рішення, а не економічна готовність. В цих складних умовах для України, отримання статусу кандидата на вступ до ЄС [8], поряд з Угодою про асоціацію 2014 р. [9]: - укріплює підґрунтя для продовження трансформації держави в різних сферах; - відкриває доступ до фінансової і технічної допомоги для країн, які готуються до вступу в ЄС; - сприятливо впливає на покращення інвестиційної привабливості; - розвиває співробітництво в рамках програм та ініціатив ЄС, відкритих для країн-членів та країн зі статусом кандидата на членство.

Список використаних джерел:

1. ЕЕС. Council Regulation establishing the Community Customs Code (repealed). of 12 October 1992 No 2913/92. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eur/1992/2913/contents#> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Бюлетень стану торговельних відносин між Україною та ЄС у 2022 році. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5db05993-288d-4981-9f26->

f0f6efe586e2&title=BiuletенStanuTorgovelnikhVidnosinMizh UkrainoiuTasU2022-Rotsi (дата звернення: 03.03.2023).

3. Голубева В.О. Деякі аспекти регіональної економічної інтеграції між ЄС та України в рамках зони вільної торгівлі. «*O noua' perspectiva' a proceselor de integrare Europeana' a Moldovei 'si Ucrainei: aspectul juridic*». Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції м. Кишинів, Республіка Молдова, 25-26 березня 2016 року. Кишинів : S. n., 2016. С. 266-269.

4. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) від 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 03.03.2023).

5. Конвенція про процедуру спільного транзиту (ССТР) від 20.05.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text (дата звернення: 03.03.2023).

6. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30.08.2022 № 2555-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

7. Регламент Європейського Парламенту та Ради про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до української продукції відповідно до Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з одного боку, та Україною, з іншого боку від 30.05.2022 № 2022/870. PE/21/2022/REV/1. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/870/oj> (дата звернення: 03.03.2023).

8. Резолюція Європейського Парламенту про статус кандидата для України, Республіки Молдова та Грузії (2022/2716 (RSP)) від 23.06.2022 № P9_TA(2022)0249. URL: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250614/0136_1259089_Resolution_on_granting_candidate_status.pdf (дата звернення: 03.03.2023).

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 03.03.2023).

ОСОБЛИВОСТІ РЕВІЗІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Гутник Віталій Володимирович

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

Статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), як і статuti Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (далі – МКТЮ) та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (далі – МКТР) передбачають процедуру ревізійного перегляду як винятковий засіб захисту від судової помилки, який виходить за рамки простих помилок, які є підставами для апеляційного провадження [1, с. 474]. Однак, на відміну від статутів МКТЮ та МКТР, Статут МКС містить деякі прогресивніші норми, за якими ревізійний перегляд можливий тільки щодо засудження та призначення покарання, тобто унеможливлений перегляд виправдувального вироку.

Особливості провадження на стадії ревізійного розгляду передбачені у розділі 8 Римського статуту (ст. 84) [2], розділі 4 глави 8 Правил процедури та доказування (далі – ППД) [3] та підрозділі 2 розділу 4 частини 3 Регламенту МКС [4].

Ревізійне провадження чимось нагадує кримінальне провадження за нововиявленими обставинами у національному кримінальному процесі. Так, відповідно до п.1 ст. 84 Римського статуту, особа, визнана винною, або, у разі її смерті, дружина чи чоловік, діти, батьки чи будь-яка особа, яка була жива на момент смерті обвинуваченого, які ним були дані чіткі письмові вказівки із цією метою, або Прокурор від імені такої особи можуть подати клопотання до Апеляційної палати про перегляд остаточного обвинувального вироку чи покарання за таких підстав:

а) було виявлено нові докази, які і) були відсутні під час судового розгляду, і відповідальність за таку відсутність не може бути цілком або частково покладена на сторону, що звернулася з клопотанням; і ii) є достатньо важливими, що якби вони були доведені в ході судового розгляду, то це, вірогідно, призвело б до винесення іншого вироку;

б) було виявлено нові факти, які свідчать про те, що вирішальний доказ, який було взято до уваги в ході судового розгляду та від якого залежить обвинувальний вирок, був неправдивим, сфабрикованим або сфальсифікованим;

с) один суддя або декілька суддів, які брали участь у винесенні обвинувального вироку або у затвердженні обвинувачень, під час розгляду цієї справи вчинили серйозний проступок або грубе порушення своїх обов'язків, достатньо тяжкі для того, щоб слугувати підставою для усунення цього судді або цих суддів з посади відповідно до статті 46 Римського статуту.

Аналіз п.1 ст. 84 Римського статуту дозволяє дійти висновку, що особливістю ревізійного розгляду є суб'єкти, які можуть звернутися з проханням про ревізійний перегляд (ними можуть бути тільки засуджений, або, у разі його смерті, його близькі, а також Прокурор від імені такої особи) та предмет перегляду (обвинувальний вирок чи покарання). У порядку ревізійного розгляду не можуть бути переглянуті рішення про виправдання; Прокурор не вправі вимагати ревізійного перегляду, окрім випадку, коли він діє від імені засудженого. Відтак, не може мати місце «поворот на гірше» для засудженого, а тільки покращуватися його становище в результаті ревізії.

Клопотання про ревізійний перегляд подається в письмовій формі та повинне містити підстави, на яких вимагається перегляд. Наскільки це можливо, до клопотання повинні бути додані супровідні матеріали. Згідно п.1 пол. 66 Регламенту МКС, у клопотанні про ревізійний перегляд, яке подається на підставі п. 1 ст. 84 Статуту та пр. 159 ППД МКС, зазначається найменування та номер початкової справи. У клопотанні про перегляд, яке подається на підставі п. 1 (а) ст. 84 Статуту, викладаються нові факти або докази, які були невідомі або відсутні під час проведення судового розгляду, а також зазначаються ймовірні наслідки, які при поданні таких фактів чи доказів під час судового розгляду могли б бути відображені у рішенні Суду. В інших клопотаннях про перегляд, які подаються відповідно до п. 1 (б) або (с) ст. 84 Статуту, викладаються підстави подання такого клопотання. Ті факти, що лежать в основі будь-якого клопотання про перегляд, по можливості підтверджуються в офіційній заяві особи, якій відомі наведені факти.

У міру можливості повідомлення про надходження клопотання про перегляд надсилається учасникам початкової судової процедури, а також будь-якій іншій особі, яка безпосередньо зацікавлена у процедурі перегляду. Зазначені учасники та заінтересовані особи можуть подати відповідь протягом 40 днів з дати повідомлення про це клопотання.

У згаданій відповіді зазначаються найменування та номер справи та викладаються юридичні та/або фактичні причини, подані на підтримку цієї відповіді. У відповіді викладаються факти, на підставі яких заперечується чи спростовується наявність тих фактів, які стали підставою для зазначеного клопотання про ревізійний перегляд, і ці факти підтверджуються в офіційній заяві особи, якій відомі наведені факти.

Після цього, Апеляційна палата МКС приймає рішення про обґрунтованість клопотання; таке рішення приймається більшістю суддів Апеляційної палати; про прийняте рішення повідомляється заявник та, наскільки це можливо, усі сторони, які брали участь у

провадженні, пов'язаному з початковим рішенням (пр.159 ППД МКС).

Якщо Апеляційна палата встановить, що клопотання про ревізійний перегляд є обґрунтованим, вона уповноважена: а) скликати Судову палату, яка розглядала справу в першій інстанції; б) сформувавши нову Судову палату; або с) зберегти за собою юрисдикцію щодо цих питань для того, щоб, заслухавши сторони в порядку, встановленому в Правилах процедури і доказування, винести ухвалу про те, чи підлягає рішення перегляду.

Палата, яка буде проводити ревізійне слухання, видає за необхідності розпорядження про переведення засудженого до місця перебування Суду, про що повідомляє державі виконання вироку. Після цього Палата проводить слухання щодо перегляду рішення про засудження або покарання.

Для проведення слухання відповідна палата має, *mutatis mutandis*, усі повноваження Судової палати відповідно до частини 6 і правил, що регулюють провадження та подання доказів у палатах досудового (попереднього) провадження та судових палатах. Вимоги щодо прийняття та проголошення рішення за результатами ревізійного перегляду, згідно п.3 пр. 161 ППД МКС, регулюється положеннями п.4 ст. 83 Римського статуту, тобто положеннями, які застосовуються до рішень Апеляційної палати.

Список використаних джерел:

1. Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmschurst E An Introduction to International Criminal Law and Procedure. 2nd ed. Cambridge Press, 2010. 618 p.
2. Rome Statute of the ICC, 17 July 1998, URL: http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf
3. Rules of Procedure and Evidence of the ICC, 09 September 2002. URL: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/legal%20texts%20and%20tools/official%20journal/Documents/RulesProcedureEvidenceEng.pdf
4. Regulations of the Court. ICC-BD/01-01-04, 26 May 2004. URL: http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/B920AD62-DF49-4010-8907-E0D8CC61EBA4/277527/Regulations_of_the_Court_170604EN.pdf

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дракохруст Тетяна Вікторівна

доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету

Бегман Тетяна

студентка юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету

Повага і захист прав людини вважається одним з керівних напрямів діяльності Європейського Союзу відповідно до цілей і принципів даної організації, які закріплені в установчих договорах.

Інститут захисту прав та свобод людини і громадянина вважається системою норм, принципів, умов та вимог, котрі в сукупності забезпечують додержання прав і свобод й законних інтересів особи. Проте, виходячи із перелічених вище властивостей права особи на захист, цей інститут формують конституційно-правові й інституційні механізми захисту прав і свобод людини і громадянина.

Дослідженням даного питання займалося чимало науковців, зокрема серед них варто згадати таких як: Аббакумова Д. В., Біліченко В. В., Бойко Н. О., Гук Г. В., Маринів І. І., Мохончук П. С., Мішук І. В., Киричук Б. С., Сенаторова О. В., Юдківська Г. та інші.

В основі системи норм та механізмів захисту прав та свобод людини у ЄС лежать різні документи, які мають як обов'язковий, так й декларативний характер.

Вперше принцип захисту прав людини в праві Європейських Співтовариств був визнаний Судом ЄС в справі 29/69 Stauder [1970]. Вона стосувалася вимоги зі сторони одержувача соціальної допомоги скасувати зазначення даних про його особу (ім'я й адреса) на купоні, який надавався задля отримання продукції по пільгових цінах як соціальної допомоги. Суд ЄС визнав, що саме рішення Комісії 1969 р., котре надавало державам-членам дозвіл на встановлення пільгових цін для визначених категорій населення, не має нічого такого, що може порушити основні права людини, котрі охороняються Судом ЄС та закріплені в загальних принципах права Європейських Співтовариств [2, с. 133-135].

Поступово у Європі почали формуватися дві самостійні системи захисту прав людини – у межах Ради Європи та Європейських Співтовариств. При цьому система захисту, котра створювалася в Співтовариствах, була фрагментарною. Тож на перших етапах свого існування вона лише охоплювала економічні права. Пануючою була й ідеологія «ринкової людини».

Подальший розвиток європейської інтеграції, та поширення її на політичну сферу, в тому числі сферу юстиції й внутрішніх справ супроводжувався подальшою появою рішень судів держав-членів, в котрих вони відмовлялись визнавати перевагу права Співтовариств стосовно внутрішнього конституційного законодавства про права та свободи людини. Все це спонукало держави-члени та органи Співтовариств звернути увагу на захист прав людини. З'явилося чимало документів, в котрих була зроблена спроба визначити основні права та свободи людини у межах Європейських Співтовариств. Саме до них можна віднести Європейську соціальну хартію 1961 р., Декларацію основних прав і свобод 1989 р., Хартію основних соціальних прав працівників 1989 р. тощо [1, с. 248-256].

Важливе значення для подальшого визнання прав людини складовою права Європейських Співтовариств було ухвалення Єдиного європейського акта 1986 р. В його преамбулі було зазначено посилання на Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 р. (ЄКПЛ) як на важливу основу для підтримки демократії.

ЄС визнає Європейську конвенцію 1950 р., проте не є її учасником, й тому Конвенція не є частиною права Євросоюзу. Хоча Союз і не претендує на провідну роль в захисті прав людини у Європі, є певна конкуренція між Радою Європи та Євросоюзом. Проти приєднання до цієї Європейської конвенції без внесення змін саме до установчих документів про європейські інтеграційні об'єднання також виступив Суд ЄС. Однією із важливих причин цієї позиції було те, що дане приєднання передбачало б запозичення норм без врахування специфіки ЄС та його права. Ще однією важливою причиною стала відсутність в Європейській конвенції 1950 р. розгорнутого каталогу соціальних, економічних й культурних прав, котрі містяться у іншому документі Ради Європи – Європейській соціальній хартії 1961 р., переглянутої в 1996 р. З другого боку, Суд не хотів підпорядковувати свою юрисдикцію Європейському суду із прав людини. Адже громадяни ЄС за захистом прав можуть звертатись як до судових органів ЄС так і Європейської конвенції 1950 р., то тут виникає проблема, рішення кого із них матиме пріоритет в випадку колізії [8, с. 50-62].

Вирішення таких питань певним чином було знайдено із підписанням Лісабонських договорів та Хартії ЄС основних прав в редакції 2007 р. Ще до підписання Лісабонських договорів вже були зроблені перші кроки задля розмежування компетенції Європейського суду із прав людини та Суду ЄС. Європейський суд із прав людини в низці своїх рішень обґрунтував доктрину обмеженого втручання в сферу компетенції ЄС, якщо ж правопорядок Союзу забезпечує еквівалентний захист прав людини у об'єднанні. Суть її полягає в визнанні із боку Європейського суду із прав людини еквівалентного захисту, якщо ж особи, котрі перебувають на території Союзу, мають можливість оскаржити у Суді акти інститутів ЄС, котрі порушують права людини, гарантовані Європейською конвенцією 1950 р.

Хартія ЄС основних прав 2007 р. має особливий статус в праві ЄС. Вона також містить

розгорнутий каталог основних прав та свобод, котрі визнаються за кожною особою, яка знаходиться на території Євросоюзу, та охоплює громадянські, політичні, економічні, соціальні й культурні права. Завдяки Хартії всі вони отримали однаковий юридичний режим, що і означало остаточний відхід від концепції «ринкової людини» [6, с. 265-269].

Хартія має статус установчих договорів, хоча і не є їхньою складовою. В основу Хартії було покладено новий світоглядний підхід на людину і її місце в світі. В преамбулі Хартії проголошується, що в центрі діяльності Союзу знаходиться людина й її інтереси. На відміну від більшості міжнародно-правових документів, у яких за основу класифікації основних прав було взято предмет суб'єктивного права, класифікація прав та свобод в Хартії зроблена на основі цінностей, на захист котрих вони спрямовані. До цих цінностей віднесені людська гідність, свобода особи, рівність та солідарність.

Комплекс основних прав та свобод особи поділяється на декілька категорій. Це особисті права та свободи; політичні права та свободи; економічні, соціальні й культурні права; основні обов'язки. Їх доповнюють гарантії прав та свобод особи.

Договір про Євросоюз (ДЄС) містить декілька положень стосовно забезпечення прав людини. В статті 2 зазначено, що Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно із правами осіб, які належать до меншин. ДФЄС також закріплює гарантії захисту прав та свобод людини: компенсації збитків особі, які завданні діяльністю ЄС і його посадовими особами (ст. 340). Рішення Суду ЄС визначають основні принципи захисту прав та свобод особи у Євросоюзі [7, с. 170-179].

Європейська система захисту прав людини включає у себе також інститут Комісара Ради Європи із прав людини (далі – Комісар). 7 травня 1999 р. Комітет міністрів Ради Європи на своїй 104 – й сесії у Будапешті прийняв Резолюцію (99) 50 про Комісара із прав людини Ради Європи. Таким чином, у рамках найавторитетнішої правозахисної організації, котрою є Рада Європи, з'явився новий інститут, незалежна посадова особа, завдання котрої сприяти повазі прав людини та їхньому дотриманню у країнах РЄ [4, с. 23-25].

Таким чином, протягом останніх 60 років Європейський Союз пройшов досить тривалий шлях становлення своєї власної системи захисту прав людини: від повного відхилення ідеї, що саме захист прав людини може користуватися перевагою перед положеннями права ЄС, і до розробки власного каталогу прав людини, котрим стала Хартія основних прав. Окрім того, набуття чинності Лісабонським договором запровадило і правові підстави для приєднання ЄС до Європейської конвенції із прав людини.

Список використаних джерел:

1. Аббакумова Д.В. Щодо контрольних механізмів захисту прав людини в межах Ради Європи. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. / редкол.: А.П. Гетьман, І.В. Яковюк, В.І. Самощенко та ін. Харків: Право, 2015. Ч. 1. С. 248–256
2. Біліченко В. В. Механізм європейської системи захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 53(2). С. 133-135
3. Бойко Н. О. Упровадження європейських стандартів прав людини в національну систему судового захисту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 1. С. 14-19
4. Гук Г. В. Місце комісара Ради Європи в механізмі захисту прав людини. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2019. № 7(2). С. 23-25
5. Маринів І. І., Мохончук П. С. Захист прав людини в Європейському Союзі. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 1. С. 67-72
6. Міщук І. В., Киричук Б. С. Судовий захист прав громадян у контексті процедури прийняття рішення Європейським судом з прав людини. *Аналітично-порівняльне*

7. Сенаторова О. В. Еволюція європейської системи захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2017. Вип. 47(3). С.170-176.

8. Юдківська Г. Розвиток доктрини захисту прав людини в практиці Європейського суду з прав людини. *Слово Національної школи суддів України.* 2020. № Спец. вип. С. 50-62

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Камінська Наталія Василівна

доктор юридичних наук, професор

головний науковий консультант

Дослідницької служби Верховної Ради України

З огляду на реалії української дійсності, з-поміж актуальних і невідкладних завдань, які постали перед науковцями і державними діячами, уповноваженими національними і міжнародними інституціями, безперечно, належне вивчення і розслідування воєнних злочинів, використання ефективних механізмів притягнення до відповідальності за їх вчинення тощо.

Водночас стан наукової розробленості даної проблематики, видається, до певної міри фрагментарним, спостерігалась незначна увага вітчизняних і зарубіжних учених до питань співвідношення військових і воєнних злочинів, національної і міжнародної юрисдикції, постійно діючих і тимчасових органів, організацій, покликаних здійснювати переслідування і притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Це стосується і вивчення стану імплементації міжнародно-правових стандартів у даній сфері у законодавство України, порівняльно-правових досліджень такого досвіду у зарубіжних країнах, а також модернізації ефективних засобів гарантування міжнародного і регіонального правопорядків, універсальної і регіональних систем забезпечення міжнародного миру і безпеки.

Триваюча військова агресія росії проти України з 2014 року і до сьогодні, повномасштабне вторгнення на територію України 2022 року, як відомо, спричинили і спричиняють численні людські жертви, руйнування заборонених міжнародним гуманітарним правом об'єктів, заборонених засобів і методів ведення воєнних дій і т.д. Тому вже сьогодні невідкладним є створення організаційно-правової основи і відповідних механізмів притягнення воєнних злочинців до відповідальності.

Як відомо, загальний перелік воєнних злочинів та їх основні характеристики закріплені у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (МКС). Відповідно до його положень такі злочини можуть здійснюватися як під час міжнародного збройного конфлікту, так і під час збройного конфлікту, що відбувається в межах держави, без зовнішнього іноземного втручання. Тобто, категорія «воєнний злочин» трактується як неправомірні дії (загалом свідомі), які порушують встановлені людством правила, принципи та закони ведення бойових дій, які знаходять своє практичне закріплення у міжнародних-правових актах [1-3].

У свою чергу, правова природа категорії «військовий злочин» відзначається багатоманітністю й неоднозначністю, з огляду на той факт, що у різних державах сучасного світу врегульовується по-різному. Йдеться, передусім, про національне кримінальне законодавство, зумовлене відповідними правовими традиціями і звичаями, національною правовою системою, державною політикою тощо. У Кримінальному кодексі України передбачені склади такого виду злочинів в ХІХ розділі «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (Військові кримінальні правопорушення)». Це передбачені даним розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені

військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [4]. У результаті несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, які утворені відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Певні склади «військових злочинів», передбачені КК України, що мають всі ознаки «воєнних злочинів», а саме за статтями 432-434 (мародерство, насильство над населенням у районах бойових дій, погане поводження з полоненими та незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця) [4].

У ряді країн розвивається військове кримінальне право з власними джерелами, тому США склади «військових злочинів» передбачені у «Єдиному кодексі військової юстиції», Англії – «Акті про армію», Німеччині – Законі «Про військові злочини» [5].

На наш погляд, такі питання потребують ґрунтовного вивчення, а кращі зарубіжні практики можуть бути використані на шляху усунення прогалин і неузгодженостей у національному законодавстві. Це стосується також і досвіду імплементації Римського статуту МКС, створення спеціальних механізмів, поряд з існуючими задля розслідування воєнних та інших пов'язаних злочинів, притягнення до відповідальності за їх вчинення і відшкодування заподіяних збитків.

Так, крім власне воєнних злочинів, відповідно кримінальної відповідальності за їх вчинення під час війни, має місце вчинення й інших злочинів, зумовлених війною (державна зрада, колабораціонізм, сексуальне насильство, зокрема зґвалтування, пограбування, розбій, вивезення культурних цінностей та ін.). Ряд учених підкреслюють, що юридична відповідальність за злочини в умовах воєнного часу має дихотомічний вимір, включаючи національний і міжнародний аспекти. Це підтверджують такі фактори: специфіка суб'єктного складу відповідних злочинів (комбатанти, військове та/або державно-політичне керівництво держави як учасники війни); фіксація відповідальності за воєнні злочини на рівні національного і міжнародного права; існування міжнародних, наднаціональних інституцій, своєрідних механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини тощо [5-8].

Загалом, як на національному, так і на міжнародному рівні поступово сформувалися відповідні інститути, інструменти і механізми притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Фактично в останні десятиліття ХХ ст. та на початку ХХІ ст. з'явилися постійні органи міжнародного кримінального судочинства та активно розвивається інститут кримінальної відповідальності фізичних осіб в міжнародному праві. Поряд з цим, все частіше дослідники зосереджують увагу на вивченні підстав та інших особливостей даного інституту, встановлення відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, геноцид, агресію і т.д.

Отже, при застосуванні загальних і спеціальних механізмів притягнення до відповідальності за злочини під час війни в Україні потребує належного узагальнення досвід прийняття і реалізації таких міжнародно-правових джерел: Статут ООН (1945), статuti Нюрнберзького (1945) і Токійського (1946) воєнних трибуналів, статuti міжнародних кримінальних трибуналів по Югославії (1993) і Руанді (1994), Римський статут МКС (1998), Женевські конвенції (1949) і додаткові протоколи до них, а також численні конвенції і резолюції ООН тощо.

Окремо звернемо увагу вчергове на потребу ратифікації Україною Римського статуту МКС, а також неналежної імплементації його положень у національне законодавство. Вивчення форм і способів імплементації Римського статуту у практиці зарубіжних країн демонструє такі основні підходи: 1) прийняття законодавчого акту, спрямованого на здійснення імплементації, який буде мати пріоритет над національними законами та іншими нормативно-правовими актами при виникненні протиріч стосовно юрисдикції МКС; 2) внесення змін та доповнень до конституції та інших нормативно-правових актів; 3) внесення

змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжується прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС. Оптимальним для України є, безумовно, внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжуються прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС. Тут важливо визначити вичерпний перелік суб'єктів забезпечення імплементації Римського статуту в Україні, з чіткими повноваженнями і наслідками їх здійснення чи неналежного здійснення і т.д. Поряд з цим, невідкладним є внесення змін і доповнень до КК України і КПК України, інших нормативно-правових актів України [2].

Загалом притягнення до відповідальності за злочини під час війни в Україні можливе через національні суди в Україні з подальшим створенням практики Європейського суду з прав людини; Міжнародний кримінальний суд; створення ad hoc Спеціального міжнародного трибуналу щодо України. Цьому сприятимуть інші додаткові структури, зокрема, передбачається заснування в Гаазі Міжнародного центру переслідування за злочини агресії на основі відповідної угоди тощо. У даному контексті багатоманітність таких механізмів притягнення до відповідальності зумовлює акумулювання зусиль національних і міжнародних експертів, представників різних гілок влади України і зарубіжних держав, громадськості задля належного покарання винних осіб, які вчиняли тяжкі злочини в Україні протягом 2014-2022 років, досягнення справедливості, миру і безпеки, компенсації для потерпілих і уникнення таких діянь у майбутньому на території нашої держави та у світі.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Камінська Н., Щербань Є. Імплементація Римського статуту Міжнародного кримінального суду: досвід зарубіжних держав та України: монографія. Київ–Одеса: Фенікс, 2021. 214 с.
3. Walia I. K. Crimes under International Criminal Law: A Need for Restriction on Exclusion of the Jurisdiction: thesis ... degree of LL.M. Rajiv Gandhi National University of Law, 2011.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.
5. Козубенко А. Механізми притягнення до відповідальності за воєнні злочини : нові виклики та перспективи. *Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні* : матер. Міжнар. науково-практ. конфер. (15 грудня 2022 р.). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 167-170.
6. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків: ХНУВС, 2020. 544 с.
7. Шаптала Н., Камінська Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. №1. С.57-69.
8. Kofman B., Kurovska I., Semenova A. Leading Approaches in Maintenance of International Peace and Security. *Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics* / eds. Strielkowski, ESAL, 2018. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham. P. 511-519

ТЛУМАЧЕННЯ ХАРАКТЕРУ ПОВНОВАЖЕНЬ ТА АКТИВ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН МІЖНАРОДНИМ СУДОМ ООН

Кресін Олексій Веніамінович

доктор юридичних наук, професор

член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права

Це питання є предметом тривалих дискусій і, як стверджують деякі вчені, змінюється у процесі еволюції ООН. Тому їх дослідження набуває не лише суто практичного, а й теоретичного характеру.

Основним джерелом визначення повноважень Генеральної Асамблеї є Статут ООН. Це універсальна міжнародна організація з дуже обмеженими наднаціональними повноваженнями. Статут ООН проголосив цю організацію «центром для узгодження дій націй у досягненні загальних цілей», заснованим на принципах суверенної рівності її держав-членів, «рівності прав більших та малих націй» (Преамбула, ст. 1, 2).

І навіть наявні наднаціональні повноваження організації виявляються лише у примусових діях щодо окремих держав у відповідь на певні дії останніх. Держави-члени зобов'язані надавати допомогу ООН у всіх діях, що вчиняються нею відповідно до Статуту ООН, включно з діями превентивного або примусового характеру щодо окремих держав (ст. 2). Водночас втручання у «справи, які належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави», Статутом ООН не передбачене – окрім випадків, коли дії держави загрожують міжнародному миру, порушують мир або є актом агресії (ст. 2).

Усі держави-члени організації безпосередньо представлені лише в одному з її головних органів – Генеральній Асамблеї ООН. Тому насамперед вона реалізує формулу «ми, народи Об'єднаних Націй», з якої починається Статут ООН. І тільки вона має універсальні за своїм охопленням повноваження щодо будь-яких питань, охоплених Статутом ООН (ст. 10, 11). Усі принципові рішення щодо функціонування ООН та можливих змін у механізмі її діяльності як організації ухвалюються (самостійно чи за поданням інших органів, але остаточно) саме Генеральною Асамблеєю (ст. 4-6, 10-15, 17-18, 60-61, 86 та ін.).

Інший орган, Рада Безпеки, переважно формується Генеральною Асамблеєю (окрім постійних членів РБ, визначених у Статуті ООН) і підзвітна ГА ООН (ст. 15, 18, 24 та ін.). Згідно із Статутом ООН, компетенцію Раді Безпеки надають держави-члени з метою «забезпечення швидких і ефективних дій Організації Об'єднаних Націй» (ст. 24), що може розглядатися як додаткове підкреслення підзвітності та підпорядкованості цього органу Генеральній Асамблеї як головному органу, в якому ці члени представлені.

Водночас Рада Безпеки є другим головним органом ООН, діяльність якого має до певної міри автономний характер, реалізує колективну волю держав-членів і зосереджена лише на питаннях підтримання міжнародного миру і безпеки (ст. 24, 26). Питання у сфері підтримки міжнародного миру й безпеки ГА ООН має передавати на розгляд Ради Безпеки – або попередньо їх розглянувши і ухваливши рекомендацію, або без такого розгляду (ст. 11, 12). Рішення Ради Безпеки є обов'язковими для держав-членів (ст. 25). При цьому ухвалення рішень у Раді Безпеки вимагає не лише кваліфікованої більшості, а й обов'язкової згоди усіх її постійних членів (ст. 27). Рада Безпеки може розглядати питання за ініціативою Генеральної Асамблеї, Генерального секретаря ООН, держав-членів.

Рішення Ради Безпеки можуть мати як рекомендаційний, так і обов'язковий характер (ст. 39) і передбачають економічні, транспортні, дипломатичні превентивні заходи, не пов'язані з використанням збройних сил (ст. 41, 50), або спільні міжнародні примусові дії (ст. 42-45, 48). Щоправда, проголошена обов'язкова участь тієї чи іншої держави у виконанні рішень Ради Безпеки має здійснюватися на підставі укладення спеціального договору та його ратифікації парламентом цієї держави (ст. 48). Проголошується монополія Ради Безпеки ООН

на санкціонування міжнародних примусових дій, без її санкції регіональні організації здійснювати такі дії не можуть (ст. 53).

Постають питання, що вже стали майже «вічними» для юристів-міжнародників: щодо співвідношення повноважень і співробітництва Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, щодо характеру і меж рекомендаційних повноважень ГА ООН і, відповідно, характеру актів останньої. Вони неодноразово безпосередньо або побічно кваліфікувалися при розгляді справ та у консультативних висновках Міжнародного Суду ООН. Зокрема, ще у 1949 р. у консультативному висновку *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations* зазначалося, що держави-члени мають приймати і виконувати рішення РБ ООН, але Статут ООН уповноважує ГА робити рекомендації державам-членам (усі рішення та висновки МС ООН я аналізую за їх офіційними публікаціями у періодичному виданні «International Court of Justice. Reports of judgements, advisory opinions and orders»).

У консультативному висновку *Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations* 1950 р. на запит ГА ООН щодо можливості ухвалення нею рішення про прийняття до ООН нових держав у ситуації, коли РБ ООН не змогла ухвалити рекомендацію з цього приводу, Міжнародний Суд вказав: «І ГА, і РБ є головними органами ООН. Статут ООН не ставить РБ у підпорядковане положення». Важливо, що Суд також визначив, на прикладі РБ ООН, значення рекомендацій як актів головних органів ООН: «Вважати, що ГА має повноваження прийняти державу в члени [ООН] за відсутності рекомендації РБ, означатиме позбавити РБ важливого повноваження, яке було довірене їй Статутом [ООН]. Це би практично звело нанівець роль РБ у виконанні однієї з сутнісних функцій Організації. Це би означало, що РБ має просто вивчити справу, презентувати доповідь, дати пораду та висловити думку. ...На думку Суду, п. 2 ст. 4 передбачає позитивну рекомендацію РБ і тільки таку. Негативна рекомендація не відповідає положенням п. 2 ст. 4. Залишаючись у межах запиту [щодо консультативного висновку], що стосується обсягу повноважень ГА, Суду достатньо зазначити, що ГА ніде не отримала повноваження змінювати навпаки значення голосування РБ. Відповідно неможливо припустити, що ГА має повноваження приписувати голосуванню РБ характер рекомендації, якщо сама РБ вважає, що такої рекомендації не було». Безумовно, *mutatis mutandis*, ці ж висновки стосуються повноважень і рекомендацій ГА ООН.

У консультативному висновку *Certain Expenses of the United Nations* 1962 р. Суд заперечив, що резолюції ГА ООН у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки є суто рекомендаційними і не накладають обов'язків на держави-члени. На думку Суду, основні повноваження РБ ООН у цій сфері не є виключними й покладені на цей орган саме для забезпечення швидких і ефективних дій, насамперед примусових дій: «Водночас, Статут дає цілком чітке розуміння того, що ГА також займається міжнародним миром і безпекою. ...Слово «заходи» передбачає певний вид дії, і єдині обмеження, накладені на ГА в ст. 14, викладені у ст. 12, а саме те, що ГА не повинна рекомендувати заходи у той час, коли той самий предмет розглядає РБ, якщо РБ не просить зробити це. Тому хоча саме РБ може ексклюзивно призначити примусові дії, [але] функції та повноваження, покладені Статутом на ГА, не обмежуються дискусією, роздумами, ініціюванням досліджень та творенням рекомендацій; вони не є суто повчальними». Зокрема, повноваження ГА ООН щодо припинення здійснення прав і привілеїв держави-члена та виключення держави-члена з ООН, здійснювані у співпраці з РБ ООН, Суд кваліфікував як такі, що «безпосередньо належать до превентивних чи примусових заходів». Крім того, шляхом рекомендацій державам та Раді Безпеки Генеральна Асамблея має повноваження організовувати миротворчі операції на вимогу чи за згоди відповідної держави, адже це є заходами, а не примусовими діями згідно з Розділом VII, що перебувають у компетенції РБ.

У рішенні в справі *South West Africa Cases* 1966 р. Міжнародний Суд відзначив, що

резолуції ГА ООН мають виключно рекомендаційний характер: «Сила переконання резолюцій Асамблеї, звичайно, може бути дуже суттєвою, але це інше питання. Вона діє на політичному, а не на правовому рівні: це не робить такі резолюції юридично зобов'язальними».

Як зазначалося у рішенні по справі *Nicaragua* 1986 р., *opinio juris* щодо звичаєвого характеру певних норм може «з певною обережністю» бути виведене, серед іншого, із ставлення держав до резолюцій ГА ООН. «Наслідки згоди з текстом резолюції не можуть розумітися як 'повторення чи пояснення' договірною зобов'язання, взятого згідно із Статутом. Навпаки, вона має розумітися як прийняття чинності норми чи комплексу норм, проголошених у резолюції самих по собі». Ці норми мають розглядатися окремо від Статуту ООН, хоч і у зв'язку з ним.

У Консультативному висновку *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* 1996 р. МС ООН відзначив: «Резолюції ГА, навіть якщо вони не мають обов'язкового характеру, інколи можуть мати нормативне значення. Вони можуть за певних обставин забезпечувати свідчення, важливі для встановлення факту наявності певної норми чи появи *opinio juris*. Щоби встановити, чи вірно це щодо якоїсь конкретної резолюції ГА, слід вивчити її зміст і умови ухвалення; необхідно також встановити, чи існує *opinio juris* щодо її нормативного характеру. Також серія резолюцій може демонструвати поступову еволюцію *opinio juris*, необхідного для встановлення нової норми». Водночас, на думку Суду, умовою визнання формування *opinio juris* є не лише послідовність відповідних положень резолюцій ГА ООН (які є свідченням «прагнення дуже значної частини міжнародного співтовариства»), але й відсутність «значної кількості голосів «проти» та утримань [від голосування]». «Появі звичаєвої норми *lege lata*, що безпосередньо забороняє використання ядерної зброї як такої, заважає триваюча напруга між зародженням *opinio juris*, з одного боку, та досі сильною прихильністю до практики [ядерного] стримування, з іншого».

У консультативному висновку *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* 2004 р. Міжнародний Суд ООН підтвердив раніше висловлену позицію: повноваження РБ у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки є хоча й основними, але не ексклюзивними. При розгляді співвідношення повноважень РБ ООН та ГА ООН Суд виходив не лише з положень Статуту ООН та своїх попередніх рішень, а й з практики, що склалася в ООН, зокрема з практики свідомого зняття Радою Безпеки зі свого порядку денного певних питань для уможливлення їх розгляду Генеральною Асамблеєю. Також Суд вказав на розвиток цієї практики і тлумачення положень Статуту ООН, результатом чого є можливість розгляду і ухвалення резолюцій Генеральною Асамблеєю навіть щодо питань, що у цей час перебувають на розгляді у РБ ООН. Підставою для цього є розгляд Радою Безпеки певних ситуацій з погляду міжнародного миру і безпеки, а Генеральною Асамблеєю – ширше, з урахуванням їх гуманітарних, соціальних та економічних аспектів. Суд вказав, що розвиток такої практики не суперечить Статуту ООН.

Отже, ГА виступає в ролі органу ООН з неточно визначеними повноваженнями, але водночас вона є єдиним органом, що представляє волю всіх держав-членів. Можна стверджувати, що демократична політична легітимність Генеральної Асамблеї за останні майже вісімдесят років незмірно зросла, принаймні в міру радикального збільшення кількості держав-членів та враховуючи вплив напрацювань у вигляді конвенцій і декларацій; натомість політична легітимність Ради Безпеки суттєво знизилася, адже всі раніше перераховані чинники цієї легітимності зникли, а також змінилися політичні й економічні реалії світу. В цих умовах тлумачення положень Статуту ООН не може не еволюціонувати, що відображається і визнається в актах ГА, рішеннях і консультативних висновках МС ООН, практиці держав-членів ООН.

Згідно із Статутом ООН РБ є самостійним органом ООН, але підзвітним ГА. Компетенція ГА є універсальною, а компетенція РБ є доволі вузькою. Крім того, ця

компетенція РБ ООН – у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки – не є ексклюзивною, вона поділена з ГА ООН. Застосування примусових дій у межах цієї компетенції є засобом, що перебуває виключно в розпорядженні РБ, але превентивні заходи можуть застосовувати і РБ, і ГА.

Так само відрізняється характер рішень цих двох органів у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: рішення РБ є обов'язковими для держав-членів, а рішення ГА – рекомендаційними. Але згідно із Статутом ООН держави-члени зобов'язані надавати допомогу ООН (а не одному з її органів) у діях превентивного і примусового характеру, а ГА має право рекомендувати превентивні заходи. А згідно з тлумаченням МС ООН рекомендації головних органів ООН – це не просто матеріал для роздумів, а інструмент, що санкціонує чи уповноважує індивідуальні та колективні дії держав – бажані, але не обов'язкові. Дискусійними є лише межі застосування збройних сил під час превентивних заходів, що має засновуватися на запрошенні чи згоді приймаючої держави й відтак не перетворюватися на примусові дії.

Те ж саме стосується повноважень ГА тлумачити норми Статуту ООН і давати в своїх актах висновки правового характеру. Так, рішення РБ ООН щодо певних питань є обов'язковими, але про право на юридичну кваліфікацію (зокрема, агресії) ГА заявила ще у 1950 р. і багато разів його використала – і це право не було заперечене Міжнародним Судом.

Зрештою, доволі складним є визначення місця резолюцій ГА ООН серед джерел міжнародного права. Таке місце не передбачене у Статуті Міжнародного Суду, а в Статуті ООН вказується на рекомендаційний характер рішень ГА, окрім питань забезпечення функціонування організації. Останні, щоправда, можуть набувати суттєво ширшого значення (наприклад, прийняття нових держав-членів чи їх виключення). Але розуміння проблеми характеру резолюцій ГА суттєво еволюціонувало. Сама ГА – тобто представлені в ній держави-члени – наполягає на праві встановлювати у резолюціях нормативні стандарти (політичні чи правові?). При цьому, по перше, розвиток практики ГА ООН, окремі (не узагальнені нами) елементи практики держав та рішення МС, принаймні з 1986 р., вказують, що беззастережна підтримка державою резолюцій ГА ООН розглядається як визнання обов'язковості для неї цих актів. По друге, створення норм міжнародного права будь-яким із органів ООН від початку існування цієї організації не передбачалася. Навіть рішення МС розглядалися як обов'язкові лише для сторін справи і як такі, що не створюють загальної норми чи прецеденту. Але принаймні з 1986 р. МС ООН послідовно розвиває бачення резолюцій ГА як матеріального джерела норм міжнародного звичаєвого права, що стають також юридичним джерелом за наявності нормативного змісту, масової й репрезентативної підтримки, однозначності намірів держав-членів та відповідності практики держав цим намірам.

ДЕРЖАВА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ПОШУК СИНЕРГЕТИКИ ВЗАЄМОДІЇ

Крисаченко Валентин Семенович

доктор філософських наук, професор

завідувач відділу Науково-дослідного інституту українознавства МОН України

Відповідаючи на зовнішні виклики та загрози, зокрема постійний шантаж, економічну блокаду та військову агресію Росії, Україна продемонструвала здатність чинити ефективний опір і зберегти державну незалежність, Безумовно, однак, що міра успіху залежить від здатності України протистояти зовнішнім впливам єдиним згуртованим цілим. А тому, пошук підвалин, шляхів та механізмів консолідації українського суспільства є запорукою і самого її існування, і подальшого успішного розвитку. Орієнтація на єдність передбачає вивершення в

центр суспільного буття громадянина, з його правом на свободу, гідність і честь.

Громадянин, водночас, постає і найбільшою соціальною цінністю, як творець держави, яка, в свою чергу, покликана захищати і оберігати його інтереси. Існують також засадничі морально-етичні та духовно-практичні регулятиви людських взаємин, котрі уможливають пошук суспільного консенсусу та злагоди. Особливу роль відіграють інформаційно-комунікативні можливості формування єдиного простору взаєморозуміння, спілкування та прийняття рішень. Відповідальність і справедливість при цьому повинні мати не лише правовий, але й екзистенційний вимір, а пошук компромісів повинен стати шляхом до узгоджених вчинків на всіх рівнях та гілках влади. Сформоване громадянське суспільство має, з одного боку, уникати спокуси виконувати невластиві йому управлінські функції, а з іншого, - повною мірою здійснювати свою діяльність по захисту прав і свобод кожного члена суспільства.

Досить розповсюдженою в політичній думці, а серед пропагандистів з країни-агресора - домінуючою, є точка зору, що Україна не спроможна самотужки подолати існуючі загрози та небезпеки, і що для цього потрібні ефективні зовнішні організатори. Потужна відсіч агресору засвідчила хибність подібної точки зору. Але це не означає, що не слід враховувати і позитивний досвід та креативну допомогу з боку західних країн. Навпаки, російський фашизм кинув виклик усій світовій демократії, і її життєвою спонукою має бути повна його ліквідація як злочинного устрою.

У цьому випадку для України подібна взаємодія постає своєрідним каталізатором для власної моделі стійкого(усталеного) розвитку, ідеологія якої також знаходиться в річищі сучасного глобалізму. Таким чином, і наголос робиться на самоорганізаційних можливостях українського народу, на його здатності - перевіреної часом – у важку годину згуртуватися і спільними зусиллями вершити свою долю. А тому, необхідно вишукувати ефективні гуманітарні ядра-організатори, котрі стануть каталізаторами об'єднувачих процесів.

На характер і спрямованість української гуманітарної політики суттєвий вплив справляють зовнішні дестабілізуючі чинники, насамперед з боку РФ. При цьому використовуються найрізноманітніші засоби та напрямки такого впливу, зокрема інформаційні, політичні, дипломатичні, культурні, економічні та військові, які здійснюються шляхом тиску, шантажу, заохочення, підкупу та відвертого примусу, злісним апофеозом яких стала повномасштабна війна проти України. Об'єктами такого впливу постають владні, управлінські та професійні структури, ті чи інші партійні чи олігархічні групи інтересів, формування та організації громадянського суспільства, різноманітні соціальні, етнічні та територіальні спільноти тощо.

Головною метою постає збереження тотального контролю над Україною та трансформація її в частину нового імперського геополітичного простору Росії. Провідними ідеологемами при цьому постають ностальгічні редукації за радянським минулим та утвердження цінностей і пріоритетів «руського міра» як, начебто, єдино прийнятних для українського суспільства. Скоординованими зовнішніми зусиллями створюється певна віртуальна фантомна реальність, яка подається як дійсно існуюча, справжня і єдино можлива. Подібним чином штучно сконструйована, віртуальна спільнота, на думку агресора, в своєму життєвому виборі і повинна орієнтуватися на нав'язану ззовні матрицю поведінки і дії.

Деструктивний вплив зовнішнього, чужого відбувається у двох взаємопов'язаних вимірах: діахронному та синхронному. Перший або історичний вимір, спрямований на утвердження та збереження української минувшини як невід'ємного складової російської, зокрема радянської системи, котра в такому поданні міфологізується та ідеалізується, і постає як світ бажаний, омріяний та смисложиттєвий, як такий, лише в якому і можливе повноцінне буття людини. Синхронна або актуальна площина існування спільнот своїм центром має творення спільної фантомної ідентичності представників «руського міра», нівелювання української самодостатності, заперечення самого онтологічного факту існування українства.

Вкручені, імплантовані подібним чином у масову свідомість частини українського суспільства подібні стереотипи стають своєрідними маніпулятивними регуляторами свідомості тих громадян України, котрі не поділяють загальнонаціональні, загальнодержавні цінності та конституційні норми життя, і стають зручним матеріалом для сепаратистських настроїв та рухів.

В українському суспільстві віддавна узвичаїлись традиції пошуку розв'язання постаючих проблем всією громадою. Здатність до самоорганізації та прислухання до колективного розуму була властива часам княжої Руси-України, коли важливі рішення не ухвалювались без їх узгодження з думкою народу. В часи бездержавності нація продемонструвала найрізноманітніші зразки свого гуртування: козацтво, братства, ремісничі цехи, самоврядні міста та ін., котрі виступили гарантом збереження власної ідентичності та демократичного устрою суспільного життя. Саме на принципах широкого народоправства та парламентаризму формувалась Гетьманська Держава Богдана Хмельницького, засвідчили свої стратегічні позиції УНР та ЗУНР на початку ХХ ст. І громадські організації на межі 90-х років цього ж століття постали головною рушійною силою набуття незалежності сучасною Україною. Громадянське суспільство ініціювало подальші демократичні реформи в Україні та здійснювало їх захист, виступаючи своєрідним стабілізуючим чинником у кризові для держави часи.

Сутнісними резервами посилення громадянського суспільства є нарощування соціального капіталу та посилення соціальної відповідальності членів (учасників) громадських організацій. У першому випадку мова йде про оптимізацію інтенсивності та комунікативної мережі взаємодії громадян, в другому – про відповідальність за зміст, спрямованість та мету самої діяльності громадської організації. Особливого значення вимагає увага щодо законності та гуманності в діяльності таких структурі, можливих зловживань своїм статусом та можливостями, спробами поглиблення ліній розмежування в соціумі та дискредитації української державності. Викликає стурбованість активізація громадських організацій проросійського гатунку, спрямована на пропаганду ідей «руського міра» та відбілювання злочинів агресора. Свідченням їх лицемірства стали численні приклади колабораціонізму представників подібних об'єднань на тимчасово окупованих територіях України

Подальшого вдосконалення вимагає і система відносин між громадянським суспільством та державою, зокрема її правова, фінансова, інформаційна, соціальна та майнова сфери. Її важливо будувати, ґрунтуючись на стратегічних орієнтирах та пріоритетах розвитку України, а не підмінюючи їх ситуативними та кон'юнктурними стратегемами поведінки та дії. Лише консолідована, синергетична взаємодія державних органів та структур громадянського суспільства уможливить формування модерної громадянської ідентичності населення України. На цій основі відбувається усвідомлене самовизначення громадянами своєї виключної приналежності до українського державно-територіального геополітичного простору та почуття єдності з усім довкіллям соціумом.

Дослідження значення і ролі єдності держави і громадян в консолідації українського суспільства в соціально-ціннісних вимірах здатне сприяти подальшому науковому пошуку в даному напрямку, використовуватись як теоретична і методологічна складова при розробці державних програм суспільного розвитку, законодавчих актів, культурологічних проєктів, коригування відповідним чином навчальних програм в закладах середньої та вищої освіти. На світоглядному рівні, належним чином репрезентовані засобами масової інформації, здобуті висновки сприятимуть формування цінностей і переконань взаємної поваги і розуміння, уміння знаходити консенсус в складних ситуація. Поза сумнівом, набутий досвід українського суспільства, як в умовах війни необхідно прагнути єдності та взаємної підтримки, не залишає байдужими уряди і громадян розвинених країн, всіх симпатиків України, в її рішучому намірі здолати ворога.

ДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ НАКЛАДАННЯ САНКЦІЙ НА РЕЗЕРВИ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ РОСІЇ²

Лісовська Лідія Степанівна

доктор економічних наук, професор
аналітик проєкту «Російські активи як джерело відновлення української економіки»

Сидорович Ярослав Мар'янович

член Правління ГО «АНТС», старший експерт проєкту «Російські активи як джерело відновлення української економіки»

Резерви центрального банку росії (цбр) є важливим об'єктом санкцій, оскільки вони є ключовим джерелом фінансової стійкості країни. Резерви включають в себе різні активи, такі як золото, іноземні валюти, державні цінні папери іноземних держав та інші фінансові інструменти, які можуть бути використані для підтримки національної валюти, урівноваження бюджету та інших потреб економіки.

За даними цбр, загальні резерви валюти та золота російської федерації (включаючи кошти на спеціальних рахунках та право вимоги до МВФ) на кінець 2021 року склали 597,9 млрд.дол. (рис.1).

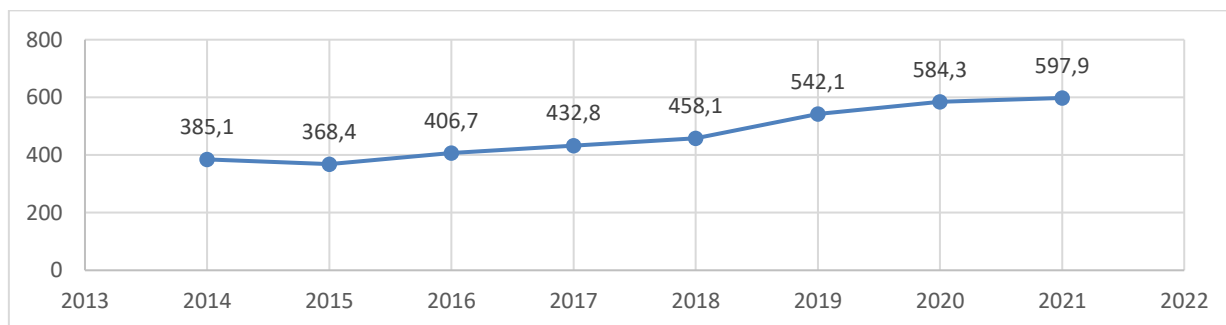

Рис.1 Загальні резерви центробанку росії від 2014 до 2021 рр., млрд доларів США [1]

Дані рис. 2 показують, що розмір резервів центробанку рф станом на 23 лютого 2023 року становив 607,9 млрд доларів США, що на 3,8 млрд доларів більше, ніж на початку 2022 року.

Санкції, спрямовані на резерви цбр, можуть підірвати довіру інвесторів та вкладників до російської економіки, що може призвести до відтоків капіталу та зменшення інвестицій. Отже, резерви цбр є важливим елементом фінансової стійкості країни, а санкції проти цих резервів можуть мати серйозні наслідки для російської економіки.

Накладання санкцій не торкнулося прямо резервів цбр з початку 2014 року. Ось хронологія накладання санкцій на резерви цбр західними країнами [2]:

США:

16 березня 2014 року: були запроваджені перші санкції проти росії через її анексію Криму. Санкції не стосувалися резервів цбр.

20 грудня 2014 року: були накладені нові санкції проти росії через її військові дії на сході України, включаючи обмеження доступу російських банків до міжнародних фінансових ринків та заборону на імпорту товарів з Криму.

² Це дослідження виконано в рамках проєкту «Російські активи як джерело відновлення української економіки» (Russian Assets As the Source to Restore the Ukrainian Economy) за підтримки Національного Демократичного Інституту (NDI)

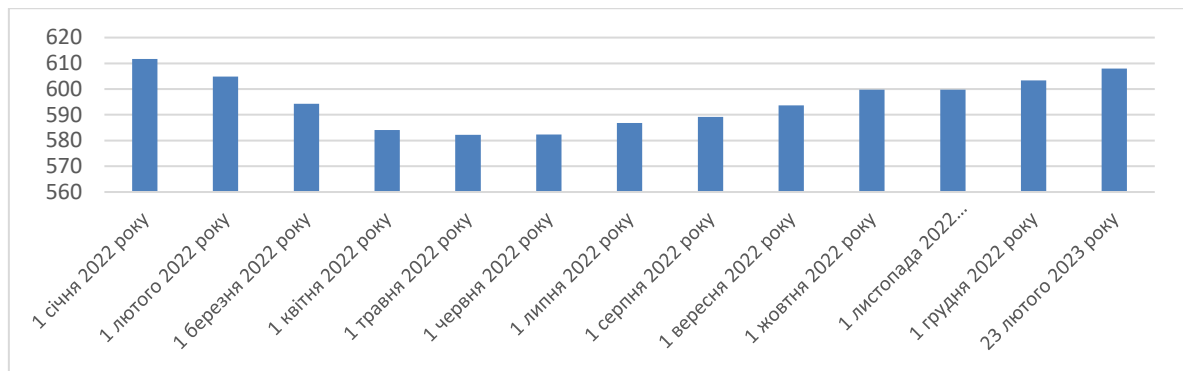

Рис.2 Динаміка розміру загальних резервів центробанку росії протягом 2022-2023рр., млрд доларів США [1]

29 липня 2015 року: США посилили санкції проти росії через її військову діяльність на сході України. Санкції стосувалися резервів цбр та забороняли американським компаніям підписувати нові договори на обслуговування російських державних банків.

20 грудня 2017 року: США знову посилили санкції проти росії, включаючи обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків та заборону на поставки деяких видів технологій та товарів в росію. Санкції також стосувалися резервів цбр.

У 2018 році США наклали нові санкції на росію через її втручання у вибори в США та захоплення Криму. Санкції стосувалися, зокрема, російських олігархів та компаній, але не стосувалися резервів цбр.

ЄС:

31 липня 2014 року: ЄС запровадив перші санкції проти росії через її анексію Криму та агресивні дії в окремих районах Донецької та Луганської області. Санкції стосувалися обмеження доступу російських банків до міжнародних фінансових ринків та заборону на поставки деяких видів товарів з росії. Санкції не стосувалися резервів цбр.

8 вересня 2014 року: ЄС посилив санкції проти росії, включаючи заборону на поставки зброї та обмеження доступу російських банків до міжнародних фінансових ринків. Санкції також стосувалися резервів цбр.

22 грудня 2014 року: ЄС посилив санкції проти росії, включаючи заборону на поставки деяких видів товарів з росії та обмеження доступу російських банків до міжнародних фінансових ринків. Санкції також стосувалися резервів цбр.

Канада:

16 березня 2014 року: Канада запровадила перші санкції проти росії через її анексію Криму. Санкції не стосувалися резервів цбр.

29 березня 2014 року: Канада посилила санкції проти росії, включаючи заборону на поставки деяких видів товарів з росії та заборону на ввезення товарів з Криму. Санкції не стосувалися резервів цбр.

Австралія:

19 березня 2014 року: Австралія запровадила перші санкції проти росії через її анексію Криму. Санкції не стосувалися резервів цбр.

Отже, санкції проти резервів цбр були накладені лише кількома країнами внаслідок подальшої російської воєнної ескалації в Україні. На початку 2015 року були накладені нові санкції на російський банк "Сбербанк", який є найбільшим банком в росії, та інші фінансові установи. Однак, ці санкції не стосувалися резервів цбр.

У 2022 році внаслідок російської агресії на Україну та інші дії, демократичними країнами узгоджено були накладені нові санкції на росію, включаючи обмеження на інвестиції в російські державні бонди, заборону на деякі види експорту та імпорту товарів, обмеження доступу до фінансових ринків та інше [3]. Ці санкції також стосуються резервів цбр. Загалом

під санкціями опинились активи резервів центробанку рф на суму близько \$300 млрд., які заблоковані урядами США, Великобританії, Франції, Німеччини, Канади, Австралії, Швейцарії, Японії, Норвегії та інших країн в євро, доларах США, фунтах стерлінгах, канадських доларах, австралійських доларах, швейцарських франках, норвезьких кронах, датських кронах, шведських кронах, японських єнах, південнокорейських вонах тощо.

Отже, хронологія накладання санкцій на резерви цбр є досить обмеженою. Це свідчить про те, що резерви цбр є важливим об'єктом для забезпечення фінансової стабільності росії та зовнішньополітичного впливу, але в той же час діяльність цбр не була тривалий час обмежена санкціями.

Накладення санкцій на резерви цбр регулюється спеціальними юридичними нормами в США та ЄС.

У США накладення санкцій на резерви цбр регулюється Законом про захист Америки від санкцій (CAATSA). За цим законом, Президент США може накласти санкції на будь-яку іноземну особу, включаючи цбр, за участь у певних діях, таких як порушення прав людини, дії, що загрожують міжнародній стабільності, кібератаки, порушення правил збройних конфліктів тощо. Однак накладення санкцій на резерви цбр є рідкісним випадком [4].

У ЄС накладення санкцій на резерви цбр регулюється Загальним регламентом щодо санкцій ЄС (Council Regulation (EC) No 833/2014), який був прийнятий у зв'язку з конфліктом в Україні. Згідно з цим регламентом, ЄС може накладати санкції на особи, які пов'язані з російськими військами, включаючи сепаратистів у східній Україні. Проте, накладення санкцій на резерви цбр також є дуже рідкісним випадком [5].

Накладення санкцій на резерви центральних банків різних країн не є частим явищем, і в минулому такі прецеденти були рідкісними. Найбільш відомим прецедентом накладення санкцій на резерви центрального банку є ситуація з Іраном в 2012 році.

Багато країн намагаються уникати накладання санкцій на резерви центрального банку і використовують інші способи тиску, такі як санкції проти окремих осіб або компаній.

Норми законів, які захищають резерви росії, залежать від того, які конкретні санкції були накладені. Наприклад, якщо мова йде про санкції США, то основним законодавчим актом є Закон про захист Американської національної безпеки від 2017 року (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act), який надає право адміністрації США накладати санкції на резерви центральних банків іноземних країн. Проте, згідно з цим законом, санкції можуть бути накладені тільки у випадку порушення росією деяких міжнародних норм, таких як анексія Криму, воєнна підтримка сепаратистів на сході України, втручання у вибори у США та інших країнах тощо.

Законодавство ЄС з санкцій також передбачає можливість накладення санкцій на резерви центральних банків інших країн. Наприклад, Розпорядження Ради ЄС від 2014 року щодо обмежувальних заходів у зв'язку з діями, які загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України, передбачає можливість накладення санкцій на фінансові і кредитні установи, включаючи центральні банки, які підтримують особи, які відповідають за порушення територіальної цілісності України. Проте, ці санкції відносяться до виключень і застосовуються лише в особливих випадках, коли їх накладення є необхідним для забезпечення дієвості санкцій проти конкретних осіб чи компаній.

Захист резервів центрального банку росії здійснюється за допомогою різних юридичних заходів, які включають:

- Національні законодавства. У росії діє ряд законів та нормативно-правових актів, які регулюють збереження та захист резервів центрального банку. Наприклад, закон російської федерації "Про центральний банк російської федерації (банк росії)", який визначає функції та повноваження банку росії щодо збереження резервів, а також передбачає відповідальність за порушення встановлених правил їх використання.
- Міжнародні договори та конвенції. Росія є учасником різних міжнародних

договорів та конвенцій, які встановлюють стандарти фінансової стабільності та захисту від недозволених втручань. Наприклад, Міжнародний валютний фонд (МВФ) встановлює правила використання резервних активів, а також здійснює моніторинг фінансової стабільності держав-членів.

- Судові процедури. У разі порушення прав російського центрального банку щодо захисту його резервів, банк може застосовувати різні юридичні заходи для захисту своїх прав, включаючи судові процедури.

Окрім того, є також юридичні заходи на міжнародному рівні, що захищають резерви центрального банку росії від незаконних дій з боку інших країн. Один з таких заходів - це міжнародні угоди про захист інвестицій. Ці угоди містять положення про захист іноземних інвестицій, зокрема захист резервів центрального банку росії від незаконних дій з боку інших держав.

Загалом, резерви центрального банку є важливими елементами фінансової системи держави і їх захист від недозволених втручань є важливою метою для багатьох країн. Однак, у випадку порушення міжнародних норм або загрози національній безпеці, деякі країни можуть накладати санкції на резерви центрального банку іншої держави. Захист резервів центрального банку росії здійснюється за допомогою різних юридичних заходів, таких як національні законодавства, міжнародні договори та конвенції, що встановлюють стандарти фінансової стабільності і захисту від недозволених втручань.

Зважаючи на величину резервів центробанку вважаємо за доцільне поглиблювати тиск світової громадськості щодо активізації процесів щодо заморожування та конфіскації цих активів для компенсації за значні руйнування та збитки, причинені російською воєнною агресією на територію України.

Список використаних джерел:

1. Центральний банк російської федерації URL: <https://www.cbr.ru/statistics/?PrtId=svs>.
2. Timeline - EU restrictive measures against Russia over Ukraine URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>
3. Sanctions against Russia URL: <https://index.minfin.com.ua/en/russian-invading/sanctions/>
4. Countering America's Adversaries Through Sanctions Act URL: <https://www.congress.gov/115/plaws/publ44/PLAW-115publ44.pdf>
5. Council Regulation (EC) No 833/2014 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0833&from=EN>

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТУ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ

Орлов Юрій Володимирович

доктор юридичних наук, професор

завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

Проблема визначення суб'єкту воєнного злочину постала у зв'язку з участю у міжнародному збройному конфлікті на території України низки угруповань, організацій, питання щодо входження яких до складу збройних сил російської федерації є дискусійним. Дискусійним, у зв'язку з цим, є і питання визнання їх комбатантами, тобто конвенційними воюючими учасниками збройного конфлікту, на яких поширюються відповідні міжнародно-правові гарантії дотримання їх прав в контексті міжнародного гуманітарного права, а також, через це, і межі їх обов'язків щодо дотримання законів і звичаїв війни. Крім того, аналіз

практики правоохоронної діяльності на території України, що розгорнута у зв'язку з масовим вчиненням злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом, демонструє, що за ст. 438 КК України кваліфікуються й дії осіб, які взагалі не беруть участь у бойових діях, а забезпечують реалізацію політики країни-агресора на тимчасово окупованих територіях, є цивільними особами (працівники так званих органів безпеки і т. п.). Тому й виникає питання: чи можуть цивільні особи та інші категорії некомбатантів вважатися суб'єктом воєнного злочину. І якщо ні – то як варто кваліфікувати їх дії, які з об'єктивної сторони релевантні відповідним воєнним злочинам.

Принагідно зауважимо, що в міжнародній конвенційній та статутній базі (зокрема, Женевських конвенціях 1949 р. та Додаткових протоколах до них, статутах міжнародних військових та кримінальних трибуналів *ad hoc*, Римському статуті Міжнародного кримінального суду й Елементах злочинів) прямо ознаки суб'єкту воєнного злочину не визначені. У вітчизняній науковій літературі з кримінального права він, зокрема суб'єкт порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), характеризується як загальний. Втім щодо обґрунтованості цієї позиції є сумніви.

На нашу думку, закони та звичаї війни – сфера спеціального міжнародно-правового регулювання відносин, що виникають в ході збройних конфліктів та у зв'язку з веденням бойових дій. Так, дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним. Такі злочини завжди повинні бути *пов'язані із збройним конфліктом*. Таким чином, дії, які кваліфікуються як воєнні злочини, повинні вчинятися саме як «акт війни». В іншому випадку вони будуть являти собою загальнокримінальні злочини [1, с. 124].

Відтак, суб'єктами відносин, змістом яких є воєнні дії, є особи, які залучені до реалізації актів війни, тобто ті особи, які фактично воюють, а також ті, які здійснюють над ними управління, тобто віддають накази. Приблизно таку ж думку висловлюють і В. М. Репецький та В. М. Лисик, коли стверджують, що норми міжнародного гуманітарного права мають на меті врегулювати відносини між державами, з метою максимально захистити жертв війни. Таким чином, виконання їх приписів держави покладають на свої збройні сили та прирівняні до них формування, рухи опору, населення неокупованої території, що стихійно береться за зброю при наближенні ворога, партизан тощо. Вважається, що такі особи отримали від держави право вести збройну боротьбу і в даному випадку виступають як представники держави. Саме на комбатантів покладається безпосередній обов'язок втілювати в життя норми міжнародного гуманітарного права, оскільки лише вони мають законне право вести воєнні дії. Дане положення впливає із самого поняття комбатантів, однією з ознак яких вважається обов'язок дотримуватися законів та звичаїв ведення війни [1, с. 124]. І це – принципово важливий момент: комбатанти (а також особи, які віддають їм накази) мають спеціальні обов'язки щодо дотримання законів і звичаїв війни. Ці обов'язки не поширюються на інші категорії осіб, навіть якщо вони беруть активну участь у бойових діях в збройному конфлікті, проте з точки зору міжнародного гуманітарного права не вважаються комбатантами та не мають права брати участь у такому конфлікті як воюючий суб'єкт. Для них, останньої категорії, немає законних військових цілей, вони не мають право заподіювати смерть комбатанту протилежної сторони збройного конфлікту (у зв'язку з цим й питання про співвідношення ст. 43-1 КК України та відповідних положень міжнародного гуманітарного права).

Підкреслимо, що відповідно до ч. 2 ст. 43 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р. особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто *вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях* [2]. Звідси, з відповідного права, й впливає обов'язок дотримуватись законів і звичаїв тієї самої участі у воєнних діях. Також важливо наголосити, що відповідно до ч. 1 ст. 43 вказаного Додаткового протоколу, збройні сили сторони, що

перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи властями, не визнаними супротивною стороною. Такі збройні сили підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів [2].

Отже, інші суб'єкти, навіть якщо й беруть активну участь (воюють) у збройному конфлікті не є конвенційними комбатантами (за винятком народних ополчень і прирівняних до них формувань). Це, зокрема, стосується учасників різного роду незаконних збройних формувань, які не перебувають у складі збройних сил країни, що є учасником міжнародного збройного конфлікту, в тому числі й найманці. Вони не мають права брати участь у збройному конфлікті. Відтак, на них і не поширюються зобов'язання за законами та звичаями війни. Їх участь як воюючих суб'єктів у збройному конфлікті сама по собі є незаконною, злочинною. З неправа, як відомо, права не виникає. На особу, яка вчиняє злочин, не може бути покладено позитивного обов'язку дотримуватись правил його вчинення. Саме тому суб'єктом воєнного злочину може бути тільки комбатант у його міжнародно-правовому розумінні та визначенні, а також особи, які віддають накази комбатантам. Це – *спеціальний суб'єкт злочину*.

Відповідно до цього, вчинення діяння, що з об'єктивної сторони корелює зі воєнним злочином, навіть в умовах збройного конфлікту (а це: вбивство, депортація або насильницьке переміщення населення, катування, зґвалтування, умисне заподіяння сильних страждань, тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди здоров'ю. Ці дії є ознаками і воєнних злочинів і злочинів проти людяності за ст. ст. 7, 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [3]), загальним суб'єктом, некомбатантом має оцінюватись або як загальнокримінальний злочин, за відповідними статтями Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості, або за ново криміналізованими (*de lege ferenda*) злочинами проти людяності за наявності до того підстав.

Так, наприклад, на Херсонщині зафіксовано факти систематичних катувань, вчинюваних членами незаконного збройного формування, серед яких – ексголова СБУ. За даними слідства, з квітня по травень 2022 року, за підтримки військового командування РФ, у Херсоні було створено незаконне збройне формування – «Государственная служба безопасности Херсонской области». Це формування стало аналогом ФСБ для окупованих територій Херсонщини. Його мета – забезпечення відокремлення Херсонської області від України та приєднання до складу РФ. Спосіб – шляхом придушення будь-яких проявів невизнання політики окупаційної влади серед цивільного населення. Представники так званої служби відшукували та затримували громадян України, проукраїнських активістів, противників окупаційної влади, інших цивільних осіб. В одній із захоплених будівель у Херсоні учасники формування облаштовували місце незаконного ув'язнення та катування людей. Цивільних тримали у нелюдських умовах, до них застосовувалось психологічне та фізичне насильство. Щоденно вони піддавались побоям, катуванню електричним струмом. Їх обмежували у харчуванні та не давали води тощо [4]. Як можна зрозуміти, злочинці не є комбатантами й кваліфікувати їх дії за ст. 438 КК України з огляду на вищевикладені аргументи є некоректним.

Так само слід оцінювати й діяння, вчинені учасниками так званої «приватної військової компанії Вагнера» («групи Вагнера»). По-перше, ця група, судячи з ознак їх діяльності за наявними у відкритих джерелах інформації даними, не є складовою збройних сил сторони збройного конфлікту у розумінні ч. 1 ст. 43 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р. Вона, ця група, не перебуває під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих. Крім того ця група (як можна переконатись із численних документальних свідчень фізичних страт, іншого незаконного насильства) не

підпорядкована внутрішній дисциплінарній системі, яка забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів, як то вимагається вказаним протоколом. На цій підставі члени «приватної військової компанії Вагнера» не можуть вважатися комбатантами.

По-друге, відповідно до положень постанови Верховної Ради України «Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою «приватна військова компанія Вагнера» або «Група Вагнера», міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників» від 06.02.2023 р. № 2903-IX, учасники «Групи Вагнера» відповідальні за численні випадки неправомірного і необґрунтованого воєнною необхідністю застосування зброї проти мирного населення України, акти жорстокості і жорстокого поводження, такі як примусове переміщення цивільних осіб, зґвалтування, викрадення дітей, масові страти, збройні напади на заклади освіти, охорони здоров'я, культові споруди тощо [5]. На цій підставі Верховна Рада України постановила визнати російську злочинну організацію, відому під назвою «приватна військова компанія Вагнера» або «Група Вагнера», міжнародною злочинною організацією та засудити діяльність учасників цієї міжнародної злочинної організації та причетних до неї структур, включаючи урядові структури російської федерації як держави-агресора, та її фізичних осіб [5].

Цілком, як видається, зрозуміло, що абсолютно немислимим є спроба унормування порядку вчинення злочину злочинною організацією. Це нонсенс. А оскільки сама участь «Групи Вагнера» у збройному конфлікті є незаконною, злочинною, остільки ж і неможливо поширити на їх учасників зобов'язання дотримуватись законів та звичаїв війни. Вони не є ані комбатантами, ані суб'єктами воєнних злочинів, злочинів, передбачених ст. 438 КК України. Вчинювані їх представниками дії за наявності відповідних ознак належить кваліфікувати як злочини проти людяності (за міжнародним правом). За національним же кримінальним законодавством – як загальнокримінальні злочини. Але і така кваліфікація, судячи на контекст збройного конфлікту, не може вважатися задовільною. Необхідним є доповнення КК України відповідними нормами, які б передбачали кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, були релевантними положенням ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Аналогічним чином слід підходити й до кваліфікації діянь найманців. Щодо них у ч. 1 ст. 47 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р., є окрема заувага: найманець не має права на статус комбатанта або військовополоненого [2]. Відтак, не може у бути мови про кваліфікацію його дій як воєнного злочину, за ст. 438 КК України. У відповідних ситуаціях належить застосовувати норми про загальнокримінальні злочини або про злочини проти людяності (*de lege ferenda*).

Список використаних джерел:

1. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2009_1_15 (дата звернення: 15.01.2023).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів : Міжнародний документ ООН від 08.06.1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення : 24.01.2022).
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ ; Статут від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588 (дата звернення: 24.01.2023).
4. Каткування цивільних на Херсонщині – повідомлено про підозру 9 учасникам НЗФ, серед яких ексголова СБУ / DIRECTSPEECH.news. URL: <https://directspeech.news/news/katuvannya-civilnix-na-xersonshhini-povidomleno-pro-pidozru-9-ucasnikam-nzf-sered-yakix-eksgolova-sbu> (дата звернення 18.01.2023).
5. Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою «приватна

військова компанія Вагнера» або «Група Вагнера», міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників : постанова Верховної Ради України від 06.02.2023 р. № 2903-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2903-20#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ РОЗУМІННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Перепьолкін Сергій Михайлович

доктор юридичних наук, доцент

завідувач кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів

Питання формування четвертого покоління прав людини та видів прав людини, що до нього належать, вже тривалий час є одними з найбільш часто обговорюваних вченими з різних держав.

Згідно з одним із поширених у правовій доктрині підходів, четверте покоління прав людини охоплює права людини, виникнення та реалізація яких стали можливими завдяки розвитку біології та медицини. Серед чинників, що сприяли цьому доречно згадати не лише триваючий протягом багатьох десятиліть науковий і суспільний дискурс, формування відповідної нормативно-правової бази в рамках міжнародного та державного права, а також і практику правового регулювання, що постійно розвивається в цих сферах. Всі вони між собою взаємопов'язані, однак найчастіше дослідники звертають увагу саме на основоположну роль міжнародного права в уніфікованому нормативно-правовому закріпленні біомедичних прав людини та їх реалізації на практиці.

Найбільш відомими універсальними міжнародно-правовими актами в цій сфері є Загальна декларація про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 р., Міжнародна декларація про генетичні дані людини від 16 жовтня 2003 р. та Загальна декларація про біоетику та права людини від 19 жовтня 2005 р. За юридичною силою положення наведених вище декларацій мають рекомендаційний характер. Тому коло держав, що повністю або частково визнають положення цих декларацій і впроваджують їх приписи у життя за допомогою національного законодавства та міжнародного права не є чітко визначеним.

Вирішити цю проблему шляхом укладення одного або декількох універсальних міжнародних договорів поки що не вдалося. З одного боку, вчені наголошують на тому, що будь-які дослідження та експерименти на людях, мають проводитись відповідно до вимог міжнародних конвенцій і загальновизнаних принципів та норм в галузі захисту прав людини. Проте з іншого боку, наявні відмінності в культурних і релігійних цінностях різних народів, а отже і в їх національному праві, не сприяють швидкому досягненню міжнародної згоди в частині розробки єдиного для всіх держав комплексу принципів, норм і стандартів у сфері біомедичних прав людини.

Як наслідок, одні країни оголошують таку діяльність протизаконною за будь-яких умов, інші, намагаються максимально обмежити перелік випадків, коли проведення наукових досліджень дозволяється, а треті – зближують та розвивають власні правові системи за допомогою міжнародно-правових засобів. Серед найбільш відомих таких засобів є прийнята Радою Європи 4 квітня 1997 р. в Ов'єдо Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. Невід'ємною складовою частиною цієї Конвенції є чотири додаткові протоколи, а саме: Додатковий протокол про заборону клонування людини від 1 грудня 1998 р.; Додатковий протокол про трансплантацію органів і тканин людського походження від 24 січня 2002 р.; Додатковий протокол щодо біомедичних досліджень від 25 січня 2005 р.; Додатковий протокол щодо

генетичного тестування для цілей охорони здоров'я від 27 листопада 2008 р.

Теоретично договірними сторонами Конвенції про права людини та біомедицину та протоколів до неї можуть бути не лише держави – члени Ради Європи. Стосовно цього у ч. 1 ст. 33 та ч. 1 ст. 34 цієї Конвенції зазначається, що крім держав – членів Ради Європи її договірними сторонами також можуть бути держави, що не є членами Ради Європи, але які брали участь у її розробці, Європейське Співтовариство та будь-які інші держави, яким Комітет міністрів Ради Європи запропонує це зробити [3].

Фактично договірними сторонами Конвенції Ов'єдо та протоколів до неї станом на березень 2023 р. є тільки держави – члени Ради Європи. При цьому такою можливістю скористались не всі з 46 її держав-членів. Так, юридично обов'язкову силу положень самої Конвенції визнали тільки 29 держав – членів Ради Європи. До положень Додаткового протоколу 1998 р. приєдналися 24 держави. Договірними сторонами Додаткового протоколу 2002 р. є 15 держав, Додаткового протоколу 2005 р. – 12 держав, а Додаткового протоколу 2008 р. лише 6 держав – членів Ради Європи.

Водночас, незважаючи на те, що договірними сторонами Конвенції Ов'єдо та протоколів до неї є тільки європейські держави, важливість використання визначеного її положеннями правового порядку під час прийняття рішень, зокрема, стосовно спадкового редагування геному людини визнається й в інших країнах світу [2, с. 299].

Згідно з іншим доктринальним підходом четверте покоління прав людини утворює комплекс соматичних прав людини, до типології яких належать і розглянуті вище біомедичні права людини.

Обрану з цією метою назву класифікаційного виду прав людини науковці найчастіше пов'язують із терміном грецького походження «*sōma*», який у перекладі означає «тіло», або з похідним від цього терміну прикметником «соматичний», який тлумачать як пов'язаний із тілом або вплив на нього.

При цьому серед вчених, які досліджують соматичні чи біомедичні права людини є й такі, які вважають, що разом з ними до четвертого покоління прав людини належать і права людини в інформаційній сфері, або, як їх ще називають, інформаційні права. Окремі вчені навіть виокремлюють існування біо-інформаційного покоління прав людини як четвертого покоління прав людини [10].

Учасниками наукового дискурсу в рамках цих підходів, є здебільшого представники наукових шкіл зі східноєвропейських країн, що входили до складу СРСР та проголосили незалежність після припинення його існування. У змісті своїх праць такі вчені наголошують на актуальності вироблення узгодженої концепції прав людини четвертого покоління, аналізують теоретичні напрацювання в цій сфері, а також особливості національної та міжнародної регламентації цих прав та їх практичної реалізації. Непоодинокими є констатації того, що остаточне визначення сутності четвертого покоління прав людини та їх класифікації є справою майбутнього. З огляду на це, однозначність та єдність в цих питаннях дотепер відсутні.

Так, на переконання більшості представників зазначених вище підходів, використання поняття «соматичні права людини» для найменування комплексу прав людини, що належать до четвертого покоління прав людини, у порівнянні з іншими назвами (тілесні права; фізичні права; життєві права та ін.), дозволяє більш чітко визначити предметну складову частину цієї групи прав та сприяє уникненню помилок під час його тлумачення і перекладу на інші мови [11, с. 199].

Стосовно класифікації соматичних прав людини, то найчастіше вони містять такі види прав людини: права пов'язані з розпорядженням органами і тканинами; репродуктивні права; право на клонування; права в сексуальній сфері; право на зміну зовнішності; право на зміну статі; право на евтаназію. Класифікації прав людини в інформаційній сфері зазвичай включають: право на доступ до Інтернету; право на використання віртуальної реальності; право на кібербезпеку [7;

13].

Здебільшого такі класифікації вибудовуються шляхом узагальнення видів прав людини, що не належать до першого, другого і третього поколінь прав людини, і отримали нормативне закріплення в законодавстві та правозастосовній практиці різних держав. В подальшому на противагу таким державам вчені наводять назви держав, в яких ті або інші права людини четвертого покоління, будучи закріпленими на законодавчому рівні, суттєво обмежуються або забороняються під загрозою юридичної відповідальності. При цьому важливою складовою багатьох із розроблених класифікацій є наведення прикладів практики Європейського суду з прав людини, пов'язаної із зазначеними в їх змісті видами прав людини.

Підсумовуючи опис доктринальних підходів учених зі східноєвропейських країн, слід зазначити, що терміни «soma», «соматичний» та похідні від них слова і словосполучення часто використовують у наукових публікаціях і вчені з інших країн. Здебільшого такі наукові праці стосуються різноманітних аспектів сфери охорони здоров'я, в рамках якої категорію «соматичний» зазвичай отожднюють із симптомами, що так чи інакше стосуються тіла. З огляду на це і термінологія, якою послуговуються їх автори є переважно медичною ніж правовою, наприклад: соматичні практики; соматичні симптоми; соматичний авторитет; соматичні принципи; соматизована депресія [6; 8].

Відповідні приклади використання обговорюваного понятійного апарату, зокрема соматична інтерсексуальність, неспадкове (соматичне) редагування геному людини, соматичні культури тощо, є і в дослідженнях, прямо чи опосередковано пов'язаних з правами людини, виникнення та реалізація яких стали можливими завдяки розвитку науково-технічного прогресу в сфері генетики та біотехнологій [2; 5; 9]. Інколи в таких дослідженнях розкривається і авторське розуміння поняття «соматичний», наприклад: «Соматичне означає зміну генів у деяких клітинах існуючої людини таким чином, щоб не впливати на її репродуктивні клітини» [4].

Проведений аналіз наукових публікацій в цій сфері також засвідчив факт обґрунтування вченими з інших географічних регіонів світу концепції четвертого покоління прав людини, згідно з якою це покоління утворюють усі нові види прав людини, пов'язані з біологічним, технічним чи цифровим прогресом, які не існували кілька десятиліть тому. Водночас, незважаючи на те, що розроблені такими вченими класифікації прав людини за їх видами схожі з класифікаціями прав людини, що використовують вчені зі східноєвропейських країн, у їх структурі поряд із категорією «цифрові права» поняття «соматичні права» не використовуються [1; 12].

Список використаних джерел:

1. AL-khayyat H.I.H. The Human Rights Generations Hypothesis: Have Human Rights Really Developed In Four Generations? *Res Militaris*. 2022, Vol. 12. № 2 (Summer-Autumn). P. 2750–2758.
2. Coller B. S. Ethics of Human Genome Editing. *Annual Review of Medicine*. 2019. Vol. 70. P. 289–308.
3. Council of Europe. Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. URL : <https://rm.coe.int/168007cf98> (дата звернення : 28.02.2023).
4. Evans J. H. Setting ethical limits on human gene editing after the fall of the somatic/germline barrier. *PNAS*. 2021. Vol. 118. № 22: e2004837117. URL : <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.2004837117> (дата звернення : 28.02.2023).
5. Ferreira V. S. A Generational Approach to Somatic Cultures: Modes of Attention to the Young Body in Contemporary Portuguese Society. *Societies*. 2018. Vol. 8. № 4. P 102. URL : <https://www.mdpi.com/2075-4698/8/4/102> (дата звернення : 28.02.2023).
6. Henningsen P. Management of somatic symptom disorder. *Dialogues in Clinical Neuroscience*. 2018. Vol. 20. № 1. P. 23–31.

7. Ivani O., Kuchuk A., Orlova O. Biotechnology as Factor for The Fourth Generation of Human Rights Formation. *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. Vol. 9. № 1. P. 115–121.
8. Meehan E., Carter B. Moving With Pain: What Principles From Somatic Practices Can Offer to People Living With Chronic Pain. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol.11. № 620381. P. 1–10.
9. Meyer-Bahlburg H.F.L. The Timing of Genital Surgery in Somatic Intersexuality: Surveys of Patients' Preferences. *Horm Res Paediatr*. 2022. Vol. 95. № 1. P. 12–20.
10. Razmetaeva Yu., Barabash Yu., Lukianov D. The Concept of Human Rights in the Digital Era: Changes and Consequences for Judicial Practice. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 3. № 15. P. 41–56.
11. Turiansky Y. Discussion Aspects of Somatic Human Rights: to the issue of terminology. *Visegrad Journal on Human Rights*., 2019. Vol. 6. № 2. P. 197–200.
12. United Nations Research Institute for Social Development. Soh Ch., Connolly D., Nam S. Time for a Fourth Generation of Human Rights? URL : <https://www.unrisd.org/en/library/blog-posts/time-for-a-fourth-generation-of-human-rights> (дата звернення : 28.02.2023).
13. Маланчук Т. В., Корощенко К. Р. Четверте покоління прав людини – погляд з 21 століття. *Молодий вчений*». 2022. № 6(106). С. 90–93.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Проневич Олексій Станіславович

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри службового та медичного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Аксіоматично, що в демократичній, соціальній, правовій державі здоров'я визнається однією з найвищих соціальних цінностей/охоронюваних державою загальних благ. Об'єктивним маркером здоров'я нації є рівень інвалідизації, тобто міри втрати особою здоров'я та працездатності у зв'язку із захворюванням, травмою або вродженими вадами. Людиноцентрична здоровоохоронна парадигма ґрунтується на постулаті щодо визнання інвалідності соціальною проблемою, а не властивістю окремої людини. Водночас у суспільствах з вкоріненою традицією правового нігілізму існує ймовірність віктимізації осіб з інвалідністю, які стикаються з різними проявами дискримінації/стигматизації, потерпають від чисельних загроз для особистої безпеки та неправомірного обмеження можливостей ефективно взаємодіяти із зовнішнім середовищем в умовах існування фізичних, психічних, сенсорних, соціальних та інших бар'єрів. Найперше йдеться про обмеження реалізації суб'єктивних прав людини на медичне обслуговування, проживання в сім'ї, якісну освіту, працевлаштування, отримання соціальних послуг, участь у суспільному житті. Тому стратегічними завданнями уповноважених суб'єктів публічної адміністрації є проактивне вжиття системних превентивних заходів, розбудова інклюзивного публічного простору, формування у суспільстві навичок ефективної комунікації з особами з інвалідністю, забезпечення загальної доступності гарантованих державою суспільних благ, залучення осіб з інвалідністю до суспільно значущої діяльності.

Упродовж останнього часу суттєво вдосконалено вітчизняну нормативно-правову базу щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю. Перспектива новелізації законодавства полягає у подальшій імплементації міжнародно-правових стандартів забезпечення прав осіб з

інвалідністю.

Оснoву правовoгo захисту прав осіб з інвалідністю складає низка міжнародно-правових актів Організації Об'єднаних Націй, а саме: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року; Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року; Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року; Декларація соціального прогресу та розвитку від 11 грудня 1969 року; Декларація про права розумово відсталих осіб від 20 грудня 1971 року; Декларація про права інвалідів від 9 грудня 1975 року; Всесвітня програма дій стосовно інвалідів від 3 грудня 1982 року; Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей від 30 грудня 1990 року; Принципи захисту осіб з психічними захворюваннями та покращання психіатричної допомоги від 17 грудня 1991 року; Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів від 20 грудня 1993 року; Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 року тощо.

Положення Загальної декларації прав людини мають засадничий характер для артикуляції цивілізованих легальних основ регулювання суспільних відносин. Важливо, що в цьому міжнародно-правовому акті задекларовано принцип рівності всіх людей «у своїй гідності та правах», а також визнано наділення кожної людини «усіма правами і всіма свободами», у тому числі правом «на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї» та правом «на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування з незалежних від людини обставин» [2].

У Декларації про права розумово відсталих осіб від 20 грудня 1971 року визнана правомірність прагнень розумово відсталих осіб «максимальною мірою реалізовувати такі самі права, що й інші люди» (першочергово йдеться про належне медичне обслуговування і лікування, освіти, навчання, відновлення працездатності, матеріальне забезпечення, належний життєвий рівень, захист від експлуатації, зловживань і принизливого ставлення тощо). Примітно, що забезпечення реалізації цих прав розглядається крізь призму розвитку здібностей та максимальних можливостей розумово відсталих осіб [3].

Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року, ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 року № 1767-VI [1], містить ціннісне та легальне підґрунтя для розбудови національних систем захисту прав осіб з інвалідністю. Стрижнева дефініція «особи з інвалідністю» тлумачиться у Конвенції як «особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими», а також закріплено право осіб з інвалідністю «на найбільш досяжний рівень здоров'я без дискримінації за ознакою інвалідності». Фундаментальний характер мають постульовані людиноцентричні імперативи щодо іманентності кожній людині всіх передбачених прав і свобод «без будь-якого розрізнення», «загальності, неподільності, взаємозалежності та взаємопов'язаності усіх прав людини й основоположних свобод, а також необхідності гарантування особам з інвалідністю повного користування ними без дискримінації», необхідності урахування інтересів осіб з інвалідністю при розробленні та реалізації національних стратегій сталого розвитку, визнання дискримінацією особи за ознакою інвалідності ущемлення притаманних людській особистості достоїнства та цінності, забезпечення повноцінної участі осіб з інвалідністю у загальних справах та їх активної залученості до ухвалення рішень щодо стратегій і програм, усілякого сприяння особам з інвалідністю у досягненні особистої самостійності і незалежності («зокрема свобода робити власний вибір»), врахування гендерного аспекту у забезпеченні прав осіб з громадянством («жінки з інвалідністю та дівчата з інвалідністю як удома, так і поза ним, нерідко піддаються більшому ризику насилля, травмування або наруги, недбалого чи зневажливого ставлення, поганого поведження або експлуатації») тощо. Стратегічне значення для формування і

реалізації відповідної державної політики мають закріплені в Конвенції про права осіб з інвалідністю такі загальні принципи у сфері захисту прав осіб з інвалідністю: поваги до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; недискримінації; повного й ефективного залучення та включення до суспільства; поваги до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; рівності можливостей; доступності; рівності чоловіків і жінок; поваги до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність. Важливе значення для ствердження принципу інклюзивності в публічному адмініструванні має легалізація медико-соціальних макроконцептів «розумне пристосування» (внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невинуватого тягара, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод) та «універсальний дизайн» (дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну). Визначальними для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до послуг у сфері охорони здоров'я визнано вжиття таких заходів: надання особам з інвалідністю того самого набору, якості і рівня безплатних або недорогих послуг і програм з охорони здоров'я, що й іншим особам, зокрема у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я; надання послуг у сфері охорони здоров'я, які необхідні особам з інвалідністю безпосередньо з причини їхньої інвалідності; організації таких послуг якомога ближче до місць безпосереднього проживання цих людей, зокрема в сільських районах; залучення до надання особам з інвалідністю фахівців з охорони здоров'я послуг такої самої якості, що й іншим особам; заборони дискримінації осіб з інвалідністю при наданні медичного страхування і страхування життя; недопущення відмови з причини інвалідності в охороні здоров'я чи послугах у цій галузі чи отриманні продовольчих продуктів або рідин [4].

Відповідно до ст. 15 Європейської соціальної хартії акцентовано наголошено на необхідності ефективного здійснення права осіб з інвалідністю, незалежно від їхнього віку та характеру і походження їхньої інвалідності, на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства. З метою забезпечення реалізації права на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства національні уряди повинні: вживати заходів для забезпечення особам з інвалідністю орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах; сприяти доступу осіб з інвалідністю до роботи усіма засобами, які можуть заохочувати роботодавців приймати на роботу осіб з інвалідністю і утримувати їх у звичайному виробничому середовищі та пристосовувати умови праці до потреб осіб з інвалідністю, або, коли це видається неможливим у зв'язку з інвалідністю, шляхом облаштування або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності; сприяти всебічній соціальній інтеграції та участі осіб з інвалідністю у житті суспільства, включаючи технічну допомогу, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування і пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності і відпочинку [5].

У Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю від 20 грудня 1993 року, що мають рекомендаційний характер, виокремлено 22 базових правила забезпечення «рівноправної участі», впорядкування «цільових областей для створення рівних можливостей» та реалізації державами низки стандартизованих цілевих заходів, а саме: збору та поширення інформації про умови життя осіб з інвалідністю; формування і реалізації державної політики та «національного планування»; створення правової основи для вжиття заходів задля забезпечення повноцінної участі осіб з інвалідністю у житті суспільства та їх рівноправності; створення координаційних центрів та фінансування національних

програм/заходів щодо забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю; закріплення права осіб з інвалідністю створювати на локальному, регіональному та національному рівнях організації для консультування органів влади та адвокації власних інтересів; забезпечення належної підготовки персоналу, долученого до реалізації програм і надання послуг особам з інвалідністю; здійснення перманентного моніторингу та оцінювання ефективності реалізації програм і надання послуг у сфері забезпечення рівних можливостей осіб з інвалідністю тощо. Відповідно до правила 5 «Доступність» визнано важливість забезпечення доступності при створенні рівних можливостей для особам з інвалідністю у всіх сферах життя суспільства (найперше йдеться про імперативи щодо вжиття заходів з метою усунення бар'єрів для використання матеріального оточення/об'єктів загального користування, обов'язкового урахування вимог щодо доступності при проектуванні та створенні матеріального оточення, необхідності врахування позиції організацій осіб з інвалідністю при розробленні проектів будівництва громадських об'єктів, забезпечення доступності інформаційних послуг і документів (шрифту Брайля, фонографічних записів, великих шрифтів, сурдоперекладу, інших технологій) для різних категорій осіб з інвалідністю [6].

Резюмуючи, наголосимо, що права людини універсальні та неподільні, іманентні людині як біосоціальній істоті від народження. Не існує якихось особливих чи окремих прав осіб з інвалідністю. Зміст та обсяг прав осіб з інвалідністю, у тому числі права на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, співмірний з правами інших людей. Інвалідність неминуче спричиняє функціональні обмеження для максимальної самореалізації людини. Інвалідність має розглядатися як патологія суспільства. Тому особи з інвалідністю не повинні звужено сприйматися суспільством як маргіналізовані об'єкти доброчинності та/або соціального піклування. Наразі йдеться про трансформацію сприйняття суспільством медико-соціального феномену інвалідності крізь призму імплементації міжнародно-правових стандартів забезпечення прав осіб з інвалідністю, наріжним каменем яких є повага до прав людини, належне врядування/інституційне забезпечення, проактивне сприяюче публічне адміністрування, взаємоповага, конструктивна взаємодія, безбар'єрний публічний простір тощо. Стратегічне значення має формування і реалізація державної політики у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю, ґрунтованої на засадах людиноцентризму, інклюзивності та раціоналізму. Безумовними імперативами є надання особам з інвалідністю можливостей для отримання якісної освіти, їх залучення до суспільно корисної праці та ангажемент до участі у вирішенні соціально значущих проблем.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї: Закон України від 16 грудня 2009 року № 1767-VI. - URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T091767?an=11> (дата звернення: 17.02.2023).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.02.2023).
3. Декларація про права розумово відсталих осіб: прийнята резолюцією 2856 (XXVI) Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.02.2023).
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 23.02.2023).
5. Європейська соціальна хартія від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 19.25.2023).
6. Стандартні правила щодо рівних можливостей осіб з інвалідністю: резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96, прийнята на 48 сесії Генеральної Асамблеї ООН 20.12.1993. URL: <https://ud.org.ua/zakonodavstvo/mizhnarodni-dokumenty-ta-standarti/171-4896> (дата звернення: 26.02.2023).

КОНЦЕПЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Сироїд Тетяна Леонідівна

доктор юридичних наук, професор

завідувач кафедри міжнародного і європейського права Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

Заборона на певну поведінку під час збройного конфлікту сягає багатовікової історії, концепція воєнних злочинів набула особливого розвитку наприкінці 19-го та на початку 20-го століть, коли було кодифіковано право збройних конфліктів. Слід зазначити, що дослідники по різному оцінюють сутність, особливості права збройних конфліктів, зокрема, Х. Лаутерпахт [1] образно і небезпідставно назвав «проріхою в міжнародному праві», оскільки воно, мабуть, є найменш дотримуваною і, отже, найбільш теоретичною (щоб не сказати найутопічнішою) галуззю міжнародного права і навіть права взагалі.

Розуміння норм, що передбачають заборону скоєння воєнних злочинів, базується на Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 рр. про закони і звичаї суходільної війни, про права й обов'язки нейтральних держав тощо (всього в Гаазі було прийнято 13 конвенцій), а також на Женевських конвенціях 1949 р., зокрема: 1) Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях; 2) Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих осіб, які потерпіли корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі; 3) Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; 4) Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни і два Додаткових протоколи до них від 8 червня 1977 р.: Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 8 грудня 2005 р.

Як «Гаазьке право», так і «Женевське право» визначає кілька порушень його норм, хоч і не всі як воєнні злочини. Однак у міжнародному праві немає єдиного документа, що кодифікує всі воєнні злочини. Перелік воєнних злочинів можна знайти як у договорах з міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, так і в інших галузях міжнародного публічного права [2].

Слід вказати, що у сучасній доктрині воєнні злочини іменуються також злочинами проти міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), яке являє собою систему принципів і норм, що встановлюють взаємні права й обов'язки суб'єктів міжнародного права у разі виникнення конфліктів міжнародного і неміжнародного характеру. Його норми регулюють порядок обмеження, а також заборону застосування засобів і методів ведення війни, підстави відповідальності. Слід зазначити, що дослідники, використовують різну термінологію, зокрема: «право війни», «право збройних конфліктів», міжнародне гуманітарне право [3]. Специфіка норм цієї галузі міжнародного публічного права полягає в тому, що її основне завдання полягає в гуманізації, наскільки це можливо, збройних конфліктів. Ці норми базуються загалом на принципах моралі (с. 610) [4].

У міжнародному гуманітарному праві щодо позначення злочинів використовуються терміни «серйозні порушення» (serious violations) і «грубі порушення» (grave breaches). Останні є порушеннями, що вирізняються особливою жорстокістю, визначення яких існує в міжнародному гуманітарному праві, але стосується міжнародних збройних конфліктів. Термін «серйозні порушення» в МГП означає грубі порушення, які є злочином відповідно до міжнародного права у тому випадку, коли вони скоюються в умовах міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту.

Дії та елементи, що являють собою «серйозні порушення» (поряд з «грубими порушеннями»), відображені у статті 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду у розділі «Воєнні злочини» [5]. Крім того, відповідно до резолюції A/59/695-S/2005/72 Ради Безпеки ООН, грубими порушенням визначено протиправні, що скоюються проти дітей під час збройних конфліктів, враховуючи їх суспільну небезпечність та серйозний негативний вплив на благополуччя дітей, а саме: убивство або завдання каліцтва; вербування або використання дітей-солдатів; зґвалтування або інші форми сексуального насильства; викрадення; напади на школи і лікарні; зґвалтування або інше тяжке сексуальне насильство щодо дітей; викрадення дітей; відмова у наданні гуманітарного доступу (п. 68) [6]. Складовими грубих порушень вважаються: серйозне порушення Женевських конвенцій і законів ведення війни; порушення звичаєвих норм міжнародного права; порушення Конвенції про права дитини та інших міжнародних і регіональних договорів про права людини; воєнний злочин і злочин проти людяності відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС).

Таким чином слід констатувати, що воєнний злочин – це порушення норм міжнародного гуманітарного права (договірного чи звичайного права), що тягне за собою індивідуальну кримінальну відповідальність. У разі скоєння протиправних діянь, що містять грубі/серйозні порушення, відповідно до вищезначених актів, цілком доречним є використання термінів «воєнний злочин» і «злочин проти міжнародного гуманітарного права», що є ідентичними.

Воєнні злочини можуть відрізнятися залежно від того, чи скоєнні вони у період міжнародного збройного конфлікту чи неміжнародного конфлікту. Наприклад, стаття 8 Римського статуту класифікує воєнні злочини таким чином: «Серйозні порушення Женевських конвенцій 1949, пов'язані з міжнародним збройним конфліктом; Інші серйозні порушення законів та звичаїв, які застосовуються в умовах міжнародного збройного конфлікту; Серйозні порушення статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, у зв'язку зі збройним конфліктом неміжнародного характеру; Інші серйозні порушення законів та звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру».

З іншої точки зору воєнні злочини можна поділити на: а) воєнні злочини проти осіб, які потребують особливого захисту; б) воєнні злочини проти тих, хто надає гуманітарну допомогу та здійснює або приймає участь в операціях з підтримки миру; в) воєнні злочини проти власності та інших прав; г) використання заборонених методів ведення війни; д) використання заборонених засобів ведення війни.

Деякі приклади заборонених дій включають: вбивство; нанесення каліцтв, жорстоке поводження та тортури; захоплення заручників; умисне завдання ударів по цивільному населенню; умисне завдання ударів по будівлям релігійного, освітнього, художнього, наукового або благодійного призначення, історичним пам'ятникам або лікарням; грабїж; зґвалтування, сексуальне рабство, примусова вагітність чи будь-яка інша форма сексуального насильства; заклик або вербування дітей віком до 15 років до збройних сил або груп або їх використання для активної участі у воєнних діях.

На відміну від злочинів геноциду та злочинів проти людяності, воєнні злочини завжди повинні відбуватися в контексті збройного конфлікту, чи то міжнародного, чи неміжнародного і пов'язані з ним. А також характерним для цих злочинів є наявність ментального елемента, а саме: намір та знання як щодо індивідуальної дії, так і контекстуального елемента.

Воєнні злочини можуть скоюватися щодо різних категорій жертв, як комбатантів, так і некомбатантів, залежно від виду злочину. У міжнародних збройних конфліктах жертвами є поранені та хворі військовослужбовці у польових умовах та на морі, військовополонені та цивільні особи. У разі неміжнародних збройних конфліктів захист надається особам, які не беруть активної участі у воєнних діях, у тому числі військовослужбовцям, які склали зброю, та особам, виведеним з ладу через хворобу, поранення, затримання або з будь-якої іншої

причини. В обох типах конфліктів захист також надається медичному і релігійному персоналу, працівникам гуманітарної сфери та представникам цивільної оборони.

Відповідальність за скоєння таких протиправних дій покладається на особу, яка скоїла злочин, командний склад і політичних керівників державних і недержавних озброєних угруповань, які повинні нести відповідальність згідно з національним законодавством і військовими кодексами справедливості, а також Статутом МКС.

Відповідальність за воєнні злочини передбачена також статутами Нюрнберзького, Токійського міжнародних воєнних трибуналів, статутами Міжнародного трибуналу по колишній Югославії, Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді, Статутом Спеціального суду по Сьєрра-Леоне та ін. При чому слід зазначити, що в статутах означених органів кримінальної юрисдикції ці злочини йменуються по-різному «Воєнні злочини» (ст. 8 МКС, ст. 6 ч. 1 (b) Статут Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу, ст. 5 ч. 2 (b) Токійського воєнного трибуналу); «Серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року», «Порушення законів і звичаїв війни» (ст. 2, 3 Статут МТКЮ), «Порушення статті 3, загальної для Женевських конвенцій та Додаткового протоколу II (ст. 3 Статут МТР, ст. 3 Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне), «Інші порушення норм міжнародного гуманітарного права» (ст. 4 Статут Спеціального суду по Сьєрра-Леоне).

Список використаних джерел:

1. Lauterpacht H. The Problem of the Revision of the Law of War. *British Year Book of International Law*. 1952. Vol. 29. P. 360–382.
2. War Crimes. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml> (дата звернення 17.02. 2022).
3. Див.: Тимченко Л.Д. Международное право: Учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 1999. С. 477-503; Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. URL: https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/e_david_introduction.pdf (дата звернення 20.02. 2022).
4. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: підручник. /Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб і допов. Харків: право, 2020. 648 с.
5. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення 20.02. 2023).
6. Children and armed conflict Report of the Secretary-Gener. A/59/695–S/2005/72. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/SE%20S2005%2072.pdf> (дата звернення 20.02. 2023).

ЮРИДИЧНІ МІФОЛОГЕМИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ТА БОРОТЬБА З НИМИ

Тарасов Олег Володимирович

доктор юридичних наук, доцент

професор кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Агресія РФ проти України має різноплановий характер. Крім суто воєнної складової, вона охоплює історичні, політичні, економічні, соціокультурні, морально-етичні, релігійні, психологічні, інформаційні, техніко-технологічні, екологічні та інші аспекти. Для доктрини та практики міжнародного права основний інтерес становить юридичний вимір протистояння цивілізованого світу та злочинної російської держави.

Сьогодні значно актуалізувалася проблема різноманітних міфологем, що використовуються державою-деліквентом для псевдонаукового обґрунтування правомірності вчинення міжнародних злочинів. Серед них найбільш значущими є наступні:

1. Імперська міфологема («Москва – третій Рим» (парадигма російської «великодержавності»); «розпад СРСР як найбільша геополітична катастрофа ХХ століття» («катастрофічна» масова свідомість, що постійно відтворюється засобами масової пропаганди); ідея збирання «історичних російських земель» (псевдолегітимізація анексії, експансії та в цілому «реваншу»); архаїзація суспільного життя, відсутність ідеї майбутнього, орієнтація лише на «світле» минуле, його «відновлення» тощо);

2. Міфологеми єдиного народу, слов'янської єдності та необхідності захисту російськомовного населення («руський мир»; відновлення постімперського феномену слов'янофільства; привласнення історичного та культурного надбання сусідніх народів; «триєдиний російський народ»; заперечення існування українського та білоруського народів, які повинні «отямитися» та повернутися «додому»; міф про «київську хунту» та порушення прав російськомовного населення в Україні та інших колишніх республіках СРСР; ідея покарання українців як «зрадників» росії; практичне заперечення міжнародної правосуб'єктності народів тощо);

3. Міфологема споконвічної вищості росіян над іншими народами («росія – старша сестра»; атмосфера ксенофобії та шовіністична політика тотальної русифікації всередині рф; геноцидальна політика щодо населення Ічкерії та окупованих територій України тощо);

4. Міфологема про особливе всесвітньо-історичне покликання російської (євразійської) цивілізації (ідея «богообраності» російського народу; месіанська ідея про спасіння людства, яке «погрузнуло у гріхах»; розпад росії як «кінець світу»; роль етатизованої російської православної церкви та «великої руської культури» як важливих чинників розповсюдження ідей «руського миру»; необов'язковість міжнародного права як продукту Західної цивілізації для рф (юридична безкарність держави-агресора та її фізичних і юридичних осіб за вчинення міжнародних злочинів); нігілістичні проекти міжнародного «права», що повинно легалізувати злочини рф тощо);

5. Міфологема агресивного Заходу та миролюбної росії (міф про всесвітню змову проти росії; політика ізоляціонізму; концепція російської держави як обложеної фортеці; знищення під цим приводом інститутів громадянського суспільства (політичної опозиції, незалежних засобів масової інформації, вільних профспілок, правозахисних організацій та ін.) як «іноземних агентів»-представників «п'ятої колони» в тилу постійно воюючої російської держави; ліквідація конституційного ладу як фундаментального внутрішньодержавного запобіжника злочину агресії; міф про росію як «визволительку» інших народів; міф про «війська НАТО в Україні»; ідея «денацифікації» України; виправдання самої агресії як «самооборони рф» тощо);

6. Міфологема занепаду демократії, в цілому європейських цінностей, та ефективності авторитарного персоналістського режиму («аморальність Європи»; демократія як «всесвітнє зло» для росії; культ влади; «президент росії як рятівник народу, батько (вождь) нації, захисник євразійської цивілізації, лідер світового значення»; неможливість притягнення до персональної кримінальної відповідальності представників вищого воєнно-політичного керівництва держави-агресора; реванш сталінізму; формування елементів рашистської ідеології як одного з проявів сучасного неофашизму (згідно есе Умберто Еко «Вічний фашизм», де наведено його 14 ознак, російське суспільство вже є фашистським) тощо);

7. Міфологеми військової непереможності та правомірності агресивних воєн росіян (історичні містифікації, зокрема, про Переяславську раду 1654 р., про Севастополь як «місто руської слави» (події 1853–1855 рр. та 1941–1942 рр.), міф про 23 лютого 1918 р. як перемогу, а не поразку; міф про початок Другої світової війни, де СРСР виступає визволителем, а не агресором; заперечення злочинів радянської армії під час та після Другої світової війни; міф про перемогу у «Великій вітчизняній війні» виключно завдяки росіянам («победобесіє», «можемо повторити»); знецінення людського життя та культ смерті («баби ще народять», люди як витратний матеріал, фактичне знищення правосуб'єктності людини); міф про другу

армію світу; злочинні погрози застосувати ядерну зброю; мілітаризація держави і суспільства (у т.ч. пропаганда війни); міфи про те, що «своїх не кидаємо», «росіяни не здаються» тощо).

Наведений перелік є далеко неповним і запропонований лише у першому наближенні для виявлення специфічного предмету наукових досліджень. Особливість юридичної міфотворчості держави-агресора полягає у використанні традиційних юридичних механізмів правотворчості для приховування реальних намірів та вчинків деліквента, у здійсненні негативного впливу на правову реальність з метою уникнення юридичної відповідальності та отримання максимальної вигоди від протиправної поведінки. На місце юридичних фактів агресор пропонує поставити юридичні фейки. Це повинно призвести до виникнення фейкових норм, закріплених у нікчемних міжнародних договорах, у протиправних резолюціях міжнародних міжурядових організацій та конференцій, у необґрунтованих рішеннях міжнародних і національних судово-арбітражних органів; до визнання фейкових (псевдо)суб'єктів міжнародного права та встановлення з ними фейкових міжнародних «правовідносин». Замість правової реальності формується удавана юридична реальність, закріплена у низці міжнародних та національних нормативних актів.

Наприклад, конституція та законодавство рф прямо легалізує акти агресії та анексії територій інших держав (що, поміж іншого, значно актуалізує проблему верховенства імперативних норм міжнародного права над конституціями окремих держав). Інший приклад, резолюція Ради Безпеки ООН S/RES/2202 (2015) від 17.02.2015 р., у двох додатках до якої поміщені так звані Мінські домовленості 2015 р., де агресія рф названа конфліктом «в східних регіонах України» і де під текстом політичних домовленостей стоять підписи «представників окремих районів Донецької та Луганської областей»; сама рф виступає посередником, а не агресором; постраждала держава повинна виконати низку міжнародно-протиправних вимог агресора щодо зміни свого конституційного устрою (що ставить проблему необхідності перевірки легітимності актів будь-яких органів ООН на відповідність Статуту цієї Організації у рамках компетенції Міжнародного Суду ООН). У свою чергу, Міжнародний Суд ООН у рамках позову України проти рф за Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. у Проміжному рішенні від 19.04.2017 р. (п. 104) відказав у застосуванні тимчасових заходів щодо рф пославшись на резолюцію Ради Безпеки ООН S/RES/2202 (2015) та текст Мінських домовленостей 2015 р. Так, інформаційний фейк перетворився спочатку на фейк, закріплений у політичних домовленостях, потім перекочував у політичну резолюцію-рекомендацію Ради Безпеки ООН, а потім у юридично обов'язковий наказ міжнародного судового органу. Мета держави-агресора досягнута! Фейкова юридична реальність замістила дійсну правову реальність.

Уявляється, що для боротьби з юридичними міфологемами держави-агресора необхідно поставити проблему деміфологізації не тільки в історичному ракурсі (відновлення історичної правди, історичної достовірності), політології (делегітимізація, деімперіалізація та дереваншизація злочинної держави), культурології (десакралізація, дешовінізація та девождизація рф), лінгвістики (деконструкція мови ненависті, агресивних міфологізмів), науки про безпеку (демлітаризація, включно з денуклерізацією) або інформаційному просторі (дефейкоризація та децензуризація мас-медіа рф), але й як особливої правової методології у рамках притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності.

Зокрема, правова деміфологізація передбачає наступні рівні:

1. Світоглядно-правовий, що включає історико-правові, філософсько-правові, теоретико-правові, методологічно-правові та педагогічно-правові аспекти;
2. Системно-правовий, що охоплює міжнародно-правову та національно-правову деміфологізації;
3. Галузево-правовий, що передбачає процеси деміфологізації в окремих галузях міжнародного та національного права.
4. Спеціально-правовий, що стосується деміфологізації окремого юридичного фейку.

У процесі правової деміфологізації слід виокремити нормативний, персонативний та комунікативний підходи щодо юридичної деконструкції фейкових норм (джерел права), персон (суб'єктів права) та комунікацій (правовідносин, правових комунікацій).

На нашу думку, важливим завданням правової деміфологізації є наукове обґрунтування відсутності захисної функції суверенної особи держави-агресора та практичне притягнення до персональної юридичної відповідальності усіх винних фізичних осіб незалежно від займаної посади. Суверенітет не розповсюджується на міжнародні злочини та не захищає від міжнародної кримінальної відповідальності (як мінімум з часів Нюрнберзького трибуналу). Крім того, «призупинення» захисної функції суверенітету слугує легітимним підґрунтям для правомірної окупації та проведення комплексу заходів щодо відновлення конституційного ладу, демократії, верховенства права, поваги до прав людини на території держави-деліквента.

Наявність особливого предмету (юридичний міф) та методу дослідження (правова деміфологізація) вказує на поступове формування такого напрямку досліджень як загальноправова міфологія (невід'ємною складовою якого є міжнародно-правова міфологія). У свою чергу, наукові розробки правової міфології повинні бути підставою для відповідних змін у навчальному процесі («Право міжнародної відповідальності», «Міжнародне кримінальне право», проблематика міжнародно-правового нігілізму, співвідношення міжнародного права та політики тощо) та юридичній практиці (міжнародно-правова позиція України у стосунках з партнерами, нейтральними державами та державою-агресором; процедура доказування у міжнародних судово-арбітражних органах тощо).

Список використаних джерел:

1. Задорожний А. В. *Оправдать любой ценой. Агрессивная война Российской Федерации против Украины и трансформация российского видения международного права* : монографія. Київ : К.І.С., 2016. 455 с.
2. Тарасов О. В. *Суб'єкт міжнародного права : проблеми сучасної теорії* : монографія. Харків : Право, 2014. 512 с.
3. Тарасов О. В. *Юридична гібридизація як процес викривлення міжнародно-правових відносин відповідальності. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки*: зб. наук. статей за матеріалами III-х Харківських міжнар.-прав. читань, присвячених пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р. : у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, С. М. Мельник та ін. Харків, 2017. Ч. 1. С. 29–48.
4. *Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право*. Київ: К.І.С., 2014. 1016 с.
5. Эко У. *Вечный фашизм. Пять эссе на темы этики*. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2000. С. 49–80.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОКУПАЦІЇ У КРИМСЬКОМУ ВИМІРІ: ЗАСТОСОВНІСТЬ ТЕОРІЇ НА ПРАКТИЦІ

Фалалєєва Людмила Григорівна

доктор юридичних наук

старший науковий співробітник відділу міжнародного права та порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

За реалій окупації та анексії у кримському вимірі привертають увагу порушення Російською Федерацією обов'язків окупаційної держави, зобов'язань дотримуватися і забезпечувати дотримання «за всіх обставин» міжнародного гуманітарного права. Поза сумнівом, «застосування Російською Федерацією сили проти України на Кримському півострові не відповідає жодній з вимог, які міжнародне право висуває для визнання

застосування державою сили правомірним... Поведінку РФ з порушенням норм міжнародного права щодо застосування сили можна розцінювати лише як військову агресію проти України в розумінні Резолюції ГА ООН «Визначення агресії», Статуту Міжнародного кримінального суду. На Кримському півострові Росія вчинила майже всі види порушень, передбачені цими актами, ведучи проти нашої держави агресивну війну» [1, с. 416]. Примітно, що у п. 4 ст. 2 Статуту ООН закріплено, що всі члени ООН утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй. Понад те, як підкреслено у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 р., жодне територіальне надбання в результаті загрози силою або її застосування не повинне визнаватися законним.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини діють у ситуаціях збройного конфлікту й окупації, маючи «спільні цілі, ціннісну основу та гуманістичну спрямованість, підлягаючи застосуванню в «інтеграційний спосіб», забезпечуючи кумулятивний захист...» [2, с. 426]. У п. 11 ухваленого Комітетом ООН з прав людини Зауваження загального порядку (Загального коментаря) № 31 [80] Природа загальних юридичних зобов'язань, що покладаються на держави-учасниці Пакту (CCPR/C/21/Rev.1/Add.13) міститься посилання на Зауваження загального порядку № 29: Надзвичайна ситуація (стаття 4) й наголошується на тому, що положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. (далі – МПГПП) застосовуються також і в ситуаціях збройного конфлікту, до яких застосовні норми міжнародного гуманітарного права [3]. Навіть якщо стосовно деяких передбачених МПГПП прав може бути доцільним застосування більш конкретних норм міжнародного гуманітарного права для цілей тлумачення прав, закріплених у Пакті, ці дві правові сфери є взаємодоповнюючими, а не взаємовиключаючими [3]. Серед іншого, як небезпідставно стверджує професор Т. Л. Сироїд, це пояснюється тим, що «захист цивільного населення під час збройних конфліктів є одним із багатогранних аспектів захисту прав людини, який безпосередньо пов'язаний з виникненням особливих (виняткових) обставин» [4, с. 651].

В основу права окупації як інституту міжнародного гуманітарного права, встановлення окупаційного режиму, покладено звичасву норму міжнародного права, закріплену в ст. 42 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, що додається до Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї ведення війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р., згідно з якою територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою збройних сил держави-супротивника. Власне, окупація (не змінює правового статусу окупованої території; тимчасовий стан, за якого суверенітет над цією територією не переходить до держави-окупанта) поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції. Спільна для чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., ст. 2 містить положення, згідно з яким Женевські конвенції застосовуються у всіх випадках часткової або повної окупації території держави – учасниці конвенцій, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір. Як відомо, Україна та РФ є учасницями обох вказаних міжнародних договорів, а з наведених положень випливає, що остання окупувала частину території України, зокрема Автономну Республіку Крим і місто Севастополь без збройного спротиву України. Таким чином, на них розповсюджується правовий режим окупації, а РФ як держава-окупант не має суверенітету над окупованою територією (хоч і визнала свою юрисдикцію над Кримом), відповідальна за дотримання та зобов'язана забезпечити дотримання прав місцевого населення окупованої території, як це передбачено ст. 1 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., що є важливим джерелом регулювання правового режиму окупації. Зазначимо, що за змістом стаття 1 щодо зобов'язань держав-учасниць «за всіх обставин»

дотримуватися і забезпечувати дотримання відповідної конвенції теж є спільною для всіх чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. Наразі проблемним є практичне застосування РФ як державою-окупантом правового режиму окупації, виконання нею обов'язків окупаційної держави за договірним (насамперед ст. 42-56 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, що додається до Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї ведення війни на суходолі 1907 р., Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р., Додаткового протоколу I 1977 р.) та звичаєвим міжнародним гуманітарним правом.

У доктрині міжнародного права, в експертних викладках неоднозначні підходи, однак превалює позиція, згідно з якою серед юридичних підстав застосування міжнародного права прав людини на окупованій території вирізняють: по-перше, міжнародні договори у сфері прав людини, учасницею яких є держава-окупант, можуть застосовуватись екстратериторіально (англ. extraterritorial), поза межами її територіальної юрисдикції, зважаючи на здійснення «ефективного контролю» над окупованою територією, який задовольняє вимоги ст. 1 ЄКПЛ; по-друге, міжнародні договори з прав людини можуть продовжувати застосовуватись на окупованій території, залишаючись чинними у період окупації, оскільки вони були ратифіковані окупованою державою і були чинними на момент окупації (на практиці їх дія в таких умовах є малоімовірною й навряд чи надто обнадійливою; так, РФ запровадила дію свого законодавства в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, місцевому населенню надала російське громадянство, вдалася до примусової паспортизації тощо); по-третє, застосування міжнародного права прав людини на окупованій території може впливати з еволюційного тлумачення п. 2 ст. 64 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. та ст. 43 Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р., що додається до Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї ведення війни на суходолі 1907 р.; зрештою, по-четверте, права людини мають дотримуватись державою-окупантом як складова міжнародного звичаєвого права [5, с. 62].

Наведені підходи демонструють взаємодію та взаємний вплив на розвиток і застосування норм зазначених галузей міжнародного права, які взаємодоповнюють або послідовно відсилають одна до одної, застосовуються паралельно, насамперед, коли йдеться про людську гідність і принципи гуманності, за наявності відмінностей поєднаних ними норм, оскільки деякі права людини знаходяться поза межами сфери дії міжнародного гуманітарного права, водночас не всі норми останнього охоплюються міжнародним правом прав людини, що підтверджено практикою і визнано наукою міжнародного права.

Як підкреслює професор О. В. Задорожній, «початок операції Росії з окупації та анексії Кримського півострова у лютому 2014 р. ... позначив новий етап двосторонніх відносин – етап збройного конфлікту» [6, с. 787]. Відтак, міжнародно-правова позиція України полягає в тому, що РФ, внаслідок її збройної агресії, несе «повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України», що є її невід'ємною частиною – Автономна Республіка Крим і місто Севастополь [7] (п. 1 Заяви Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»). Важливе значення має й Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII у редакції від 1 січня 2023 р. № 2834-IX, що констатує: застосування Російською Федерацією збройної сили проти України становить злочин збройної агресії (преамбула). Він визначає правовий статус і встановлює особливий правовий режим на тимчасово окупованій території (ст. 2), враховуючи особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на цій території (преамбула) [8] в межах міжнародно-визнаних державних кордонів.

Грубі та системні, дотепер не виправлені порушення Російською Федерацією прав

кримськотатарського народу беруть відлік від початку окупації нею Криму. Систематичні переслідування, силовий тиск і фізичне винищення, терор і репресії зумовлені принциповою позицією лідерів кримськотатарського народу і більшості його представників з невизнання «референдуму», окупації та анексії [1, с. 353]. Примітно, що у розділі «Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна, тимчасово окупованих Російською Федерацією», тридцять третьої доповіді, підготовленої Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ), щодо ситуації з правами людини в Україні, яка охоплює період з 1 серпня 2021 р. по 31 січня 2022 р., йдеться про те, що «у Криму органи влади Російської Федерації як і раніше запроваджували значні обмеження на здійснення права на мирні зібрання. Управління Верховного комісара ООН з прав людини задокументувало випадки тримання під вартою без зв'язків із зовнішнім світом, насильницьких зникнень, катування та інших видів жорстокого поводження, скоєних федеральною службою безпеки Російської Федерації» (п. 93) [9, с. 17], а також вимагає «припинити практику свавільного поміщення ув'язнених до карцерів» (п. 137 h) [10, с. 32]. УВКПЛ було зроблено узагальнення і висновки, на основі яких надано рекомендацію: «у Криму повинні припинитися порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які продовжує вчиняти держава-окупант» (п. 110) [9, с. 20]. УВКПЛ вкотре нагадує: триваючі порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які вчиняє держава-окупант, повинні бути визнані й усунені (п. 130) [10, с. 29], а РФ має «дотримуватися зобов'язань як держава-окупант відповідно до міжнародного гуманітарного права» (п. 137 a) [10, с. 32] у практичній площині.

Окупаційна держава зобов'язана вжити всіх залежних від неї заходів задля того, щоб, по можливості, відновити та забезпечити громадський порядок і безпеку на окупованій території, забезпечити дотримання прав людини місцевого населення. Водночас «найжахливішим наслідком окупації та анексії Криму стали масові порушення прав людини і основоположних свобод щодо життя, безпеки, свободи, особистої недоторканності, права власності – викрадення, катування та вбивства активістів, незаконне позбавлення волі, відбирання майна тощо» [1, с. 346], поширилася практика насильницьких зникнень кримських татар. «Найболіснійший аспект агресії Росії у Криму – грубі, системні, масові порушення... практично всіх основоположних прав і свобод людини – права на життя, заборони катувань, права на свободу та особисту недоторканність, заборони дискримінації, права на ефективні засоби правового захисту, на справедливий судовий розгляд, на повагу до приватного і сімейного життя, на недоторканність житла, свободи думки, совісті і релігії, свободи вираження поглядів, зібрань і об'єднань, права на освіту, на самовизначення, на вільні вибори, свободи пересування, заборони вислання громадян» [1, с. 418].

На законодавчому рівні РФ, *inter alia*, встановила покарання за широкий спектр критики російської влади та збройних сил, у тім числі за «публічні дії, спрямовані на дискредитацію збройних сил Російської Федерації». У зв'язку з цим УВКПЛ констатує, що застосування у Криму таких «...розпливчастих законів з невизначеною сферою дії...» (п. 117) [11, с. 39], зокрема, «...може становити порушення зобов'язань Російської Федерації як держави-окупанта щодо дотримання кримінального законодавства окупованої держави» (п. 117) [11, с. 39]. Йдеться про зобов'язання РФ за ст. 64 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. та ст. 43 Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р., що додається до Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї ведення війни на суходолі 1907 р.

Таким чином, в тимчасово окупованих Російською Федерацією Автономній Республіці Крим і місті Севастополі (Україна), дотримання та забезпечення дотримання зобов'язань окупаційної держави за міжнародним гуманітарним правом мають місце лише в теорії, але не підкріплені практикою держави-окупанта, яка грубо і системно порушує права людини, зокрема: право на життя, свободу та особисту недоторканність; право на гідне поводження та

недопустимість застосування катувань, жорстокого і нелюдського, принижуючого гідність поводження [див.: 12, с. 40-45]; право на справедливий суд і захист від свавільного затримання; право на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу пересування; право на володіння майном; право на соціальний захист; право на освіту та розвиток особистості. УВКПЛ, серед іншого, неодноразово рекомендувало РФ «утримуватися від депортації осіб, узятих під варту, до Російської Федерації для відбування там покарання у вигляді позбавлення волі та повернути всіх депортованих у Крим» (п. 137 g) [10, с. 32], а також виконувати обов'язки як носій зобов'язань за міжнародним правом прав людини в Криму та дотримуватися своїх зобов'язань як держава-окупант згідно з міжнародним гуманітарним правом (п. 122 ee) [9, с. 23].

Як у періодичних доповідях УВКПЛ, так і в тематичній, РФ вкотре закликається «дотримуватися зобов'язань за міжнародним правом прав людини на окупованій території та зобов'язань держави-окупанта відповідно до міжнародного гуманітарного права» (139 q) [11, с. 46], однак аргументація останньої повсякчас наполегливо переноситься нею поза межі міжнародно-правових підходів, не ґрунтується на фактах і доказах, засвідчуючи послідовне нехтування РФ загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. «При цьому в РФ не було жодної міжнародно-правової підстави, якою могли б бути обґрунтовані твердження про правомірність невиконання її зобов'язань або про невідповідальність за їх порушення» [1, с. 515]. Звісно, від початку нічим не спровокованого повномасштабного вторгнення РФ в Україну ситуація суттєво ускладнилася і погіршилася, актуалізуючи необхідність дотримання/забезпечення дотримання договірних і звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, забезпечення застосування їх на практиці.

Висновки. Агресія, окупація та анексія Криму Російською Федерацією ставить на порядок денний питання притягнення її до міжнародно-правової відповідальності за скоєні нею в Україні міжнародні злочини, зокрема агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності. Своєчасно непокаране зло самовпевнено поширилося в масштабах, забравши життя сотень тисяч людей, при цьому пересвідчившись у здатності українців до спротиву.

РФ послідовно демонструє, *inter alia*, безвідповідальне ставлення до виконання обов'язків окупаційної держави, зухвале недотримання міжнародно-правових зобов'язань із захисту прав людини та захисту цивільного населення, вентує рішення Ради Безпеки ООН стосовно своїх агресивних дій в Україні, не виконує звернуті до неї рішення про тимчасові заходи Міжнародного Суду ООН, ігнорує резолюції Генеральної Асамблеї ООН і рекомендації УВКПЛ тощо. Ситуація надто складна, однак не безнадійна. На відновлення справедливості, забезпечення невідворотності покарання за вчинені міжнародні, зокрема воєнні злочини і злочини проти людяності, а також на боротьбу з безкарністю за їх скоєння є запит українського суспільства та міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Задорожній О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин: моногр. Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ: К.І.С., 2015. 576 с.
2. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики: моногр. Харків: Вид-во «Право», 2018. 680 с.
3. United Nations Human Rights Committee, *General Comment No. 31 [80]: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant (CCPR/C/21/Rev.1/Add.13)*, 26 May 2004. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11.
4. Сироїд Т. Механізм Організації Об'єднаних Націй щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. *Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини. Liber Amicorum до 60-річчя проф. В. В. Мицика*: моногр. / авт. кол.; за ред. О. В. Задорожнього та О. Р. Поєдинок. Київ; Одеса: Фенікс, 2016. С. 650-672.
5. Occupation and Other Forms of Administration of Foreign Territory: Expert Meeting.

Report prepared and edited by Tristan Ferraro. Geneva: ICRC, 2012. 147 p.

6. Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991-2014: моногр. Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ: К.І.С., 2014. 960 с.

7. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Заява Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 29. Ст. 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19>.

8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII у редакції від 1 січня 2023 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

9. Report on the human rights situation in Ukraine *1 August 2021 to 31 January 2022*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2022. 23 p. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/report-human-rights-situation-ukraine-1-august-2021-31-january-2022>.

10. Report on the human rights situation in Ukraine *1 February 2021 to 31 July 2021*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2021. 32 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/32ndReportUkraine-en.pdf>.

11. Situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation: 24 February – 15 May 2022. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2022. 48 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf>.

12. Second Interim Report on reported violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine. OSCE ODIHR. 14 December 2022. 72 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/5/534933.pdf>.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА РАДА ЄВРОПИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Шамраєва Валентина Михайлівна

доктор політичних наук, доцент

професор кафедри міжнародного і європейського права

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Захист прав і свобод людини є одним із актуальних аспектів взаємодії Європейського Союзу та Ради Європи. Основу процесу європейської інтеграції від початку становили спільні традиції та цінності, ідеали та принципи. Права людини як вища цінність стали основною темою життя європейських держав і склали важливий та невід'ємний елемент європейського будівництва. Від моменту формування індивідуальні права і свободи були в центрі уваги Ради Європи, створеної в 1949 р. як європейська організація міжурядового та парламентського співробітництва з метою інтеграції процесів у галузі прав людини та демократії, гармонізації національного законодавства в даній сфері. У процесі її діяльності було прийнято основні документи з прав та свобод, створено регіональний механізм їх реалізації.

Практично одночасно розпочався процес європейської інтеграції в галузі економіки в рамках Європейських співтовариств. І якщо спочатку в Установчих договорах правам людини було приділено мінімум уваги, то сьогодні ЄС приділяє велику увагу діяльності у сфері гуманітарного права. І оскільки всі держави-члени є учасниками Ради Європи, то постає питання співіснування в державах-членах двох регіональних систем захисту прав людини: системи, передбаченої Європейською конвенцією про права людини та системи захисту прав

людини, створеної в рамках ЄС.

Нарешті, розгляд даної проблеми має важливе загальнонаукове значення, оскільки в зарубіжній та вітчизняній міжнародно-правовій науці до найбільш дискусійних належать проблеми розвитку та гармонізації процесів у галузі забезпечення основних прав і свобод людини.

Останнім часом значно зріс науковий інтерес до європейського права в цілому та права ЄС зокрема. Аналізуючи роботи українських фахівців у галузі європейського права, можна зробити висновок, що у вітчизняній науці складається відповідний науковий напрямок. Водночас не можна не помітити, що більшість авторів розглядають окремо право та практику Ради Європи чи ЄС, або ж проводять порівняльний аналіз функціонування окремих інститутів цих організацій.

Західні фахівці в галузі європейського права все частіше звертаються до питання щодо системи забезпечення прав людини в ЄС та проблем співіснування в Європі двох систем захисту основних прав. Проте, у цих роботах, зазвичай, розглядаються лише окремі аспекти проблеми. Найчастіше предметом робіт європейських фахівців є співвідношення Хартії основних прав Європейського Союзу з Європейською конвенцією про права людини, питання про приєднання ЄС до Європейської конвенції, або ж у них надається порівняльний аналіз діяльності Суду ЄС та Європейського суду з прав людини.

У зв'язку з цим існує дефіцит комплексних досліджень взаємодії інститутів та права європейських організацій, що дозволяють більш глибоко та системно проаналізувати інтеграційні процеси, що відбуваються у Європі. Це свідчить про теоретичну і практичну необхідність вивчення даної проблеми.

Основний характер принципу захисту прав людини для права ЄС зафіксовано у статутних документах. Однак Європейські спільноти створювалися як суто економічні, і положення щодо прав людини були перенесені в установчі документи. Важливу роль у формуванні системи захисту прав людини ЄС відіграла судова практика. Саме на судовий орган протягом тривалого часу було покладено основну роботу в цій галузі. Суд ЄС розробив каталог основних прав, які гарантуються, виходячи з основних принципів права та міжнародних договорів про права людини, до яких приєдналися держави Європейського Співтовариства [1], головним чином йшлося про Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 р. Ця судова практика була закріплена в преамбулі Європейського Єдиного Акту, в Маастрихтському, Амстердамському та Ніццькому договорах [2].

Таким чином, можна зробити висновок, що Суд Європейських спільнот відіграв ключову роль у становленні та захисті демократичних засад правового статусу особи на рівні Європейського Союзу. У результаті вступу в силу Лісабонського договору, список прав став набагато ширшим і перевершує закріплені спочатку принципи свободи та недискримінації. А ухвалення 2000 р. Хартії основних прав Європейського Союзу стало успішним результатом численних спроб інститутів ЄС та держав-членів на шляху створення юридично обов'язкових для ЄС норм у сфері прав людини та основних свобод. Проаналізувавши діяльність ЄС у сфері забезпечення основних прав можна дійти висновку, що в ЄС, насамперед завдяки Суду ЄС, склалася своя, досить ефективна, але не позбавлена низки недоліків, самостійна система захисту правами людини.

Співіснування різних систем захисту прав людини в Європі тягне за собою численні питання. Труднощі у співіснуванні двох європейських систем захисту прав людини пов'язані з їх відмінностями у техніці правового захисту, у природі та змісті прав і свобод, у суб'єктах та об'єктах захисту. Це є наслідком відмінності цілей діяльності двох організацій та двох судів, що може призвести до різниці у тлумаченні права і свободи. Поряд із відмінностями фактором правової нестабільності в державах, які є одночасно членами ЄС та Ради Європи, є двоїстість каталогів прав та свобод.

До розробки та ухвалення Хартії Європейського Союзу каталог прав людини ЄС збігався з каталогом Ради Європи. З прийняттям Хартії каталоги стали відрізнятися за формулюванням, за переліком прав, способом обмеження прав. Хартія мала зміцнити юридичну стабільність, оскільки збрала воедино всі права. Але вийшло навпаки, оскільки два інструменти почали конкурувати. Конфлікт каталогів прав і свобод людини виникає через обов'язки держав-членів дотримуватися двох різних стандартів і можливості для приватних осіб використовувати права, закріплені у двох міжнародно-правових інструментах.

Таким чином, комплексний аналіз процесів інституційно-правової взаємодії ЄС та Ради Європи в галузі захисту прав індивіда дозволяє зробити низку висновків щодо координації двох європейських правозахисних систем, а також виявити тенденції розвитку права міжнародних організацій у сфері захисту прав людини.

Забезпечення дотримання та захисту прав людини є невід'ємною частиною міждержавного співробітництва, незалежно від сфери його здійснення. При цьому найбільш тісна взаємодія, характерна для міжнародних організацій інтеграційного типу, що здатна створити певною мірою відокремлену систему захисту прав людини. Підтвердженням цього є ЄС, в якому принцип дотримання прав людини став основним у процесі функціонування його інститутів та органів. В результаті в ЄС склалася самостійна система захисту прав людини, яка є достатньо ефективною, але не позбавлена низки недоліків.

Європейська конвенція про права людини є правовим актом, який отримав визнання в ЄС *de facto*, але була необхідність надати йому офіційного статусу. Доцільність приєднання ЄС до Конвенції впливає із необхідності забезпечити правову базу для її застосування у правопорядку ЄС та передбачити для інститутів ЄС таку саму відповідальність за порушення основних прав людини, яку несуть органи влади його держав-членів.

Досвід та практика взаємовідносин Ради Європи та ЄС показують, що існує ціла низка проблем для держав, які є одночасно членами обох організацій. Істотною причиною тому є відсутність ефективного партнерства між двома міжнародними організаціями та нестача координації діяльності їх інститутів за наявності серйозних відмінностей двох правозахисних систем.

Відсутність інституціоналізованої взаємодії з чітко визначеним механізмом співробітництва між судовими органами двох міжнародних організацій на практиці може бути заповнена нормативною взаємодією, що виявляється у взаємному впливі їх правозастосовної практики. Це підтверджується досвідом взаємодії Суду ЄС та Європейського Суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Баштанник В. Регламентация захисту прав людини у системі права ЄС: організаційно-правовий аспект. *Право України*. 2006. № 9. С. 52-66.
2. Європейський союз. Консолідовані договори. URL: http://lib.pnu.edu.ua/files/euroga/06_consult_uk.pdf (дата звернення: 26.02.2023).
3. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 26.02.2023).

СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

Александров В'ячеслав Михайлович

кандидат юридичних наук, доцент

начальник кафедри підготовки офіцерів запасу

Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого

На сьогодні у державі функціонує значна кількість військових формувань і правоохоронних органів. Система їх інститутів становить собою особливе полісистемне утворення, яке позначається збірним поняттям – «Сектор безпеки і оборони». Спектр діяльності Сектору безпеки і оборони розрахований на захист держави від збройних посягань, забезпечення державної безпеки і охорони громадського порядку. Здійснення таких завдань розраховане, у кінцевому рахунку, на захист і повноцінне забезпечення прав і свобод особи.

У відповідності до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII під сектором безпеки і оборони розуміється система органів державної влади, Збройних Сил України, а також правоохоронних та розвідувальних органів, органів державної влади спеціального призначення з правоохоронними функціями, оборонно-промислового комплексу України, сил цивільного захисту, діяльність котрих постійно перебуває під цивільним демократичним контролем й відповідно до Конституцією та згідно із Законами України, за своїм функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від широкого спектру різноспрямованих загроз, а також громадян та громадських об'єднань, що добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [1].

Згідно із законом структура сектору безпеки і оборони містить чотири складові компоненти, які розмежовуються відповідно до свого функціонального призначення та юридичної природи. Зокрема, сектор безпеки й оборони України складається з: 1) сил безпеки; 2) сил оборони; 3) оборонно-промислового комплексу; 4) громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Варто звернути увагу і на те, що інституційно складові сектору безпеки і оборони України належать як до державного апарату, так і до інститутів громадянського суспільства.

Під силами безпеки розуміються правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту, а також інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України. У свою чергу, до сил оборони належать Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні органи і розвідувальні органи, а також органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією і законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Основними принципами функціонування Сектору безпеки і оборони є верховенство права і дотримання міжнародного права. Кожен з цих принципів передбачає першочерговість дотримання і захисту прав і свобод особи у відповідності до універсальних міжнародних стандартів. Основними повноваженнями складових Сектору безпеки і оборони, що безпосередньо пов'язані спрямовані на забезпечення прав і свобод особи є:

— забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг підрозділами, що підпорядковані Міністерству внутрішніх справ;

— забезпечення стримування та відсічу збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з

тероризмом Збройними Силами України;

— виконання завдань з технічного прикриття, відбудови, встановлення загороджень на об'єктах національної транспортної системи України з метою забезпечення діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України Державною службою транспорту;

— протидія розвідувально-підривній діяльності проти України Службою Безпеки;

— формування та реалізації державної політики у сферах кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації державною службою спеціального зв'язку Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Отже, Сектор безпеки і оборони України виконує складні полісистемні завдання, пов'язані з реалізацією завдань забезпечення національної безпеки, виконання оборонної функції держави та забезпечення прав і свобод особи. Запорукою ефективності функціонування складових Сектору безпеки і оборони у напрямі забезпечення прав і свобод особи є оптимізація системи управління та взаємодія з громадянським суспільством.

Список використаних джерел

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Батраченко Тетяна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри правоохоронної діяльності

Університету митної справи та фінансів

У зв'язку зі зростанням глобалізації та технологічного розвитку, транснаціональна злочинність стає все більш складною та небезпечною для суспільства. На сьогодні вагомою проблемою в розвитку сучасного світу, яка зачіпає інтереси багатьох країн, зокрема й України є транснаціональна організована кіберзлочинність. Зростання використання інформаційних технологій в усіх сферах життя призвело до появи нових видів злочинності, які мають глобальний характер і надзвичайно шкодять суспільству. Так, транснаціональна кіберзлочинність містить в собі широкий спектр злочинних дій, таких як крадіжка особистої інформації, кібершантаж, кібертероризм, розповсюдження шкідливих програм та ін. Такі протиправні дії не обмежені територіально, а отже можуть бути вчинені з будь-якої точки світу чим створюють підвищену суспільну небезпеку. Жертвами злочинців, що діють у віртуальному просторі, можуть стати не тільки люди, але й держави, причому безпека тисяч користувачів може залежати від кількох злочинців. Кількість злочинів, що здійснюються у кіберпросторі, зростає пропорційно числу користувачів комп'ютерних мереж.

За даними Держспецзв'язку тільки в Україні за 2022 рік за допомогою засобів Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки було опрацьовано 42 млрд подій інформаційної безпеки. При цьому кількість зареєстрованих та опрацьованих кіберінцидентів, лише за 2 квартал 2022 року зростає - від 64 до 115 порівняно з попереднім кварталом. За атрибуцією абсолютна більшість кіберінцидентів пов'язано з хакерськими угрупованнями, що фінансуються урядом РФ. Зокрема, це UAC-0010 (Gamaredon) та інші. Найбільшу частку подій інформаційної безпеки можна пов'язати з АРТ-угрупованнями та хактивістами [1]. Проте більша частина кіберзлочинів залишається за рамками статистики, до офіційних звітів попадає лише невелика їх кількість.

Міжнародне співробітництво є визначальним для боротьби з транснаціональною кіберзлочинністю. Співпраця між країнами дозволяє об'єднати зусилля в розслідуванні та притягненні до відповідальності злочинців, обміну інформацією про нові види кіберзлочинності та способи їх запобігання. Крім того, міжнародне співробітництво може допомогти в розробці спільних міжнародних стандартів та норм, що регулюють дії в Інтернеті та забезпечують захист особистих даних користувачів.

Отже, не дивлячись на те, що вивчення питання міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній кіберзлочинності ведеться вже кілька десятиліть, втім недосконалість формулювання поняття кіберзлочину та покарання за нього дозволяє злочинним спільнотам винаходити все новіші форми кіберзлочинності. Все зазначене вище робить дослідження у цій сфері актуальним, а звернення до нього своєчасним.

В ході проведеного дослідження нами було сформовано низку ключових аспектів міжнародного співробітництва по протидії з транснаціональною кіберзлочинністю.

Серед ключових факторів міжнародної протидії транснаціональній організованій кіберзлочинності слід зазначити максимально можливу уніфікацію міжнародного законодавства в цій сфері. Так, на сучасному етапі правоохоронні органи іноземних держав взаємодіють у межах розслідування транснаціональних кіберзлочинів переважно на підставах, передбачених ст.ст. 24 – 35 Конвенції про боротьбу із злочинами у сфері інформаційних технологій Ліги арабських держав від 21 грудня 2010 р. у таких напрямках як: екстрадиція; взаємна допомога (як з метою розслідування злочинів, пов'язаних з комп'ютерними системами та даними, так і з метою збирання доказів у електронній формі щодо кримінального правопорушення); добровільна допомога (правоохоронний орган у межах національного законодавства без попереднього запиту надсилає іноземному партнеру інформацію, отриману в ході його розслідування, якщо вважає, що розкриття такої інформації може допомогти партнеру у відкритті або проведенні розслідування кіберзлочинів); взаємна допомога щодо тимчасових заходів, яка включає термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються; термінове розкриття збережених даних про рух інформації; взаємна допомога щодо доступу до комп'ютерних даних, які зберігаються; транскордонний доступ до комп'ютерних даних, які зберігаються, за згодою або у випадку, коли вони є публічно доступними; взаємна допомога у збиранні даних про рух інформації у реальному масштабі часу; взаємна допомога у перехопленні даних змісту інформації; цілодобова мережа для обміну інформацією [2].

Важливе значення для співробітництва між державами у сфері боротьби з транснаціональною кіберзлочинністю мають двосторонні та багатосторонні міжнародні договори про взаємну правову допомогу, взаємне визнання іноземних судових рішень, адже на їх основі також відбувається співпраця між правоохоронними органами різних країн. Держави мають співпрацювати в області обміну інформацією про кіберзлочинців, їх методики та місця перебування. Такий обмін інформацією може допомогти відслідковувати злочинців та забезпечити їх екстрадицію. Теж стосується спільних розслідувань кіберзлочинів, спільної розробки програм по протидії такому явищу, зокрема створення єдиного центру кібербезпеки, що забезпечує моніторинг та аналіз кібербезпеки.

Досліджуючи міжнародне співробітництво у сфері протидії кіберзлочинності варто зауважити щодо міжнародних нормативно-правових актів універсального та регіонального характеру. Зокрема це Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. Також базовим документом у протидії кіберзлочинності для європейських держав, і не тільки, є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р. та Додатковий протокол до неї від 28 січня 2003 р. Вони є «фундаментом для розробки відповідного законодавства європейських держав» [3, С.440]. Норми Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р. активно діють і застосовуються, знаходять своє відображення у багатьох національних законодавствах, містять положення, які не знайшли

відображення в інших договорах і нормативно-правових актах. Проте положення Конвенції діють на обмеженій території держав-учасниць, що обмежує її вплив на світську спільноту; деякі її положення є спірними, наприклад неузгодженість норми ст. 32 п. b., згідно якої будь-яка Сторона може, не отримуючи дозвіл іншої сторони «здійснювати доступ або отримувати за допомогою комп'ютерної системи, яка знаходиться на її території, комп'ютерні дані, які зберігаються і знаходяться в іншій Стороні, якщо Сторона отримує законну і добровільну згоду особи, яка має законні повноваження розкривати дані такій Стороні за допомогою такої комп'ютерної системи». Даний пункт сповільнює співробітництво держав і ефективне вирішення багатьох проблем по проблемі кібербезпеки, також тягне за собою порушення права на приватне життя, що є одним з основоположних принципів міжнародного права. Разом з тим існують утруднення при підписанні та імплементації норм у національне законодавство, про що свідчить той факт, що за 20 років, що минули з часу підписання Конвенції, її ратифікували лише 47 держав, з яких 37 – це держави-члени Ради Європи. Крім того, міжнародний характер Конвенції, який передбачає відкритість приєднання до неї всіх бажаючих держав, проте містить ряд застережень, зокрема процедура приєднання країн, що не входять до Ради Європи, вимагає консультації і одноголосного рішення про приєднання до Конвенції держав-членів Ради Європи (ст. 37) [4, с. 281].

Основні проблеми, що виникають при міжнародно-правовому регулюванні протидії кіберзлочинності, полягають у відмінностях національних законів у сфері кібербезпеки; відсутності чіткого уніфікованого категоріального апарату; недостатньому рівні координації діяльності правоохоронних органів при розслідуванні кіберзлочинів, низькому рівні обміну інформацією про кіберінциденти між державами; недостатньому рівні державного й приватного співробітництва у цій сфері. Як наголошує Н.А. Зелінська, «потреба в міжнародно-правових стандартах зумовлена необхідністю стимулювати встановлення кримінально-правової заборони і гармонізувати національне законодавство. Внутрішньодержавне право багатьох країн загалом має значний ступінь подібності щодо більшості традиційних видів транснаціональних злочинів, проте нові види злочинності вимагають серйозних зусиль у виробленні узгоджених визначень. У питаннях боротьби з кіберзлочинністю проблема гармонізації кримінально-правової заборони набуває особливої значущості» [5, с. 568-569].

Для покращення рівня співробітництва вітчизняних правоохоронних органів із зарубіжними партнерами доцільно створити в Україні єдиний технологічний центр обміну інформацією про кіберзагрози між правоохоронними органами України, ЄС та НАТО. Такий центр імовірно має бути створений на платформі співробітництва України з Інтерполом і Європолем, що сформована на базі Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України. Унаслідкування в якості дієвого досвіду є використання іноземними державами технологічних рішень для боротьби з транснаціональною кіберзлочинністю. Так, Європол представив членам ЄС систему ІОСТА (Internet Facilitated Organised Crime Tread Assessment), яка сприяє розкриттю кіберзлочинів. На даний час Європол надає членам ЄС слідчу і аналітичну підтримку через свою систему онлайн-розслідувань і базу даних злочинів. Показовим є наступний приклад трансатлантичної співпраці. Так, два провідні онлайн-анонімні ринки – Alpha Bay і Hansa Market – були заблоковані Федеральним бюро розслідувань (ФБР) та Голландським національним відділом злочинності високих технологій (NHTCU) під час операції “Байонет”. ФБР вдалося порушити роботу AlphaBay – відомого даркнету, а NHTCU втрутився на даркнет-ринку Hansa протягом майже місяця як адміністратор, а потім закриття Hansa Market назавжди. Багато користувачів AlphaBay шукали притулок на ринку Hansa, на якому на той момент працювало NHTCU. Отже, поліцейські установи були в ідеальному становищі, щоб не тільки порушити екосистему, створюючи недовіру серед користувачів на цих анонімних ринках, а й зібрати цінні дані на тисячі з них [6].

Існує потреба провадження у вітчизняну практику взаємодії з правоохоронними

органами іноземних держав типових формалізованих документів інформаційного обміну для негайної передачі державі-стороні, яка потерпіла від транснаціонального кіберзлочину, з використанням мережі національних контактних пунктів. Ефективними з огляду на завдання боротьби з транснаціональною кіберзлочинністю є запровадження міждержавного обміну інформацією із закритих хакерських форумів, яку отримують в США, Нідерландах, Франції, Великобританії, Канаді, інших державах, а також використання ресурсів репозиторію “Cybercrime” щодо законодавства понад 180 країн про кіберзлочинність та електронні докази, судову практику, а також успішні правоохоронні операції.

Усі ці аспекти мають ключове значення для ефективної боротьби з транснаціональною кіберзлочинністю. Задля забезпечення міжнародного співробітництва в цій сфері, необхідно залучення країн з різними рівнями розвитку, різними політичними та культурними системами, а також приватного сектору та громадськості. Тільки так можна досягти значних результатів у боротьбі з транснаціональною кіберзлочинністю.

Список використаних джерел:

1. Кількість кібератак на Україну продовжує зростати – Держспецзв’язку. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/10/693694/>
2. Про кіберзлочинність : Конвенція Ради Європи від 21 листопада 2001 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_575
3. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник, В.А. Грінчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.
4. Попко Є.В. Міжнародно-правова регламентація транснаціональної кіберзлочинності у кіберпросторі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. № 6. 2021 – С. 260-283
5. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник, Зелінська Н.А., Андрейченко С.С., Дрьоміна-Волок Н.В., Коваль Д.О.; за ред. проф. Зелінської Н. А. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.
6. Марущак А.І. Міжнародне співробітництво у сфері транснаціональної злочинності. *Інформація і право*. № 3(26). 2018. – С 104-110

ДО ПИТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ПРАВОВОГО ПЛЮРАЛІЗМУ» В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Брацук Іван Зіновійович

кандидат юридичних наук

доцент кафедри європейського права

Львівського національного університету імені Івана Франка

Досліджуючи вираження правового плюралізму в праві ЄС слід зазначити, що переважно його розглядають як концепцію завдяки якій право ЄС ефективно взаємодіє з національним правом спричиняючи тим самим розвиток правопорядку ЄС в цілому. При цьому сам правопорядок ЄС базується на правових засадах котрі в самій своїй суті відрізняються та є унікальними з-поміж інших правопорядків (пряма дія норм, верховенство права ЄС, визнання юрисдикції Суду ЄС та ін). Він носить інтеграційний характер та характеризується більш складною природою відносин всередині цієї нової системи тому, що є багатоелементним утворенням нового якісного характеру [1, с.153]. При цьому простежується його відносна самостійність як від міжнародного так і від національного правопорядків держав-членів. Ефективний розвиток правопорядку ЄС буде залежати і від його визнання як «домінуючого» збоку національного права держав-членів. А тому як вважають деякі дослідники, інколи навіть принцип верховенства права ЄС не завжди буде ефективним

оскільки він є юридично-доцільним в рамках права ЄС, проте не завжди може бути визнаний доцільним національною системою права держав-членів ЄС [2, р.325]. При цьому нерідко має місце ситуація коли неможливо визначити яку норму права необхідно застосовувати у разі виникнення колізії [3, s.201]. Саме тому погодженість – є однією з ключових елементів концепції правового плюралізму в праві ЄС. Це по суті один з основних засобів авторитету правової норми котра застосовується в праві ЄС. Саме від належної узгодженості норм як права ЄС так і права держав-членів залежатиме їх ефективний розвиток та взаємодія.

Концепція правового плюралізму набула специфічних рис в праві ЄС та по суті стала не тільки інструментом вирішення «конфліктних» ситуацій котрі мають місце в праві ЄС, а й ефективним засобом завдяки якому можна зрозуміти унікальну правову природу права ЄС в цілому. Так наприклад Р. Квіцін, приходить до висновку, що «з позиції матеріальних джерел права правопорядок Європейського Союзу і національні (конституційні) правопорядки держав-членів становлять собою взаємодоповнюючі набори правових норм і цінностей, котрі знаходять своє вираження та втілення в них. Тому такий взаємозв'язок можна назвати «конституційним плюралізмом», «європейським правовим плюралізмом», «багатоцентровою правовою системою» або «європейським неписаним суспільним договором», результатом якого буде координаційна діяльність правових систем [4, р.1484-1485]. Таким чином взаємозв'язок між правопорядком ЄС та національними правопорядками держав-членів нерідко окреслюють різноманітними поняттями проте в цілому термін плюралізм найкраще відображає дану взаємодію. Хоча при цьому зазначимо, що на нашу думку не слід ототожнювати терміни правовий плюралізм та конституційний плюралізм який є дещо вужчою правовою категорією, проте вивчення змісту останнього видається є предметом окремого дослідження.

У свою чергу дещо відмінною від попередніх є точка зору П. Кйасера стосовно дослідження змісту та ролі концепції правового плюралізму в рамках ЄС, котрий ключову роль відводить комітології як особливій формі узгодження національних та наднаціональних інтересів при прийнятті рішень ЄС. Так зокрема він наголошує, що в процесі інтеграції відбулось переформатування основоположних засад взаємодії між національним суверенітетом та правопорядком ЄС котрий з самого початку свого виникнення характеризувався автономністю та автоматично не складається з суми правових норм права усіх держав-членів ЄС, а, навпаки, ішов та іде паралельно з правопорядками держав-членів ЄС. При цьому внаслідок його розвитку з'явилася ретельно розроблена система механізмів, завдяки якій вирішуються колізії між нормами права та відбувається взаємне визнання та взаємодія між даними правопорядками. Водночас в організаційному плані виникла ціла низка інституційних механізмів для інституційної стабілізації таких відносин – система комітології (comitology system). Завдяки якій по суті в інституційно-організаційному плані відбувається перехід від одного елементу до іншого (правапорядку), оскільки нерідко дані структури зосереджені на передачі преференцій держав-членів до правотворчих механізмів ЄС. Комітологія – це технократична конструкція складові частини якої (в уособленні інститутів та органів), діють як засоби суспільної інтеграції, оскільки комітети насамперед функціонують як контактні пункти між окремими правопорядками. [5, р.20]. Ключова роль даному випадку відводиться по суті організаційно-правовому механізму, який на думку автора є ключовим елементом у системній взаємодії між правом ЄС та національним правом держав-членів.

Загалом же відзначимо, що плюралістична природа правопорядку ЄС виявляється в тому, що в переважній більшості випадків не застосовуючи механізм транспонування стосовно норм ЄС вони безпосередньо діють по суті в інших правопорядках держав-членів та володіють юридичною силою. Що в цілому хоча і перегукується з концепцією монізму, проте безумовно у видозміненому її вигляді. Поділяємо точку зору, що активний розвиток міжнародного права та права ЄС змушують на сьогоднішній день переглянути класичні підходи та концепції стосовно розуміння взаємодії правопорядків. Оскільки аргументи їхніх

прихильників в переважній мірі не пов'язані з сучасними теоретичними дискусіями, а також жодним чином не допомагають у вирішенні цілого кола правових питань на відміну від того часу коли вони виникли. Таким чином, дані доктрини повинні бути дещо видозмінені, а розуміння взаємозв'язку міжнародного права з національним правом має бути засноване на іншій концептуальній основі.

В цілому дослідивши різні погляди щодо змісту категорії правового плюралізму приходимо до висновку, що дана концепція за своєю суттю дещо відрізняється від традиційних підходів стосовно розуміння та використання відповідних засад як національного так і міжнародного права. Також нерідко її використовують в контексті аналітичного інструменту дослідження функціонування та взаємодії різних правових систем, галузей права та інститутів.

Список використаних джерел:

1. Пісов М. П. Правопорядок Європейського союзу як окремий вид інтеграційного правопорядку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 76. С. 152-158.
2. Nicholas W. Barber Legal Pluralism and the European Union. *European Law Journal*. Vol. 12. No. 3. 2006. P 306–329
3. Śledzińska-Simon, A. Lojalność konstytucyjna czy lojalność unijna? –znaczenie zasady pierwszeństwa Unii Europejskiej dla sądów krajowych *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej w praktyce działania organów władzy publicznej*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. 2015. S. 199–224
4. Kwiecien R. The Primacy of European Union Law Over National Law Under the Constitutional Treaty. *German Law Journal* No. 11. 2005. P. 1479-1495
5. Poul F. Kjaer Claim-making and parallel universes: legal pluralism from Church and empire to statehood and the European Union. *Research Handbook of Legal Pluralism and EU Law*. Cheltenham: Edward Elgar. 2018. P.11-21.

ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Варуц Лариса Дмитрівна

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Права і свободи людини є найважливішою складовою сучасної системи загальнолюдських цінностей, завоюванням цивілізації в правовій і політичній сферах, загальновизнаним критерієм соціального й державного розвитку на сучасному етапі.

В умовах збройного конфлікту проблема захисту прав людини стає більш актуальною й гострою, оскільки ординарні механізми забезпечення та дотримання прав і свобод людини, що розраховані на мирний час, стають менш ефективними, а життя й здоров'я особи перебувають під постійною загрозою військових небезпек і поневірянь [1].

За останні десятиліття збройні конфлікти забрали життя мільйонів цивільних осіб. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини стали поширеною практикою у багатьох збройних конфліктах, під час війни.

Збройна агресія росії проти України стала викликом для міжнародного права, для того правопорядку, який функціонував усі ці роки [2].

Одним з наслідків такої агресії стала поява міграційних процесів: внутрішнього переміщення в межах території України та за кордон. До 24.02.2022 в Єдиній інформаційній базі ВПО обліковувалося 1 470 072 ВПО. Станом на 20.06.2022 кількість зареєстрованих ВПО

сягає 4 253 379 осіб. За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ) кількість осіб, які зазнали внутрішнього переміщення, більше 6,275 млн осіб [3]. Понад 14,5 млн. українців виїхали після 24 лютого 2022 року, мінімум 11,7 млн. - вїхали до країн Європейського Союзу, 7,7 млн зареєстровано в якості одержувачів тимчасового захисту [4].

Акцентуємо увагу на тому, що тимчасовий захист являє собою виняткову процедуру надання міжнародного захисту великій кількості людей одночасно і автоматично (тобто без необхідності розгляду індивідуальних заяв). Це означає, що він можливий тільки у разі масового припливу або неминучого масового напливу переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження [5].

Тимчасовий захист не означає отримання статусу біженця відповідно до Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року [6], який надає права, аналогічні посвідці на проживання. Втім, особи, які отримали тимчасовий захист в ЄС, можуть у будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця.

Варто зазначити, що основним документом, що врегульовує питання надання тимчасового захисту, є Директива ЄС 2001/55/ЄС 2001/55/ЄС «про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому» [7].

Дана Директива встановлює мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб. Її завдання – надавати тимчасовий захист переміщеним особам без складних бюрократичних процедур з метою послаблення тиску на систему надання притулку (статусу біженця). У розумінні Директиви, переміщеними особами є громадяни третіх країн або осіб без громадянства, яким довелося покинути свою країну, і які не можуть повернутися через небезпечні умови у зв'язку із ситуацією, що панує в цій країні, зокрема: особи, які втекли з районів збройного конфлікту або епідемічного насильства; особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних порушень їх людських прав. Проте, варто зазначити що надання особі тимчасового захисту відрізняється від надання статусу біженця.

Звернемо увагу на те, що тимчасовий захист дозволяє переміщеним особам користуватися гармонізованими правами в усьому Європейському Союзі. Це означає, що переміщені особи мають право на працевлаштування (як право бути найманим працівником, так і право на підприємницьку діяльність), можливості для освіти та професійної перепідготовки, а також доступ до системи соціального захисту в країні перебування, нарівні з громадянами цієї країни. Такі особи забезпечуються доступом до житла, необхідної фінансової допомоги та медичного обслуговування (невідкладної допомоги та невідкладного лікування), зокрема, щодо осіб з особливими потребами.

Для неповнолітніх осіб, які не досягли 18-річного віку, держави-учасниці надають можливість бути включеними в державний навчальний процес та отримувати освіту разом з власними громадянами. Право навчатись може бути надано і дорослим, на розсуд країни перебування.

За загальним правилом, термін тимчасового захисту становить один рік, проте, може бути продовжений. Після закінчення тимчасового захисту, особа повинна добровільно покинути територію відповідної держави. У разі, якщо це не буде виконано, до неї може бути застосована процедура примусового повернення у країну походження.

Слід відмітити, що отримання тимчасового захисту відрізняється від отримання статусу біженця [6]. Зокрема, при тимчасовому захисті зберігається можливість безперешкодно повернутися до країни громадянства. Водночас, у період очікування рішення уповноваженого органу в наданні статусу біженця заборонено перетинати кордон країни перебування. Тимчасовий захист можна отримати в будь-якій, на думку особи, безпечній країні ЄС (враховуючи винятки), на відміну від статусу біженця, який можна отримати лише в тій

країні, кордон якої особа перетнула вперше. Разом із тим, особи, які перебувають під тимчасовим захистом, мають право в будь-який час подати заяву на отримання статусу біженця.

Таким чином, можемо зазначити, що тимчасовий захист є однією із форм міжнародного захисту, в т.ч. для тих громадян України, які рятуються від війни в Україні та відрізняється від інших форм такого захисту. Це питання є досить актуальним і потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1 Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

2.Мін'юст: Збройна агресія рф проти України - це підриг міжнародного правового порядку URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/marharyta-sokorenko-zbroina-ahresiiia-rf-protu-ukrainy-tse-pidryv-mizhnarodnoho-pravovoho-poriadku>

3.Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Права людини» URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/human-rights2.pdf>

4. Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого URL:<https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozproviv-skilky-ukrayincziv-vuyixalo-kordon-24-lyutoho>

5. Поняття тимчасового захисту та його специфіка URL:

<https://legalaid.ua/ua/ponyattya-tymchasovogo-zahystu-ta-jogo-specyfyka/>

6. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

7. Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому: Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року URL:<https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>

СПІВВІДНОШЕННЯ НАДНАЦІОНАЛЬНОГО ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Васильєв Сергій Володимирович

кандидат юридичних наук

завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ

Безспірним є факт, що наднаціональне право базується на міжнародному (транскордонному) рівні та формується через рішення організацій та їх владних органів, створених за допомогою договірних інструментів. Наднаціональне право є похідним стосовно міжнародних договорів про створення наднаціональних організацій і, отже, у своїй основі є договірним. Разом із тим як таке воно є недоговірним, бо створюється за допомогою особливих недоговірних інструментів – актів автономних владних органів, сформованих учасниками відповідних міжнародних договорів [1].

Крім вищезазначених ознак, наднаціональному праву притаманні такі характерні риси: (а) засадчим принципом наднаціонального права виступає принцип верховенства права; (б) воно існує автономно поза державами та національним законодавством та діє незалежно від них; створений у результаті його дії правопорядок також має автономний характер; (в) об'єктом наднаціонального регулювання є не тільки відносини транскордонного характеру та відносини з іноземним елементом, а й відносини, де цих елементів немає; (г) до предмету регулювання наднаціонального права можуть входити традиційні міждержавні, змішані, публічно-приватні відносини між індивідом та владним суб'єктом як всередині держави, так і

на транскордонному рівні; (д) може виступати як самостійною правовою системою так і виконувати функцію допоміжного інструменту врегулювання відповідних правовідносин у національному праві.

В юридичній літературі зустрічаються випадки, коли термін «наднаціональне право» зіставляється (протиставляється) з терміном «транснаціональне право» або, взагалі, вони використовуються як синоніми.

З цього приводу зазначимо, що «наднаціональне право» та «транснаціональне право» хоча і є складовими (елементами, окремими правовими блоками) процесу правової глобалізації або концепції формування глобального права, в той же час мають різне підґрунтя та зміст.

Концепція транснаціонального права, яка ще у 1956 році була запропонована американським професором Ф. Джессоном, виходила з позиції про рівний статус держав і юридичних осіб у сфері міжнародних відносин.

Основний сенс концепції транснаціонального права полягає в тому, що учасники міжнародних відносин самі виробляють норми поведінки, які знаходяться за межами внутрішнього права і не охоплюються ні внутрішнім, ні міжнародним правом. Транснаціональне право постає як «синтетична правова сфера, в якій взаємодіють як суб'єкти міжнародного права, так і суб'єкти внутрішнього права» [2]. Цей «автономний правопорядок» створюється в двосторонніх і багатосторонніх відносинах приватними особами (фірми, банки, біржі тощо) поза систем внутрішньодержавного права і міжнародного публічного права, в основному у фінансовій, інвестиційній, торговельній та інших сферах.

Характерними рисами транснаціонального права є такі позиції: (а) регулює дії чи події, які виходять за межі національних кордонів; (б) автономність; не є національним або міжнародним правом, не є публічним або приватним, проте одночасно поєднує риси усіх з них; (в) сторонами транснаціонального права виступають учасники міжнародних приватноправових економічних правовідносин, які наділяються міжнародною правосуб'єктністю; (г) спрямоване, як правило, на делокалізацію комерційних відносин.

Отже, транснаціональне право посилює плюралізм правопорядків, оскільки одночасно можуть існувати кілька уніфікованих режимів: національний (внутрішньодержавний), публічний міжнародно-правовий (який, своєю чергою, поділяється на універсальний, регіональні та союзні, наприклад ЄС), і транснаціональний приватний правопорядок [3].

Транснаціональне праві знаходить своє вираження у такі способи як кодифікація принципів комерційного права, (наприклад, Конвенції УНІДРУА, правила міжнародної торгівлі ІНКОТЕРМС (*International commerce terms*), затвердження національного права екстериторіальної дії у формі санкційних прав.

Різновидом концепції транснаціонального права можна вважати і доктрину *lex mercatoria* (лат. «торгове право») - право, створюване самими учасниками міжнародних приватноправових економічних відносин автономно від національних правових систем. Предметом *lex mercatoria*, вважаються транснаціональні торгові відносини, які виходять за межі національних правових систем (купівля-продаж, оренда, перевезення, фінансові і кредитні відносини).

Отже, транснаціональне право - це система правил та принципів, що регулює міжнародні приватноправові економічні правовідносин, що не врегульовані внутрішнім або міжнародним правом, та спрямовані на делокалізацію комерційних відносин.

Слід погодитися з думкою, що норми транснаціонального права цілком співвідносяться з інститутом наднаціональності, тією мірою як останній діє в правовому транснаціональному просторі. Зручніше навіть, поки транснаціональне право перебуває у процесі становлення, оперувати терміном «наднаціональність» у традиційному міжнародно-правовому сенсі. При цьому слід виходити з того, що в будь-якому явищі наднаціональності є ознака транснаціональності, якщо просторова сфера дії відповідної норми не обмежена територією

однієї держави. І навпаки - норми транснаціонального права завжди наднаціональні.

Таким чином, «наднаціональне» та «транснаціональне» право можна співвіднести як ціле та частину, оскільки наднаціональне право може включати в себе й інші сфери регулювання ніж міжнародні приватноправові економічні правовідносини комерційного характеру.

Список використаних джерел:

1. Вишняков О. К. Наднаціональне право як феномен. *Наукові праці НУ ОЮА*: зб. наук. праць. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. Т. 14. С.122.
2. Шумилов В. М. Глобализация мировой экономики и глобальная правовая система. *Внешнеэкономический бюллетень*. 2002. №8. С.73.
3. Zumbansen P. Transnational Legal Pluralism. *Transnational Legal Theory*. 2010. Volume 1. Issue 2. P. 144.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Войціховський Андрій Васильович

кандидат юридичних наук, доцент

професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Наближення стандартів професійної підготовки та службової діяльності правоохоронних органів до загальновизнаних у міжнародних відносинах норм і стандартів прав людини є одним із основних напрямів діяльності правоохоронних органів.

Водночас у внутрішньодержавному і міжнародному праві не існує однозначного розуміння сутності, змісту і форми існування міжнародно-правових стандартів правоохоронної діяльності. Тому, розкриваючи цю проблематику, насамперед, потрібно сформулювати дефініцію поняття «міжнародно-правові стандарти правоохоронної діяльності».

Отже, під «міжнародно-правовими стандартами правоохоронної діяльності» слід розуміти уніфіковані для правоохоронної діяльності принципи та правила поведінки посадових і службових осіб цих органів публічної влади, що містяться в міжнародно-правових актах та рішеннях міжнародних правозахисних інституцій, одноманітне застосування яких визнається необхідним на міждержавному і внутрішньодержавному рівнях з метою вирішення завдань правоохоронної діяльності.

Переважну більшість визнаних у міжнародних відносинах стандартів правоохоронної діяльності розроблено під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та закріплено у багатосторонніх міжнародних конвенціях, резолюціях, рекомендаціях тощо.

До найбільш знаних прикладів зазначених міжнародно-правових актів, що містять стандарти правоохоронної діяльності відносяться: Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками 1964 р.; Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.; Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя 2000 р.; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.; Конвенція про кіберзлочинність 2001 р.; Конвенція ООН проти корупції 2003 р.; Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» 1979 р.; Резолюція № 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» 1979 р.; Резолюція восьмого Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками «Основні

принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» 1990 р.; Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про європейський кодекс поліцейської етики» 2001 р.; Рамкове рішення (2002/584/ЮВС) Європейської ради ЄС про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами 2002 р.; Рекомендація Rec (2005) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про «особливі методи розслідування» тяжких злочинів, у тому числі терористичних актів» 2005 р.; Рекомендація Rec (2006) 2 Комітету міністрів Ради Європи щодо Європейських пенітенціарних правил 2006 р.; Керівництво Організації з безпеки і співробітництва в Європі з демократичних основ поліцейської діяльності 2008 р.; Рішення № 2009/371/ПВД Ради ЄС про створення Європейського поліцейського відомства (Європол) 2009 р., Рішення 1049 Постійної ради Організації з безпеки і співробітництва в Європі «Діяльність, пов'язана з поліцейськими функціями» 2012 р. тощо.

У грудні 1998 р. правозахисною міжнародною неурядовою організацією «Amnesty International» разом з поліцейськими і експертами з різних країн були розроблені «Десять основних правозахисних стандартів поведінки для правоохоронних органів» (POL 30/04/98). Документ призначений для підвищення обізнаності урядовців, депутатів парламентів, журналістів і неурядових організацій про основні правила і принципи, які слід закладати в будь-якому поліцейському освітньому процесі та поліцейській практиці.

Перший стандарт – кожна людина має право на рівний захист закону, без дискримінації за будь-якими ознаками, особливо від насильства та її загроз. Особливу увагу слід приділяти вразливим категоріям населення – дітям, людям похилого віку, жінкам, біженцям, переселенцям та представникам меншин.

Другий стандарт – націлює на прояв співчуття та поваги до всіх жертв злочинів, на охорону їх безпеки та приватного життя.

Третій стандарт – незастосування сили, за виключенням тих випадків, коли вони суворо необхідні та у мінімально необхідному обсязі.

Четвертий стандарт – націлений на уникнення застосування сили проти незаконних, але мирних зібрань. Розганяючи подібні зібрання із застосуванням насильства, силу слід застосувати у мінімальному обсязі.

П'ятий стандарт проголошує, що саму ж смертоносну силу потрібно застосувати лише там, де це абсолютно неминуче, щоб врятувати своє життя або життя інших людей.

Шостий стандарт – стосується арешту, який повинен здійснюватися на достатніх підставах та у відповідності із законними процедурами арешту.

Сьомий стандарт - усі затримані незабаром після арешту повинні отримати можливість зв'язатися із родичами та юристом, а також отримати необхідну медичну допомогу.

Восьмий стандарт – розкривається у контексті гуманного поводження з усіма затриманими. Ні в якому разі не вчиняйте, не підбурюйте до скоєння і не потурайте катуванням чи жорстокості. Накази до вчинення таких актів не підлягають виконанню.

Дев'ятий стандарт - не робіть, не наказуйте і не приховуйте позасудові страти або «зникнення». Накази до вчинення таких дій не підлягають виконанню.

Десятий стандарт - про всі порушення цих основних стандартів необхідно повідомляти керівництво та органи прокуратури. Необхідно робити все для того, щоб забезпечити розслідування подібних порушень [1, с. 42].

Значну цікавість представляє відповідність правоохоронної діяльності принципам та нормам, визначеними європейським співтовариством, що закріплені в його регіональних міжнародно-правових актах і, які включають всі природні та невід'ємні права людини, а також механізм їх гарантій, захисту та забезпечення на практиці.

Європейські стандарти правоохоронної діяльності базуються на конвенціях, рекомендаціях, рішеннях та інших міжнародно-правових актах таких впливових регіональних

міжнародних міжурядових організацій як Рада Європи і Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Однак, найбільш шанованим із цих міжнародних документів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європою 4 листопада 1950 р. [2]. Права та свободи людини, що містяться у цій Конвенції, – це мінімальні стандарти дотримання прав людини, які повинні бути в основі діяльності правоохоронних органів держав-учасниць. Держави-члени Ради Європи повинні застосовувати ці стандарти у своєму законодавстві та правозастосовчій практиці, у тому числі правоохоронній сфері.

Не менш важливу роль в якості міжнародно-правових стандартів правоохоронної (поліцейської) діяльності відіграють міжнародно-правові акти, прийняті в межах Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Так, *Керівництво Організації з безпеки і співробітництва в Європі з демократичних основ поліцейської діяльності 2008 р.* визначає сучасні підходи до розуміння поліцейської діяльності, зокрема вказується:

1) Поліція є найбільш видимим проявом державної влади, яка здійснює найбільш очевидні, невідкладні й такі, що потребують втручання, завдання для забезпечення благополуччя окремих громадян і цілих спільнот.

2) Розуміння «поліцейської діяльності як суспільної служби» визначається в наступний спосіб: «Основними обов'язками поліції виступають підтримання суспільного спокою і правопорядку; захист основних прав і свобод людини, особливо – життя, запобігання і розкриття злочинів; зниження рівня страху, а також надання допомоги і послуг громадськості».

3) Демократична поліція розробляє і здійснює свою діяльність згідно з потребами громадськості і держави, а також приділяє особливу увагу наданню негайної допомоги членам суспільства, які її потребують.

Серед окреслених пріоритетів Стратегічної концепції Організації з безпеки і співробітництва в Європі, що міститься в *Рішенні 1049 Постійної ради Організації з безпеки і співробітництва в Європі «Діяльність, пов'язана з поліцейськими функціями» 2012 р.* є «необхідність підвищення професіоналізму і потенціалу правоохоронних органів, вдосконалення систем кримінального правосуддя держав-учасників, консолідації і зміцнення демократії, верховенства права, прав людини і основних свобод у всьому регіоні ОБСЄ».

У підсумку слід зауважити, що правоохоронні органи в документах згаданих міжнародних міжурядових організацій, передусім, розуміються з урахуванням динамічних змін, які відбуваються в глобалізованому світі й пов'язані з новими проявами злочинності, а також розуміння місця і ролі правоохоронних органів у системі органів сучасної держави, діяльність яких пов'язана із захистом прав і свобод людини. Професійна і компетентна діяльність правоохоронних органів, що відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини, є надзвичайно важливим елементом будь-якого демократичного суспільства [3, с. 229-232].

Список використаних джерел:

1. Вітик Ю. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 7 (35), vol. 3. С. 39-45.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. *База даних «Законодавство України» Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 19.02.2023).

3. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

РЕПУТАЦІЙНА СКЛАДОВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Грабинський Михайло Ігорович

кандидат юридичних наук

асистент кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

Міжнародно-правова відповідальність становить комплекс відносин у міжнародному праві, який виникає у зв'язку з порушеннями міжнародних норм будь-якими суб'єктами міжнародного права [2]. Репутаційна складова міжнародно-правової відповідальності - це важливий, але не досліджений аспект міжнародного права, що відображає значення репутації держави у світовому співтоваристві. Відповідальність держави за порушення міжнародного права включає не тільки юридичну відповідальність перед іншими державами, але й репутаційну відповідальність перед міжнародною громадськістю.

Репутаційна складова відповідальності базується на тому, що держави, як і будь-які інші суб'єкти, мають свою репутацію, яку вони бережуть і прагнуть підтримувати. Репутація держави може впливати на її співпрацю з іншими державами, а також на її економічний, соціальний та культурний розвиток.

Щодо питання існування інституту відповідальності у міжнародному праві, слід згадати, що у 1928 році, Постійна палата міжнародного правосуддя встановила принцип відповідальності як один з важливих принципів міжнародного права. Згідно сучасної інтерпретації, принцип відповідальності відображає юридичну природу міжнародного права, зазначаючи, що за порушення міжнародного права настає юридична відповідальність. Цей принцип тісно пов'язаний із принципом обов'язковості виконання міжнародних договорів та зобов'язань (*pacta sunt servanda*). У пункті 2 статті 2 Статуту ООН закликається всіх членів ООН дотримуватися своїх зобов'язань добросовісно. Можна стверджувати, що принцип добросовісного виконання зобов'язань, передбачений у Статуті, включає в собі частково й принцип міжнародно-правової відповідальності [3].

Консультативне рішення Міжнародного Суду ООН від 11 квітня 1949 року щодо «Відшкодування шкоди, завданої на службі ООН» є ключовою точкою відліку для міжнародної відповідальності міжнародних організацій, хоча міжнародна відповідальність розвивалась паралельно з розвитком міжнародного права. Міжнародний Суд ООН заявив, що «ООН має право на пред'явлення претензій у міжнародному порядку, незалежно від того, чи є держава членом ООН, чи ні» [3].

У 1963 році спецдоповідач Комісії міжнародного права А. Ель-Еріан висловив думку, що поширення діяльності міжнародних організацій може призвести до нових питань щодо їх відповідальності. Однак, той самий рік Підкомітет з відповідальності держав вирішив, що питання відповідальності міжнародних організацій потрібно відкласти на потім. У 2001 році КМП ООН затвердила Статті про відповідальність держав, але не згадувала про міжнародну відповідальність міжнародних організацій. Однак, концепція об'єктивної відповідальності, яка лягла в основу цих статей, дозволяє розкрити юридичну природу міжнародної відповідальності як для держав, так і для міжнародних організацій. У 2011 році на 66-ій сесії ГА ООН була прийнята резолюція 66/100 «Відповідальність міжнародних організацій» [3].

Інститут відповідальності у міжнародному праві, незважаючи на його велике значення, залишається менше дослідженим, хоча його історія сягає далеко в минуле, до Стародавнього Світу. Сучасна концепція об'єктивної відповідальності стверджує, що держави та міжнародні організації є суб'єктами міжнародного права і що міжнародна відповідальність виникає незалежно від наявності завданої шкоди чи вини у випадку порушення норми. Ця концепція є основою Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії, які були розроблені КМП ООН. Особливо важливими є питання відповідальності міжнародних організацій та правонаступництва держав у сфері відповідальності [6].

Тут можемо згадати про ймовірний сценарій розпаду росії за результатами російсько-української війни. У випадку такого розпаду слід буде визначити, хто стане правонаступником для виплати репарацій та понесення інших форм та видів міжнародно-правової відповідальності.

Станом на сьогодні, рф продовжує здійснювати збройну агресію проти України, при цьому вона є державою-членом ООН, так само, як і Україна. Більш того, агресорка є постійним членом Ради Безпеки ООН, яка зобов'язана забезпечувати міжнародний мир та безпеку згідно зі Статутом ООН. З 24 лютого 2022 року, ООН не прийняла відповідних заходів для забезпечення дотримання рф положень, закріплених у Статуті ООН, що є неприйнятним. Особливо важливим для нас є також компонент II відповідальності за захист - відповідальність міжнародного співтовариства за надання державам допомоги у захисті їхнього населення. ООН повинна дотримуватися більш високого стандарту підтримки міжнародного миру та безпеки, ніж це встановлено у її зобов'язаннях перед державами-членами за Статутом. Особливо, якщо врахувати розвиток концепції відповідальності щодо захисту. ООН не дотримується своїх зобов'язань за Статутом щодо збройної агресії в Україні, оскільки не застосовує "ефективних колективних заходів для попередження та усунення загрози миру й придушення актів агресії", як вимагається в пункті 1 статті 1 Статуту ООН, або принаймні не приймає необхідних заходів due diligence. Хоча Статут ООН не накладає прямих зобов'язань на організацію щодо забезпечення миру та безпеки, він все ж надає повноважень та функцій, які є необхідними для здійснення цих завдань. Крім того, важливо враховувати, що міжнародні організації мають «передбачувані» повноваження, які можуть не бути прямо закріплені у статуті, але є наслідком їх наданих функцій і повноважень [5]. Таким чином, рф має нести відповідальність за будь-які порушення норм міжнародного права, не обмежуючись нормами міжнародного кримінального права чи дослівним трактуванням вимог міжнародних актів.

Створення спеціального трибуналу, який матиме компетенцію розслідувати та переслідувати фізичних осіб за злочини, скоєні проти України, має стати ефективним засобом у притягненні до відповідальності за воєнні злочини, що були скоєні на території України [7].

Станом на 07 вересня 2022 року Офісом Генерального прокурора зареєстровано 47 025 злочинів, спричинених російською агресією. Зокрема зареєстровано 32 093 злочини агресії та воєнних злочинів. На основі вже здобутих доказів Україна подала позов до Міжнародного суду ООН проти рф саме як держави, а не її політичної верхівки. Крок, який був зазначений, є важливим для нашої держави, оскільки кожен громадянин держави-агресора має відчувати свою вину та відповідальність за те, що фактично надав дозвіл лідерам своєї держави на вчинення злочинів проти українських громадян [7].

Порушення міжнародного права повинне викликати негативну реакцію міжнародної громадськості, що має призвести до погіршення репутації держави, порушення довіри і погіршення її міжнародної позиції. Репутаційна відповідальність може мати різні форми, такі як обурення міжнародних організацій, санкції, бойкоти тощо.

Крім того, репутаційна складова відповідальності пов'язана з дотриманням принципів міжнародного права та міжнародних договорів, які були прийняті суб'єктами міжнародного права. Якщо держава не дотримується своїх міжнародно-правових зобов'язань, це може призвести до порушення її репутації на міжнародній арені.

Оскільки репутаційна складова відповідальності не є закріпленою в міжнародному праві концепцією, вона може визначатися різними способами. Наприклад, держави можуть розглядати свої зобов'язання як елемент своєї репутації та вживати заходів для забезпечення дотримання цих зобов'язань.

Міжнародна спільнота також може використовувати різні форми тиску на держави, які порушують міжнародне право, щоб захистити свою репутацію та показати, що порушення міжнародних зобов'язань не можуть бути толеровані. Наприклад, підтримка України щодо притягнення рф до відповідальності зумовлена зокрема, але не виключно тим, що США та

Великобританія зобов'язалися до цього у Будапештському меморандуму.

На противагу цьому можна згадати, що Організація Об'єднаних Націй та її структури демонструють певну бездіяльність у зв'язку зі збройною агресією на території України, не здійснюючи "ефективних колективних заходів для попередження та усунення загрози миру й придушення актів агресії", що передбачено статтею 1 пункту 1 Статуту ООН, або не приймають необхідних заходів *due diligence*. Збройна агресія РФ викликала кризу в ефективності ООН, що піддає сумніву необхідність існування міжнародної організації, яка не здатна забезпечити свою основну мету [5].

ООН потребує термінових змін до Статуту ООН, а саме в частині питань щодо кількості членів Ради Безпеки, визначення постійних членів Ради Безпеки та власне форми існування "права вето" [4].

Важливим є також обов'язок не дозволяти іншим суб'єктам використовувати свою територію для дій, що порушують права інших держав, і є частиною принципу суверенної рівності держав, що відображає загальний принцип права - використовувати своє так, щоб не завдавати шкоди іншим (*sic uti suo uti non laedat alienum*). На даний момент такий обов'язок визнається лише щодо військового використання території та не стосується інших видів діяльності на території держав, які можуть завдати шкоди іншим державам [6].

Те, що Білорусь дозволила РФ зі своєї території вчинити атаку на Україну свідчить про те, що вона теж повинна нести міжнародно-правову відповідальність.

Україна проявляє свою цивілізованість та відданість демократичним цінностям на міжнародній арені шляхом використання стратегії захисту своїх інтересів, а не насильства, яке використовує Росія. Україна є миролюбною нацією, яка демонструє світу свою толерантність навіть у важкі часи. Незважаючи на труднощі, які пов'язані з виконанням міжнародних рішень, це єдиний цивілізований спосіб покарання Росії за злочини, що вона скоїла на території України, які призвели до смерті безневинних людей [1]. Це звісно свідчить про високу підтримку України коаліцією демократичних держав і початок понесення репутаційної відповідальності РФ.

Щодо практичного застосування репутаційної відповідальності в міжнародному праві, то коаліція держав, що засуджують та ізолюють державу-порушника, можуть створити неможливі умови для подальшого існування держави. Наприклад, уявімо, чи вдалось би РФ чи КНР отримати яку небудь допомогу у випадку нападу на них третьою державою (наприклад, Китаєм)? Навряд чи.

"Джентльменські угоди" - це поки один із найдієвіших форм притягнення держави до репутаційної відповідальності. Домовленість демократичних держав щодо підтримки України, накладення санкцій та бойкотування Росії внаслідок агресії теж є проявом існування такої форми міжнародно-правової відповідальності.

Таким чином, репутаційна складова міжнародно-правової відповідальності показує, що держави повинні не тільки дотримуватися міжнародного права з юридичних причин, але і берегти свою репутацію в глобальному співтоваристві. Це є важливим фактором, який підтримує міжнародну стабільність і сприяє розвитку міжнародного права та міжнародних відносин в цілому.

Отже, репутаційна складова відповідальності є важливим аспектом міжнародного права та міжнародних відносин. Вона визначається різними факторами, такими як дотримання державами своїх міжнародних зобов'язань, відношення держав до міжнародних проблем та їх відповідь на міжнародний тиск. Репутаційна складова відповідальності може мати значний вплив на міжнародні відносини та поведінку держав на міжнародній арені. Тому питання репутаційної відповідальності ще потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Волощук О. Т. Відповідальність РФ за агресію та інші міжнародні злочини проти України в контексті проблеми виконання рішень міжнародних судів. *Juris Europensis Scientia*.

2022. Вип. 2. С. 126-130.

2. Жукорська Я. М. Відповідальність міжнародних організацій за порушення міжнародно-правових зобов'язань: сучасний стан. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 356-360. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2013_2_87.

3. Жукорська Я. М. Відповідальність міжнародних організацій у сучасному міжнародному праві. *Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку*. Збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 209-214.

4. Жукорська Я. М. Напрями реформування ООН: Рада Безпеки. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 8-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_4_4.

5. Жукорська Я. М. Порушення міжнародно-правових зобов'язань Організацією Об'єднаних Націй у контексті здійснення збройної агресії Російською Федерацією проти України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 327-332. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpror_2022_2_63.

6. Жукорська Я. М. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 3. С. 36-40.

7. Шкуропацький О. І., Кокорева Д. В. Відповідальність російської федерації за воєнні злочини, скоєні на території України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. С. 87-90.

ТЕРОРИЗМ ЯК ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Гудзь Тетяна Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент

завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Шевченко Вікторія Олександрівна

слухач магістратури факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

У сучасних умовах однією з найбільших і актуальних проблем людства залишається проблема тероризму. Тероризм загрожує будь-якій країні і будь-якій сфері життєдіяльності суспільства: політичній, інформаційній, економічній, релігійній тощо. Про це свідчить низка терористичних актів, яка сколихнула світ протягом останніх років, забравши тисячі людських життів. Особливо резонансними були терористичні атаки в Парижі, Ніцці, Брюсселі, Стамбулі та інших містах. Відбувається перенесення тероризму на державний рівень, що є досить новим явищем для сучасних країн. Усі ці дії несуть загрозу міжнародній безпеці та стабільності і вимагають адекватних дій з боку міжнародного співтовариства.

Постійним елементом суспільного життя тероризм стає з другої половини XIX ст., хоча і раніше він перешкоджав повсякденному життю людей. Проте особливої актуальності у світі питання тероризму і боротьби з ним набуває після 11 вересня 2001 року, коли «три тисячі людей втратили своє життя в Нью-Йорку, Вашингтоні і Пенсильванії, стали жертвами безпрецедентної за розмахом терористичної атаки в США» [1, с. 10]. Для того, щоб зрозуміти причини таких дій, знайти шлях до порозуміння, треба встановити зв'язки: між минулим і сьогоденням, державним та повстанським насильством, націоналістичними та релігійними рухами.

Розглядаючи сучасну терористичну загрозу, варто використовувати модель терористичної тріади, яка враховує три ключові компоненти: де – питання про місце нападу, чому – питання про причини дій зловмисників, як – питання про основні методи, що застосовуються терористами.

Розпочнемо з питання «Де місце нападу?». Вибираючи цілі нападів, терористи часто звертають увагу на можливість отримати якомога більший розголос у ЗМІ, прагнучі при цьому максимально збільшити кількість жертв. Це відображається, серед іншого, у діях, що здійснюються поблизу спортивних майданчиків, торговельних центрів, розважальних закладів або жвавих транспортних маршрутів (наприклад, напади в Брюсселі, Лондоні, Манчестері, Парижі та Стокгольмі).

Чому? Вважається, що країни через свою політичну та економічну важливість, а також через культурні та соціальні відмінності є важливою мішенню терактів (наприклад, країни Європейського Союзу) [2, с. 160]. Водночас попри наявні думки, ісламістські напади дотепер в ЄС не домінували. У 2016 році жоден із 152 терактів, незалежно від того, чи були вони успішно здійсненими, чи ні, не був здійснений у країнах ЄС. Ситуація дещо змінилась у 2017 році, але із 201 події лише 2 сталися за участі ісламістів. З іншого боку, у 2018 році із загальної кількості 211 нападів 17 відбулися внаслідок мотивації ісламістів, 6 були сепаратистськими, 13 – крайніми лівими, 9 – крайніми правими та 109 випадків не були віднесені до жодної із зазначених категорій. Зазначена ситуація змінилась у 2019 році головним чином завдяки активізації діяльності так званої Ісламської держави (ІД) та людей, які ототожнюються з її ідеологією. ІД, зазнавши послідовних поразок у Сирії та Ірані, потребувала вражаючих успіхів, щоб мобілізувати своїх прихильників і реалізувати стратегію щодо створення нових бойових фронтів.

Приплив мігрантів до Європейського Союзу – це ще один потенційний фактор, який створює загрозу терактів. З одного боку, це стосується діяльності ісламських терористів, які приховують або шукають підтримки серед іммігрантів чи біженців. З іншого, слід враховувати випадки використання тероризму екстремістськими угрупованнями (правими чи лівими), які з різних причин заперечують або підтримують процес напливу або перебування іммігрантів / біженців у країнах ЄС.

Як? Методи дії зловмисників. Аналізуючи модус дії терористів, слід зазначити, що, з одного боку, вони все частіше використовують загальнодоступні засоби для нападів (наприклад, машини), з іншого боку, вони мають засоби масового знищення (хімічні, біологічні чи радіологічні), сучасні технології (безпілотники).

Останнім часом екстремістські організації доволі часто використовують мережу Інтернет, яка стає потужним інструментом в їх руках. Зростаюча залежність від комунікацій та інформаційних технологій означає, що онлайн-сфера стала представляти великий інтерес для зловмисників, що призвело до появи таких категорій, як «кібератаки», «кібервійна» і «кібертероризм». Для будь-якого кіберінциденту складно встановити авторство, оскільки джерела атак часто важко відстежити. Тому незрозумілими залишаються і винуватець, і мотивація, і мета атаки. Без цього важко розмежувати те, що є війною (дії держави) і тероризмом (недержавні дії). Ця плутанина лежить в основі гібридної війни, де для дестабілізації використовуються цивільні і військові інструменти, відкриті приховані операції.

Вважаємо, що можливість використання терористами біологічної зброї є загально заниженою загрозою. У цьому контексті слід говорити про потенційне використання чумних паличок для теракту, який на початку 2017 року був визнаний Світовою організацією охорони здоров'я найбільшою біологічною загрозою. На цю оцінку впливає кілька факторів: чумові палички відносно легко виготовити і розмножити, хвороба швидко поширюється і має високий рівень смертності, збудника відносно легко транспортувати через кордон.

Не можемо залишити без уваги ситуацію сьогодні – цілеспрямовані напади та звірства, що здійснюються росією проти цивільного населення України. Руйнування цивільної

інфраструктури та інші серйозні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права – є актами терору проти українського населення. Тероризм в Україні переважно асоціюється з анексією Автономної Республіки Крим (березень 2014 року), довготривалого збройного конфлікту на Донбасі (початок – квітень 2014 року), інспірованого російською федерацією, а також повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України (24 лютого 2022 року). Як правило, рівень тероризму пропорційний інтенсивності конфлікту, який за останні роки зростає [3, с. 328].

Однак, така глобальна проблема, як тероризм, порушує стійкість, внутрішню і зовнішню будову державного ладу. Цілком очевидно, що для протидії цьому вкрай небезпечному явищу необхідна координація зусиль всіх держав на вищому рівні, створення мережі міжнародних організацій. Для здійснення ефективних дій по боротьбі з тероризмом необхідно також вироблення його єдиних міжнародно-правових понять, точної правової характеристики цього виду злочину. Про ступінь загрози для сучасного суспільства, яку несе в собі тероризм, говорить той факт, що провідні держави світу приймають закони про боротьбу з тероризмом, практично жодна зустріч глав провідних держав не проходить без обговорення цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Міжнародний тероризм: консолідований аналіз забезпечення безпеки: навчальний посібник. Київ : ННПСК КНУВС, 2009. 72 с.
2. Зелінський С. А. Тероризм як злочинна політика і політичний злочин. *Тероризм і боротьба з ним* / під ред. А. І. Комарової, Ю. В. Землянського. Київ, 2000. Т. 19. С. 160–165.
3. Грищук В. К. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с.

РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ В УПРАВЛІНСЬКОМУ ЦИКЛІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Гузенко Олена Павлівна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри господарсько – правових дисциплін та економічної безпеки

Донецький державний університет внутрішніх справ

На даний час фінансово – облікова система суб'єктів господарювання знаходиться в тяжких умовах, які викликані розв'язаною російською воєнною агресією проти України. Воєнні дії негативно вплинули на діяльність представників підприємницького сектору, які частково, а в окремих випадках повністю втратили власний бізнес, відбувається коливання курсу валют, відмічається зростання комунальних платежів та інфляційні навантаження на процедуру формування ціни продукції, робіт, послуг. У таких умовах досить складно приймати управлінські рішення, тому важливою є достовірність інформаційної бази даних, яка складається за даними фінансової звітності та визначених критеріїв фінансового стану. Актуальним та сучасним для суб'єктів господарювання залишається вирішення проблеми якісного складання фінансових звітів, котрі сприятимуть більш реалістичній величині критеріїв, які обрано для оцінювання їх фінансового стану.

У зв'язку з зазначеним метою дослідження виступає визначення рольового аспекту критеріїв оцінювання фінансового стану в управлінських циклах суб'єктів господарювання, з встановленням можливих напрямків покращення.

Чисельність наукових досліджень провідних вчених процедури оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання свідчить про значний інтерес до даної проблеми, котра відзначається особливою актуальністю в специфічних умовах проведення діяльності

представниками підприємницького сектору. Разом із тим, в наукових колах сучасним для вирішення вважається питання управління фінансовим станом підприємств та якісних параметрів інформаційної бази їх визначення. До складу вчених, які переймалися даними питаннями, варто віднести А.О. Азарова та О.В. Рузакову [1], Л.А.Костирко [2], О.М. Тридід, О. Г. Тижненко та Л. О. Тижненко [3], В.Й.Плиса та І.І. Приймак [4], М.О.Кизим, В.А. Забродського, В.А. Зінченко, Ю.С. Копчак [5] та ін. Автори по-різному визначають категорію «фінансовий стан підприємства» та мають різні точки зору на вибір фінансових критеріїв, які його визначають. Втім недостатньо висвітлюється взаємозв'язок результативності оцінки фінансового стану з управлінськими циклами суб'єктів господарювання.

Управління фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання відбувається на базі інформації про результативність показників фінансового стану. Понятійна категорія «фінансовий стан підприємства» представляє собою показник його фінансової конкурентоспроможності щодо виконання своїх зобов'язань. При цьому, на думку фахівців практиків об'єктивна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання може здійснюватися лише за допомогою системи показників, що детально та всебічно характеризують господарську діяльність. Саме вдалий вибір критеріїв оцінки фінансового стану надасть можливість суб'єктам господарювання приймати адекватні та дієві управлінські рішення, при розробці фінансової стратегії майбутнього розвитку.

У своїй праці М.О. Кизим, В.А. Забродський, В.А.Зінченко та Ю.С.Копчак [5] вважають, що «...особливе значення має об'єктивна фінансова оцінка для його власників, оскільки жоден власник не повинен нехтувати потенційними можливостями збільшення прибутку, які можна виявити тільки на підставі своєчасної оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання». Разом з тим, В.Й.Плиса та І.І. Приймак [4] вважають, що «...ключова величина критеріїв оцінювання фінансового стану має бути закріплена в Наказі суб'єктів господарювання про облікову політику». На погляд науковців, такий підхід надасть можливість проводити моніторинг, тобто нагляд і контроль за відхиленням їх величини від прийнятого нормативу.

Як показують дослідження, критерії оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання розподілено за призначенням на певні групи, а саме показники оцінки: майнового стану, фінансової стійкості, ділової активності, ліквідності (платоспроможності) та прибутковості. Проблематичним є питання вибору серед критеріїв оцінювання фінансового стану тих показників, які відповідають напрямку формування фінансової стратегії розвитку.

Управлінський цикл фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання має класичні етапи: планування, аналіз, корегування у відповідності з відхиленнями та контроль. На наш погляд процедури контролю за виконанням критеріїв оцінювання фінансового стану суб'єктом господарювання недостатньо, доречним є впровадження системи моніторингу на кожному етапі управлінського циклу. При цьому, процедура моніторингу повинна мати мету і завдання для кожного етапу управління фінансовою діяльністю на базі відібраних критеріїв оцінювання. Так, процедура планування величини критеріїв оцінювання фінансового стану повинна передбачити визначення їх відповідності відібраним фінансовим критеріям та встановленій їх нормативній величині у відповідності з Наказом про облікову політику на поточний рік. На етапі аналізу, варто проводити нагляд і контроль не лише за правильним співставленням фінансових показників плану та факту, а, перш за все, встановлення чинників впливу, які спричинили появу відхилень від встановленої межі. На етапі коригування результатів оцінювання фінансового стану діяльності суб'єктів господарювання моніторингова складова має бути залучена з метою встановлення доцільності коригування окремих фінансових критеріїв у межах квартального та піврічного звіту. Останній етап управлінського циклу, а саме контроль у поєднанні з наглядом за величиною фінансових критеріїв досягне більш ефективної результативності.

Обґрунтовуючи вищевикладене можна зробити ряд висновків. Залучення критеріїв

оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання до інформаційної бази, котра буде використана для прийняття управлінських рішень зобов'язує дотримуватися виконавців процесу оцінювання ряду вимог: законності формування фінансових звітів, які покладено в основу визначення фінансових критеріїв; дотримання нормативного значення критеріїв оцінювання фінансового стану у відповідності з Наказом про облікову політику на поточний рік; проведення обґрунтування відхилень величини фінансових показників від передбачуваної межі та встановлення критеріїв оцінювання фінансового стану, які підлягають коригуванню; введення моніторингової складової до кожного етапу фінансового управлінського циклу. Ми вважаємо, виконання запропонованих вимог надасть можливість суб'єктам господарювання, сприятиме не лише прийняттю якісних управлінських фінансових рішень в коротко та довгостроковій перспективах, а, й сприятиме підвищенню відповідальності самих виконавців кожного етапу управлінського циклу. Крім того, суб'єкти господарювання отримують фінансовий інформаційний потік, який обґрунтовано з позиції негативних чинників впливу, що породженні воєнними діями в Україні.

Список використаних джерел:

1. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства. Вінниця: ВНТУ, 2012. 172 с.
2. Костирко Л.А. Діагностика фінансово-економічної стійкості підприємства: монографія. Х.: Фактор, 2014. 336 с.
3. Економіко-математичні моделі оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання: монографія. К. Каравела: УБС НБУ, 2015. 213 с.
4. Плиса В.Й., Приймак І.І. Стратегія забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання в економіці України. Львів: ННБК «АТБ». 2012. 144 с.
5. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства. Х.: Вид. дім «ІНЖЕК», 2013. 144 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Зубарева Антоніна Євгенівна

кандидат юридичних наук

доцент кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені І. Франка

Одним із особливих та значимих міжнародних договорів щодо захисту прав дітей є Конвенція про права дитини 1989 р. Вона поєднує у собі високі соціально-моральні, а також важливі міжнародно-правові стандарти у відносинах та спілкуванні з дітьми. У Преамбулі Конвенції вказано, що «дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності» [7]. Комітет ООН з прав дитини є контролюючим незалежним органом, який здійснює моніторинг додержання прав дітей у кожній країні-учасниці Конвенції, а також періодично оцінює пред'явлені ситуації та надає відповідні рекомендації. Він також стежить за виконанням двох факультативних протоколів до Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах і торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії.

Україна приєдналась та ратифікувала Конвенцію у 1991 році. Визначною подією у дослідженні реалізації Конвенції про права дитини, стало звітування України в Комітеті ООН з прав дитини в Женеві 30 серпня 2022 року [13]. З часу останнього звіту пройшло 10 років. Делегацію України очолила Міністр соціальної політики України – Оксана Жолнович.

Основними тезами об'єднаної 5-6 доповіді про виконання положень Конвенції про права дитини можна назвати:

Блок «реалізації права на сім'ю».

Реалізуючи принципи Конвенції, згідно останніх рекомендацій Комітету з прав дитини, в Україні було ухвалено закон про загальнодержавну програму [5]. У звітному періоді ухвалено закон, яким визначено пріоритет сімейного виховання для дитини і запроваджено альтернативні форми сімейного виховання дітей замість інституцій. Завдяки цим змінам, з 2016 року в Україні почали створюватись сім'ї патронатних вихователів, запроваджується наставництво щодо дітей, які перебувають в інтернатних закладах [13].

Позитивним аспектом також було прийняття ЗУ «Про соціальні послуги» 2019 року [4], завдяки якому було визначено пріоритетом, саме підтримку родини в громаді і тих людей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Важливу роль у діяльності, разом із державними інституціями, відіграють і організації неурядового сектору. Було також змінено підхід до фінансування потреб дітей-сиріт, а також дітей, які позбавлені батьківського піклування за принципом «гроші ходять за дитиною», та суттєво збільшили виплати на кожну дитину. Делегат зауважила, що така форма реалізації допомогла популяризувати сімейні форми виховання дітей [13]. Також було запроваджено одноразову допомогу від держави при усиновленні дитини, що допомогло урівняти батьків-усиновлювачів з тими батьками, які народили дитину.

За звітний період в Україні вперше запроваджено сімейну форму тимчасової підтримки дітей, які опинились в складних життєвих обставинах (сім'ї патронатних вихователів) [12]. Таких сімей в Україні – 252 [13]. Особливість їхньої діяльності полягає у тому, що вони надають догляд та реабілітації дитині, яка вилучена з сім'ї чи з інших місць, через загрозу її життю та здоров'ю. На час вирішення питання про повернення дитини в сім'ю чи у інші форми сімейного виховання, дитина перебуває у безпечному і сприятливому сімейному середовищі. Такі нововведення дозволили змінити пропорції у сімейному та інтернатному вихованні дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування [12].

Доповідач навела статистичні дані, вказуючи, що «на початку 2005 року у прийомних сім'ях виховувались трохи більше 1300 дітей, то зараз у таких сім'ях виховується більше 15000 дітей. Сьогодні в Україні функціонує 3001 прийомна сім'я, і 1320 дитячих будинків сімейного типу. У сім'ях опікунів-піклувальників, які переважно є родичами дітей, виховується понад 48000 дітей. Разом з тим Україна продовжує розширювати кількість родин, які готові взяти дитину в свою родину.» Також можна зазначити, що у 2022 році, під час війни, впроваджено низку цифрових інструментів, які розширили можливість залучення громадян до сімейних форм виховання, зокрема: запущено чат-бот «Дитина не сама», який допоміг відібрати більше 1000 кандидатів, які готові прийняти дітей у свої родини; розпочато провадження процедури усиновлення за допомогою єдиного електронного порталу державних послуг «Дія». Також, делегат повідомила, що в Україні створюється система завчасного втручання, яке спрямоване на раннє виявлення або ризику їх появи, і дозволяє створити такі умови для дитини, які запобігають її інвалідизації, дозволяє забезпечити допомогу і підтримку для родин таких дітей і забезпечує профілактику потрапляння дітей в інституції. У 2021 році Україна визначила план раннього втручання для запобігання вище вказаних ситуацій включно до 2026 року, керує 42 командами, які регулюють зазначене питання [13].

Блок «право на охорону здоров'я та якісні медичні послуги».

Центром змін у цій сфері, згідно звіту Міністра соціальної політики України Оксани Жолнович, стала сім'я, а саме: батько, мати, дитина, які мають можливість самостійно обирати бажаного одного сімейного лікаря і спостерігатись у нього протягом життя. Згідно реформи охорони здоров'я, тепер у сімейного лікаря є такі послуги як: спостереження за вагітністю, патронат за новонародженою дитиною, вакцинація і уся профілактична робота для дитини, а основна увага зосереджена на тому, що це відбувається за вибором пацієнта [10].

Під егідою президента України та Першої Леді розпочато інфраструктурні зміни та реконструкцію медичних закладів для їх безбар'єрного доступу. Також відбувається

розширення медичних гарантій і забезпечили скринінг вродженої патології новонароджених з 4 до 20 нозологій та створення регіональних скринінгових центрів, які здатні на ранніх стадіях діагностувати СМА [9].

Блок «право на освіту та фізичний розвиток».

Найбільшим проривом у цій сфері є реформа під назвою «Нова українська школа», яка означає перехід до 12-річної загальної освіти, що передбачає профільну спрямованість старшої школи. А для забезпечення потреб дітей з інвалідністю у доступній якісній освіті, в Україні реалізується концепція інклюзивної та інтегрованої освіти, за допомогою створення законодавчого підґрунтя для дітей з особливими освітніми потребами [2]. Відповідно до законодавства, організовано психолого-медико-педагогічні консультації і на державному рівні відбувається сприяння розбудові мережі інклюзивно-ресурсних центрів, які проводять комплексну педагогічну оцінку розвитку дитини та забезпечує психолого-педагогічний супровід осіб з особливими освітніми потребами під час навчання.

Згідно статистичних даних звіту України перед Комітетом про права дітей, у навчальному 2021-2022 році 23216 інклюзивних класах навчалось 32626 учнів з особливими освітніми потребами, а для порівняння, у 2019 році таких учнів було лише 18000. На сьогодні, навчання таких дітей забезпечують більше 22000 кваліфікованих асистентів-вчителів. Крім того для потреб дітей з особливими освітніми потребами запроваджено субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам, яка в порівнянні з 2017 роком зросла більше, ніж у двічі. Також, делегат зауважила, що до моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну, нараховувалось понад 667 інклюзивно-ресурсних центрів, які були оснащені необхідним інструментарієм та фахівцями. А для реалізації права на заняття фізичною культурою в Україні створено понад 300 центрів фізичного здоров'я «Спорт – для всіх», де залучається понад 500 000 дітей [13].

Блок «юстиція дружня до дитини».

З метою захисту прав неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення або стали жертвами чи свідками злочинів, створено міжвідомчу координаційну Раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх [8].

Уряд, разом із провідними експертами, розробив проект закону про юстицію дружню до дитини, де передбачено принципи взаємодії всіх суб'єктів юстиції щодо дитини. У рамках цього законопроекту унормовано поведження з дітьми, які вчинили правопорушення, потрапили до системи правосуддя, а також з дітьми, які є потерпілими, чи свідками насильства, і потребують заходів соціальної реабілітації [13].

У 2021 році Верховною радою України ухвалено закон, який імплементує Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [1]. Цим законом на державному рівні гарантується проведення опитування дитини, що постраждала від сексуального насильства чи стала його свідком із застосуванням дружньої методики, яку допомогли розробити міжнародні стандарти поведження з дитиною, а також сприяння дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ в Україні.

Згідно звітного повідомлення, станом на 2022 рік створено три центри, де від початку їх діяльності проведено 18 допитів для тих дітей, які постраждали внаслідок російської агресії або стали свідками насильства в результаті такої агресії, і заплановано у 2023 році – організувати ще три таких центри. Варто також зазначити, що у цих центрах відбувається документування злочинів, які вчинені російськими військовослужбовцями для подальшого подання до міжнародного суду [13].

Блок «право на реалізацію безоплатної правової допомоги».

З 2020-2022 роки за такою допомогою звернулися більше 3500 дітей, а за безоплатною вторинною допомогою – більше 4500 дітей. Крім того, в результаті діяльності правоохоронців та працівників соціальної сфери, на вулицях України суттєво зменшилась кількість як безпритульних дітей, так і тих, кого використовують в якості прохачів [13].

За допомогою ухвалення ЗУ «Про протидію та запобігання домашньому насильству» [3], започатковано систему заходів та механізмів комплексної взаємодії. Оскільки Україна ратифікувала Стамбульську Конвенцію [6], було прийнято рішення створити кваліфіковані заклади, які допомагають жінкам з дітьми знайти прихисток від кривдника та відновити свої права.

Тільки у 2021 році у всі регіони України було спрямовано субвенції для будівництва таких закладів 274 млн грн., що дозволило до 2022 року створити – 43 шелтери для жінок та дітей, 33 кризові кімнати, 32 денних центри, 66 консультативних служб і 501 мобільна бригада. Відбувається планування відкриття ще 45 таких служб, однак, у зв'язку із повномасштабним вторгненням рф в Україну, 15 служб – не змогли відкритися, оскільки перебувають в окупації або припинили свою діяльність через бойові дії [13].

Делегат України також наголосила, що усі досягнення у реалізації Конвенції про права дитини, тепер сприймаються по іншому, бо у зв'язку із повномасштабним вторгненням рф 24.02.2022 року виникли нові виклики, які потребують зусиль не лише України, а і втручання міжнародної спільноти та ООН для захисту дітей, а саме у сферах: онколікування та протезування; захисту дітей та покарання військовослужбовців рф за акти фізичного та сексуального насильства над дітьми; захист від примусової депортації дітей до росії з тимчасово окупованих територій України; захист дітей від втрати національної ідентичності, оскільки інституції рф передають примусово депортованих дітей на усиновлення на території власної держави тощо. Урядом України створено координаційний штаб захисту прав дитини в умовах воєнного часу [11].

Як висновок, можна зазначити, що у зв'язку із повномасштабним вторгненням рф, спроможності щодо захисту прав дітей в Україні значно понизились, а на окупованих територіях стала неможливою, оскільки виникає потреба забезпечувати, перш за все, реалізацію базових прав дитини. Тому Україна потребує допомоги міжнародної спільноти для захисту прав українських дітей, які постраждали від агресії рф.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» від 18.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text>

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

3. Закон України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

4. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

5. Закон України Про Загальнодержавну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року» від 05.03.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17#Text>

6. Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2

7. Конвенція про права дитини прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 01.03.2023).

8. Наказ Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх» від 24.05.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-%D0%BF#Text>

9. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про забезпечення розширеного

неонатального скринінгу в Україні» від 01.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1403-21#Text>

10. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги» від 21.03.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#n19>

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-koordinacijnogo-shtabu-z-pitan-zahistu-prav-ditini-v-umovah-voennogo-stanu-302>

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2021. Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text>

13. 2634th Meeting, 91st Session, Committee on the Rights of the Child (CRC) URL: <https://media.un.org/en/asset/k14/k14gccjxzm>

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК БАЗОВИЙ СЕГМЕНТ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ

Кадала Віталій Віталійович

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки

Голова Юридичної клініки «Правовий захист»

Донецький державний університет внутрішніх справ

В умовах воєнного стану в Україні актуальності набирає проблема прийняття управлінських рішень в діяльності суб'єктів господарювання. Таке твердження витікає з того, що значна кількість суб'єктів господарювання проводять свою діяльність під впливом негативних факторів, а саме втрата логістичних зв'язків з комерційними партнерами, відсутність стабілізаційних факторів у формуванні фінансової політики управління через суттєвий вплив інфляційного навантаження на цінові процеси, зріст комунальних платежів, значна втрата платоспроможності населення, яке виступає потенційним покупцем продукції тощо. Зазначене підкреслює необхідність підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності на підставі удосконалення управлінських циклів різного спрямування. Разом з тим, актуалізується питання формування якісного інформаційного потоку, в основу якого покладено дані фінансової звітності суб'єктів господарювання, що буде обрано за основу в період прийняття управлінського рішення щодо майбутнього розвитку. Виходячи із зазначеного, тема є актуальною з огляду на реалії функціонування суб'єктів господарювання.

Метою наукової розробки виступає дослідження пакету фінансових звітів суб'єктів господарювання з позиції інформаційного потоку для управлінського рішення з визначенням напрямків удосконалення даного процесу.

Слід звернути увагу на те, що проблема складання фінансових звітів та використання їх даних для управлінських рішень не є новою, проте не втрачає своєї актуальності, так як постійно обирається як напрямок монографічних досліджень, виступає предметом обговорення на різних дискусійних платформах. Серед науковців, які розглядали різні аспекти даної проблеми варто відзначити таких як Н.Б. Кащена [1], Л.М. Чернелевський [2], Н.І. Верхоглядова, О.Є. Кононова, Т.Є. Іваницька [3], С.Ф. Легенчука [4] та інші. У своїх дослідженнях науковці висвітлюють не лише проблематичні аспекти складання фінансових звітів, а й окреслюють питання її достовірності для управлінських рішень, проте обмежено торкаються питань підготовки інформаційного потоку для фінансових управлінських циклів.

Управлінські цикли на підприємстві мають видову структуру та спрямування. Ключовим вважається фінансовий цикл управління, що передбачає використання інформації пакету фінансових звітів. На даний час в Україні при складанні фінансової звітності суб'єкти господарювання користуються правовими регуляторами, а саме Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [5] та Наказом МФУ «Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6]. Зокрема, в Національному стандарті законодавець розкриває зміст категорій «фінансова звітність» та «фінансова діяльність», висвітлює мету складання фінансової звітності та зазначає її складові. Змістовність законодавчої інформації представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Законодавча характеристика основних сегментів у контексті фінансової звітності*

Сегмент	Характеристика сегменту нормативно-правового акту
Фінансова звітність (ФЗ)	Фінансова звітність – це звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства
Фінансова діяльність	Фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталів підприємства
Мета складання ФЗ	Надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства
Основні форми ФЗ	Баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал і приміток до фінансової звітності
Принципи складання ФЗ	Принципи: автономності підприємства; безперервності діяльності; періодичності; історичної (фактичної) собівартості; нарахування; повного висвітлення інформації; послідовності; обачності; превалювання сутності над формою та єдиного грошового вимірника.

Примітка:* - складено та узагальнено автором на основі джерела[6].

З позиції підготовки інформаційного потоку для прийняття фінансового управлінського рішення цінним є п.1-4 розд.3 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 [6], який розкриває правові норми щодо якісної характеристики фінансової звітності:

по-перше, інформація, яка наводиться у фінансовій звітності, повинна бути дохідлива і зрозуміла її користувачам за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації;

по-друге, фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому;

по-третє, фінансова звітність повинна бути достовірною (правдивою). Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною (правдивою), якщо вона не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності;

по-четверте, фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди; фінансові звіти різних підприємств.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження стає зрозумілим, що суб'єкти господарювання при формуванні інформаційного потоку в системі прийняття фінансових управлінських рішень значну увагу мають приділяти якісним параметрам складання фінансових звітів. Доведено, що важливу роль відіграє добре організована та злагоджена робота фінансово-облікової системи, яка виступає основою накопичення даних для фінансових звітів. Для цього необхідно створити таку інформаційну систему, яка здатна

задовольнити запити всіх зацікавлених користувачів для обґрунтування та прийняття управлінських рішень, які прийнято на базі фінансової звітності. Саме фінансова звітність повинна надавати повну, неупереджену та достовірну інформацію про поточний стан і результати функціонування суб'єктів господарювання особливо в умовах воєнного стану, коли ризик викривлення інформації збільшується. Крім того фінансова звітність повинна бути надійним джерелом для прийняття управлінських рішень щодо подальшого розвитку та визначення фінансово-економічного потенціалу суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел:

1. Кащена Н. Б. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною активністю підприємств торгівлі: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2021. 389 с.

2. Чернелевський Л.М. Удосконалення обліку, аналізу і аудиту в умовах глобалізації світової економіки. Монографія. 2013. С.216. URL.: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9392/3/monographia.pdf>

3. Дослідження теоретико-методичних аспектів обліку та формування ефективної методики обліку та аналізу управління господарською діяльністю будівельного підприємства. Вена.: Premier Publishing s.r.o. Vienna, 2017. 62 с.

4. Розвиток інтегрованої звітності підприємств. за заг. ред. С.Ф. Легенчука. Житомир: Житомирська політехніка, 2019. 268 с.

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. №996- XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#>.

6. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ МФУ від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

ПРАВОВИЙ СТАТУС БЕЗВІСТИ ЗНИКЛОЇ ОСОБИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Маланчук Тетяна Василівна

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Сумський державний університет

Черненко Валерія Олександрівна

студентка 4 курсу ННП
Сумський державний університет

Врегулювання питань правового статусу осіб, зниклих безвісти набуло особливого значення з початком російської збройної агресії проти України в 2014 році і стало критично необхідним у нинішній ситуації після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року.

Міжнародне гуманітарне право містить норми, що регулюють питання захисту осіб, зниклих безвісти та їх родичів, зобов'язуючи органи державної влади вживати всіх можливих заходів для попередження випадків зникнення безвісти та усунення їх наслідків як у мирний час, так і під час збройного конфлікту та інших ситуацій насильства. У кінцевому підсумку саме органи державної влади відповідають за з'ясування долі особи, зниклої безвісти, встановлення її місцезнаходження і надання цієї інформації її родичам. Базові норми, призначені для використання будь-якою державою світу під час розробки законодавства, метою якого є захист осіб, зниклих безвісти містить Модельний закон щодо осіб, зниклих

безвісти, розроблений Міжнародним Комітетом Червоного Хреста [1].

Для України позитивним кроком, який прискорив і впорядкував процес розшуку та ідентифікації зниклих безвісти осіб і підтримку їхніх сімей, стало прийняття Верховною Радою України Закону № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12.07.2018 (далі – Закон). Окрім вже існуючого поняття «безвісно відсутня особа», що міститься у Цивільному кодексі України, Законом визначено поняття «особа, зникла безвісти», якою визнається фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук.

Вирішення завдань консолідації та координації зусиль різних урядових установ, залучених до розшуку та ідентифікації зниклих безвісти осіб, а також до підтримки їхніх сімей було закріплено Законом за Національною комісією з питань осіб, зниклих безвісти. Також важливим моментом стало передбачене Законом створення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти.

14.04.2022 до Закону було внесено зміни та змінено назву в редакції Закону № 2191-IX від 14.04.2022 – «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». Цей Закон визначає правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та забезпечує правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей. Для цілей цього Закону особливими обставинами вважаються збройний конфлікт, воєнні дії, тимчасова окупація частини території України, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру. Відповідно до ст. 1 Закону особа, зникла безвісти за особливих обставин, – особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Повноваження щодо координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших питань, пов'язаних з цим покладено на Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі – Уповноважений), який є посадовою особою центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України. Також Законом передбачено створення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, – електронна база даних, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення визначеної цим Законом інформації про осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, їх невідомих останки, наявність чи відсутність рішення суду про визнання осіб, зниклих безвісти, безвісно відсутніми або оголошення померлими, а також інших даних, що використовуються для забезпечення обліку осіб, зниклих безвісти, з метою їх розшуку [2].

Відповідно до вищевказаного Закону особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи. Заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може бути подана родичем такої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення до територіального органу Національної поліції України.

На жаль, поки що Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин так і не запрацював, не зважаючи на затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин № 998/38334 від 01.09. 2022 року [3]. Відсутність такого реєстру негативно впливає на розшук. Достеменно не відомо, чому він не запрацював, хоча Уповноважений підтвердив, що вже найближчим часом реєстр буде запущено [4].

Згідно зі ст. 23 Закону Україна здійснює міжнародне співробітництво у сфері розшуку

осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з іноземними державами, Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та міжнародними організаціями, до статутних завдань яких належить сприяння національним органам влади у розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, відповідно до законодавства та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Бюро Центрального агентства Міжнародного Комітету Червоного Хреста з розшуку для міжнародного збройного конфлікту в Україні (Бюро ЦАР) допомагає знайти зниклих безвісти, а також полегшити страждання їхніх сімей. Це стосується військових і цивільних осіб, живих і загиблих, позбавлених волі, що потрапили до рук противника. Бюро ЦАР збирає, централізує і передає інформацію про долю і місцезнаходження людей, як військових, так і цивільних осіб, позбавлених волі, які потрапили до рук противника. Крім того, Бюро ЦАР у співпраці з більш широкою мережею делегацій МКЧХ та Національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, допомагає знайти зниклих безвісти родичів будь-яким сім'ям, які були розлучені внаслідок збройного конфлікту [5].

Система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм. Основне завдання Міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) – захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак [6].

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини містять норми, що регулюють питання захисту осіб, зниклих безвісти та їх родичів, зобов'язуючи органи державної влади вживати всіх можливих заходів для попередження випадків зникнення безвісти та усунення їх наслідків як у мирний час, так і під час збройного конфлікту та інших ситуацій насильства.

Женевськими конвенціями передбачено створення Довідкових бюро для забезпечення централізованого збору інформації про військовополонених та цивільних осіб, зниклих безвісти, які відносяться до країни супротивника, передання такої інформації іншим, проведення розслідування з метою з'ясування місця знаходження осіб.

Створення дієвого механізму, що регулюватиме процедуру пошуку осіб, зниклих безвісти, на національному рівні сприятиме належному забезпеченню прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та їхніх родичів. Відповідальність за це повинні взяти на себе відповідні органи влади, щоб належним чином врегулювати правовий статус осіб, зниклих безвісти, забезпечити належний правовий захист таких осіб та їх родичів, а також врегулювати питання їх розшуку у відповідності до стандартів міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та рекомендацій Ради Європи.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 22.11.2016 № 5435 Про правовий статус осіб, зниклих безвісти. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH46Z00A?an=22> (дата звернення: 17. 02. 2023).

2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text> (дата звернення: 17. 02. 2023).

3. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин № 998/38334 від 01.09. 2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text> (дата звернення: 17. 02. 2023).

4. В Україні досі не працює єдиний реєстр зниклих безвісти, що негативно впливає на розшуки. Укрінформ : Мультимедійна платформа іномовлення України. URL :

<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3573133-v-ukraini-dosi-ne-pracue-edinij-reestr-zniklih-bezvisti-so-negativno-vplivae-na-rozsuki.html> (дата звернення: 17. 02. 2023).

5. Як подати запит до МКЧХ про розшук родича: надаємо відповіді родинам. URL : <https://blogs.icrc.org/ua/2022/06/14/poshuk-znykli-bezvisty-chervoniy-hrest-2022/> (дата звернення: 17. 02. 2023)

6. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n11> (дата звернення: 17. 02. 2023).

ВІДНОСИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З НАТО В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Ніколаєва Майя Іванівна

кандидат політичних наук, доцент
професор кафедри політології, перший проректор
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Кадук Наталя Іванівна

кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри політології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Взаємодія ЄС і НАТО у сфері забезпечення європейської та міжнародної безпеки має тривалу історію і в умовах сьогодення, з огляду на нові виклики та загрози, набуває особливої ваги. В першу чергу, це пояснюється тим, що з одного боку, переважна більшість країн ЄС завжди були членами НАТО, а з іншого – членом НАТО є США, як один з найвпливовіших акторів світової політики.

На сучасному етапі розвитку партнерство між НАТО і ЄС «набуде ще більшої важливості, коли Фінляндія і Швеція стануть повноправними членами НАТО», і що «з їхнім вступом НАТО захищатиме 96 відсотків громадян Європейського союзу і більшу частку його території, ніж будь-коли раніше» [3].

Основою НАТО є Північноатлантичний договір (або Вашингтонський договір) 1949 року, який містить усього 14 статей, але найважливішою є стаття 5: «збройний напад проти одного члена Альянсу має розцінюватися як напад проти всіх» (an armed attack against one shall be considered an attack against them all) [4].

Іншими словами, Вашингтонський договір та НАТО стали для Європи таким собі безпековим щитом, який був покликаний надати безпекові гарантії насамперед європейцям, тому що обидві світові війни точилися саме на європейському континенті, і після їхнього завершення європейці продовжували хвилюватися про потенційні загрози. Таким чином, приєднання США до забезпечення безпеки в Європі дозволило принаймні Західній Європі сфокусуватися на післявоєнному відновленні.

Еволюцію пріоритетів безпеки у Євросоюзі можна дослідити на основі аналізу Європейської стратегії під назвою «Безпечна Європа у кращому світі» 2003 року та Глобальної стратегії ЄС під назвою «Спільне бачення, єдиний підхід: сильна Європа» 2016 року. Ці два документи, хоч і є стратегічними, тобто рамковими, дозволяють отримати певне уявлення про те, як із часом еволюціонувало розуміння загроз та безпеки у Європейському Союзі і яка роль відводилася співробітництву з НАТО.

Стратегію безпеки 2003 року було представлено напередодні масштабного розширення ЄС шляхом інтеграції країн Центрально-Східної Європи (тобто тоді, коли ЄС нараховував усього лише 15 членів) та після терористичної атаки в США 11 вересня 2001 року, але загалом Європа на той час кілька десятиліть прожила без війни.

Стратегія безпеки 2003 року виділяє п'ять типів загроз:

- 1) тероризм;
- 2) поширення зброї масового ураження;
- 3) регіональні конфлікти;
- 4) держави, що занепадають (state failure);
- 5) організована злочинність [2].

Глобальна стратегія ЄС 2016 року приймалася за зовсім інших умов: відбулося істотне розширення ЄС (з 2003 року кількість його членів зросла з 15 до 28); був ухвалений Лісабонський договір, який створив нові інститути, що відповідають за зовнішню політику Євросоюзу; відбулася російська агресія у Грузії, події Арабської весни, Революція гідності та російська агресія проти України; міграційна криза в ЄС; був запущений процес Брекзиту.

У контексті цього, в рамках Глобальної стратегії ЄС 2016 року відзначено готовність до практичних кроків щодо власної оборонної «стратегічної автономії» заради підвищення «стійкості» до загроз всередині та зовні Союзу. [1]. Власне, оці два концепти, «стійкість» (resilience) та «стратегічна автономія» (strategic autonomy) є центральними у новій Стратегії.

Слід відзначити, що, якщо раніше ЄС в безпекових питаннях більше покладався на НАТО, то тепер він замислюється про стратегічну автономію, прагне більше покладатися на власні сили у цій сфері.

Розглядаючи сучасні умови та формат взаємодії ЄС та НАТО, слід відзначити той факт, що 10 січня 2023 року Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг, голова Європейської Ради Шарль Мішель і Президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляйєн підписали третю Спільну декларацію про співробітництво між НАТО і Європейським Союзом [3].

Вона викликана до життя агресією РФ проти України, яка призвела до глобального зсуву у європейському безпековому середовищі та спонукала ЄС вжити заходів для підвищення власної стійкості, розвитку спроможностей у сферах безпеки й оборони. Зокрема, було наголошено, що сильніший та більш спроможний Європейський Союз у сфері безпеки й оборони зробить позитивний внесок у глобальну та трансатлантичну безпеку та є доповненням до НАТО, що залишається основою колективної безпеки для своїх країн-членів.

Вважається, що ця спільна декларація за важливістю та напрямками співробітництва є безпрецедентною у порівнянні з попередніми подібними спільними деклараціями, які були укладені, відповідно, у 2016 і 2018 роках.

Пріоритетами співробітництва між ЄС та НАТО в умовах сьогодення, відповідно до третьої Спільної декларації про співробітництво, визначено роботу над питаннями зростання геостратегічної конкуренції, стійкості і захисту критичної інфраструктури. Серед інших пріоритетів у роботі – нові і проривні технології, космос, вплив кліматичних змін на безпеку, іноземне втручання і маніпулювання інформацією. Крім того, Генеральний секретар НАТО підкреслив, що у Спільній декларації «визнається важливість більш спроможної європейської оборони, яка робить позитивний внесок у нашу безпеку, є оперативно сумісною і доповнює НАТО» [3].

Одним із ключових питань, які стоять на порядку денному в ЄС з огляду на російську агресію проти України, є питання узгодженості розвитку політики захисту критичної інфраструктури із безпековою політикою ЄС і НАТО. Метою посилення політики ЄС щодо стійкості критичної інфраструктури є зміцнення спроможності держав-членів підвищувати стійкість у наданні послуг, які мають вирішальне значення для підтримання життєво важливих суспільних функцій, економічної діяльності, громадського здоров'я, безпеки та навколишнього середовища у ЄС.

Таким чином, підвищення стійкості критичної інфраструктури визнається одним із пріоритетних напрямів безпекової політики ЄС. Можна зробити висновок, що підвищення стійкості європейської критичної інфраструктури до загроз, створених людиною (або цілеспрямованих зловмисних дій), має стати пріоритетом для ключових секторів критичної

інфраструктури, таких як енергетика, цифрова інфраструктура, транспорт та космос. Крім того, пріоритетна увага повинна приділятися транскордонній інфраструктурі.

Таким чином, саме на пріоритетах, визначених у цьому документі буде зосереджена увага у співробітництві між ЄС та НАТО на сучасному етапі, що вимагатиме пошуку нових політичних, організаційних та комунікаційних рішень для надання ефективних відповідей на загрози міжнародній та європейській безпеці.

Список використаних джерел:

1. Глобальна Стратегія ЄС 2016 року / A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy 2016: URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
2. Європейська Безпекова Стратегія 2003 року / European Security Strategy 2003 URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf>
3. Лідери НАТО і Європейського союзу підписали третю Спільну декларацію URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_210523.htm?selectedLocale=uk
4. Північноатлантичний договір, Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/pro-nato/pivnichnoatlantichnij-dogovir>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Невара Лілія Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного університету

Сьогодні особливо актуальними та важливими є питання екологізації прав людини. Екологія тісно пов'язується з реалізацією природних та юридичних прав людини і громадянина на сприятливе для життя навколишнє середовище. Найважливішою складовою сталого розвитку є забезпечення прав людини, і особливо екологічних прав. До таких прав відносяться: право на сприятливе навколишнє середовище, право на інформацію про навколишнє середовище, право на участь в прийнятті екологічних рішень, право на відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням, право на доступ до правосуддя в екологічних справах.

Не зважаючи на важливість тісно взаємопов'язаних відносин між людиною і природою, екологічні права людини почали формуватися досить пізно, коли виникло питання причинно-наслідкового впливу антропогенної діяльності на природу і подальші негативні наслідки. Зокрема, має місце і проблема ігнорування питань екології з боку держав.

Суспільство почало усвідомлювати певний взаємозв'язок між станом навколишнього середовища і забезпеченням основних прав людини лише в середині ХХ століття. Сталося це у зв'язку із загостренням значних екологічних проблем, а також через процеси формування та виникнення нових держав світу, визнання та закріплення основних прав людини. Безсумнівним залишається факт, що екологія стосується багатьох сфер життя людини та суспільства в цілому, адже міжнародно-екологічна галузь не може існувати без таких важливих економічних та міжнародно-правових питань, які пов'язані з транспортом, торгівлею, видобутком корисних копалин, туризмом, а також соціальних проблем (бідності, голоду, міграції, становища корінних народів, релігії) [1]. З розвитком науково-технічного прогресу екологічні права стають на рівень з універсальними правами людини задля збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

У положеннях Загальної декларації прав людини 1948 р. [2], Міжнародного пакту про політичні і громадянські права 1966 р. [3], Міжнародного пакту про економічні, соціальні і

культурні права 1966 р. [4] та факультативних протоколів до них питання щодо екологічних прав людини не знайшло належного врегулювання. Лише у ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. визначено, що держави-учасниці визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, а заходи, які вживаються державами для повного здійснення цього права, включають, зокрема, поліпшення всіх аспектів гігієни навколишнього середовища і гігієни праці в промисловості. Прийняття цих документів, безперечно, стало важливим етапом у визнанні та юридичному оформленні універсальних стандартів прав людини. І хоча в них прямо не закріплено право на сприятливе навколишнє середовище, проте їх прийняття стало основою для розвитку і визнання такого права на міжнародному універсальному та регіональному рівнях.

Права людини і навколишнє середовище є нерозривно взаємопов'язаними, оскільки дотримання прав людини неможливо без безпечного, чистого і здорового навколишнього середовища, а стале екологічне управління не може існувати без дотримання і поваги прав людини. Всі люди залежать від середовища в якому проживають і у якому формуються необхідні для життя людини природні речовини, такі як вода, повітря і харчові продукти. Чисте, безпечне і здорове навколишнє середовище є невід'ємною частиною повного здійснення широкого спектру прав людини та відповідних правових обов'язків держав, включаючи право на життя, здоров'я, харчування, воду і санітарію.

Слід зазначити, що виокремлення екологічних прав людини в самостійну групу норм почалося з 1972 р. в межах Стокгольмської конференції ООН з проблем навколишнього середовища, під час якої питання захисту навколишнього середовища було розглянуто як потенційну системну складову прав людини. Після проведення Конференції почали замислюватися про важливість охорони навколишнього середовища з метою забезпечення фундаментальних прав людини. Відповідно до принципу 1 Стокгольмської декларації закріплено право кожної людини на свободу, рівність і сприятливі умови життя у безпечному навколишньому середовищі [5]. Це дає підстави говорити про те, що відповідно до Декларації частково закріплено право людини на сприятливе навколишнє середовище, що розширює природні права людини.

Починаючи з 1972 року було прийнято декілька міжнародно-правових актів, які по-різному регулювали питання, пов'язані із визнанням, розумінням та забезпеченням екологічних прав людини. Так, у 1981 році була прийнята Африканська хартія прав та народів (Банжувська хартія) [6], що закріпила право усіх народів на задовільне навколишнє середовище, сприятливе для їх розвитку.

А Всесвітня хартія природи, прийнята резолюцією 37/7 Генеральної Асамблеї від 28 жовтня 1982 р. вказує на можливість задовольнити потреби кожної людини лише забезпечивши відповідне функціонування природних систем. Ці та інші принципи Хартії повинні знайти відображення в законодавствах і практиці кожної держави, а також на міжнародному рівні.

У 1992 році, через 20 років після Стокгольмської конференції, в Ріо-де-Жанейро, в Бразилії пройшла Конференція ООН щодо навколишнього середовища та розвитку, яка мала назву «зустріч на вищому рівні «Планета Земля». Декларація Ріо [7] має більш розгорнуті положення ніж Стокгольмська декларація, вона показала новий підхід щодо охорони навколишнього середовища в цілому й екологічних прав людини, пов'язавши їх з питанням збалансованого розвитку.

Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (Орхуська конвенція) 1998 р. було визначено, що кожна людина має право жити у навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я і добробуту і зобов'язана, як спільно з іншими, так і в індивідуальному порядку, охороняти і поліпшувати навколишнє середовище на благо теперішнього та майбутнього поколінь [8]. Для того, щоб забезпечити

можливість відстоювати права, які стосуються екології, в тому числі і право на сприятливе навколишнє середовище, громадяни повинні мати доступ до інформації та право брати участь у прийнятті рішень, мати доступ до правосуддя з питань навколишнього середовища і їм повинна бути надана необхідна допомога для здійснення вказаних прав. Орхуська конвенція є одним з міжнародних інструментів, що містять процесуальні екологічні права та створює нові важливі зобов'язання для держав в контексті захисту навколишнього середовища, використовуючи ідею екологічних прав людини.

Отже, право на сприятливе навколишнє середовище вважається одним із основних природних прав людини.

Екологічна політика ЄС і право навколишнього середовища ЄС існують і розвиваються упродовж останніх тридцяти років. Розвиток правового регулювання цієї сфери відносин сьогодні проходить за декількома напрямками, одним з яких є становлення механізму захисту екологічних прав.

Захист навколишнього середовища є однією з найважливіших цілей ЄС оскільки визнає важливість існування людини у здоровому навколишньому середовищі та забезпечення відповідних прав і обов'язків як держав-учасниць, організації, так і громадян. Одним із ключових договорів ЄС є Амстердамський договір 1997 року, який вніс чергові зміни до змісту установчого договору Співтовариства, закріпив в тексті Договору про ЄС також принцип екологічної орієнтованості діяльності ЄС. Цей принцип має на увазі інтеграцію цілей і принципів екологічної політики ЄС у здійснення інших політик Співтовариства (сільське господарство, транспорт, спільний ринок, регіональна політика тощо).

Згідно з цим принципом («принципом екологічної орієнтованості») будь-яка діяльність організації повинна здійснюватися з урахуванням потреб навколишнього середовища і сприяти сталому розвитку. Таким чином, Європейське співтовариство підкреслює прихильність концепції сталого розвитку, яка є офіційною стратегією ООН, проголошеною на Конференції з навколишнього середовища і розвитку 1992 року в Ріо-де-Жанейро.

Однією з важливих гарантій щодо забезпечення екологічних прав у європейському регіоні є право кожного громадянина на подачу скарги до Європейського суду з прав людини. Однак, слід мати на увазі, що Європейський суд з прав людини розглядає лише ті справи, які мають відношення до норм Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Протоколів до неї [9].

Внаслідок чого виникають певні складнощі, адже у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [10] в жодній статті немає прямої згадки на регулювання відповідно екологічних прав людини, як і не вказується на зв'язок навколишнього середовища й прав людини.

І хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не містить статті щодо окремого права людини на безпечне навколишнє середовище, на чому Європейський Суд з прав людини наголошував у своїй практиці, навколишнє середовище неодноразово згадувалось у практиці Суду. Європейський суд з прав людини розглядав справи, які зачіпають питання захисту навколишнього середовища в рамках декількох статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплених у:

ст. 2 (право на життя) в контексті небезпечної промислової діяльності, впливу радіації, впливу промислових викидів на здоров'я, природних катастроф;

ст. 3 (свобода від катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження) в контексті пасивного куріння в місцях позбавлення волі;

ст. 6 (право на справедливий суд) в контексті доступу до суду і на виконання остаточного рішення суду;

ст. 8 (право на повагу до приватного, сімейного життя, захисту кореспонденції і житла) в контексті доступу до інформації про екологічні ризики, промислового забруднення навколишнього середовища, впливу шуму на людину, міського розвитку, збору і переробки

відходів тощо;

ст. 10 (свобода вираження поглядів), право на отримання і поширення інформації в контексті вчинення процесуальних дій, необхідних для захисту своїх законних інтересів;

ст. 11 (свобода зібрань та об'єднань) у контексті реалізації права на захист прав людини і протест; є доволі цікавою статтею, оскільки визначає законне право людини на зібрання та груповий протест проти забруднень навколишнього середовища;

ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції,

ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ (захист власності) в контексті відкликання дозволу на будівництво.

При цьому саме ст. 8 безпосередньо пов'язана із захистом людини від негативного впливу навколишнього середовища. Адже у разі звернення осіб, права яких на безпечне для життя і здоров'я навколишнього середовища було порушене, суд розглядає і вирішує справу, керуючись статтею 8 Конвенції, відповідно до якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Вочевидь, між даними правами існує тісний зв'язок, адже дуже часто порушення прав людини, гарантованих екологічним законодавством, зачіпає приватну сферу її життя.

Отже, в результаті відсутності належного міжнародно-правового регулювання екологічних прав людини, ставиться під загрозу здатність особи досягати визнання та захисту порушеного права від уповноважених інституцій міжнародного або регіонального механізму захисту прав людини, в тому числі і Європейського суду з прав людини. Щоб уникнути такого стану речей Європейський Суд з прав людини виробив практику, де передбачає захист прав людини на сприятливе навколишнє середовище від протиправних діянь з боку держави крізь призму ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Можна сказати, що саме практика Європейського Суду з прав людини є тим міжнародно-правовим механізмом, який може застосовуватись у випадку порушення екологічних прав людини, в тому числі права на сприятливе навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Короткий Т. Р. Екологізація міжнародного права крізь призму екологічних прав людини URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1562/Korotkiy%20Ekologizatsiya%20kriz%20pryzmu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
5. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды от 16.06.1972. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml
6. African Charter on Human and Peoples' Rights (Banjul Charter). Organization of African Unity. 27.06.1981. URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49>
7. Декларация Рио-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Міжнародний документ від 25.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
9. Коваленко В.В. Практика європейського суду з прав людини – зв'язок довкілля і прав людини // Юридичний науковий електронний журнал № 6, 2019.

ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Пашенко Євген Миколайович

доктор філософії

старший викладач кафедри військового права

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Для розуміння питання поняття принципів управління ризиками у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України слід звернути увагу на механізми виявлення та акцентуації наявних ризиків у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, що не можна здійснити без впровадження відповідної системи контролю та аудиту. Міністерством оборони України та у Збройних Силах України розроблено і видано низку документів, що регламентують застосування певної системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту. Так одним з таких документів є наказ Міністерства оборони України №145 від 02.04.2019 року «Про затвердження Порядку організації в системі Міністерства оборони України внутрішнього контролю та управління ризиками». Також слід звернути увагу на те, що у 2016 році Департаментом внутрішнього аудиту Міністерства оборони України було видано відповідний посібник «Стандарти внутрішнього контролю».

Серед документів, що стосуються діяльності по контролю у Збройних Силах України можна виділити Практичний poradnik «Внутрішній контроль у військовій частині» який підготовлено Головною інспекцією Міністерства оборони України з використанням матеріалів Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України за сприяння комунікаційної групи StratComUA компанії НОСК Training Ukraine. Також Головною інспекцією Міністерства оборони України спільно з Генеральним штабом Збройних Сил України та командуванням військово-морських сил Збройних Сил України було розроблено методичний посібник «Організація внутрішнього контролю та управління ризиками».

Без дослідження поняття керування ризиками, неможливо зрозуміти поняття принципів та управління ризиками в Міністерстві оборони України та Збройних силах України.

Керування ризиком це процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на зміну ризику. Механізм керування ризиками це сукупність інструментів, методів, форм та засобів взаємодії суб'єктів керування ризиками з метою розроблення та реалізації управлінських рішень, спрямованих на попередження настання ризиків, зменшення і подолання наслідків їх впливу.

В умовах ведення воєнних дій на території нашої держави існує велика сукупність елементів ризиків в системі управління і прийняття рішень Міністерства оборони України та Збройних Силах України.

Війна – це завжди великий стрес для країни, це перевірка усіх державних інституцій на ефективність щодо гарантування безпеки. І хоча війна не піддається повному контролю, проте вона виявляє зони ризиків в сфері державного управління, а також є поштовхом до пошуку нових рішень політичного та практичного характеру, які матимуть на меті захист країни та людей від руйнівних наслідків війни [1].

Для повного розуміння понятійного апарату ризиків необхідно надати визначення ключовому поняттю – ризик. Про термін “ризик” Вітлінський В.В. у своїй монографії зазначає: “як стверджується у спеціальній літературі, це слово є звulьгаризованою формою латинського

терміна “resecum”, котре в перекладі означає “небезпека” або “скеля”. Такий зв’язок не випадковий, бо, як відомо, зіткнення з приборечною скелею у мореплавців вважалося найбільшою небезпекою” [2].

З проведеного аналізу поняття ризик можна зробити висновок, що ризик є категорійним поняттям економічної діяльності установ, організацій, незалежно від форми власності яка об’єктивно відображає особливості сприйняття заінтересованими суб’єктами економічних відносин. Відповідно до міжнародного стандарту ISO 31000:2009, ризик – це вплив невизначеності на цілі [3].

Слід приділити увагу також визначенню поняття “**ризик**” яке дає Стенфордська енциклопедія філософії, де ризик є небажана подія, яка може або не може статися [4].

Такі дослідники як Семенова К.Д. та Тарасова К.І., характеризують ризик в трьох взаємопов’язаних аспектах: *ризик як явище*, що характеризується мінливістю й випадковістю економічних політичних соціальних процесів, які відбуваються в суспільстві та означає ймовірність настання однієї або декількох альтернативних подій з невідомим результатом у майбутньому; *ризик підприємства в цілому*, що характеризує об’єктивно-суб’єктивну природу існування ситуації невизначеності, яка супроводжує всі сфери функціонування господарюючого суб’єкта та ймовірність отримання підприємством несприятливого результату у вигляді збитку; *ризик сфери діяльності підприємства*, що характеризує об’єктивно - суб’єктивну природу існування ситуації невизначеності, яка супроводжує певну сферу діяльності підприємства, та ймовірність отримання господарюючим суб’єктом збитків або надприбутку [5]. Р.С. Сільверштейн в Схемах управління ризиками, програма Професійного Розвитку під егідою НАТО, визначає, що ризики - це потенційні проблеми, що перешкоджають Збройним Силам України досягати своїх цілей та виконувати завдання у повній мірі [6].

Виходячи з вищезазначеного ризик можна вважати багатокomпонентним явищем, яке потребує запобігання створення, що стає можливим за допомогою управління.

Управління ризиками – діяльність керівництва та працівників установи з ідентифікації ризиків, їх оцінювання, визначення способів реагування на ідентифіковані та оцінені ризики, перегляду ідентифікованих та оцінених ризиків для виявлення нових і таких, що зазнали змін.

Проаналізувавши різні підходи до визначення терміну управління ризиками, можна дійти висновку, що управління ризиками – це комплекс заходів, спрямований на ідентифікацію та оцінку ризику з метою превентивного виявлення ймовірних порушень та недоліків або неефективного використання ресурсів органами військового управління Збройних Сил України, установами та організаціями Міністерства оборони України під час виконання покладених на них функцій та повноважень.

Список використаних джерел:

1. Організація внутрішнього контролю та управління ризиками в обороні України : *методичний посібник*. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. С. 176, с.4.
2. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ.: КНЕУ. 2004. С. 7–8.
3. Стандарт ISO 31000:2009 URL: http://www.amu.kz/fotos-news/vstrecha_rectora_so_stud_31_oct/ISO%2031000-2009.pdf. (дата звернення: 15.02.2023)
4. Стенфордська енциклопедія філософії. Режим доступу. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/risk/> (дата звернення: 15.02.2023)
5. Семенова К.Д. Організація системи управління ризиками на підприємстві. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць за ред. М.І. Зверякова (голов.ред.) та ін., Одеса.: КНЕУ. 2015. Вип. 3 №58. С. 221 – 227.
6. Роберт Стівен Сільверштейн. Схема управління ризиками. Програма Професійного Розвитку під егідою НАТО. *Семінар зі стратегічного планування*. URL: <https://vrkadry.rada.gov.ua/uploads/documents/30653.pdf>. (дата звернення: 15.02.2023)

МІЖНАРОДНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ В ЛУГАНО ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

Павко Яна Анатоліївна

кандидат юридичних наук

старший науковий співробітник відділу

міжнародного права та порівняльного правознавства

Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Необхідно зазначити, що 4–5 липня 2022 року в м. Лугано (Швейцарія) відбулася Міжнародна конференція з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference) у зв'язку зі збройною агресією російської федерації (рф) проти нашої держави. Її ініціаторами стали Швейцарія та Україна, які ще до початку російсько-української війни домовилися про спільну організацію міжнародного заходу. Але тоді мова йшла про проведення 5-ї конференції з питань реформ в Україні після попередніх таких конференцій у Лондоні (2017 р.), Копенгагені (2018 р.), Торонто (2019 р.) та Вільнюсі (2021 р.). Війна в нашій державі змусила змінити фокус уваги міжнародної спільноти на зовсім інші речі, пов'язані з відновленням і модернізацією України після жаклих дій російських загарбників. Конференцію в Лугано відвідало понад 1000 осіб, включаючи 5 голів держав та урядів, 23 міністра та 16 заступників міністрів. Українську делегацію очолили Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль та Голова Верховної Ради України Р. Стефанчук [1].

На міжнародній конференції було обговорено широке коло питань, серед яких слід зазначити наступні: план відновлення та розвитку України; участь міжнародних партнерів у відновленні нашої держави та їх пропозиції; методи, принципи та пріоритети такого відновлення; соціальне, економічне, екологічне та інфраструктурне відновлення України; проведення необхідних і можливих реформ. Безумовно, післявоєнне відновлення навколишнього середовища є одним із пріоритетних завдань для нашої держави, враховуючи обсяг нанесеної шкоди довкіллю. За оцінкою Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України збитки, завдані російськими окупантами навколишньому середовищу, становлять майже 1 трильйон гривень [2]. Війна рф проти України продовжується, а це означає, що сума збитків може тільки зростати. Усвідомлюючи необхідність залучення значних фінансових коштів і отримання підтримки від інших держав для «порятунку» довкілля, Україною було представлено власне бачення відбудови держави після закінчення російсько-української війни. У запропонованому проєкті Плану відновлення України значну увагу приділено реалізації екологічних ініціатив, включаючи і ті, які спрямовані на протидію наслідкам зміни клімату. Зауважимо, що він був розроблений Національною радою з відновлення України (НРЗВУ) від наслідків війни, створеною на підставі Указу Президента України №266 від 21 квітня 2022 року [3].

У плані серед цілей відновлення нашої держави доречно вказати на такі, як: забезпечення екологічної стійкості у марафоні до перемоги; знаходження ефективних рішень для якнайшвидшого відновлення природних екосистем [4, с. 2]. Безперечно, їх досягнення має здійснюватися в рамках євроінтеграційного курсу України, складовою частиною якого є «синхронізація» з Європейською зеленою угодою. Розвиток низьковуглецевої енергетики, наявна енергетична інфраструктура та можливість зеленого експорту в ЄС сприятиме втіленню в життя Україною цієї угоди. Згідно з даним документом НРЗВУ визначила 15 національних програм з метою виконання поставлених цілей до 2032 року. Зокрема, національна програма №3 присвячена відбудові чистого та захищеного середовища і забезпеченню сталого розвитку в рамках Європейської зеленої угоди. Вона спрямована на зменшення негативного впливу збройних дій на довкілля шляхом масштабного розмінування

країни та утилізації військових відходів. Ця програма повинна допомогти знайти відповідь на основні системні виклики, з якими зіткнулася Україна в умовах війни. До них належать наступні: низький рівень здатності адаптуватися до змін клімату; критичний рівень екологічної безпеки; виснаження природних ресурсів; значна втрата біорізноманіття. У свою чергу до пріоритетних напрямів післявоєнного відновлення навколишнього середовища доцільно віднести: кліматична нейтральність; екологічна безпека; збалансоване використання природних ресурсів; ефективне державне управління в галузі; збереження природних екосистем. Кожний із них включає ряд відповідних заходів, за допомогою яких Україна зможе реалізувати багато екологічних проєктів і досягти стану чистого та безпечного довкілля після закінчення російсько-української війни [4, с. 29].

До речі, на конференції в Лугано екологічну складову плану презентував Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Р. Стрілець. Він, зокрема, зазначив, що стратегічною ціллю повоєнного відновлення є не тільки чисте та безпечне навколишнє середовище, а й подальший рух європейським «зеленим курсом» та відбудова економіки на засадах сталого розвитку. Серед практичних результатів, до яких прагнутимуть, – використання сучасних технологій для відбудови промисловості та зменшення викидів парникових газів у 10 разів [5].

Протидія зміні клімату є важливою частиною євроінтеграційної програми нашої держави. На сьогоднішній день міжнародна спільнота все більше уваги приділяє питанню щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них. Відмова від викопного палива, перехід на відновлювані джерела енергії та поступова «зелена» трансформація економіки – ті завдання, які стояли перед Україною ще до війни і від яких вона не відмовилася. У плані повоєнного відновлення держави пропонується забезпечити умови для адаптації до наслідків зміни клімату та інтегрувати кліматичні цілі в усі сектори економіки та суспільного життя [4, с. 29]. Р. Стрілець нагадав, що Україна приєдналася до європейської програми «LIFE» для захисту довкілля та впровадження заходів із протидії зміні клімату. Відповідну угоду між Україною та ЄС підписали Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України та Комісар ЄС з питань навколишнього середовища, океанів і рибальства. На думку Р. Стрільця, за допомогою цієї програми наша держава отримає від ЄС велику підтримку та колосальні можливості як для відновлення довкілля після збройної агресії РФ, так і загалом для відновлення живої природи в Україні. «LIFE» є потужним фінансовим інструментом держав-учасниць, який сприятиме розвитку української природоохоронної сфери [6].

Варто підкреслити, що на Луганській конференції було укладено також угоду між Швейцарією та Україною з метою залучення інвестицій у кліматичні проєкти в різних галузях економіки. Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль зауважив, що завдяки вищевказаній угоді український бізнес матиме доступ до вигідних інвестицій для реалізації проєктів, які вплинуть на зменшення викидів парникових газів і пришвидшать процес «зеленої» трансформації в країні. Україна ж в обмін на «зелені» інвестиції надаватиме інвесторам верифіковані результати з пом'якшення зміни клімату [7].

Зокрема, за результатами проведеної міжнародної конференції держави підписали підсумковий документ – Декларацію Лугано, яка закріпила 7 наступних керівних принципів відновлення України: партнерство; спрямованість на реформи; прозорість, підзвітність і верховенство права; демократична участь; залучення багатьох зацікавлених сторін; гендерна рівність та інклюзія; сталий розвиток. Цих принципів слід дотримуватися під час відбудови нашої країни у всіх сферах. Для відновлення навколишнього середовища та протидії зміні клімату особливе значення має принцип саме сталого розвитку. Відповідно до нього процес відновлення має забезпечувати сталу відбудову України згідно з Порядком денним сталого розвитку до 2030 року та Паризькою угодою 2015 року, поєднуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти, включно з «зеленим» переходом [8].

Таким чином, Міжнародна конференція з питань відновлення України започаткувала

політичний процес щодо екологічної відбудови нашої держави після закінчення російсько-української війни. Вона стала платформою для розвитку міжнародної співпраці та залучення іноземних інвестицій в Україну для реалізації важливих природоохоронних проєктів. Україна змогла представити власну стратегію післявоєнного відновлення довкілля та переконати міжнародну спільноту, що вона рухається вірним шляхом – євроінтеграційним, який передбачає «зелену» трансформацію економіки та досягнення кліматичної нейтральності.

Список використаних джерел:

1. Ukraine Recovery Conference. Міжнародна конференція з питань відновлення України (Лугано, 4-5 липня 2022 р.). URL: <https://ua.urg2022.com/> (дата звернення: 12.02.2023).
2. Окупанти завдали шкоди українській природі майже на 1 трильйон гривень. 01.09.2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/1/250277/> (дата звернення: 14.02.2023).
3. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 р. №266. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 15.02.2023).
4. План відновлення України. Національна рада з відновлення. Липень 2022 р. 40с. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf (дата звернення: 16.02.2023).
5. Конференція в Лугано: як світ планує відновлення України. 05.07.2022. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/527382-konferentsiya-v-lugano-yak-svit-planue-vidnovlennya-ukraini> (дата звернення: 16.02.2023).
6. Україна приєдналася до європейської програми «LIFE» для клімату та довкілля. 24.06.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-yevropejskoji-programi-life-dlya-klimatu-ta-dovkillya> (дата звернення: 17.02.2023).
7. Швейцарія інвестуватиме у реалізацію українських «зелених» проєктів, - Шмигаль. 04.07.2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/07/04/522084_shveysariya_investuvatime.html (дата звернення: 17.02.2023).
8. Підсумковий документ Міжнародної конференції з питань відновлення України (Декларація Лугано). Лугано, 4–5 липня 2022 року. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62cd2e0ba5613c953a9b52d4_Lugano%20Declarati on_UA.pdf (дата звернення: 18.02.2023).

АКТИ «М'ЯКОГО ПРАВА» У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Передерій Олександр Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Значний вплив на реформування національної правової системи здійснюють положення так званих «актів м'якого права» («soft law»). Під актами «м'якого права» пропонуємо розуміти документи, що містять приписи-рекомендації, загальні принципи та цілі та не встановлюють чітких юридичних зобов'язань для сторін.

Як різновид документів у рамках співпраці України і ЄС акти «м'якого права» представлені у вигляді рекомендацій. Рекомендація не має юридично зобов'язальної дії. Поряд із цим, відсутність зобов'язального характеру не означає, що рекомендації та думки не слід брати до уваги – їх невиконання має бути продиктоване важливими аргументами [1].

Рекомендації розроблюються та приймаються вищими органами управління інституційного апарату ЄС, а Україна, у більшості випадків є їх адресатом. У рекомендаціях зазначається певна оцінка ситуації та пропонуються конкретні заходи для виправлення ситуації.

Відзначимо, що рекомендацій існує дуже значна кількість. У якості прикладу доцільно навести найбільш актуальні, з огляду на сьогодишню геополітичну ситуацію у східноєвропейському регіоні, для України рекомендації. Мова йде про Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС, які було оприлюднено у червні 2022 р. [1]. Для реформування національної правової системи зазначений документ має, без перебільшення, колосальне значення. Адже Європейська комісія рекомендувала Європейській Раді підтвердити перспективу України стати членами ЄС та представити свої висновки щодо надання цим країнам статусу кандидата на членство. Разом із тим, рекомендації містили сім блоків конкретних вимог правового характеру, які вимагали прийняття і введення у дію системи законодавчих актів з семи основних блоків питань:

- ухвалення та впровадження законодавства щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії;

- завершення перевірки добросовісності кандидатів у члени Вищої ради юстиції Радою з етики та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- посилення боротьби з корупцією, зокрема на високому рівні, шляхом активних та ефективних розслідувань, а також забезпечення належної динаміки судових справ та винесених вироків; завершення призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури шляхом атестації визначеного переможця конкурсу та проведення процесу відбору та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України;

- забезпечення відповідності законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів (FATF); ухвалення комплексного стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України;

- запровадження антиолігархічного закону з метою обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя; це має бути зроблено юридично обґрунтованим чином, з урахуванням майбутнього висновку Венеціанської комісії щодо відповідного законодавства;

- подолання впливу суб'єктів з корисливими інтересами шляхом ухвалення закону про ЗМІ, який узгоджує законодавство України з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги та надає повноваження незалежному медіа-регулятору;

- завершення реформи законодавчої бази щодо національних меншин, яка зараз готується, згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії, та ухвалення негайних та ефективних механізмів імплементації.

Слід зауважити, що аналіз законотворчих процесів 2022 р. довів фактичну імперативність висловлених Європейською комісією рекомендацій. Вимоги щодо законодавчого врегулювання зазначених питань було Україною виконано і систему законодавства відкориговано у відповідності з політичними очікуваннями держав-членів ЄС. Відповідно, рекомендації як акти м'якого права у системі нормативного забезпечення двосторонніх відносин України і ЄС виконують важливу забезпечувальну функцію. Це вказує на те, що положення актів «м'якого права» можна вважати первинним компонентом комплексного механізму правового регулювання взаємодії правової системи України і правової системи ЄС.

Досвід доводить, що Україна і ЄС актами «м'якого права» підтверджують власні позиції та волю до співпраці як суб'єкти міжнародного права. Це дає змогу погодити свою волю шляхом прийняття своєрідних програм розвитку, спільних заяв, декларацій, комюніке, визначаючи конкретний вектор своєї діяльності, що, в деякій мірі, можна характеризувати

навіть і як більш ефективний метод правового регулювання міжнародних відносин, заснований на засадах добровільності виконання [3, с. 45]. Так чи інакше, але практичне втілення положень актів «м'якого права» спрямоване, у кінцевому рахунку, на підвищення гарантій дотримання прав і свобод особи. Це обумовлено тим, що сьогодні ЄС залишається єдиною у світі глобальною політико-правовою системою, яка базується на ідеї забезпечення повноправності особи і соціальної рівності.

Список використаних джерел:

1. Шалінська І. В. Акти «м'якого права»: поняття та значення у міжнародному правопорядку. Соціологія права. 2011. № 2. *Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39605/17/Shalinska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 09.02.2023)

2. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. *Офіційний інтернет-сайт Представництва Європейського Союзу в Україні*. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232 (дата звернення: 09.02.2023)

3. Макаренко Ю. О. «М'яке право» у системі міжнародного права: доктринально-аналітичний аспект. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 21 листоп. 2016 р. : у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. Харків, 2016. Ч. 2. С. 43 – 45

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВ З ПРИНЦИПОМ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ І НАЦІЙ

Радченко Олександр Іванович

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Події, що розгорнулися у світі в останні кілька десятиліть після розпаду радянського союзу, змушують міжнародну спільноту до ревізії розуміння змісту основ міжнародного права і міжнародних відносин. Насамперед, йдеться про принципи міжнародного права, визначені у Статуті Організації Об'єднаних Націй (ООН), Декларації про принципи міжнародного права та Заключному акті наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) 1975 року. З-поміж інших особливу увагу привертають два з них, а саме: принцип територіальної цілісності держав і принцип самовизначення народів і націй.

На відміну від інших загально визначених принципів міжнародного права принцип територіальної цілісності держав на міжнародному рівні закріплено лише в звичаєво-правовій формі. На практиці він реалізується за допомогою встановлення заборони на застосування сили або загрози сили. Імплементация цього принципу передбачає заборону дій, які порушують національну єдність і територіальну цілісність, що закріплено в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., а також наголошує на необхідності виявляти повагу до територіальної цілісності держав та заборону окупації, що закріплено в Заключному акті НБСЄ. Окремо варто наголосити на тому, що цей принцип також створює обов'язок держав використовувати свої території таким чином, щоб це не завдавало шкоди території інших держав. Це вкрай важливо в умовах сучасних загроз транскордонного забруднення, ризик яких зростає чи не щодня.

Продовженням зазначеного вище принципу можна вважати принцип непорушності державних кордонів. Його можна вважати регіональним, оскільки віднайшов своє формальне закріплення лише у Заключному акті НБСЄ 1975 р. і діє для країн Європи, а також у

північноамериканському регіоні для США та Канади. Положення, які закріплюють цей принцип на регіональному рівні, були обумовлені свого часу також між СРСР та ФРН, НДР і Чехословаччиною. Він покладає на держави-учасниці низку обов'язків, зокрема визнати наявні кордони; визнати непорушність кордонів; відмовитись від зазіхань на територію інших країн; відмовитись від зазіхань на кордони; змінювати кордони лише на підставі добровільної згоди держав.

Іншим, наразі актуалізованим як ніколи, принципом міжнародного права можна вважати принцип самовизначення народів і націй. У загальних рисах він гарантує усім народам і націям право розпоряджатися власною долею. Цей принцип закріплено безпосередньо в Статуті ООН. Але фактично до прийняття у 1966 році Пакту про громадянські та політичні права і Пакту про економічні, соціальні та культурні права цей принцип діяв лише в формі звичаю. З посиленням процесів деколонізації принцип рівноправ'я і права народів розпоряджатися власною долею набув юридичного закріплення. Так, у Заключному акті НБСЄ 1975 р. визначено, що всі народи мають право в умовах свободи визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус і здійснювати свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, як вони бажають. Принцип декларує безумовну повагу права кожного народу вільно вибирати напрям і форми свого подальшого розвитку. Після розпаду світової колоніальної системи питання про самовизначення націй, у розумінні утворення самостійних національних держав майже повністю було вирішено. Цей принцип передбачає, що суб'єкти міжнародного права можуть розраховувати на наступні права, а також на них покладаються наступні обов'язки: поважати рівність народів і націй, поважати право народів і націй самостійно розпоряджатися власною долею, право жити в умовах свободи та самостійно здійснювати політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, право вільно розпоряджатися своїми природними багатствами.

Однак у другому випадку ключовим словом є слово «майже», яке характеризує завершення процесу остаточного вирішення питання щодо реалізації усіма народами і націями у світі права на своє самовизначення.

Справа у тому, що наразі, на нашу думку, відбувається систематична підміна понять або як мінімум занадто широке тлумачення і розуміння урядами деяких потужних і не дуже держав змісту принципу самовизначення народів і націй. При цьому часто паралельно має місце нехтування іншим не менш важливим (якщо такий термін можна застосувати до принципів міжнародного права, які формально є абсолютно рівними за значенням та юридичною силою) принципом міжнародного права як принцип територіальної цілісності держав. В останні кілька десятиліть деякі країни чи навіть об'єднання країн створювали умови для сепаратистських настроїв в окремих частинах інших, часто сусідніх, країн з подальшою підтримкою, у тому числі військовою, цих сепаратистських рухів аж до відокремлення частини території такої країни і проголошення на її основі нової держави. Прикладів таких наразі більш, ніж досить: Косово, Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Карабах, «донецька народна республіка», «луганська народна республіка» тощо. При цьому, країни, які стояли за такими псевдодержавотворчими процесами, апелювали якраз до принципу на самовизначення народів і націй. По суті, ми маємо справу з прихованою маніпуляцією зазначеним принципом міжнародного права.

На нашу думку, конкретизація змісту цього принципу міжнародного права сприяла б уникненню у майбутньому подібних ситуацій. Для цього потрібно не так вже й багато.

По-перше, під народами і націями у даному випадку доцільно розуміти не політико-правові спільноти, так звані політичні нації, а народи/нації в етнографічно-демографічному розумінні або етнологічно-демографічному значенні. Намагання штучного створення нового етносу, як це мало місце у Придністров'ї чи окупованих росією частинах Донецької і Луганської областей України, апriori не може мати юридичних наслідків, що впливають з принципу самовизначення народів і націй.

По-друге, цей принцип не може застосовуватися до народів і націй, які вже мають власну національну державу. Прикладом зловживання міжнародним правом у даному випадку може слугувати ситуація навколо проголошення Республіки Косово. Так звані косовари – населення цього свавільно відокремленого від Сербії краю – є ніким іншим як етнічними албанцями. Але ж відомо, що албанці вже мають власну національну державу – Албанію – і створення ще однієї, на наше глибоке переконання, є саме тим самим зловживанням міжнародним правом з боку албанської нації і тих країн, хто підтримав створення ще однієї албанської держави.

По-третє, створення нової національної держави на частині території держави, що вже існує з міжнародно визнаними кордонами, доцільно лише тоді, коли цей народ на момент відокремлення від наявної держави (виходу зі складу держави) цієї території дійсно не мав власної національної держави, історично тривалий час компактно мешкав на цій території і становив абсолютну більшість від загальної кількості населення цієї території. Невиконання цієї умови повинно унеможливити створення нової держави. Саме тому, наприклад, абхазький народ на початку 90-х років минулого століття не мав би права на утворення власної держави на території Автономної Республіки Абхазія, яка на той час була де-юре і де-факто невід’ємною складовою Грузії через те, що становив меншість серед населення тогочасної Абхазії, де більшість склали етнічні грузини. Але тут варто брати до уваги такий аспект, як неприпустимість штучної і примусової, відкритої чи прихованої зміни етнічного складу населення відповідної території, яка претендує стати основою для створення нової національної держави, у формі етнічних чисток і навіть геноциду окремих етносів. Останнє, власне кажучи, й відбулося в зазначеному регіоні Грузії на початку 90-років минулого століття і на превеликий жаль триває донині.

Слідуючи запропонованій нами вище логіці, право на створення власної національної держави відповідно до цього принципу міжнародного права, який деактивує дію принципу територіальної цілісності держав, має, наприклад, 40-мільйонний курдський народ, який донині не має власної держави і що найжахливіше не має змоги і наразі перспектив створити власну національну державу через надзвичайно несамовитий опір наявних держав, на територіях яких він історично мешкає не одне покоління.

Проте, тут варто мати на увазі як мінімум два винятки із загального правила, обумовленого вищезазначеними трьома обставинами.

Так, одним з винятків, напевне, можуть слугувати географічна відокремленість певних територій від основної території держави. Це, як правило, острови чи знаходження частини території держави на іншому континенті. Як засвідчує історія з часом населення цих територій поступово втрачає стійкий етнічний (родинний), проте не тільки цей, зв’язок з етнічною спільнотою, що мешкає на основній території держави. Як приклад, можна згадати етапи утворення Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії, Нової Зеландії.

Іншим винятком можна вважати утворення нової держави внаслідок зміни (збільшення) релігійної приналежності частини населення держави, що компактно мешкає на певній її території. У якійсь мірі саме такі передумови створення нової держави мали місце у випадку з відокремленням Південного Судану від власне Судану, оскільки населення, що мешкало на півдні Судану у переважній більшості сповідувало християнство. Натомість, мешканці північних і центральних районів країни були мусульманами. Крім того, тут мав місце ще й етнічний фактор: більшість населення північної і центральної частин Судану склали араби, у той самий час як на півдні країни більшість становили племена, що належали до негроїдної раси. Аналогічна ситуація мала місце й у Східному Тиморі.

Найбільш яскравим прикладом реалізації народами/націями права на самовизначення на європейському континенті з моменту набуття чинності Статутом ООН стало проголошення республіками колишнього радянського союзу, а також Югославії на початку 90-х років минулого століття власної незалежності. І республіки союзу, і республіки Югославії за своєю

суттю були національними, де більшість населення в кожній з них становили представники відповідного титульного етносу, що не мав власної національної держави.

Найбільш цивілізованим способом вирішення питання стосовно забезпечення прав і свобод етносів, які вже мають власні національні держави, але в силу історичних обставин мешкають тривалий час на території не своєї національної держави, є створення національно-культурної автономії або, в разі компактного проживання значної за чисельністю етнічної спільноти та потреби встановлення більш високого рівня гарантування для її представників громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурно-духовних та інших прав, заснування національно-територіальних автономій у складі єдиної унітарної держави.

Як висновок: наразі докорінного реформування потребують не тільки міжнародні інституції, на кшталт Організації Об'єднаних Націй, але й фундаментальні засади міжнародного права. Цей процес передбачає, зокрема, наповнення новим, більш деталізованим і упорядкованим змістом принципу територіальної цілісності держав і принципу самовизначення народів і націй, визначення їхнього співвідношення та чітким встановленням випадків і умов деактивації дії одного з них. Це сприятиме більш точному й однозначному їхньому застосуванню усіма суб'єктами міжнародного права, унеможливить зловживання і маніпуляції ними. У середньостроковій перспективі, це має суттєво вплинути на зниження градусу напруги між окремим державами чи об'єднаннями держав, а в регіональному та навіть світовому масштабі сприяти підвищенню ступеня довіри між ними, зміцненню міжнародного миру і безпеки.

РАДА БЕЗПЕКИ ООН: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Реньов Євген Владиславович

кандидат юридичних наук

доцент кафедри міжнародного і європейського права

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Багатолітня дискусія щодо необхідності реформування Ради Безпеки ООН набула нової актуальності протягом останнього року. Один з головних органів ООН, якому надано виняткову можливість ухвалювати обов'язкові для держав-членів рішення (ст. 25 Статуту ООН) та застосовувати силу для підтримки або відновлення міжнародного миру та безпеки (розділ VII Статуту), вкотре продемонстрував свою абсолютну недієвість, ізолювавшись від подій в Україні.

Ще під час розробки Статуту Організації Об'єднаних Націй особлива увага приділялася аналізу діяльності Ліги Націй як її попередниці – задля врахування помилок Ради Ліги, а також затвердження оптимального складу і процедури прийняття рішень у Раді Безпеки. Втім, за часів Холодної війни стало зрозуміло, що запровадити ефективний механізм, який би сприяв досягненню мети ООН щодо позбавлення прийдешніх поколінь нещастя війни, не вдалося. Рада Безпеки стала заручницею принципу однаковості постійних членів (при прийнятті рішень з усіх питань, окрім процедурних). Рідкісні випадки досягнення консенсусу між СРСР і США (наприклад, Резолюція РБ ООН № 242 від 22 листопада 1967 р. за підсумками Шестиденної війни) розглядаються лише як виняток із правил [1].

Вищевказані проблеми ефективного функціонування Ради Безпеки залишаються актуальними і в постбіполярному світі. Деякі вчені пов'язують новий етап неефективності ООН з кризою в Югославії у 1999 р. та початком війни в Іраку у 2003 р., коли Організація з основного і найвпливовішого центру переговорів перетворилася в центр споглядання війни [2, с. 3]. З точки зору сучасних викликів, з якими зіштовхнулася наша держава, варто відзначити, що після 24 лютого 2022 р. Раді Безпеки вдалося узгодити лише одну заяву, що обмежилася

шаблонним висловленням глибокого занепокоєння [3].

Необхідність невідкладного проведення реформи РБ ООН була визнана на найвищому міждержавному рівні, про що свідчить п. 153 Підсумкового документа Всесвітнього саміту 2005 р. [4]. Однією із складових жваво обговорюваних майбутніх видозмін вважається розширення членського складу та врахування нових центрів впливу. Доречно нагадати, що членський склад Ради Безпеки розширювався лише один раз – у 1963 р. було прийнято рішення про збільшення чисельності непостійних членів з 6 до 10. Тому Групою високого рівня з загроз, викликів та змін було напрацьовано дві моделі реформування складу Радбезу, які передбачають розширення до 24 держав та відрізняються лише у питанні збільшення кількості постійних членів [5, с.110]. Найбільшими прихильниками розширення РБ ООН називають «Групу чотирьох» (Німеччину, Японію, Бразилію та Індію) – зазначені держави розраховують отримати статус постійних членів. У цьому контексті обговорюється ідея створення нового, проміжного рівня членства – постійних членів без права вето. Інші зацікавлені у розширенні РБ ООН країни об'єдналися у групу «Єднання заради консенсусу» (Аргентина, Іспанія, Італія та інші). Також були озвучені пропозиції щодо надання місця в Раді Безпеки Європейському Союзу, хоча це питання, як зазначають науковці, є доволі дискусійним, а Статутом ООН не передбачено членство у ньому будь-яких міжнародних об'єднань, суб'єктів, окрім держав [2, с. 3].

Вважаємо, що розширення членського складу Ради Безпеки з метою досягнення справедливого представництва тільки посилить проблему ефективності її роботи. Більше того, постійні члени (США, КНР, Франція, Велика Британія та СРСР, правонаступницею якого проголосила себе РФ) можуть і надалі користуватися правом вето у власних цілях. Зважаючи на це, вартий уваги Кодекс роботи Ради Безпеки, який був представлений Групою з підзвітності, узгодженості та прозорості у 2015 р. та отримав підтримку від Франції та Великої Британії як постійних членів Радбезу. Кодекс передбачає необхідність утримуватися від застосування вето у випадках реагування на найтяжчі міжнародні злочини (геноцид, злочини проти людяності, військові злочини) [6]. Проте інші постійні члени Ради Безпеки навряд чи погодяться обмежити себе у використанні настільки впливового інструментарію, як право вето.

Розблокуванню діяльності Ради Безпеки може сприяти процедура «консенсус мінус один»: якщо за проект резолюції проголосувало дев'ять та більше членів, включаючи чотирьох постійних, то п'ятий постійний член не зможе скористатися правом вето. Також лунають пропозиції щодо запровадження так званого подвійного права вето, яке має діяти тільки у разі одночасного застосування права вето принаймні двома постійними членами РБ ООН [7, с. 130]. Втім, реалізація зазначених ініціатив вимагатиме внесення змін до Статуту ООН через механізм, передбачений у його XVIII розділі: зміни до Статуту набувають чинності лише після ратифікації 2/3 членів Організації, включаючи всіх постійних членів Ради Безпеки. Також доцільно згадати Резолюцію № 53/30 «Питання про справедливе представництво в Раді Безпеки та розширення її членського складу, а також пов'язані з цим питання», схвалену Генеральною Асамблеєю 23 листопада 1998 р., відповідно до якої рішення щодо реформування Ради Безпеки потребуватимуть 2/3 голосів Генеральної Асамблеї [8].

Згуртувати зазначену кількість країн у нинішньому поліцентричному світі буде вкрай складно. В цьому контексті можемо згадати, що Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» від 14 листопада 2022 р. підтримали лише 94 країни (13 – «проти», 74 – «утримались») [9]. Результат вищевказаного голосування є доволі показовим з точки зору можливості подальшої консолідації країн-членів ООН у питанні реформування Ради Безпеки ООН та підтримки нашої держави.

Таким чином, головний безпековий орган ООН, який протягом останнього року знову доводить свою неефективність, потребує нагального реформування, зокрема в аспекті

використання постійними членами права вето. Однак перспектива внесення таких змін до Статуту ООН виглядає наразі малореалістичною.

Список використаних джерел:

1. On a peaceful and accepted settlement of the Middle East situation: resolution. UN Security Council. 22 November 1967, S/RES/242(1967). UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/90717> (date of access: 01.03.2023).
2. Жукорська Я.М. Окремі аспекти реформування Ради Безпеки ООН. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/24736> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Statement by the President of the Security Council. UN Security Council. 6 May 2022, S/PRST/2022/3. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3972339> (date of access: 01.03.2023).
4. 2005 World Summit Outcome: resolution. UN General Assembly. 16 September 2005, A/RES/60/1. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/556636> (date of access: 01.03.2023).
5. A more secure world: Our shared responsibility. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change. New York: United Nations. 2004. 141 p.
6. Letter from the Permanent Representative of Liechtenstein to the United Nations addressed to the Secretary General. 14 December 2015, A/70/621-S/2015/978. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/815432> (date of access: 01.03.2023).
7. Іваницька О.П. Проблеми й шляхи трансформації ООН у контексті російсько-української війни. *Політичне життя*. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2022. № 3. С. 120 – 132.
8. Question of equitable representation on and increase in the membership of the Security Council and related matters: resolution. UN General Assembly. 23 November 1998, A/RES/53/30. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/264415> (date of access: 01.03.2023).
9. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine: resolution. UN General Assembly. 14 November 2022, A/RES/ES-11/5. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481> (date of access: 01.03.2023).

ПРОБЛЕМАТИКА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ

Савченко Віктор Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент
науковий співробітник Оксфордського університету;
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Право на свободу думки є одним з фундаментальних прав людини, адже інші права виникають лише як наслідок реалізації свободи думки. Це право виступає внутрішнім проявом свободи волі людини та стає підставою для її зовнішнього прояву через реалізацію інших прав людини: право на підприємницьку діяльність, працю, шлюб, власність, творчість, освіту, свободу світогляду та віросповідання, свободу совісті та ін. Право на свободу думки виступає основою і реалізації цивільних прав, зокрема, укладання договору ґрунтується на принципах добровільності та добросовісності, дотримання яких можливе лише з урахуванням свободи думки сторін. Свобода думки дозволяє сторонам узгоджувати зміст договору, вступати у правовідносини та реалізовувати наявні у них свободи.

Свобода думки носить нематеріальний характер і є внутрішнім проявом індивідуальної свободи волі. Це право набуває зовнішню форму коли трансформується у волевиявлення.

Значимість права на свободу думки підкреслюється її нормативним закріпленням у міжнародному праві, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., Декларації про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1978 р., Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії та переконань 1981 р., Конвенції про права дитини 1989 р., Декларації про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин 1992 р., Європейській рамковій конвенції про захист національних меншин 1995 р.

Відповідним чином право на свободу думки відображене у чинному законодавстві України про свободу совісті, що гармонізоване з європейськими стандартами у цій сфері, і свідчить про дотримання стратегічної мети розвитку українського суспільства — інтеграції до ЄС [1, с.156].

Т. Ліндхольм обґрунтував склад нормативного ядра права на свободу думки, виокремивши наступні елементи: 1) внутрішня свобода, тобто право на свободу думки, що включає свободу для всіх мати, приймати, підтримувати або змінювати переконання; 2) зовнішня свобода, тобто свобода, поодинці чи спільно з іншими, публічно чи приватно, сповідувати свої переконання у навчанні, практиці, богослужінні та дотриманні; 3) не примусовість, тобто ніхто не повинен зазнавати примусу, який завдав би шкоди його чи її свободі мати чи приймати переконання на свій вибір; 4) недискримінація, тобто те, що держави зобов'язані поважати та забезпечувати всім особам, які перебувають на їх території та під їх юрисдикцією, право на свободу думки без будь-яких відмінностей, таких як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні та інші переконання, національне чи інше походження, майнове становище; 5) держава має поважати свободу батьків і законних опікунів забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до їхніх власних переконань; 6) корпоративна свобода та правовий статус, тобто спільноти мають свободу переконань, включаючи право на автономію у своїх власних справах; 7) межі допустимих обмежень зовнішньої свободи, тобто такі обмеження допускаються лише в тому випадку, якщо вони передбачені законом і застосовуються з метою захисту суспільної безпеки, порядку, здоров'я, моральності чи основних прав інших осіб та є необхідними, пропорційними та не надмірними; 8) неприпустимість відступів, тобто держави не можуть відступати від права на свободу переконань навіть під час надзвичайного стану [2, с.10]. В свою чергу інші автори зазначають, що право на свободу думки складається як мінімум із чотирьох істотних елементів: 1) людей не мають змушувати розкривати свої думки; 2) люди не мають нести покарання за свої думки; 3) думки не можуть бути змінені неприпустимим чином; 4) держави сприяють створенню сприятливого середовища для свободи думки [3].

Право на свободу думки є багатошаровою конструкцією, адже може не мати зовнішнього прояву, реалізуючись особою не помітно, в середні її свідомості. Це обумовлює складність питання захисту та порушення цього права. Суть права на свободу думки передбачає його існування в межах свободи волі, а значить, метою його нормативного закріплення є заборона впливу на свідомість людини.

Можна припустити, що право на свободу думки важко порушити через складність примушення людини думати певним чином. Але це право може порушуватись через м'який вплив на свідомість шляхом використання нейромаркетингу, пропаганди, лікарських засобів та інших непрямих способів впливу на свідомість. Порушенням права на свободу думки буде будь який вплив на формування думок люди.

В цілому, індивідуальна свобода волі може обмежуватись державою через закони які створюють механізми для її реалізації. Але це дозволено лише для *forum externum* (зовнішня сфера) свободи, держава ніколи не може втручатися у свободу думки [4]. Поєднуючи це з

твердженням про наявність умислу впливу, ми можемо розмежовувати схожі механізми взаємодії з думками особи поділяючи їх на правомірні та неправомірні. Зокрема, за таким принципом можна розмежувати ЗМІ та пропаганду.

Але не викликає сумніву, що будь який контакт з іншими людьми та Світом в цілому впливає на формулювання думок. Проте не можна твердити, що автор книги яка формулює думки читача порушує його право на свободу думки. Такий вплив буде неправомірним за наявності умислу та користі, якщо прямо направлений на імплементацію потрібної ідеї у думки іншої особи.

Порушення права на свободу думки привертає все більшу увагу. Так Спеціальний доповідач ООН з питань свободи релігії чи переконань А. Шахід наголосив на порушеннях цього права. До таких порушень доповідач відніс психологічні тортури, перевиховання політв'язнів, примусове лікування психічних розладів, примусове звернення до іншої віри, застосування сучасних цифрових та нейронаукових технологій [5].

Одним з яскравих прикладів впливу на свободу думки визнається примусова психіатрична допомога. Зазначене обґрунтовують М.Д. Бліц та Я.К. Бубліц наголошуючи, що психіатричні втручання часто спрямовані на зміну думок, моделей мислення чи переконань [6, с.72].

Право на свободу думки потребує більшої доктринальної та нормативної уваги, адже воно обумовлює можливість реалізації інших прав людини та легітимність правовідносин. Захист права на свободу думки необхідний для існування загальних (справедливість, добросовісність, моральність, диспозитивність та ін.) та спеціальних правових принципів (свобода договору, належне виконання договірних зобов'язань, обов'язковість виконання договору та ін.). Можливість порушення права на свободу думок створює загрозу для всіх галузей права, породжуючи проблеми в різних сферах, від тлумачення умислу в кримінальному праві, до кваліфікації вад волі в договірних відносинах. Проте не кожний вплив на думки людини визнається порушенням прав людини. Для кваліфікації дій як неправомірні, вплив на думки має характеризуватися наявністю умислу та користі, тобто, має бути прямо направлений на формулювання думки іншої особи для досягнення власної мети.

Список використаних джерел:

1. Фісун Ю. Право на свободу думки, совісті та релігії в контексті сучасних євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. С. 152–156.
2. Lindholm T. Freedom of religion or belief from a human rights perspective. *Freedom of Belief and Christian Mission*. 2014. No. 3. P. 9–10.
3. Rethinking the Right to Freedom of Thought: A Multidisciplinary Analysis / S. Lighthart et al. *Human Rights Law Review*. 2022. Vol. 22, no. 4. URL: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngac028>.
4. Shaheed A. *Supra* №2 at 8; UN Doc. A/2929, at 51; General Comment No. 22, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, at 1.
5. Shaheed A. UN Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief, Report on the Freedom of Thought, 5 October 2021, A/76/380, at 94.
6. *The Law and Ethics of Freedom of Thought* / ed. by M. Blitz, J. Bublitz. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2021. 317 p.

ПРАВА ЛЮДИНИ В ПРАКТИЦІ СУДУ ЄС З МІГРАЦІЙНИХ ПИТАНЬ

Славко Анна Сергіївна

кандидат юридичних наук, асистентка кафедри
міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства
Сумського державного університету

Міграційні процеси супроводжують всю історію людства і в багатьох аспектах є фактором, який на цю міграцію безпосередньо впливає. Глобалізація, зростання соціальної нерівності між умовними «глобальною північчю» та «глобальним півднем», природні та техногенні катастрофи, а також збройні конфлікти є чинниками, які збільшують обсяг мігрантів – як всередині окремих держав, так і транскордонної міграції.

Європейський Союз визначив вільний рух працівників як одну з базових свобод, що, зрештою, стало драйвером економічного зростання. Проте, кордони, відкриті для міграції, несуть у собі і велику кількість ризиків. Потреба не допускати контрабанди, ввезення небезпечних речовин, запобігати проникненню на територію держави потенційно небезпечних осіб призвела до створення системи норм міграційного права Європейського Союзу, які мають певну специфіку. В окремих випадках реалізація цих норм призводить до втручань у права людини, і потреба досягнення балансу між першими і другими не є тривіальним завданням.

Аналіз практики Суду ЄС свідчить, що у сфері міграції виникають втручання у принаймні такі права людини:

1) *Право на ефективний засіб юридичного захисту (в аспекті реалізації права на оскарження рішень) та на захист гідності.* Зокрема, у справі *Mohamad Zakaria* латвійський національний суд звертався до Суду ЄС за роз'ясненням певних положень Шенгенського кодексу у світлі гарантій, які надаються Хартією основних прав Європейського Союзу. Мохамад Закарія подорожував на основі документа, який підтверджує те, що він є біженцем з Палестини, виданого в Лівані. Проте, останнім часом Закарія проживав у Швеції та почав процедуру отримання шведського громадянства. Під час транзитного перебування в аеропорту Риги він був, як він стверджує, підданий особливо ретельній перевірці у грубій формі, яка принижувала його гідність. Крім того, проведення цієї перевірки призвело до того, що Закарія пропустив свій рейс до Копенгагена. Зрештою, Закарії було дозволено в'їзд на територію Шенгенської зони. Зважаючи за завдану матеріальну та моральну шкоду, Закарія подав скаргу на рішення прикордонників та вимагав компенсації.

Очільник прикордонної служби залишив рішення своїх підлеглих про допуск Закарії до Латвії в силі, проте не задовольнив вимоги про компенсацію. Закарія подав позов до *administratīva rajona tiesa* (Місцевий адміністративний суд) (Латвія) з вимогою визнати поведінку прикордонників незаконною та отримати компенсацію в розмірі 7000 латів за матеріальну та нематеріальну шкоду, якої він зазнав. Рішенням *administratīva rajona tiesa* від 29 березня 2011 р. заяву пана Закарії було відхилено як неприйнятну в адміністративному порядку. Рішення базувалося на наступних аргументах. Стаття 20 Закону про імміграцію встановлює, що іноземні громадяни, яким було відмовлено у в'їзді до Латвії, мають право оскаржити рішення протягом 30 днів після його ухвалення, подавши скаргу до свого дипломатичного представництва. Така скарга розглядається начальником органу державного прикордонного контролю або уповноваженою ним посадовою особою і прийняте рішення оскарженню не підлягає [1].

Крім того, через відсутність права на оскарження в суді рішення про відмову у в'їзді до Латвії, суд також не міг розглянути заяву про визнання того, що в рішенні про дозвіл на в'їзд до цієї держави-члена було допущено процедурний недолік. Позов про відшкодування збитків не можна розглядати як окремий позов, оскільки він був нерозривно пов'язаний з основним позовом. Отже, за відсутності основного позову позов про відшкодування завданої матеріальної та нематеріальної шкоди був неприйнятним і також мав бути відхилений. Після

низки оскаржень цього рішення Augstakas tiesas Senats (Сенат Верховного суду Латвії) звернувся до Суду ЄС за роз'ясненням положень ст. 13 (3) діючого на той момент Шенгенського кодексу у контексті реалізації права на оскарження. У результаті Суд ЄС встановив, що відповідна стаття гарантує права на оскарження лише за умови, що було постановлено відмову на в'їзд до певної держави-члена Шенгенської зони [1].

2) *Право на доступ до інформації*. Наприклад, у справі BU v Bundesrepublik Deutschland заявник (BU) у головному провадженні подав заяву про міжнародний захист, яка була відхилена BAMF (Федеральним бюро з міграції та біженців) рішенням від 18 грудня 2019 р. Це рішення ґрунтувалося, зокрема, на думці офіцера BAMF, відповідального за питання, характерні для країни, громадянином якої є BU. Відповідно до адміністративної практики BAMF, службовець, який ухвалював рішення у справі заявника про міжнародний захист у головному провадженні, поставив свій власноручний підпис під рішенням від 18 грудня 2019 р., відсканував це рішення та зберіг документ, отриманий в результаті сканування цього рішення, у електронній адміністративній справі заявника. Заявник у головному провадженні отримав роздруківку цього документа. Навпаки, оригінал цього рішення було знищено після його сканування. Заявник в основному провадженні подав позов до суду проти рішення від 18 грудня 2019 р. [2].

У ході спору в основному провадженні BAMF відповів, представивши електронну справу заявника в основному провадженні, доповнену цією думкою, у формі кількох окремих документів у форматі PDF і набору структурних даних у форматі XML (Extensible Markup Language), який потребує використання відповідного програмного забезпечення, щоб відтворити оригінальну структуру файлу, як вона виглядає для BAMF. З матеріалів, поданих до Суду, випливає, що відповідні національні суди мають таке програмне забезпечення, яке є загальнодоступним і може бути безкоштовно завантажено з Інтернету іншими особами, включаючи представників заявників. Однак, навіть якщо це програмне забезпечення використовується, спірний файл не розбивається на сторінки послідовно.

Представник заявника в основному провадженні попросив BAMF надати йому повну адміністративну справу заявника у формі єдиного файлу у форматі PDF із послідовною нумерацією сторінок. Після того, як це клопотання було відхилено, він звернувся до суду із заявою про застосування тимчасових заходів у цьому відношенні. У свою чергу, BAMF стверджував, що файл не потрібно передавати відповідним особам у тому самому форматі, в якому він був перед цією адміністрацією. Він стверджував, що надання вмісту файлів відповідно до законодавства ЄС також може здійснюватися шляхом надання заявнику доступу для консультації. Крім того, було б розумно вимагати від представника заявника завантажувати програмне забезпечення, яке доступне безкоштовно. Крім того, послідовна нумерація сторінок завдала б ефективності структурованого цифрового обміну файлами [2].

Національний суд, який розглядав справу, передав відповідний запит до Суду ЄС про сумісність такої практики BAMF з вимогами ст. 23(1) і ст. 46(1) і (3) Директиви 2013/32/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 р. про загальні процедури надання та скасування міжнародного захисту, у поєднанні зі ст. 47 Хартії основоположних прав Європейського Союзу. На думку Суду ЄС, вказані вище норми «не перешкоджають національній адміністративній практиці, відповідно до якої адміністративний орган, який прийняв рішення щодо заяви про міжнародний захист, надає представнику заявника копію електронного файлу, що стосується цієї заяви, у формі серії окремих файлів у форматі PDF (Portable Document Format) без послідовної нумерації сторінок, структуру якого можна переглянути за допомогою вільного програмного забезпечення, доступного в Інтернеті, за умови, по-перше, що такий спосіб розкриття гарантує доступ до всієї інформації у файлі, що стосується заявника, і на основі якого було прийнято рішення щодо заяви про захист, і що, по-друге, що цей метод зв'язку пропонує якомога достовірніше представлення структури та хронології цього файлу, за умови, що цілі громадського інтересу перешкоджають розкриттю

певної інформації представнику заявника» [2].

3) *Право на приватність (у контексті фізичної цілісності та надання медичної допомоги)*. У справі *X v Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* йшлося, зокрема, про зобов'язання держави брати до уваги стан здоров'я особи, яка є громадянином третьої держави і перебуває на території держави нелегально. Заявник у справі *X* є громадянином Росії, який народився в 1988 році і у якого у віці 16 років розвинулася рідкісна форма раку крові, від якої він зараз лікується в Нідерландах. Його медичне лікування включає, зокрема, флеботомію та введення лікарського канабісу для знеболюючих цілей. Проведення цього лікування на основі лікарської коноплі в Росії заборонено.

31 жовтня 2013 р. *X* подав першу заяву про надання притулку в Нідерландах, проте в її задоволенні було відмовлено. 19 травня 2016 р. *X* подав нову заяву про надання притулку в Нідерландах. На підтримку цієї нової заяви *X* стверджував, що лікування, яке він отримав у Росії для полегшення болю, пов'язаного з його хворобою, викликало у нього побічні ефекти, і що він виявив, що прийом лікарської коноплі йому більше підходить, враховуючи стан його здоров'я. Оскільки використання лікарського канабісу заборонено в його країні походження, *X* вирощував рослини канабісу в цій країні для медичних цілей, через що він зіткнувся з такими труднощами в цій країні, що тепер він подав заяву на міжнародний захист. Під час подання заяви про надання притулку *X* також просив відкласти його видворення на підставі ст. 64 Закону про іноземців [3].

Рішенням від 29 березня 2018 р., отримавши висновок ВМА, державний секретар відхилив заяву *X* про надання притулку, вважаючи, що проблеми, з якими він стверджував, що зіштовхнувся в Росії, пов'язані з вирощуванням канабісу для особистого використання, не викликали довіри. Державний секретар також вирішив, що *X* не може отримати інший дозвіл на проживання. Апеляція *X* на це рішення була частково успішною, проте 19 лютого 2020 р. Державний секретар знову відмовив *X* у наданні дозволу на проживання на обмежений термін на підставі ст. 8 ЄКПЛ та відкладення його видворення. Він також прийняв рішення про повернення, наказуючи *X* залишити територію Нідерландів протягом чотирьох тижнів. *X* знову оскаржив рішення, стверджуючи, що йому слід надати дозвіл на проживання відповідно до ст. 8 ЄКПЛ або, принаймні, його висилку слід відкласти відповідно до ст. 64 Закону про іноземців. У цьому відношенні він стверджує, що знеболююче лікування на основі лікарської коноплі, яке він отримує в Нідерландах, є для нього настільки важливим, що він більше не зможе вести гідне життя, якби це лікування було припинено. Він, зокрема, стверджує, що якби це лікування було припинено, біль був би настільки сильним, що він більше не міг би спати чи їсти, що мало б значні наслідки не лише для його фізичного, а й психологічного стану, що робить його депресивним і суїцидальним [3].

Національний суд, розглядаючи справу, попросив у Суду ЄС розтлумачити положення ст. 5 Директиви 2008/115/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2008 року про загальні стандарти та процедури в державах-членах для повернення громадян третіх країн, які незаконно перебувають, у поєднанні зі статтями 1, 7 і 4 Хартії основних прав Європейського Союзу. На думку Суду, вказані положення мають бути розтлумачені як такі, що не вимагають від держави-члена, на території якої громадянин третьої країни перебуває незаконно, надавати цьому громадянину право на проживання, якщо на нього не може бути прийнято рішення про повернення чи наказ про видворення, оскільки існують вагомі підстави вважати, що у приймаючій країні він або вона піддадуться реальному ризику швидкого, значного та постійного посилення болю, викликаного серйозною хворобою, на яку він або вона страждає.

При цьому, стан здоров'я цього громадянина та догляд, який він отримує на цій території у зв'язку з цією хворобою, повинні бути прийняті до уваги, разом з усіма іншими відповідними факторами, компетентним національним органом, коли він перевіряє, чи право на повагу до приватного життя цього громадянина перешкоджає тому, щоб щодо нього було прийнято рішення про повернення або наказ про видворення; ухвалення такого рішення чи

заходу не порушує це право лише на тій підставі, що, якби його було повернено до приймаючої країни, цей громадянин наражався б на ризик погіршення стану його здоров'я, якщо такий ризик не досягає порогу серйозності, передбаченого ст. 4 Хартії [3].

Підсумовуючи, вкажемо, що наведений вище перелік прав, які можуть зазнавати втручання у міграційних процесах, не є вичерпним. Було вказано тільки на найбільш поширені і типові ситуації. Втім, навіть наведений короткий перелік дає змогу говорити про те, що у балансуванні прав людини та міграційних правил помітні деякі тенденції. Зокрема, міграційні правила мають тісний зв'язок із забезпеченням державної безпеки і суверенітету, громадського порядку та загальним інтересом суспільства. Відповідно, наведені міркування призводять до можливості ухвалення міграційними органами рішень, які обмежують окремі права людини. При цьому таке обмеження, з огляду на поставлені легітимні цілі, видається необхідним у демократичному суспільстві.

Хоча рішення національних міграційних органів і підлягають обов'язковому судовому контролю, проте вони користуються більш широкою дискрецією і мають змогу ухвалювати термінові рішення. Незважаючи на доволі помітну уніфікацію міграційного законодавства в ЄС, Суд ЄС демонструє тенденцію до надання міграційним органам держав-членів широкої автономії. Видається, що це зумовлено важливістю належного контролю за міграцією для національної безпеки держав-членів.

Список використаних джерел:

1. Case of Mohamad Zakaria, Judgment of the Court (Fifth Chamber), 17 January 2013 / EUR-Lex. *Access to the European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1600587502507&uri=CELEX:62012CJ0023>
2. Case of BU v Bundesrepublik Deutschland, Judgment of the Court (Tenth Chamber) of 1 December 2022 / EUR-Lex. *Access to the European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62021CJ0564&qid=1677924885159>
3. Case of X v Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 November 2022 / EUR-Lex. *Access to the European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62021CJ0069&qid=1677924885159>

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ РИНКІВ КРИПТОАКТИВІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Стрілець Богдан Васильович

кандидат юридичних наук

докторант відділу міжнародного права та порівняльного правознавства

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

Стабільність фінансової системи Європейського Союзу (далі – ЄС) є вкрай необхідною для належного функціонування його внутрішнього ринку. Повноцінною складовою фінансової системи ЄС поступово стає ринок криптоактивів. Він включає у себе емісію токенів, торгівлю та обмін криптоактивами, P2P-торгівлю (торгівлю між користувачами без посередників), роботу криптобірж та інших платформ, які дозволяють використання криптовалюти тощо.

У 2020 р. разом із внесенням до Європейського Парламенту проекту Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС про ринки криптоактивів і внесення змін до Директиви 2019/1937 (СОМ/2020/593) [1] (далі – проект Регламенту про ринки криптоактивів) розпочався етап системної правової регламентації обігу криптовалюти у ЄС. Щоправда, він далекий від

логічного завершення, оскільки питання забезпечення кібербезпеки та захисту прав споживачів послуг на ринку криптовалют досі залишаються відкритими.

Вочевидь інституційні гарантії є важливою складовою забезпечення реального захисту прав та інтересів учасників ринків криптоактивів у будь-яких правовідносинах. Для споживачів криптоактивів та інвесторів це має додаткове значення через чималі прогалини у правовому регулюванні, в тому числі, у сфері кібербезпеки. Такі гарантії реалізуються через систему спеціальних органів, що наділені комплексом контрольних і наглядових повноважень, а також уповноважені на захист порушених прав у будь-який інший спосіб.

Проект Регламенту про ринки криптоактивів у розділі 4 глави VII [1] надає досить широкі повноваження Європейському управлінню банківського нагляду (далі – ЄУБН). Вони полягають у контролі за дотриманням законодавства емітентами криптоактивів, а також у притягненні до відповідальності за допущені порушення. Підкріплення обов'язків реальними санкціями за їх невиконання є вагомим кроком на шляху гарантування прав та інтересів учасників ринків криптоактивів. Однак, коло зобов'язаних осіб у даному випадку обмежене саме емітентами криптоактивів (юридичними особами, які пропонують громадськості будь-який тип криптоактивів або прагнуть допустити такі криптоактиви до торгової платформи для криптовалют). Понад те, фінансовий контроль ЄУБН, на наш погляд, має мало спільного з кібербезпекою.

Такий підхід до правового регулювання свідчить про те, що Європейський Парламент та Європейська Комісія більше сфокусовані на фінансовому аспекті криптоактивів, а не на їх цифровій природі. Це створює деякий невиправданий дисбаланс між забезпеченням фінансової та кібернетичної безпеки. Також це викликає ще більше занепокоєння, якщо врахувати, що фінансова безпека учасників крипторинку, як правило, напряму залежить від кібербезпеки.

Контроль за діяльністю постачальників послуг криптоактивів, до яких можна віднести криптобіржі (у тому числі децентралізовані) та платформи P2P-торгівлі, відповідно до проекту Регламенту про ринки криптоактивів повинен здійснюватися спеціальними органами держав – членів ЄС. Проте серед запропонованих статтею 82 проекту Регламенту про ринки криптоактивів повноважень, як видається, відсутні ті, що прямо стосуються кібербезпеки. Більше того, імперативні повноваження цих органів підкріплені досить обмеженим колом санкцій. Наприклад, п. (g) статті 82 надає спеціальним органам право призупинити або вимагати від постачальника послуг криптоактивів призупинити надання послуг криптовалютних активів [1]. Ефективність такого роду санкцій викликає сумнів, особливо якщо вони стосуються криптовалютних бірж чи платформ, що зареєстровані в офшорних юрисдикціях.

Головним агенством ЄС, що відповідає за кібернетичну безпеку, є Агенство Європейського Союзу з кібербезпеки, створене у 2004 р. відповідно до Регламенту (ЄС) 460/2004 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 10 березня 2004 р. як Агентство Європейського Союзу з питань мережевої та інформаційної безпеки [2]. Його повноваження були значно розширені у 2019 р. відповідно до положень Регламенту (ЄС) 2019/881 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 17 квітня 2019 р. У преамбулі до цього Регламенту в узагальненому вигляді завдання Агентства ЄС з кібербезпеки визначені як сприяння обміну передовим досвідом між державами – членами ЄС та приватними зацікавленими сторонами, внесення політичних пропозицій до Європейської Комісії та держав-членів, започаткування ініціатив галузевої політики ЄС щодо питань кібербезпеки та сприяння оперативному співробітництву як між державами-членами, так і між інституціями, органами, службами та агентствами ЄС [3].

У лютому 2021 р. Агентство Європейського Союзу з кібербезпеки запустило серію досліджень інформаційної безпеки в галузі крипто-активів для підтримки політики ЄС та підвищення поінформованості про питання безпеки та захисту даних, що можуть виникнути

[4]. Поза сумнівом, це повною мірою відповідає започаткованій Регламентом (ЄС) 2019/881 концепції про кібергігієну та кіберосвіту, як умов забезпечення кібербезпеки. Проведена робота дійсно має значення для підвищення обізнаності користувачів в особливостях блокчейн технології та наявності чималих безпекових прогалів. Втім такий підхід більше нагадує спонукування до самозахисту, аніж формування основи для захисту спеціальними органами або агентствами ЄС.

Не дивлячись на зацікавленість Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки у криптоактивах, проект Регламенту про ринки криптоактивів жодного разу не згадує цей орган. Вперше реальний вплив на ринок криптоактивів зазначене агенство отримало лише після прийняття Регламенту (ЄС) 2022/2554 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 14 грудня 2022 р. щодо цифрової операційної стійкості фінансового сектору (далі – Регламент 2022/2554) [5]. Даний правовий акт встановлює єдині вимоги до безпеки мережевих та інформаційних систем компаній та організацій, що працюють у фінансовому секторі, а також критично важливих третіх сторін, які надають їм послуги, пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями (далі – ІКТ). Під його дію підпадають, серед інших, ще й постачальники послуг криптоактивів, тобто, будь-які особи, чиєю діяльністю або бізнесом є надання однієї або кількох послуг із використанням криптоактивів третім особам на професійній основі.

Що стосується інституційних гарантій кібербезпеки, то стаття 5 Регламенту 2022/2554 [5] покладає на фінансові організації обов'язок запровадити систему внутрішнього управління та контролю, що забезпечує ефективне та розумне управління ризиками в галузі ІКТ для досягнення високого рівня стійкості до цифрових операцій. Вочевидь фінансові організації повинні впровадити перевірку після інциденту, пов'язаного з ІКТ, після того, як великий інцидент, пов'язаний з ІКТ, порушив їхню основну діяльність, при цьому аналізуючи причини порушення та визначаючи необхідні поліпшення в операціях ІКТ або в рамках політики забезпечення безперервності бізнесу ІКТ.

Таким чином, Регламент 2022/2554 знімає частину захисних функцій з інституцій ЄС і держав-членів та передає їх приватним структурам. Приватно-публічне партнерство є досить позитивною практикою, проте, з огляду на потенційні наслідки кіберзагроз, ЄС має більш виважено підійти до перерозподілу повноважень із захисту кіберсередовища.

Регламент 2022/2554 у статті 15 передбачає, що Європейські наглядові органи повинні через Спільний комітет у консультації з Агентством Європейського Союзу з кібербезпеки розробити спільні проекти нормативних технічних стандартів [5]. Однак, встановлення стандартів саме по собі не є достатнім для захисту прав та інтересів споживачів без контролю за їх дотриманням, превентивних заходів, а також механізмів вішкодування заподіяних збитків.

Дотримання Регламенту 2022/2554 постачальниками послуг криптоактивів та емітентами токенів має забезпечуватись компетентним органом, призначеним відповідно до положень проекту Регламенту про ринки криптоактивів. Останній у главі 1 розділу (статті 81-91) [1] накладає на держави – члени ЄС зобов'язання призначити один або кілька компетентних органів для цілей цього регламенту, включаючи один компетентний орган, як єдину контактну особу. Крім того, він містить докладні положення про повноваження національних компетентних органів та співробітництво між ними, а також останніх з ЄУБН та Європейським управлінням з цінних паперів і ринків.

Вважаємо, що відсутність у цьому переліку Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки, а також спеціальних національних органів із кібербезпеки є значним недоліком обраного підходу до інституційного забезпечення обігу криптоактивів. Цілком погоджуємося з ідеєю, закладеною в проект Регламенту про ринки криптоактивів, про важливість створення державами – членами ЄС нових спеціальних органів. Це є виправданим з огляду на специфіку ринку криптоактивів. Втім без аналогічних заходів на рівні ЄС запропоноване правове регулювання виглядає неповним. Найбільш оптимальним варіантом (зادля збереження

існуючої інституційної системи ЄС) вважаємо розширення повноважень Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки та створення в його структурі спеціального підрозділу, уповноваженого на роботу з учасниками крипторинку.

Розширення повноважень Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки може зумовити деякі спори про втручання у суверенітет держав – членів ЄС. Проте, як зазначає А. Осула, проаналізувавши правові позиції держав-членів щодо правового регулювання кіберпростору, – між державами набагато більше консенсусу, ніж це здається на перший погляд [6, с. 114].

Висновки. Враховуючи викладене, можна стверджувати, що актуальність проблеми кібербезпеки здатна консолідувати зусилля в межах ЄС. Створення належних правових та інституційних гарантій захисту учасників ринків криптоактивів цілком відповідає як внутрішнім, так і зовнішнім інтересам держав-членів.

Інституційні гарантії кібербезпеки у праві ЄС, особливо у сфері використання криптоактивів, потребують подальшого вдосконалення. Оновлення повноважень Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки видається прийнятним варіантом. Відтак не вбачаємо причин для затримок вдосконалення правових засад регулювання кібербезпеки загалом та безпеки крипторинку як її важливої складової.

Список використаних джерел:

1. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937, COM/2020/593 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>.

2. Regulation (EC) No 460/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 establishing the European Network and Information Security Agency. *Official Journal of the European Union*. L 77. 13.3.2004. P. 1–11. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004R0460>.

3. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act). *Official Journal of the European Union*. L 151. 7.6.2019. P. 15–69. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj>.

4. European Union Agency for Cybersecurity. Crypto Assets: Introduction to Digital Currencies and Distributed Ledger Technologies, 2021. URL: <https://www.enisa.europa.eu/publications/crypto-assets-introduction-to-digital-currencies-and-distributed-ledger-technologies>.

5. Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector and amending Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 648/2012, (EU) No 600/2014, (EU) No 909/2014 and (EU) 2016/1011. *Official Journal of the European Union*. L 333. 27.12.2022. P. 1–79. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj>.

6. Osula A.-M., Kasper A., Kajander A. EU Common Position on International Law and Cyberspace. *Masaryk University Journal of Law and Technology*. 2022. Vol. 16. P. 89–123.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЕРХОВНОГО ПРЕДСТАВНИКА ЄС З ПИТАНЬ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ

Тітов Євген Борисович

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Верховний Представник ЄС з питань закордонних справ та політики безпеки (далі – Верховний представник) це унікальна посадова особа, яка наділена незвично широким, у порівнянні з іншими посадовими особами ЄС, колом адміністративних, представницьких і дорадчих функцій та повноважень. Верховний представник, діючи одноособово чи за підтримки Європейської Комісії, може звертатися із будь-якими питаннями щодо СЗБП до Ради ЄС чи подавати до неї ініціативи та пропозиції. Верховний представник забезпечує імплементацію рішень у сфері СЗБП, прийнятих Європейською Радою чи Радою ЄС. На нього покладено представництво ЄС з усіх питань у сфері СЗБП, ведення політичного діалогу із третіми країнами від імені ЄС та висловлення його позиції у міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях. Якщо ЄС визначить свою позицію з окремих питань, що включені до порядку денного Ради Безпеки ООН, держави-члени, які входять до неї, мають клопотати про запрошення Верховного представника для представлення позиції ЄС [1].

Тим важливішим видається питання про особливості правового статусу цієї посадової особи у цілому та її відповідальності, як елементу цього правового статусу зокрема, адже як кажуть «чим більше прав – тим більша відповідальність». Аналізуючи відповідальність Верховного представника доцільно зважати не тільки на її види і форми, але й на природу її виникнення та методи забезпечення, адже саме такий комплексний підхід дозволить системно дослідити відповідальність цієї посадової особи як елемент її правового статусу.

Анонсований аналіз доцільно почати із нагадування про те, що відповідальність Верховного представника нерозривно пов'язана з його функціями і повноваженнями. Верховний представник є одним із віце-президентів Європейської Комісії, бере участь у роботі Європейської Ради (із правом дорадчого голосу), на постійній основі очолює Раду ЄС із закордонних справ та діє відповідно до мандату Ради ЄС. Відповідно слід мати на увазі, що відповідальність Верховного представника (у звичайному – вузькому розумінні, як певні негативні наслідки що має притерпіти особа у випадку вчинення нею протиправних дій, або завдання шкоди) може бути пов'язана із кожною з цих інституцій.

Наступний аспект статусу Верховного представника, що впливає на його відповідальність а саме на її механізм, це порядок призначення на посаду та звільнення з неї. Верховний представник із зовнішніх справ та політики безпеки призначається Європейською Радою кваліфікованою більшістю голосів за погодженням із Президентом Європейської Комісії [2, Art. 18(1)] та згодою Європейського Парламенту [2, Art. 17(7)]. Важливо, що припинення повноважень Верховного Представника здійснюються Європейською Радою згідно з тією самою процедурою [2, Art. 18(1)], що зумовлює можливість відповідальності Верховного представника перед кожною з трьох інституцій – Європейською Радою, Європейською Комісією та Європейським Парламентом.

Відповідальність Верховного Представника в силу його участі у роботі Європейської Ради. Персональна відповідальність членів Європейської Ради отримала поверхневе регулювання в установчих актах Союзу через те, що вона заснована на статусі членів Європейської Ради як представників своєї держави [2, Art. 15(2); 3], а одтак і відповідальність таких посадових осіб, у більшості випадків, виникає у першу чергу перед їхніми національними урядами на підставі норм внутрішньодержавного права [2, Art. 10(2), 1]. Такий підхід до відповідальності розповсюджується на усіх членів Європейської Ради але не на Верховного представника, який відповідно до ч. 2 ст. 15 ДЕС не входить до її складу а

тільки приймає участь у її роботі [2, Art. 15(2)].

Відповідальність Верховного представника як голови Ради із закордонних справ ЄС.

Згідно з ч. 3 ст. 18 ДЄС головування у Раді із закордонних справ ЄС на постійній основі здійснює Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки [2, Art. 18(3)]. Слід зауважити, що ДЄС не містить положень про механізм застосування інституту відповідальності до Верховного представника як Голови Ради із закордонних справ ЄС, проте ч. 6 ст. 16 ДЄС можна тлумачити як таку, що покладає на цю посадову особу обов'язок за розробку зовнішньої політики Союзу та забезпечення послідовності дій останнього у цьому напрямку на підставі стратегічних напрямків визначених Європейською Радою [2, Art. 16(6)]. Це означає, що ініціатором притягнення Верховного Представника до персональної відповідальності у формі дочасного припинення його повноважень може бути саме Європейська Рада.

Відповідальність Верховного представника як члена Комісії. Як віце-президент Європейської Комісії, Верховний представник відповідає за реалізацію її функцій у сфері зовнішніх зносин та забезпечення координації між усіма сферами зовнішньої діяльності ЄС. Під час виконання цих завдань Верховний представник має дотримуватися Внутрішнього регламенту Європейської Комісії. [4]

Відповідно до ч. 6 ст. 17 ДЄС Голова Комісії не наділений повноваженнями щодо притягнення до персональної відповідальності Верховного представника [1, Art. 17(6)]. Водночас Голова Європейської Комісії може клопотатися перед Європейською Радою про припинення повноважень Верховного представника Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки.

Згідно зі ст. 234 ДФЄС Голова Комісії (разом із членами очолюваної ним інституції) несе політичну відповідальність перед Європейським парламентом у вигляді вотуму недовіри [5, Art. 234(2)]. Відповідно до ч. 8 ст. 17 ДЄС [2, Art. 17(8)] та ч. 2 ст. 234 ДФЄС [5, Art. 234(2)] результатом висловлення Комісії вотуму недовіри є відставка Комісії на чолі з її Головою. Зауважимо, що наведений механізм персональної відповідальності стосується усіх посадових осіб, які входять до складу Комісії включаючи Верховного представника. Водночас відставка Верховного представника разом зі складом Комісії не означає його автоматичного позбавлення і інших займаних ним постів [2, Art. 17(8)]. Іншими словами Європейський Парламент може оголосити вотум недовіри Європейській Комісії, що матиме наслідком відставку Верховного представника як заступника голови Комісії, проте він збереже свою посаду у Раді ЄС. Вочевидь, персональна відповідальність Верховного представника в рамках Ради має найбільш суттєвий характер, адже його притягнення до відповідальності у вигляді відставки як члена Ради означає також його відставку з Європейської Ради та Комісії, на відміну від втрати постів цієї посадової особи тільки в Європейській Раді або Комісії, які тягнуть за собою лише часткову втрату нею повноважень.

Висновки. Зважаючи на вищезазначене можна зробити такі висновки: 1. Інститут персональної відповідальності Верховного представника Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки є невід'ємною частиною права ЄС, спрямованою на забезпечення належного виконання згаданими особами їхніх функцій. 2. Механізм кумуляції, використаний при формуванні кола повноважень Верховного представника Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки істотно впливає на: а) характер його відповідальності (в Європейській Раді і Раді він може нести політичну відповідальність, а в Комісії – адміністративну); б) порядок його притягнення до відповідальності (Голова Комісії звільняє його з посту свого заступника за згодою Європейської Ради, а звільнення з посту Верховного представника здійснюється Європейською Радою за згодою Голови Комісії); та в) обсяг його відповідальності (в рамках Комісії за рішенням її Голови він може бути позбавлений тільки поста заступника, а в Раді – за умови згоди Європейської Ради і Голови Комісії – остаточно втратити посаду).

Список використаних джерел:

1. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М.В. Буроменський, Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова та ін.; за заг. ред. М.В. Буроменського. Харків: Право, 2015. 328 с.
2. Договір про Європейський Союз. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN> (дата звернення 06.03.2023).
3. Внутрішній Регламент Європейської Ради. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/29824/qc0415692enn.pdf> (дата звернення 06.03.2023).
4. Внутрішній регламент Комісії. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32000Q3614> (дата звернення 06.03.2023).
5. Договір про функціонування Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN> (дата звернення 06.03.2023).

РОЛЬ УКРАЇНОЗНАВСТВА У ВПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНІЙ ТА ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕОГОЛОШЕНОЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Фігурний Юрій Степанович

кандидат історичних наук

завідувач відділу української етнології

Науково-дослідного інституту українознавства МОН України

Шакурова Ольга Владиславівна

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник відділу української етнології

Науково-дослідного інституту українознавства МОН України

З відновленням власної державності український народ, на превеликий жаль, не зумів вчасно розпочати й завершити деколонізацію та дерадянізацію України. Починаючи з 1991 р. при підтримці легітимних установ Української держави, українці поступово позбавлялися від тоталітарного спадку, не завжди послідовно, але наполегливо, відновлювали свій гуманітарний та етнокультурний простір і рухалися у європейському напрямку. Проте всі ці роки північно-східний сусід намагався зупинити цей поступальний євроатлантичний розвиток і повернути Україну до складу Російської Федерації (далі – РФ). Особливу увагу Кремль приділяв збереженню викладання російської мови в українській дошкільній, початковій, середній і вищій освіті, гальмуванню українізації гуманітарної сфери України, сакралізації єдиного духовного простору Російською Православною Церквою, поширенню в Україні «руського мира», культивуванню спільного історичного минулого, розширенню спільного інформаційного середовища, прославланню в українському соціумі здобутків Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), а саме в галузі історії, політики, культури, патріотизму тощо. Внаслідок цієї послідовної антиукраїнської політики, молоде покоління, яке виростало й дорослішало вже за часи незалежності в Криму, на Сході та Півдні України у своїй переважній більшості не поважали й не сприймали ні українську державність, ні українську мову, ні українську культуру, ні українську ідентичність, ні українську самосвідомість, ні український патріотизм. Саме тому 2014 рік став для України жахливою реальністю, а події 24.02.2022 – шокували усіх без винятку громадян України.

Проте українська нація вистояла, згуртувалася й намагається відстояти свою окремішність і самобутність, та припинити зазіхання на її територію з боку держави-

агресорки.

Неоголошена повномасштабна російсько-українська гібридна війна – це не пересічний збройний конфлікт між сусідніми державами за володіння спірними територіями, природними й людськими ресурсами тощо, а, насамперед, цивілізаційне протистояння демократії з автократією.

Зрештою, збройна й інформаційна агресія Збройних Сил РФ проти України й українців вкотре підтвердила залізну закономірність, де українська самобутність, українська освіта, українська мова, українська культура перебувала на маргінесах, там запанував агресивний, реваншистський, неоімперський, фашистський, рашистський, антиукраїнський «русский мир».

Проте «русский мир» – це не пересічний культурницький проєкт, який мирно й толерантно пропагує так звану «велику російську культуру». Він лише «де-юре» налаштований на збереження й розвиток російської мови й культури, як у самій РФ й у країнах так званого «ближнього зарубіжжя» (колишніх радянських республіках) та «далекого зарубіжжя» (по всьому світу). Проте, «де-факто», це – неоімперська реваншистська геополітична ідеологічна доктрина, спрямована на теоретичне обґрунтування та практичне відновлення «великої історичної Росії» у кордонах Російської імперії на вершині її могутності у 1914 р.

Також очільники й провайдери «русского мира» активно заперечують існуючу етнокультурну реальність. Вони ігнорують існування в реальному часі українського народу як самобутньої етнічної спільноти з притаманним їй неповторним етнокультурним комплексом (спільність походження; мовна єдність; наявність власної споконвічної етнічної території; самобутня духовна і матеріальна традиційна культура; релігійність; збереження й існування самосвідомості, етнічної пам'яті, самоназви, менталітету, стереотипів поведінки тощо), який творився в процесі тривалого у часі і просторі етнокультурного розвитку України й українців та фактично вважають українську етнічну спільноту невід'ємною частиною (субетносом) російського народу, «великої історичної Росії» й «русского мира».

В умовах реваншистської неоімперської політики РФ щодо України та неоголошеної російсько-української гібридної війни, особливо після 24.02. 2022 р., коли розпочалося повномасштабне вторгнення ЗС РФ з півночі, сходу і півдня на українські землі, постає питання стосовно самого існування Української державності та виживання українців як неповторної етнічної спільноти та політичної нації.

Показово, що збройна й інформаційна агресія РФ на початку 2014 р., підсилена проросійським виступами так званої «п'ятої колони» проплаченої Кремлем, які згодом призвели до так званої «русской весны» та антиукраїнською діяльністю прибічників «русского мира», поставила під питання саме існування Української державності та української нації, але завдяки Всеукраїнському патріотичному здвигу громадянського суспільства, у тому числі й державницькій позиції українських гуманітаріїв загалом й педагогів і викладачів зокрема, ворог був зупинений.

Враховуючи всі обставини, стало зрозумілим те, що для повної перемоги над російськими загарбниками недостатньо їх розгромити на полі бою. Треба цілковито здолати ворога в гуманітарній, духовній, культурній та інформаційній сферах. Потрібно щоби «русский мир» остаточно зник з українських теренів й згинув на московських болотах. Задля цього є нагальна потреба в завершенні реформування освітнього простору України, позбавлення його колоніальної та тоталітарної спадщини й розбудови цілісної української національної освіти.

Затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2022 р. № 673 «Державної цільової соціальної Програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» є надзвичайно важливим кроком виконавчої влади для вироблення й реалізації загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання в Українській державі.

Задля її виконання надзвичайно важливим є поєднання зусиль української влади, громадянського суспільства та громадян. На нашу думку, українознавство має стати важливим елементом національно-патріотичного виховання української молоді яке в умовах неоголошеної російсько-української гібридної війни набуває вагомого державницького значення.

Оскільки, українознавство є невід'ємною частиною української національної освіти та національного гуманітарного простору то воно має повне право на місце у навчально-освітній програмі.

Саме тому є нагальна потреба повернути до шкільної програми ЗНЗ і навчальних програм ВНЗ навчальну дисципліну «Українознавство». Оскільки саме українознавство допомагає: пізнати й осмислити походження українського народу, тернистий шлях його державотворення, сучасні проблеми й перспективи подальшого розвитку; підвищити роль й значення української мови як національної цінності, важливого засобу міжнаціонального спілкування та вагомого чинника національної самобутності; подолати постколоніальні та посттоталітарні деструктивні наслідки у свідомості населення України; популяризувати та зберегти культурну спадщину та культурні цінності України; сприяти утвердженню сімейних цінностей та активного залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання; подолати мовно-культурну меншовартісність українців; підвищувати достатній рівень знань про видатних осіб українського державотворення, борців за незалежність України; підвищувати активну участь громадян в освітянській, науковій, управлінській діяльності через призму державотворення та піднесення престижу України на світовому рівні.

Вчені-українознавці звернулися зі зверненням до Міністра освіти і науки С. Шкарлета з проханням ініціювати клопотання до Кабінету Міністрів України надати НДІУ МОН України статус координаційного центру по зв'язкам з українською діаспорою, щодо виконання Державної цільової соціальної Програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Це допоможе НДІУ активно проводити інформаційно-просвітницьку роботу з метою донесення до громадян України, що тимчасово проживають за її межами, закордонних українців, змісту й сутності українських етнокультурних, суспільно-державних, і національних цінностей, поглиблювати співпрацю з представниками закордонних українців у сфері національно-патріотичного виховання, зокрема щодо збереження і популяризації української історії, державотворення, націєтворення, мови, культури, а також формування національної ідентичності. Також, є нагальна потреба підготувати Державну Програму співпраці із закордонними українцями, оскільки попередня завершилася ще у 2020 р., а у цій новій Програмі надати НДІУ МОН України статус координаційного центру по зв'язкам з українською діаспорою, щодо виконання Державної цільової соціальної Програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року.

Ми твердо переконані, що українознавство не тільки є комплексною, цілісною наукою про Україну, українців та світове українство в цивілізаційному часопросторі, воно також повинно стати потужною національною ідеологією, міцним ідеологічним стрижнем Української держави, української політичної нації і кожного свідомого українця. Вся багатотисячолітня історія українського народу свідчить, що тільки маючи власну державу, він може неперервно розвиватися в просторі й часі, впевнено реалізуючи себе як європейську націю та успішно творити власний етнокультурний комплекс й мати цивілізаційну перспективу. Разом з тим, однією з основних засад державності є національна ідеологія. Вона, і тільки вона повинна бути тією об'єднавчою силою яка в змозі згуртувати український народ і успішно протидіяти будь-яким викликам і загрозам. Одним з важливих, якщо не самим головним чинником ідеологічного наступу на внутрішньо вітчизняне і зовнішньо світове поле діяльності може і повинно стати українознавство. Нам, вченим-українознавцям, опоненти можуть закинути, що ми замість більшовицько-комуністичної ідеології хочемо насильно насадити іншу, так звану українознавчу. Проте всім відомо, що навколишній світ, чи то фізичний чи то цивілізаційний

ніколи не терпить порожнечі. Якщо українознавство по праву не опанує ідеологічну нішу сучасного вітчизняного соціуму, то її опанують інші концепції і реалії, як це зробив «русский мир» а також сепаратизм, космополітизм (в найгіршому розумінні його значення), малоросійство (плазування перед, так званим, «старшим братом» з Росії), корупціонізм, клановість, державний бандитизм тощо. Купка олігархів-можновладців багатіє і жиріє, а більшість пересічних громадян існує та животіє. Хіба про таку незалежність мріяли вони в 1991 році? Ні! Хіба за таку українську державу кінця ХХ – початку ХХІ століття гинули герої-українці в 1917-1921 рр., в 1942-1952 рр.? Ні! Не треба боятися українознавства і не треба з ним затято боротися, як це роблять деякі державні службовці й науковці. Треба лише допомогти йому впевнено спертися на ноги та зайняти своє місце в українському суспільстві й гуманітарній сфері.

Отже, українознавство як державницька ідеологія, має на меті не розколоти і так пошматований на різні політичні та регіональні угруповування вітчизняний соціум, а згуртувати його та допомогти здолати агресора й здобути звитязну перемогу у неоголошеній повномасштабній російсько-українській гібридній війні, а також стати тим міцним підґрунтям, дякуючи якому завершиться процес становлення громадянського суспільства й української політичної нації, розбудова демократичної, правової, високотехнологічної, сильної і заможної національної держави. Лише власна національна держава і тільки вона дасть змогу всебічно розвиватися індивідууму-особистості зокрема і українському народу взагалі, тим самим збагативши політичне, економічне, культурне і мілітарне надбання світової людської цивілізації.

Залучення українознавства має допомогти актуалізації національно-патріотичного виховання української молоді яке в умовах неоголошеної повномасштабної російсько-української гібридної війни набуває вагомого державницького значення та допомагає творенню й успішному функціонуванню української громадянської нації й пришвидшує перемогу України над РФ у найближчій історичній перспективі.

Повернення до навчально-виховного процесу українознавства дає змогу не тільки підвищити рівень знань педагогів, але і допомогти їм налагодити тісний і продуктивний взаємний обмін з дослідниками і розробниками теоретичного підґрунтя українознавства та з науковцями-практиками, які щодня намагаються донести і доносять, по великому рахунку, концептуальні й засадничі твердження, знання та уміння їх застосовувати в повсякденному житті – до української молоді, майбутніх будівничих й архітекторів Української Самостійної Соборної Держави.

Таким чином, проаналізовано важливу роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання української молоді в освітній та гуманітарний простір України в умовах неоголошеної повномасштабної російсько-української гібридної війни. По-перше, з часу відновлення Української держави у 1991 р. гостро постало питання реформування освітнього простору України й остаточної ліквідації радянських рудиментів у навчальному процесі. По-друге, майже чверть століття бездіяльність вітчизняної влади й активні антиукраїнські й антидержавницькі дії як адептів радянського способу життя так і прихильників РФ, посприяли впровадженню ними в український гуманітарний простір засадничих ідей, догматів і постулатів геополітичної доктрини «русского мира», які згодом призвели до так званої «русской весны» 2014 р. По-третє, збройна й інформаційна агресія РФ на початку 2014 р., підсилена антиукраїнською діяльністю прибічників «русского мира», поставила під питання саме існування Української державності та української нації, але завдяки Всеукраїнському патріотичному здвигу, у тому числі й державницькій позиції українських гуманітаріїв зокрема й педагогів і викладачів, ворог був зупинений. По-четверте, для остаточного реформування освітнього простору України й розбудови української національної освіти, надзвичайно важливим є поєднання зусиль української влади, громадянського суспільства та громадян. По-п'яте, українознавство має стати важливим

елементом національно-патріотичного виховання української молоді яке в умовах неоголошеної повномасштабної російсько-української гібридної війни набуває вагомого державницького значення. По-шосте, для остаточної перемоги над російським агресором окрім військових, геополітичних, дипломатичних, політичних, економічних, фінансових й етнокультурних чинників треба буде обов'язково задіяти також гуманітарний фактор – українознавство як навчальна дисципліна, інтегративна наука та ідеологія держави має і, врешті-решт, стане тим осердям навколо якого об'єднаються громадяни України в загартовану й згуртовану в українську громадянську націю.

ДОМЦИД – ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Філіпська Наталія Олександрівна

кандидат юридичних наук

старший викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

У сучасному світі важко уявити собі ігнорування та свідоме порушення цивілізованими демократичними державами основних прав людини. Постійні зусилля міжнародного співтовариства як в рамках глобальних організацій, так і на національних рівнях, спрямовані на покращення стану дотримання, гарантування та захисту прав і свобод людини, розширення їх обсягу. Створення міжнародних договорів, які стали частинами законодавств держав-учасниць, є свідомством готовності урядів держав вживати всіх заходів для забезпечення реалізації визначених намірів та цілей. При чому, всі права та свободи є важливими та перелік їх не є вичерпним. Не можна градувати основні права на більш та менш важливі, бо лише сукупно визначені права і свободи здатні забезпечити достойне існування людини.

Право людини на житло є невід'ємною важливою складовою права на достатній рівень життя та має закріплення у низці міжнародних документів, які є основоположними у міжнародному праві прав людини та визнаються стандартами у сфері прав людини. Так, міжнародним підґрунтям прав людини взагалі та права на житло зокрема є Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, низка регіональних договорів, серед яких Європейська соціальна хартія 1961 року, Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року, резолюції міжнародних організацій.

Розглядаючи зміст права на житло та його розуміння в рамках основних міжнародно-правових договорів, можна констатувати, що договори в рамках глобальних організацій окремої норми, присвяченої праву на житло, не мають, однак визнають його невід'ємною складовою, як зазначалось вище, права на достатній життєвий рівень. Так, ст. 25 Загальної декларації прав людини закріплює право кожного на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї [1].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року у ст. 11 зафіксував право «кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя» [2].

Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року вже окремим пунктом 31 у частині 1 визначає право на житло, виокремлюючи його самостійним правом [3].

Аналізуючи згадані документи, на перший погляд може здатися, що праву на житло приділяється дотична, опосередкована увага, згадуючи його як складову більш об'ємного права – на достатній життєвий рівень. Однак, порушення цього права, наприклад, через свідоме руйнування житла, житлового фонду мирних населених пунктів унеможливорює реалізацію всіх інших складових права людини на достойне життя, достатній життєвий рівень.

В умовах російської агресії проти України, на жаль, саме через, ми впевнені, умисне

руйнування житла та соціального середовища десятки тисяч українців втратили свої домівки та вимушені проживати у тимчасових притулках, гуртожитках, таборах тощо. Систематичне знищення окупаційними військами РФ житлових будинків та об'єктів інфраструктури міст, сіл, селищ України, які забезпечують їх життєдіяльність та не можуть вважатися законними воєнними цілями, є умисним злочином, метою вчинення якого є геноцид українського народу, знищення його за ознакою належності до держави України.

Визнаючи надзвичайну важливість житла для кожної людини, особливо загострену під час активних воєнних дій, 19 липня 2022 року на 77-й сесії Генеральна Асамблея ООН заслухала доповідь Спеціального доповідача з питання про достатнє житло як компонент права на достатній життєвий рівень, а також праві на недискримінацію у цьому контексті Балакрішна Раджагопала «Достатнє житло як компонент права на достатній життєвий рівень, а також права на недискримінацію у цьому контексті» [4]. Цей документ містить аналіз правових, політичних та практичних викликів, які перешкоджають недопущенню, припиненню систематичного та умисного руйнування будинків під час насильницьких конфліктів. Тут міститься заклик визнати такі серйозні порушення міжнародного права «Доміцидом» - окремим злочином відповідно до міжнародного кримінального права. Заключна частина доповіді надає рекомендації з протидії та викорінення цього зла, яке загрожує. У даному змістовному документі використовує досить нове поняття – доміцид. Як зазначає сам Спеціальний доповідач, етимологія цього терміну має латинське коріння: *domus* (дом) та *caedo* (вбивати) та означає не лише умисне знищення фізичних структур будинків, але й систематичне порушення прав на житло, порушуючи міжнародне право [4, с. 4/27].

Згаданий документ аналізує загальносвітову «практику» злочинів доміциду, згадуючи Сирійську Арабську Республіку, яка зазнала значних руйнувань внаслідок воєнних дій у 2017 році, Лівію, М'янму, Афганістан, Ірак тощо. Однак увага сучасного світу прикована до України, де Росія протягом року з 24 лютого 2022 року регулярно та свідомо вчиняє злочини геноциду, доміциду, порушує всі принципи міжнародного права.

Говорячи про масштабність цього злочину проти людяності, можна привести дані, оприлюднені уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Дмитром Лубінцем. Він зазначив, що станом на січень 2023 року лише приблизна кількість зруйнованих будівель налічує понад 140 тисяч, з яких, попередньо, лише близько 18 тисяч – це багатоповерхівки, кожна з яких може налічувати до 100 квартир та більше. Він також зазначив, що приблизна кількість громадян України, які втратили житло та майно внаслідок агресії РФ і отримали статус тимчасово переміщених осіб, становить 4,5 мільйона, з яких приблизно 1 мільйон – це діти, 1,5 мільйона – це особи з інвалідністю, більша частина внутрішньо переміщених осіб – це жінки та люди похилого віку. За словами Д. Лубінця за кордон за різними даними вимушені були виїхати до 10,5 мільйона [5].

Лише в рамках одного з найбільш зруйнованих міст України, - Харкова, за даними міського голови Ігоря Терехова з початку повномасштабного вторгнення зруйновано близько 5 тисяч будинків. Станом на кінець лютого 2023 року 150 тисяч мешканців міста не мають даху над головою [6].

У тимчасово окупованому зараз Маріуполі, як зазначено у вищезазначеній доповіді Спеціального доповідача, населення якого складало близько 400 000 осіб до повномасштабного вторгнення, 90 відсотків всіх багатоквартирних будинків були пошкоджені або зруйновані [4, с. 6/27; 7]

Свідоме руйнування цілих мікрорайонів з житловими багатоповерхівками та інфраструктурою, лікарнями та закладами освіти є, на наше переконання, вчиненням злочину доміциду та має тягнути за собою покарання. Ця теза міститься і у згаданій вище доповіді – руйнування будинків в умовах насильницьких збройних конфліктів, а не просто супутня шкода, є не тільки системним, але й систематичним. Відповідно до цього, руйнування будинків має бути систематично заборонено та каратися [4, с. 6/27].

Серед основних висновків та рекомендацій Спеціального доповідача можна відзначити його заклик до держав кваліфікувати доміцид як окремий злочин у внутрішньому міжнародному кримінальному праві. Він справедливо вважає за потрібне заборонити застосування зброї вибухової дії з широким радіусом ураження в населених районах за допомогою прийняття такого міжнародного договору, який би мав обов'язкову силу. Крім того, привести внутрішнє законодавство відповідно до міжнародних та регіональних зобов'язань. Шляхами досягнення цієї мети пропонується ратифікація міжнародних та регіональних документів, включаючи Римський статут Міжнародного кримінального суду, які захищають прав на достатнє житло. До того ж варто забезпечити стан, при якому закони та політика, що забороняють доміцид та розповсюджують на нього судову відповідальність, виконувалися б неупереджено та без дискримінації *de jure* та *de facto* [4, с. 25/27-26/27]. Зазначимо, що позиція щодо кодифікації злочину доміциду є, на наш погляд, дуже вірною та необхідною, зокрема для України, зважаючи на наявність міст та населених пунктів, що мають значні руйнування, та мільйонів людей, які лишилися без житла.

Підсумовуючи, можна зазначити, що дії, спрямовані на умисне, свідоме, системне, систематичне та масове позбавлення державою-агресоркою населення житла за допомогою засобів масового ураження є злочином проти людяності – доміцидом. Особи, які відповідально віддавали накази та виконували їх, є злочинцями відповідно до Римського статуту та мають понести належне покарання.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята ООН 10.12.1948 *База даних «Законодавство України»* Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: прийнятий ООН 16.12.1966. *База даних «Законодавство України»* Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

3. Європейська соціальна хартія (переглянута): прийнята 3 травня 1996 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU96397>.

4. Доклад Спеціального докладчика по вопросу о достаточном жилище как компоненте права на достаточный жизненный уровень, а также о праве на недискриминацию в этом контексте Балакришна Раджагопала. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/431/57/PDF/N2243157.pdf?OpenElement>.

5. Понад 140 тисяч будинків було зруйновано в Україні в результаті повномасштабного вторгнення РФ. *Події*. 27.01.2023. / Interfax-Україна. Інформаційне агентство. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/887490.html>.

6. У Харкові через обстріли РФ зруйновано понад 5 тис. будинків, 500 відновити не можна, – Терехов. Ольга Липич, 27.02.2023. / *Obozrevatel*. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/u-harkovi-zrujnovano-ponad-5-tis-budinkiv-500-vidnoviti-ne-mozhna-terehov.htm/>

7. Матеріал, представлений Асоціацією реінтеграції Криму, 5 травня 2022 року, стор. 2. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-05/>.

ПРОПАГАНДА АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ & ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Філянїна Людмила Анатолїївна

кандидат юридичних наук

доцент кафедри міжнародного права ННІ права та міжнародно-правових відносин

Університету митної справи та фінансів

Головним елементом міжнародної системи підтримки й зміцнення міжнародного миру та безпеки заснованої Статутом ООН у 1945 р. є принцип утримуватися у міжнародних відносинах від погрози сили або її застосування проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності будь-якої держави (ст. 2 (4)).

Останнім часом у світі посилилися пропагандистки кампанії якими виправдовують порушення територіальної цілісності і політичної незалежності держави, а саме: «об'єднання (захисту) населення однакової національності, мови, релігії»; «боротьба із тероризмом, нацизмом, бандерівцями». Чимало прикладів існує коли пропаганда агресивної війни виправдовувала вторгнення держави-агресора на територію іншої держави, а саме Афганістан, Ірак, Руанда, колишня Югославія, Україна.

Сама по собі пропаганда – це спосіб поширення ідей, що мають як позитивне так і негативне забарвлення. Як що ми будемо закликати до здорового способу життя, збереження навколишнього середовища, зменшення шкідливих викидів в атмосферу, просувати сімейні цінності, любов до тварин, патріотичну любов до батьківщини – це звісно можна розглядати як позитивні ідеї спрямовані на побудову безпечного майбутнього. Натомість, будь-які дискримінаційні прояви, ідея переваги однієї раси над іншою, пропаганда агресивної війни все це дестабілізує світове співтовариство і порушує встановлені міжнародним правом правила мирного співіснування.

Пропаганда є одним із інструментів спілкування між державами, котрий спрямований на нав'язування волі іншій стороні для досягнення політичних, військових, соціальних цілей, а зниження достовірності поданої інформації і зростання «небезпечних висловлювань» підвищує ризик прояву насильства. Разом з тим, пропаганда агресивної війни підвищує рівень загрози світовому миропорядку, провокує локальні та регіональні конфлікти. Наявність таких конфліктів актуалізувало питання про заборону пропаганди агресивної війни. Держави спрямовують свою діяльність на обмеження пропаганди приймаючи різноманітні міжнародно-правові акти. Так, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. має дві заборони щодо пропаганди, а саме: ст. 20 (1) поширюється на всі форми пропаганди, що призводить до акту агресії; ст. 20 (2) охоплює будь-які заклики до національної, расової або релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1969 р. забороняє пропаганду та поширення ідей про расову перевагу та дискримінацію (ст. 4); у Заключному акті НБСЄ 1975 р. держави домовилися утримуватися від пропаганди агресивної війни чи будь якого іншого застосування сили або погрози силою; Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. передбачає відповідальність і покарання особи за підбурювання до вчинення злочину, що підпадає під його юрисдикцію (ст. 25).

Сучасні війни починаються не з оголошення війни іншій державі, а набагато раніше – з моральної підготовки суспільства до необхідності розпочати воєнні дії проти іншої держави для «упередження нападу», «визволення чи допомоги братнім народам» із залученням засобів масової інформації, наприклад, за допомогою трансляцій, публікацій, малюнків, зображень, відео або промов. ЗМІ поширюється ідеологічна інформація, що відповідає політичним планам держави-агресора, інколи така інформація є недостовірною або викривленою, поширюється у формі довільних конструкцій спрямованих на досягнення політичних цілей правлячої еліти, особами, котрі не мають відповідної фахової підготовки. Така інформація покликана до підбурювання, розпалювання ненависті серед людей, насильства та зрештою

закликів до воєнних дій.

Більшість держав намагаються вживати заходів щодо запобігання і припинення пропаганди шляхом заборони, блокування, а також інших обмежень для теле- та радіо передач; електронних видань та соціальних мереж, що ретранслюють мову ненависті. Необхідно зазначити, що єдиною метою таких обмежень є захист осіб, які дотримуються релігійних чи інших переконань або думок, від ворожості, дискримінації, насильства, а не захист системи вірувань, релігій від інституту критики. Наприклад, як злочин визнається пряме та публічне підбурювання до геноциду; пропаганда національної чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства. Так, Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у червні 2019 р зазначив, що боротьба із мовою ненависті не означає обмеження чи заборону свободи слова. Це означає, що мова ненависті не повинна перерости у щось більш небезпечне, зокрема підбурювання до дискримінації, ворожнечі та насильства, що заборонено міжнародним правом[1].

Необхідно відмітити, що більшість держав, на відміну від Росії, дотримуються зобов'язань та погоджуються не поширювати ворожу пропаганду до уряду іншої держави. Так, у червні 2022 р. Рада Безпеки ООН обговорила ситуацію в Україні та зв'язок між мовою ненависті, підбурюванням до насильства і війною. В ході дебатів представниця Норвегії пані Хаймербак висловила обурення щодо брехливої та небезпечної риторики російського керівництва щодо поширення неправдивої інформації. У своїй доповіді вона зазначила, що свобода слова прямо не поширюється на пропаганду національної, расової чи релігійної ненависті, котра є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства. Підбурювання до насильства визнається попереджувальним знаком, повідомлення, котрі поширюють ворожнечу та ненависть, можуть спровокувати насильство, яке може призвести до військових злочинів, злочинів проти людяності та навіть геноциду. Литва також виступила, на підтримку України, від імені країн Балтії піддавши критиці токсичні та радикальні виступи високопосадовців російської держави, а також використання з метою пропаганди ЗМІ. Представник Литви, пан Паулаускас, акцентував увагу, що ЗМІ контролювані кремлем неодноразово заперечували існування самої української ідентичності, використали низку неправдивих аргументів дегуманізуючих народ України, що призвело до звірств, скоєних російськими військами та толерантності російського суспільства до таких дій[2].

Отже, пропаганда, що веде до розпалювання ворожнечі, підбурює до протистояння із використанням зброї, ескалації конфлікту має особливо небезпечний характер коли ретранслюється офіційними представниками органів державної влади чи від їх імені або особами, які мають певний авторитет у співгромадян: актори, режисери, письменники, громадські чи політичні діячі, блогери та інші. Водночас, варто зазначити, що ефективно нейтралізувати вплив пропаганди можливо через усвідомлення необхідності забезпечення і гарантування свободи вираження власних поглядів, різноманітність у медіа-просторі, незалежність ЗМІ, проведення кампаній з медіаграмотності та інформаційної гігієни.

Список використаних джерел:

1. Secretary-General's remarks at the launch of the United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech [as delivered] URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2019-06-18/secretary-generals-remarks-the-launch-of-the-united-nations-strategy-and-plan-of-action-hate-speech-delivered> (дата звернення 20.02.2023).

2. Засідання Ради Безпеки 9069 від 21 червня 2022 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N22/392/35/PDF/N2239235.pdf?OpenElement> (дата звернення 20.02.2023).

ВНУТРІШНІЙ МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СУПЕРЕЧОК ЛІГИ НАЦІЙ

Фомін Павло Вікторович

доктор філософії

старший викладач кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Становлення внутрішньої системи правосуддя міжнародних міждержавних організацій (далі – ММУО) нерозривно пов'язано з розвитком інституту міжнародної цивільної служби, що бере свій початок з кінця 20-30 років минулого століття.

Ліга Націй стала першою міжнародною організацією, в межах якої було прийнято рішення створити кар'єрну службу для обслуговування потреб Секретаріату, стандарти і порядок функціонування якої в подальшому було рецесійовано Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН, Організація) та її спеціалізованими установами [1].

Генеральний Секретар Ліги Націй Джеймс Ерік Драммонд вирішив сформувати свій Секретаріат як виключно міжнародний орган. У такого плану не було реальних прецедентів. Секретаріати довоєнних міжнародних офісів або забезпечувалися державою, в якій вони були створені, або склалися з національних посадових осіб, тимчасово відряджених для спеціальних цілей. Під час війни було створено низку міжсоюзних органів для вирішення спільних проблем з транспортом або постачанням, які отримали певний корпоративний дух, і їхні традиції були перенесені у творчу стадію Ліги. Створення міжнародного секретаріату, однакового за своєю структурою і духом, стало однією з найважливіших подій в історії міжнародної політики – важливою не тільки самою по собі, але й як незаперечний доказ можливостей, які до сих пір упевнено заперечувалися [2, с. 75].

Протягом усього періоду існування Ліги Націй, Секретаріат вважався інструментом найвищої ефективності. Його члени з більш ніж тридцяти країн, різних за мовою, релігією та освітою, працювали разом у дусі дружби і відданості. У них розвинулося корпоративне чуття, гордість за послужний список і репутація. Разом із тим, міжнародний характер такої служби вимагав, щоб її члени отримували призначення не від своїх урядів, а від міжнародної влади. Існуюча ситуація мала наслідком виникнення деяких проблем, що стосувалися умов призначення або порядку проходження служби... [2].

Такі суперечки могли виникати у зв'язку з правовим становищем службовців, їхнім звільненням і підвищенням по службі, застосуванням дисциплінарних заходів, виплатою заробітної плати, наданням відпусток та іншими подібними адміністративними питаннями. Разом із тим, міжнародні цивільні службовці не можуть звертатися з позовом до національних судів держави проти будь-якого рішення своєї організації. Це є необхідним, з огляду на те, що міжнародна організація, створена узгодженими діями кількох суверенних держав, не може підпадати під юрисдикцію судів однієї держави. На практиці також кілька національних судів послідовно відмовлялися поширювати свою юрисдикцію на такі справи або через існуючі угоди між їхніми державами та зацікавленими міжнародними організаціями, що надають останнім дипломатичні привілеї й імунітети, або через те, що вони вважали, що відносини між міжнародними організаціями та їхніми співробітниками не підпадають під юрисдикцію судів [3].

З огляду на це виникла нагальна потреба у створенні ефективного внутрішнього механізму врегулювання трудових суперечок між співробітниками персоналу та адміністрацією Організації.

У перші роки існування Ліги Націй та Міжнародного Бюро праці у працівників не було можливості оскаржити адміністративне рішення в судовому органі, хоча перший Генеральний директор МОП пан Альбер Томас ще в 1921 р. запропонував, щоб це було здійснено за зразком

Державної ради Франції, а серйозні суперечки передавалися до Виконавчої ради Ліги або до Адміністративної ради МОП, проте обидва органи були політичними [4].

О. Еліас вказувала, що в історії міжнародних організацій Ліга Націй розглядала бажаність створення адміністративного трибуналу для врегулювання розбіжностей між персоналом Ліги і Генеральним секретарем. Директор Міжнародного бюро праці стверджував перед Четвертим комітетом Асамблеї Ліги, що, незважаючи на наявність внутрішнього механізму, який забезпечується спільними радами, було бажано і необхідно передбачити створення юридичного органу [5].

Генеральний Секретар Ліги Націй Е. Драммонд під час своєї лекції в Інституті державного управління, присвяченій Секретаріату, також торкнувся питання щодо врегулювання трудових суперечок у межах Ліги Націй [6].

Однак, незважаючи на деякі спроби спростити ситуацію шляхом створення консультативних комітетів і паритетних рад у Секретаріаті, виникли труднощі, прикладом яких є справа Моно [3]. Так, пан Моно, який не був повторно інтегрований у Секретаріат після періоду відпустки, звернувся до Виконавчої ради Ліги. Оскільки розгляд індивідуальних скарг був ускладнений, Рада створила арбітражну колегію у складі трьох юристів з повноваженнями надавати рекомендації щодо результату розгляду справи. Рада також зобов'язалася поважати і виконувати рішення цієї колегії. Розгляд цієї справи продемонстрував, що політичні органи не підходять для розгляду індивідуальних апеляцій, і викликав відповідну дискусію [4].

У 1921 р. на Зборах Ліги також обговорювалася доцільність постійного судового врегулювання трудових спорів. Наприклад, в Асамблеї було підняте питання про те, чи є Рада Ліги, незважаючи на її високий авторитет, досить незалежним органом для вирішення спорів такого роду, і наголошувалося на необхідності створення судового органу. Примітно, що доповідач Контрольної комісії, якому було доручено завдання дослідити питання про адміністративні суди, по-перше, в негативному сенсі, відмовився від концепції консультативного органу, оскільки такий орган, навіть якщо б він був незалежним, міг би ніколи не виносити остаточних рішень, і, по-друге, в позитивному сенсі, висловився на користь судового врегулювання трудових спорів, особливо з причини неупередженості та прийняття обов'язкових рішень. Він вважав, що судове врегулювання не зменшить, а посилить авторитет і становище адміністрації, оскільки це буде означати, що вона готова, у разі сумніву, підкоритися незалежному судді.

У 1927 р. резолюцією Асамблеї С.549.1927.V. було засновано Адміністративний Трибунал Ліги Націй у складі трьох суддів і трьох заступників суддів, кожен з яких повинен був належати до різної національності. Згідно з означеною резолюцією судді та їхні заступники призначалися Радою Ліги Націй на трирічний термін, за умови прийняття Радою перехідних заходів для забезпечення щорічної ротації. Резолюція Асамблеї від 17 грудня 1920 р., що надавала старшим посадовим особам у разі звільнення право апеляції до Ради або Адміністративної ради Міжнародного бюро праці скасовувалася з 1 січня 1928 р. [7]. Юрисдикція Трибуналу, який розглянув у цілому тридцять сім справ за період з 1929 по 1946 рр., поширювалася на Секретаріат Ліги, Пенсійний фонд і Міжнародне бюро праці.

Так, створений судовий орган, називався Адміністративним трибуналом Ліги Націй, проте з самого початку МОП брала активну участь у його створенні, а посадові особи Міжнародного бюро праці підпадали під юрисдикцію Трибуналу. Фактично, перші три рішення Адміністративного трибуналу Ліги Націй стосувалися посадових осіб МОП, включаючи пана Едварда Фелана, що став згодом четвертим Генеральним директором Міжнародного бюро праці. У Трибуналу спочатку був свій «випробувальний термін», оскільки він засновувався згідно з резолюцією С.549.1927.V. на три роки. У 1931 р. Трибунал набув статусу постійно діючого, а на момент розпуску Ліги – став Адміністративним трибуналом Міжнародної організації праці [4].

Таким чином, доходимо висновку, що Ліга Націй стала основоположником у

започаткуванні внутрішніх механізмів урегулювання трудових суперечок для міжнародних цивільних службовців. Означене свідчить про високі стандарти дотримання прав людини в діяльності Ліги Націй. Крім того, що в подальшому її досвід було використано для формування сучасних внутрішніх систем правосуддя міжнародних міжурядових організацій.

Список використаних джерел:

1. International Civil Service Commission – Serving the United Nations Common System. History. URL: <https://icsc.un.org/Home/History> (дата звернення: 02.03.2023).
2. The making of the League. Great Britain the University Press Oxford. URL: https://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=31457235 (дата звернення: 02.03.2023).
3. Wolfgang Friedmann, Arghyrios A. Fatouros. The United Nations Administrative Tribunal. *International Organization*. 1957. Vol. 11, Iss. 1. P. 13-29. URL: <http://www.jstor.org/stable/2705045>
4. 90 years of contribution of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization to the creation of international civil service law. Geneva: ILO, 2017. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---trib/documents/meetingdocument/wcms_613945.pdf (дата звернення: 02.03.2023).
5. Elias O. The Development and Effectiveness of International Administrative Law. Leiden, The Netherlands: Brill / Nijhoff, 2012. 440 p. Doi: <https://doi.org/10.1163/9789004204379>
6. The Secretariat of the League of Nations by the Hon. Sir Eric Drummond, K.C.M.G., C.B. Paper read before the Institute of Public Administration (19th March, 1931).
7. Establishment of the Administrative staff tribunal. Memorandum by the Secretary-General. C.549.1927.V. URL: https://biblio-archive.unog.ch/Dateien/CouncilDocs/C-549-1927-V_EN.pdf (дата звернення 10.11.2020).

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ХАРЧУВАННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Фоміна Ліна Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри міжнародного і європейського права

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Право на достатнє харчування, що є складовою права на достатній життєвий рівень, гарантується низкою міжнародних угод з прав людини (Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 25), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (п.1 ст. 11), Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. (ст. 12), Конвенція про права дитини 1989 р. (ст. 27), Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р. (ст. 28), Додатковий протокол до Американської конвенції про права людини в галузі економічних, соціальних та культурних прав (Сан-Сальвадорський протокол) 1988 р. (ст. 12), Африканська хартія прав та основ добробуту дитини 1990 (ст. 14), Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права жінок в Африці 2003 р. (ст. 15) тощо та імплементовано в національне законодавство держав світу. Разом з тим, ситуації ризику, зокрема збройні конфлікти, можуть мати суттєвий негативний вплив на реалізацію означеного права.

Спеціальний доповідач з питання про право на харчування у своїй доповіді 2001 р. акцентував увагу на тому, що в умовах збройних конфліктів набагато більше людей помирають безпосередньо внаслідок голоду і неповноцінного харчування, ніж від куль і бомб. Жертвами практично неминуче стають малолітні діти, які вкрай чутливі до неповноцінного харчування і сильніше за інших страждають від відсутності продовольчої безпеки. Спеціальний доповідач наголосив також на тому, що іноді голод використовують як політичну зброю, коли посіви знищуються або піддаються впливу отруту, а постачання надзвичайної

допомоги блокується. У низці випадків населення виганяють зі своїх домівок з явною метою позбавити його джерел прожитку. Дуже часто на голод прирікаються представники вразливих груп населення – жінки, діти, військовополонені, ув'язнені, – які не мають можливості прогодувати себе [1].

Варто зазначити, що хоча про право на харчування як таке в міжнародному гуманітарному праві не згадується, багато з його положень спрямовані на забезпечення того, щоб під час конфлікту населення не позбавлялося доступу до продовольства. Зокрема, міжнародне гуманітарне право передбачає захист доступу цивільного населення та військовополонених до харчування і води під час збройних конфліктів (ст.ст. 23, 36, 49, 55 Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р.; ст.ст. 20, 26 Конвенції (III) про поводження з військовополоненими 1949 р.) та заборону навмисно використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни (ст. 54 Додаткового протоколу I, ст. 14 Додаткового протоколу II, ст. 8 Римського статуту). Використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни заборонено під час як міжнародного, так і неміжнародного конфлікту. Цю заборону порушують не тільки в тих випадках, коли позбавлення доступу до продовольства призводить до загибелі людей, а й тоді, коли населення відчуває голод унаслідок позбавлення джерел харчування або продовольчих поставок [2]. У зв'язку з цим міжнародне гуманітарне право забороняє піддавати нападу або знищувати, вивозити чи приводити в непридатність об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі, як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для постачання питної води та запаси останньої, а також іригаційні споруди, спеціально з метою не допустити їх використання цивільним населенням чи протилежною стороною як засобів підтримки існування, незалежно від мотивів, чи то з метою викликати голод серед цивільних осіб, змусити їх до виїзду чи з якоїсь іншої причини (ст. 54 Додаткового протоколу I).

Крім того, викид токсичних і небезпечних продуктів під час воєнних дій може мати або навмисний, або ненавмисний характер. Вищезазначені фактори підвищують небезпеку вивільнення хімічних речовин при завданні ударів по промисловим об'єктам навіть у тому випадку, якщо це і не є головною метою нападаючої країни. Водночас індустріалізація та пов'язане з нею збільшення обсягів використання небезпечних та токсичних продуктів призводить до їхнього навмисного використання під час бойових дій. Хоча ці продукти не мають бойового застосування, їх потрапляння у навколишнє середовище є завданням отримання військової переваги. Серед токсичних та небезпечних речовин одним з продуктів, що потрапляють до довкілля у значних обсягах під час збройних конфліктів, є нафта. Її важливість у контексті війни робить нафтосховища основними об'єктами ударів, а її великі запаси в регіоні, де відбувається більшість збройних конфліктів призводить до того, що нафтові об'єкти все частіше стають воєнними цілями, що серйозно впливає на навколишнє середовище [3].

З огляду на це, збройний конфлікт може на тривалий час підірвати здатність регіону виробляти безпечно продовольство після припинення бойових дій [4].

Питанню щодо катастрофічних наслідків збройних конфліктів у продовольчій сфері було приділено увагу в Заяві Голови Ради Безпеки ООН 2017 р. В означеній заяві Рада Безпеки з глибоким занепокоєнням підкреслила, що триваючі конфлікти і насильство спричиняють катастрофічні гуманітарні наслідки і перешкоджають ефективному гуманітарному реагуванню в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі і тому є однією з головних причин голоду [5].

У резолюції 2018 р. Рада Безпеки також наголосила на існуючому зв'язку між збройними конфліктами і насильством та відсутністю продовольчої безпеки і загрозою голоду внаслідок конфліктів. З огляду на це, Рада закликала всі сторони у збройних конфліктах виконувати свої зобов'язання згідно з міжнародним гуманітарним правом та рішуче засудила

використання голоду, якому навмисно піддається громадянське населення як метод ведення війни у низці конфліктних ситуацій і яке заборонено міжнародним гуманітарним правом (пп. 1, 5) [6].

Крім цього, організоване насильство і збройні конфлікти були визначені ключовими причинами гострої продовольчої безпеки в спільному дослідженні ФАО та ВПП «Гарячі точки голоду. Ранні попередження ФАО-ВПП про гостру продовольчу безпеку з жовтня 2022 р. по січень 2023 р. Прогноз» [7].

У зв'язку з цим, гуманітарна допомога є вкрай важливим засобом запобігання та подолання голоду в районах, уражених конфліктом, коли потреби населення не були задоволені або не були б задоволені іншим чином. При цьому сторони конфлікту несуть основну відповідальність за забезпечення належного постачання продовольства, води та інших предметів першої необхідності для населення, яке знаходиться під їх контролем [8].

Таким чином, можемо зробити висновок, що збройні конфлікти та їх довготривалі наслідки мають істотний вплив на дотримання права на достатнє харчування. Міжнародне гуманітарне право передбачає певний захист від порушень права на харчування. Разом з тим, як зазначив Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав (Е/С.12/1999/5) на держави покладено основне зобов'язання вживати необхідних заходів для пом'якшення та полегшення голоду, як це передбачено в пункті 2 статті 11 Міжнародного пакта про економічні, соціальні і культурні права, навіть під час природних чи інших лих. З огляду на це, неприпустимість вининення голоду та знищення продовольчих систем вимагає від держав неухильно дотримуватися їхніх зобов'язань у галузі прав людини і міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Preliminary report of the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the right to food A/56/210. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/465/52/PDF/N0146552.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.03.2023).

2. Report by the Special Rapporteur on the right to food, Mr. Jean Ziegler, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2001/25 E/CN.4/2002/58. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G02/100/79/PDF/G0210079.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.03.2023).

3. Report of the Special Rapporteur, Okechukwu Ibeanu (Adverse effects of the illicit movement and dumping of toxic and dangerous products and wastes on the enjoyment of human rights) A/HRC/5/5. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/125/63/PDF/G0712563.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.03.2023).

4. Report of the Special Rapporteur on the right to food, Michael Fakhri (Conflict and the right to food) A/HRC/52/40. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/619/92/PDF/G2261992.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.03.2023).

5. Statement by the President of the Security Council S/PRST/2017/14. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/250/64/PDF/N1725064.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.03.2023).

6. Resolution of the UN Security Council 2417 (2018). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/159/35/PDF/N1815935.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.03.2023).

7. Hunger Hotspots FAO-WFP early warnings on acute food insecurity October 2022 to January 2023 Outlook. WFP and FAO, 2022. 56 p. URL: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000142656/download/?_ga=2.228777941.851320211.1677911566-508934359.1677911566 (дата звернення: 01.03.2023).

8. Legal briefing note. Starvation, hunger and famine in armed conflict: an overview of relevant provisions of international humanitarian law. URL: <https://www.icrc.org/en/publication/4642-starvation-hunger-and-famine-armed-conflict> (дата звернення: 01.03.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ СПРАВИ ПРОКУРОРОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Яворський Ярослав Тадейович

кандидат юридичних наук

прокурор відділу Львівської обласної прокуратури
старший викладач кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету

У Міжнародному кримінальному суді окремою стадією провадження по справі є розслідування. Відповідальність за проведення розслідування несе Прокурор Міжнародного кримінального суду (МКС). Розслідування є одним з пріоритетних напрямків діяльності Офісу Прокурора МКС, про що свідчить те, що у Офісі Прокурора МКС одним з трьох відділів є Відділ розслідування.

Розслідування включає у себе допити осіб (підозрюваних, потерпілих, свідків, експертів тощо), і збір письмових доказів та інших матеріалів. Відповідно до ст. 54 (1) (с) Римського статуту, Прокурор МКС повинен приймати необхідні заходи щодо забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування за злочини, які підпадають під юрисдикцію Суду. Повноваження Прокурора щодо розслідування визначені у ст.54 (3) Статуту МКС. До них належать:

- збирання та вивчення доказів;
- вимагати присутності та допитувати осіб, які знаходяться під слідством, потерпілих і свідків;
- заручатися сприянням будь-якої держави або міжнародної організації або механізму відповідно до їх відповідних повноважень і/ або мандата;
- укладати такі угоди або домовленості, які не суперечать Статуту МКС, які можуть бути потрібними для полегшення співпраці з боку якої-небудь держави, міжурядової організації або особи;
- гарантувати не розкриття на будь-якому етапі провадження документів або інформації, які були отримані прокурором на умовах збереження конфіденційності і тільки з метою отримання нових доказів, якщо тільки особа, яка надала такі документи і інформацію, не дасть на це свою згоду;
- приймати необхідні заходи і просити про прийняття необхідних заходів для забезпечення конфіденційності інформації, захисту будь-якої особи або збереження доказів.

Відповідно до ст.54 (3) (а) Статуту МКС, Прокурор має повноваження збирати та вивчати докази. «Збирання доказів», як зазначає Г.Пікіс, означає збір та накопичення як усних, так і речових доказів, які мають відношення до вчиненого злочину [1, с. 254]. «Вивчення», в даному контексті, означає виявлення, оцінку та визначення походження доказів і перевірку їх достовірності [1, с. 254]. Оскільки збір та вивчення доказів ведеться здебільшого на території певної держави, у якій були вчинені злочини, співробітники Офісу Прокурора МКС з цією метою розслідування здійснюють поїздки у такі країни. Крім цього Прокурор може отримувати докази від держав, у порядку здійснення співробітництва щодо надання правової допомоги на підставі ст. 93 Статуту МКС. При цьому процедура отримання таких доказів судовими та правоохоронними органами держав-учасниць Римського статуту встановлюється їх національним законодавством, а не ППД МКС (ст. 93 (1) Римського статуту).

Тісно пов'язаним з повноваженням прокурора збирати та вивчати докази є його право **вимагати присутності та допитувати осіб, які знаходяться під слідством, потерпілих і свідків**. Аналіз Статуту та ППД МКС, а також міжнародно-правової доктрини дозволяє виділити такі форми співпраці щодо забезпечення присутності осіб: 1) наказ про явку; 2) попередній арешт; 3) арешт та передача особи до МКС.

Перед тим як проводити допит особи, Офіс Прокурора повинен зібрати всю можливу

інформацію щодо рівня ризику як такої особи, так і інших осіб які можуть зазнати ризиків у зв'язку з допитами, включаючи осіб які сприяли такому встановленню контакту між Офісом та допитуваною особою. Статут МКС особливу увагу приділяє правам осіб під час розслідування (в тому числі під час допитів). Їх перелік вставлений у ч.1 ст.55 Статуту МКС. До них належать: право не свідчити проти себе чи визнати свою вину; право не піддаватися примусу, тиску або погрозам у будь-якій формі, катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким що принижують гідність видам поведінки чи покарання; право на безкоштовну допомогу кваліфікованого перекладача і необхідні письмові переклади; право не зазнавати безпідставного арешту або затримання, а також позбавлення волі, інакше як на таких підставах і відповідно до процедур, які встановлені в Статуті.

Ст. 54 (3)(с) та ст. 54 (3) (d) Статуту МКС передбачають повноваження прокурора щодо забезпечення міжнародного співробітництва, зокрема: заручатися сприянням будь-якої держави або міжнародної організації або механізму відповідно до їх відповідних повноважень і/ або мандата та укладати такі угоди або домовленості, які не суперечать Статуту МКС, які можуть бути потрібними для полегшення співпраці з будь-якою державою, міжурядовою організацією або особою. Такі повноваження Прокурора МКС деталізуються у ст.87 Статуту МКС. Зокрема, відповідно до ст.87 (5)(а) Суд може запропонувати будь-якій державі, яка не є учасником Статуту МКС, надати допомогу на основі спеціальної домовленості, угоди з такою державою чи на іншій відповідній основі. А згідно ст. 87 (6) Суд може просити будь-яку міжурядову організацію надати інформацію чи документ чи здійснювати співробітництво в інший спосіб, який є погодженим між сторонами. Такі домовленості, можуть бути не тільки у формі якогось міжнародного договору, але й у формі меморандуму про взаєморозуміння чи навіть у формі обміну листами [2, с. 310].

Варто також підкреслити, що ст. 54 (3) (с) Статуту МКС передбачає повноваження Прокурора заручатися сприянням не тільки держави чи міжнародної (міжурядової) організації, але й «механізмів» (англ. arrangement). Власне термін «механізм» до тексту ст. 54 (3) (с), як зазначає М. Клемберг, був доданий з метою можливого співробітництва Прокурора з миротворчими силами у процесі проведення розслідування [3, с. 248].

Тобто, якщо виникає потреба у співпраці з державою, міжнародною організацією чи механізмом відповідно до їх повноважень, мають бути досягнуті спеціальні домовленості щодо співпраці. Для держав-учасниць Римського статуту МКС, зобов'язання щодо співпраці ґрунтуються на ст.86 Статуту МКС. Щодо держав, які не є учасницями Статуту МКС, міжнародних організацій та механізмів, то, що жодна норма Статуту МКС не надає будь-якої примусової влади МКС над такими об'єктами щодо можливості їх «змусити до співпраці».

Ст.54(3)(е) Римського статуту МКС нормативно закріплює право прокурора **давати згоду на не розкриття на будь-якому етапі провадження документів або інформації, які були отримані прокурором на умовах збереження конфіденційності і використовувати їх тільки з метою отримання нових доказів, якщо тільки особа, яка надала такі документи і інформацію, не дасть на це свою згоду.**

Відповідно до ст. 54 (1) Римського статуту, Прокурор повинен однаковою мірою розслідувати обставини, які свідчать як про винуватість, так і про невинуватість. Очевидно, підкреслює В.Шабас, Прокурор повинен розкрити захисту докази, які є у його розпорядженні чи на контролі та які, на його думку, свідчать про невинуватість обвинуваченого чи пом'якшують його вину чи можуть мати вплив на достовірність доказів з обвинувачення [4, с. 678]. Водночас, положення (е) ст. 54 (3) Статуту МКС є винятком з цього правила, за яким Прокурор може тим, хто надає доказову інформацію, гарантувати, що вона матиме конфіденційний характер. Такі докази не можуть бути представлені у Суді (оскільки вони не підлягають розкриттю), а отже вони фактично використовуються як засіб збирання нових доказів [4, с. 678]. З іншого боку, може обмежувати права обвинуваченого які визначені у ч.2 ст.67 Статуту МКС. Тому згода Прокурора на не розкриття конфіденційної інформації

повинна надаватися з урахуванням необхідності забезпечення прав обвинувачених.

Ст. 54(3)(f) Римського статуту МКС передбачає повноваження прокурора МКС **вживати необхідні заходи або просити про вжиття необхідних заходів для забезпечення конфіденційності інформації, захисту будь-якої особи або збереження доказів.**

На додаток до цього повноваження Прокурора щодо захисту потерпілих і свідків передбачені у ст.68(1) Римського статуту, відповідно до якого Прокурор приймає заходи необхідні для захисту потерпілих і свідків при проведенні розслідування і здійснення кримінального переслідування за ці злочини. Такі заходи не повинні наносити шкоду правам обвинуваченого або бути несумісними з ними, а також наносити шкоду проведенню справедливого і неупередженого розгляду. Тлумачачи Ст. 54 (3) (f) Палата попереднього провадження МКС вказала, що такий пункт не дає Прокурору абсолютне право на конфіденційність, зокрема коли це стосується суддів чи Палати, але просто дозволяє «забезпечувати конфіденційність інформації», яку Палата також може забезпечувати. Тому будь-яка інформація, яка є у Прокурора, не може бути такою, що підлягає повідомленню суду. Більше того, Правило 81(2) ППД МКС передбачає, що якщо у розпорядженні або під контролем Прокурора є матеріал або інформація, які підлягають розкриттю відповідно до Статуту МКС, але таке розкриття може спричинити шкоду майбутньому або поточному розслідуванню, Прокурор може звернутися до Палати, яка розглядає в даний час питання, для прийняття рішення про те, чи повинен бути такий матеріал або інформація розкриті для захисту.

Отже, відповідальний за проведення розслідування, Прокурор окрім звичного для національного кримінального процесу збирання доказів, що стосуються кримінального провадження, Прокурор МКС повинен також акумулювати докази для ухвалення рішення щодо того, чи провадження у МКС буде відповідати вимогам компліментарності, має з'ясувати питання, чи наявні «інтереси правосуддя» чи державна судова система справді здійснює кримінальне переслідування, інформації щодо інтересів жертв злочинів тощо.

Аналіз передбачених у статуті МКС повноважень Прокурора щодо проведення розслідування дозволяє класифікувати їх на три групи. Першу групу становлять повноваження у сфері збору та вивчення доказів, в тому числі збір доказів шляхом допиту осіб; другу – повноваження у сфері міжнародного співробітництва; третю – повноваження у сфері не розкриття доказів, забезпечення конфіденційності інформації та захисту особи. Разом з тим, для реалізації окремих своїх повноважень у сфері розслідування, Прокурору необхідно отримати погодження від Палати попереднього провадження. За результатами проведення розслідування Прокурор вирішує чи є достатні підстави для кримінального переслідування. Якщо такі підстави наявні – він складає обвинувальний акт. Прокурор має виключне повноваження шляхом складання та подачі обвинувального акту (indictment) ініціювати судовий процес (trial). Альтернативних механізмів ініціювання судового процесу, для прикладу, судьями з власної ініціативи чи потерпілими, Римський статут не передбачає.

Список використаних джерел:

1. Piki G. The Rome Statute for the International Criminal Court: Analysis of the Statute, the Rules of Procedure and Evidence, the Regulations of the Court and Supplementary Instruments. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2010. 344 p.

2. Wouters J., Verhoeven S., Demeyere B. International Criminal Court's Office of the Prosecutor: Navigating between Independence and Accountability. *International Criminal Law Review*. 2008. Vol. 8. Issues 1 and 2. P.310.

3. Klamberg M. Evidence in International Criminal Trials: Confronting Legal Gaps and the Reconstruction of Disputed Events. Martinus Nijhoff Publishers, 2013. 600 p.

4. Schabas W. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford: Oxford University Press, 2010. 1259 p.

ВИЗНАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗДОРОВЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ НА МІЖНАРОДНОМУ УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Восводін Ігор Сергійович

викладач кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Прийняті у 2018 р. під егідою Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) Рамкові принципи в галузі прав людини і навколишнього середовища відображають сучасні тенденції у цій царині та підтверджують, що люди є частиною природи, їхні права тісно пов'язані з навколишнім середовищем, а заподіяння шкоди довкіллю перешкоджає їх дотриманню, в той час як їхня реалізація допомагає забезпечити захист навколишнього середовища та сприяє стійкому розвитку [1, с. 7].

Як зазначає спеціальний доповідач ООН з питань прав людини та навколишнього середовища Д. Бойд, право на здорове навколишнє середовище включено до регіональних угод про права людини та екологічних угод, які мають обов'язкову юридичну силу для більш ніж 120 держав. Це право користується конституційним захистом більш ніж у 100 державах та інкорпороване до екологічного законодавства понад 100 країн. Загалом 155 держав законодавчо закріпили визнання права на здорове та стійке довкілля [2, с. 36].

У відповідь на збільшення випадків порушення прав людини в екологічному контексті Рада ООН з прав людини на своїй 48-й сесії (2021 р.) вперше визнала, що чисте, здорове і стале довкілля – це невід'ємне право людини [3] та заснувала мандат Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини у контексті зміни клімату [4]. Виконавчий директор ЮНЕП І. Андерсен назвала цю резолюцію «важливим кроком у розбудові планети як безпечного та справедливого дому для всіх», назвавши резолюцію «щитом для окремих людей і громад від ризиків для їх здоров'я та засобів до існування» [5].

28 липня 2022 р. Генеральна Асамблея (далі – ГА) ООН прийняла резолюцію A/RES/76/300, в якій визнала право на чисте, здорове і стійке навколишнє середовище одним із прав людини. У цій резолюції, заснованій на аналогічному тексті, прийнятому в жовтні 2021 року Радою з прав людини ООН, закріплено, що зазначене право пов'язане з іншими правами та існуючим міжнародним правом та підтверджується теза про те, що для сприяння реалізації права людини на чисте, здорове та стійке довкілля необхідне повне виконання багатосторонніх природоохоронних угод відповідно до принципів міжнародного екологічного права. Вплив зміни клімату, нестійке освоєння та використання природних ресурсів, забруднення повітря, землі та води, небезпечне поводження з хімічними речовинами та відходами, викликана цим втрата біорізноманіття та скорочення обсягу екосистемних послуг (благ) визнаються такими явищами, що перешкоджають користуванню чистим, здоровим стійким навколишнім середовищем, а заподіяння шкоди природному довкіллю має негативні наслідки, як прямі, так і непрямі, для ефективного здійснення всіх прав людини. ГА ООН закликала держави, міжнародні організації, підприємства та інших зацікавлених суб'єктів приймати політику, зміцнювати міжнародне співробітництво, розширювати діяльність з нарощування потенціалу та продовжувати обмін передовим досвідом з метою активізації зусиль щодо забезпечення чистого, здорового та стійкого довкілля для всіх [6].

Зазначена резолюція посилається на відповідні міжнародні угоди з прав людини, в тому числі регіонального характеру, зобов'язання держав за багатосторонніми природоохоронними угодами, у тому числі про зміну клімату, резолюції Ради з прав людини ООН щодо навколишнього середовища та прав людини, доповіді спеціального доповідача з питання про зобов'язання в галузі прав людини, пов'язані з користуванням безпечним, чистим, здоровим і

стійким навколишнім середовищем [6]. Таким чином, на момент свого прийняття ця знакова резолюція стала певним проміжним підсумком десятиліть мобілізації зусиль та діяльності різних зацікавлених сторін у сфері прав людини та навколишнього середовища.

Хоча резолюції ГА ООН не є юридично обов'язковими, резолюція A/RES/76/300 є значущим політичним і символічним посланням, оскільки вона братиме участь у формуванні та зміцненні нових екологічних міжнародних норм і каталізує подальші екологічні та кліматичні дії. Ця резолюція є лише першим кроком: тепер таке визнання має поєднуватися із запровадженням національних, регіональних та міжнародних механізмів. Перш за все, цей документ має закласти основи для більш комплексного та юридично обов'язкового міжнародно-правового акту про право на здорове довкілля та інші екологічні права.

В цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що у 2017 р. міжнародною групою експертів (юристи, судді, професори з понад 40 країн північної та південної півкулі), що координується Комісією з навколишнього середовища юридичного аналітичного центру Club des Juristes, було запропоновано проект Глобального пакту про навколишнє середовище як потенційної рамкової угоди з обов'язковою юридичною силою для загальної стандартизації екологічної політики [7]. Текст проекту пакту складається з преамбули, 20 принципів та 6 заключних статей. Фундаментальним принципом, закріпленим у ст. 1 є право кожної людини жити в екологічно здоровому навколишньому середовищі, благотворному для її здоров'я, добробуту, гідності, культури та самореалізації. Водночас, кожна фізична чи юридична особа, публічна чи приватна, кожна держава чи міжнародна організація зобов'язана піклуватися про довкілля. З цією метою кожен із зазначених суб'єктів сприяє на своєму рівні збереженню, захисту та відновленню цілісності екосистеми Землі (ст.2) [8].

Серед інших принципів, що знайшли закріплення у тексті проекту слід виділити обов'язок запобігати та відшкодовувати, екологічні збитки, принцип перестороги, принцип інтеграції цілей сталого розвитку в урядову політику, принцип справедливості між поколіннями, право на інформацію про стан навколишнього середовища, принцип участі громадськості у розробці екологічних рішень, право на доступ до екологічного правосуддя тощо. Крім того, попередній проект пакту є новаторським, зокрема щодо визнання ролі громадянського суспільства в захисті навколишнього середовища та закріплення принципу непогіршення, який забороняє ухвалення норм, які мають ефект зниження загального рівня захисту навколишнього середовища [8]. Крім того, у разі прийняття цей пакт стане першим міжнародним договором щодо навколишнього середовища в цілому.

Нарешті, запропонований експертами текст також передбачає механізм контролю за виконанням положень Пакту, а саме комітет з незалежних експертів, який, в тому числі, стане форумом для обміну досвідом між державами та формулювання корисних рекомендацій для всіх на основі передового національного досвіду держав [7].

10 травня 2018 р. ГА ООН прийняла резолюцію A/RES/72/277 «До укладання Глобального пакту про навколишнє середовище». Документ офіційно дав зелене світло переговорному процесу, створивши умови для розгляду проекту органами ООН. Це, зокрема, включає:

1. Підготовку доповіді Генерального секретаря ООН А. Гутерреша для ГА ООН, яка б визначила можливі прогалини в міжнародному екологічному праві та документах, що стосуються навколишнього середовища, з метою підвищення ефективності виконання їх положень;

2. Створення спеціальної відкритої робочої групи під егідою ГА ООН, для вивчення доповіді Генерального секретаря та обговорення необхідності розробки відповідного міжнародного договору, зокрема визначення його предмету і параметрів [9, с.2].

У грудні 2018 р. Генеральний секретар ООН опублікував свою доповідь під назвою «Прогалини в міжнародному екологічному праві та документах, пов'язаних з навколишнім середовищем: на шляху до глобального пакту про навколишнє середовище» в якій

підкреслюється, що міжнародне екологічне право та його ефективність можна посилити за допомогою комплексного та об'єднаного міжнародного документу, який би консолідував усі існуючі принципи в цій галузі. Крім того, проаналізувавши зазначену доповідь в контексті екологічних прав людини, можна виділити наступні існуючі прогалини в міжнародному екологічному праві:

1. Відсутність визначеного міжнародними угодами граничного значення, нижче якого має опуститися рівень якості довкілля, щоб це призвело до порушення прав людини. Можна стверджувати, що такий мінімальний граничний показник відрізняється залежно від конкретного права людини;

2. У існуючих регіональних та міжнародних документах немає загального або повного визначення сфери застосування та змісту права на здорове довкілля. Регіональні угоди, в яких таке право визнається, як правило, належать до права в галузі прав людини та не враховують специфіку екологічних питань. Деякі такі угоди не дозволяють окремим особам або групам осіб подавати позови щодо захисту особистих чи громадських інтересів;

3. У галузі міжнародного екологічного права відсутня відповідна нормативно-правова база для захисту осіб, які займаються захистом екологічних прав;

4. Відсутність консенсусу щодо характеру, змісту та застосування принципів міжнародного екологічного права (зокрема тих, що стосуються прав людини) або відсутність їх визнання в обов'язкових міжнародно-правових актах;

5. Деякі принципи, такі як право на доступ до екологічної інформації, участь у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя, застосовуються лише на регіональному рівні. Інші, такі як право на чисте та здорове довкілля та принципи непогіршення та прогресування, були визнані лише нещодавно і лише в обмеженій кількості міжнародно-правових актів та ще не отримали достатнього розвитку та поширення [10].

З огляду на вищезазначене, можна констатувати, що станом на початок 2023 року право людини на здорове довкілля не знайшло свого прямого закріплення в універсальних міжнародно-правових актах обов'язкового характеру. Тим не менш, світове співтовариство здійснює значний обсяг роботи в цьому напрямі, оскільки прийняття відповідних резолюцій Ради ООН з прав людини, резолюцій Генеральної Асамблеї ООН та розробка Глобального пакту про навколишнє середовище є свідченням рішучості щодо створення такого юридично-обов'язкового документу у найближчій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment (A/HRC/37/59). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/017/42/PDF/G1801742.pdf?OpenElement> (Дата звернення: 24.02.2023).

2. Aguila Y. et al. A Global Pact for the Environment-Legal Foundations. University of Cambridge, 2019. 281 p.

3. The human right to a clean, healthy and sustainable environment (A/HRC/RES/48/13). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement> (Дата звернення: 27.02.2023).

4. Mandate of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights in the context of climate change (A/HRC/RES/48/14). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/285/48/PDF/G2128548.pdf?OpenElement> (Дата звернення: 01.03.2023).

5. Bringing environmental protection nearer to the people. URL: <https://www.unep.org/explore-topics/environmental-rights-and-governance/what-we-do/advancing-right-healthy-environment> (Дата звернення: 01.03.2023).

6. The human right to a clean, healthy and sustainable environment (A/RES/76/300). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3983329?ln=ru> (Дата звернення: 02.03.2023).

7. Global Pact for the Environment. URL: <https://globalpactenvironment.org/en/the->

pact/origins/ (Дата звернення: 02.03.2023).

8. Draft Global Pact for the Environment. URL: <https://global.pactenvironment.org/uploads/EN.pdf> (Дата звернення: 03.03.2023).

9. Towards a Global Pact for the Environment (A/RES/72/277). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/143/66/PDF/N1814366.pdf?OpenElement> (Дата звернення: 03.03.2023).

10. Gaps in international environmental law and environment-related instruments: towards a global pact for the environment Report of the Secretary-General (A/73/419). URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/27070/SGGaps.pdf?sequence=3&isAllowed=y> p.10 (Дата звернення: 04.03.2023).

ПОЗИЦІЯ КИТАЮ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Закурдаєва Ольга Володимирівна

старший викладач кафедри

східних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Війна росії проти України змусила Китай по-іншому поглянути на міжнародну політику власної держави. Китай був шокований невдачами путіна у війні та його еліти замислилися про покращення відносин із деякими західними країнами, таким чином Китай намагається пом'якшити для себе наслідки російської агресії.

На початку лютого 2022 року, за 20 днів до вторгнення Росії в Україну, володимир путін зустрівся з китайським лідером Сі Цзіньпіном. Після зустрічі з'явилися відомі заяви про те, що дружба між країнами «не має меж», а «у співпраці немає заборонених зон» [2].

Одне із джерел британської газети Financial Times стверджує, що на тій зустрічі йшлося про ситуацію навколо України і Кремль «не виключав запровадження будь-яких можливих заходів», якщо хтось нападе на російську територію. Але путін не повідомляв Сі Цзіньпіну, що збирається почати війну в Україні.

На самому початку війни деякі жителі Китаю активно підтримували військові дії та розповсюджували в соцмережах відео з перекладом промови путіна, який оголошував початок війни. Але, позиція офіційного Китаю була не такою однозначною.

Сі Цзіньпін, який колись назвав володимира путіна «найкращим другом», відреагував на війну дуже стримано. Коли у березні Генеральна асамблея ООН голосувала за резолюцію із засудженням військового вторгнення, Китай утримався [4].

Поставки озброєння з Китаю до росії, про можливість яких попереджали високопосадовці США, поки не здійснювалися. У цьому впевнені експерти з різних країн, які виступали 1 березня 2023 року під час слухань у підкомітеті Європарламенту з питань оборони та безпеки. Крім того, невідомо на якому рівні ця тема обговорюється в КНР.

Серед можливих видів зброї, які Пекін міг би надати москві, - засоби радіоелектронної боротьби, протичовнову техніку, безпілотники та системи з використанням штучного інтелекту, вважає Ева Пейшова з Центру безпеки, дипломатії та стратегії Брюссельської школи управління. «Але, звичайно, Китай пішов би на це тільки за умови збереження технологічної переваги на свою користь» - каже вона. Слухання в Брюсселі були присвячені зростаючій військовій співпраці між росією і Китаєм. З початку повномасштабної війни в Україні, Москва намагається зміцнити зв'язки з країнами, які не засуджують її за вторгнення. Серед них, якраз Китай, чия позиція в цій війні залишається неоднозначною.

У стосунках москви та Пекіна в оборонній сфері були злети та падіння. Проте КНР та РФ підписали угоду про безмежне партнерство, проводять спільні військові маневри, співпрацюють у сферах торгівлі зброєю, оборонних досліджень та розробок, а також,

можливо, у галузі гібридної війни.

Хоча Захід має небезпідставні сумніви в нейтральності КНР у цьому конфлікті, Ева Пейшова закликала звернути увагу на відносини Пекіна з Києвом: «ВМС Китаю більшу частину техніки закупили в Україні. Власне, китайський авіаносець «Ляонін» побудований на базі списаного українського корабля із залученням українських фахівців та потужностей».

Більше того, між Україною та Китаєм є договір про дружбу від 2013 року, який є досить міцним, і, безумовно, Пекін зробить свій внесок у відновлення України, переконана Пешова. «Отже я б сказала, що від України залежить, якою мірою вона буде здатна і готова відкритися Китаю. І остаточне рішення буде за Україною», - зазначила експерт. І зауважила, що президент України Володимир Зеленський не висловлює особливої критики на адресу Китаю. На думку Пейшової, посередництво у конфлікті України та рф пішло б на користь міжнародній репутації та престижу Пекіна [3].

Для Китаю цілком очевидна відсутність необхідності в «неідеальному» мирному договорі. Пекін позиціонує себе на Глобальному Півдні як єдиний зі світових лідерів, хто «майже переконав» путіна сісти за стіл переговорів і, це була продумана «кампанія чарівності» для завоювання прихильності в цих країнах.

Що варто зробити Євросоюзу? ЄС має виступати сильним та єдиним фронтом і донести до Пекіна, що «виживання України та її успіх є основним європейським інтересом», вважає Мейа Ноуенс. На думку Еви Пейшової, важливо не забувати, що росія та Китай мають підтримку в країнах Глобального Півдня, засновану на колективній антипатії до Заходу. З цими країнами потрібно взаємодіяти більш ефективно та стратегічно використати свої торгові угоди, радить Пейшова.

Необхідно протистояти наративу Пекіна про його нейтральність. Необхідно розкрити інформацію про обговорення в Китаї постачань зброї росії та документування того, як підприємства китайського військовопрому допомагають росії, поставляючи компоненти для російської зброї.

Виступаючи 17 січня у Давосі, дружина президента України Олена Зеленська повідомила, що передала через китайську делегацію листа голові КНР Сі Цзіньпіну з українською «формулою миру», «із запрошенням до діалогу». Це був жест, звернення, на яке українські представники хотіли б отримати ствердну відповідь. І відповідь надійшла. У традиційному стилі представник китайського МЗС заявив, що їхня нейтральна позиція в українському питанні незмінна.

«Китаю вигідна поразка Росії у розв'язаній війні проти України. Водночас китайці не лише у цьому зацікавлені» - таку думку висловив російський опозиціонер, соціолог та експерт Держдуми Ігор Яковенко в інтерв'ю УНІАН. Зазначивши також, що Китай узяв курс на мілітаризацію та веде досить складну самостійну політику.

«Більш-менш очевидно, що для Китаю поразка росії в цій війні є дуже вигідною, тому що він намагатиметься отримати північні території, які на його картах уже позначені китайськими назвами. Така тенденція є. Водночас Китай зацікавлений у тому, щоб протистояти Заходу, США, тому зараз він позначає себе практично як союзника росії... У Китаю більш складна позиція, ніж прагнення відновити свій контроль над тим, що він називає північними територіями, з одного боку, Китай зацікавлений у тому, щоб ця війна затяглася і, насамперед, виснажила США. З іншого боку, Китай хоче, щоб була виснажена росія, і зрештою це дозволило б йому реалізувати свій план відновлення або захоплення північних територій», - заявив експерт.

Китай оприлюднив так званий «мирний план» щодо України у річницю повномасштабної російської агресії. У ньому міститься заклик до переговорів та критика санкцій. При цьому в КНР також заявляють про повагу до суверенітету всіх країн і наголошують на неприпустимості застосування ядерної зброї.

«24 лютого 2023 року МЗС КНР опублікувало документ під назвою «Позиція Китаю

щодо політичного врегулювання української кризи». Він складається з 12 тез:

1. Повага до суверенітету всіх країн. Наголошується на важливості дотримання норм міжнародного права, зокрема Статуту ООН. Йдеться про необхідність захищати суверенітет, незалежність та територіальну цілісність усіх країн.

2. Відмова від «менталітету холодної війни». У цьому пункті в Китаї наголошують, що «безпека країни не повинна забезпечуватись за рахунок інших» та «безпека регіону не повинна забезпечуватись посиленням або розширенням військових блоків».

3. Припинення бойових дій. Йдеться про те, що всі сторони не повинні допускати роздмухування конфлікту, а треба «підтримати росію та Україну в роботі в одному напрямку» і досягти припинення вогню.

4. Відновлення мирних переговорів. Діалог і переговори в Китаї вважають єдиним можливим рішенням «української кризи» і закликають міжнародну спільноту «якнайшвидше відкрити двері для політичного врегулювання» та поновлення переговорів. У цьому питанні Пекін готовий відігравати конструктивну роль.

5. Вирішення гуманітарної кризи. Подано позицію на підтримку зусиль для вирішення гуманітарної кризи та важливості ролі ООН як координатора гуманітарної допомоги. Водночас, у КНР заявляють, що «гуманітарні питання не повинні політизуватися».

6. Захист цивільного населення та військовополонених. Вітаються заходи щодо обміну військовополоненими між росією та Україною та наголошується на необхідності дотримуватись міжнародного гуманітарного права, уникати нападу на цивільних осіб та цивільні об'єкти.

7. Підтримка безпеки атомних електростанцій. У цьому пункті Пекін виступає проти збройних нападів на атомні електростанції та інші мирні ядерні об'єкти, закликає всі сторони дотримуватись міжнародного права та виступає на підтримку місії МАГАТЕ.

8. Зниження стратегічних ризиків. Наголошується на неприпустимості ядерної війни та застосуванні ядерної зброї. «Китай виступає проти досліджень, розробки та застосування хімічної та біологічної зброї будь-якою країною за будь-яких обставин», - йдеться у документі.

9. Сприяння експорту зерна. Китай підтримує роботу Чорноморської зернової ініціативи щодо вирішення глобальної продовольчої кризи.

10. Припинення «односторонніх» санкцій. Китай виступає проти односторонніх санкцій, несанкціонованих Радбезом ООН. У КНР вважають, що економічні обмеження не допомагають урегулюванню «української кризи», а лише створюють нові проблеми. Пекін закликає «припинити зловживати односторонніми санкціями та «юрисдикцією довгих рук» щодо інших країн».

11. Підтримка стабільності промислових ланцюгів та ланцюгів поставок. Йдеться про те, що світову економіку неприпустимо використовувати для досягнення політичних цілей. Не можна порушувати міжнародне співробітництво у галузі енергетики, фінансів, торгівлі продовольством та транспортом.

12. Сприяння повоєнному відновленню. Китай закликає міжнародне співтовариство вжити заходів для підтримки постконфліктного відновлення у зонах конфліктів та готовий сприяти цьому»[1].

Примітно, що в оприлюдненому Китаєм документі немає слова «війна», а те, що відбувається в Україні, названо «конфліктом» та «українською кризою».

В Україні розкритикували «мирний план» Китаю. На думку голови фракції «Слуга народу» Давида Арахамії, Китай хоче підігравати росії пропозицією про необхідність відновити переговори. До того ж на голосуванні в ГА ООН за українську формулу миру представники КНР утрималися. «Вони, незважаючи на те, що заявляють про необхідність поваги до суверенітету кожної країни, ніде не вказують на те, що потрібно виводити війська за кордон України. Тобто немає такого пункту взагалі», - наголосив Арахамія [5].

Радник Офісу президента Михайло Подоляк заявив, що будь-який «мирний план», який передбачає лише «припинення вогню», згодом призведе до продовження окупації. «Це не про мир, а про заморожування війни, програв Україні, наступні етапи російського геноциду. Позиція України відома: відведення російських військ до кордонів 1991 року», – написав Подоляк на своїй сторінці у Twitter.[6]

В адміністрації президента США Джо Байдена у відповідь на опубліковану позицію Китаю заявили, що можна було зупинитися на першому пункті – Повага до суверенітету всіх країн!

Радник голови Білого дому Джейк Салліван зазначив, що війна в Україні може закінчитися хоч завтра, якщо росія припинить нападати на Україну та виведе свої війська. «Україна не напала на росію, НАТО не напала на росію, США не напали на росію. Це була війна вибору, яку розпочав путін», – додав Салліван.

Глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляйєн холодно відреагувала на «мирний план» Китаю. Вона повідомила, що Європейський Союз розгляне документ, але з огляду на факт дружніх відносин між Китаєм та росією. Президент ЄК нагадала, що якраз перед початком повномасштабного вторгнення Пекін та Москва підписали угоду про дружбу.

Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг заявив, що до Китаю не має довіри в Альянсі як до можливого посередника між Україною та росією, оскільки Пекін за рік повномасштабної війни так і не засудив злочинні дії РФ. «Китай не має великої довіри, оскільки він не зміг засудити незаконне вторгнення в Україну», – підкреслив Столтенберг [7].

Від критики на свою адресу Китай сподівається прикритися своїм «мирним планом». У відповідь на прохання тиснути на путіна, Пекін вимагатиме тиснути на Київ, щоб Володимир Зеленський ухвалив «мирний план». Не має значення, що в цьому «плані» немає конкретних кроків. А, захід навряд чи дасть Китаю спокійно пожинати лаври уявного миротворця. США та союзники вже розпочали контргру, показуючи, що КНР продовжує постачати компоненти для російської зброї (про це нещодавно написала Wall Street Journal, отримавши інформацію в уряду США) і навіть думає про постачання ударних безпілотників (про це з посиланнями на джерела у розвідувальному співтоваристві написав Spiegel) для бойових випробувань. Тож за лаври миротворця — нехай навіть неоціненого — Пекіну ще треба боротися.

Список використаних джерел:

1. 关于政治解决乌克兰危机的中国立场 URL: https://www.fmprc.gov.cn/web/zyxw/202302/t20230224_11030707.shtml
2. 中国在俄乌战争中的平衡行为URL: <https://www.voachinese.com/a/analysis-china-s-balancing-act-in-russia-s-war-in-ukraine-20220920/6755896.html>
3. Китай під час російсько-української війни URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%81_%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8
4. «Фіктивний шлюб»: як війна в Україні об'єднує і розділяє Росію та Китай URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-ukrayina-rosiya-kytay-zakhid/32241890.html>
5. Арахамія розкритикував мирний план Китаю URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/262944-arkhamiya-raskritikovala-mirnyu-plan-kitaya>
6. Це не про мир, а про заморожування війни», — у Офісі Президента розкритикували «мирний план» Китаю URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/263056-eto-ne-o-mire-a-o-zamorazhivanii-voyny-v-ofise-prezidenta-raskritikovali-mirnyu-plan-kitaya>
7. «Мирний план» Китаю. Що пропонує Пекін і як реагує Україна та світ. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/mirnyy-plan-kitayu-shcho-proponue-pekini-i-1677244896.html>

ЩОДО ПРОЦЕДУРИ ВІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Шкаріна Альона Леонідівна

викладач кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статус цивільних службовців ЄС регламентовано Положенням про персонал (далі – Положення), Кодексом належної адміністративної поведінки персоналу Європейської Комісії, який є частиною Правил процедури Єврокомісії, а також низкою актів вторинного права ЄС.

Згідно ст. ст. 1, 1a, 1b Положення, останнє застосовується до посадових осіб ЄС, призначених на посаду штатного співробітника однієї з інституцій ЄС та агентств, за винятком випадків, передбачених Положенням, а також до співробітників Європейської служби зовнішньої діяльності, Європейського соціально-економічного комітету, Комітету регіонів і деяких посадових осіб, зокрема Європейського омбудсмена і Європейського інспектора із захисту даних [1].

Загальні положення щодо відбору персоналу охоплюють ст. ст. 27-34 Положення. Згідно ст. 27 відбір має бути спрямований на забезпечення установ посадовими особами найвищого рівня здібностей, ефективності та добросовісності, у відповідності до географічного принципу з-поміж громадян держав-членів Союзу. Положення статті акцентують увагу на неприйнятності резервування місць конкретними державами-членами для своїх громадян.

Стаття 28 надає перелік вимог до кандидатів на посади в органи ЄС, зокрема: бути громадянином однієї з держав-членів (можливі виключення за певних умов і згоди відповідних органів ЄС); виконання будь-яких обов'язків, покладених на нього законами щодо військової служби; надання відповідних довідок щодо придатності для виконання своїх обов'язків; проходження конкурсу відповідно до п. 2 ст. 29 Положення; фізична придатність для виконання своїх обов'язків; і надання доказів досконалого знання однієї з мов Союзу та задовільне знання іншої мови Співтовариства в обсязі, необхідному для виконання своїх обов'язків [1].

В рамках кожної інституції функціонує орган з призначення (*Appointing Authority*). Для кожного окремого конкурсу орган з призначення призначає відбіркову комісію (*selection board*). Остання складає список відповідних кандидатів. Орган з призначення, у свою чергу, вирішує, кого з цих кандидатів призначити на вакантні посади (ст. 30 Положення).

У відповідності до п. 2 ст. 2 Положення одна або декілька установ можуть доручити будь-якій з них або між-інституційному органу виконання деяких або всіх повноважень, наданих органу з призначення, крім рішень, що стосуються безпосереднього (остаточного) призначення на посаду, підвищення чи переведення посадових осіб. Так, Європейське бюро з підбору персоналу (далі – Бюро) організовує конкурси та процедури відбору кандидатів до інституцій, органів та агентств ЄС, зокрема, Європейського Парламенту, Ради ЄС, Європейської Комісії, Суду, Рахункової палати, Європейської служби зовнішніх справ, Європейського соціально-економічного комітету, Комітету регіонів, Європейського інспектора із захисту даних, Європейського омбудсмена. Кожна з означених установ набирає персонал із групи спеціально відібраних кандидатів, наданих Бюро [4].

Засноване Рішенням 2002/620/ЄС, Бюро здійснює повноваження щодо відбору, надані згідно з першим абзацом ст. 30 Положення про персонал та Додатком III до нього, в органи призначення установ, які підписують це Рішення. Лише у виняткових випадках і за згодою Бюро установи можуть проводити власні відкриті конкурси для задоволення конкретних потреб у висококваліфікованому персоналі (п. 1 ст. 1). Згідно п. 3 цієї ж статті, остаточне рішення про призначення відібраних Бюро кандидатів приймаються відповідальними органами, які делегували свої повноваження Бюро або органами, які звернулися з проханням про надання відповідних послуг [2].

Рішення 2002/621/ЄС встановлює правила щодо організації та роботи Бюро.

Повноваження Бюро відповідно до ст. 1 – проводити відкриті конкурси з метою забезпечення посадовими особами інституцій ЄС на оптимальних професійних і фінансових умовах. Бюро складає резервні списки, які дають змогу установам набирати висококваліфіковані кадри відповідно до власних потреб. Крім того, Бюро виконує низку завдань, регламентованих вищезазначеним Рішенням, зокрема: (а) організовує відкриті конкурси на прохання окремих установ з метою складання резервних списків придатних кандидатів для призначення на посади. Конкурси організовуються відповідно до Положення, на основі узгоджених критеріїв, викладених у ст. 6(с) цього Рішення, і відповідно до робочої програми, затвердженої Адміністративною радою (*Management Board*); (b) тісно співпрацює з установами з метою оцінки майбутніх потреб у персоналі, підготовки та реалізації програми конкурсів для своєчасного задоволення цих потреб; (с) розробляє методи та прийоми відбору на основі найкращої практики та відповідно до рамки кваліфікацій, встановленої для різних категорій персоналу установ; (d) адмініструє та перевіряє використання резервних списків, створених за результатами проведення між-інституційних конкурсів; (e) подає відповідним установам щорічні звіти про свою діяльність [3].

Бюро також може надавати інші послуги, зокрема, у разі потреби Бюро може надати технічну підтримку для проведення внутрішніх конкурсів, організованих окремими установами, органами, службами та агентствами. На прохання окремих установ Бюро організовує процедуру відбору для інших службовців з метою складання резервних списків відповідних кандидатів та/або баз даних, з яких окремі установи можуть набирати інших службовців.

Слід зазначити, що орган з призначення кожної установи зобов'язаний надавати Бюро достатню кількість членів відбіркової комісії, екзаменаторів і спостерігачів на основі «квоти», затвердженої Адміністративною радою, як передбачено ст. 6(i) Рішення, щоб забезпечити якнайкращу організацію процедури відбору відповідно до ст. 3 Додатку III до Положення [3].

Зважаючи на вищезазначене, зазначимо, що ЄС приділяє значну увагу процесу відбору на призначення персоналу, адже в кінцевому рахунку останні мають надавати послуги громадянам Європи, що вимагає від них наявності відповідних професійних якостей і дотримання найвищих стандартів міжнародної цивільної служби у своїй діяльності.

Список використаних джерел:

1. Consolidated text: Regulation No 31 (EEC), 11 (EAEC), laying down the Staff Regulations of Officials and the Conditions of Employment of Other Servants of the European Economic Community and the European Atomic Energy Community. URL: [https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1962/31\(1\)/2020-01-01](https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1962/31(1)/2020-01-01).
2. Decision 2002/620/EC setting up a personnel selection office for the EU institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32002D0620>.
3. Decision 2002/621/EC on the organisation and operation of the personnel selection office for the EU institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32002D0621>.
4. European Personnel Selection Service: About EPSO: Mission. URL: <https://epso.europa.eu/en/about-epso#tab-EPSO%20and%20EU%20Careers>.

ІМУНІТЕТИ ВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО Й МІЖНАРОДНОГО РІВНІВ РЕГУЛЮВАННЯ)

Бегунц Армен Олегі

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Як впливає із засад державного суверенітету України, на всій території держави регулювання кримінально-правових відносин здійснюється за вітчизняним (внутрішнім, національним) законодавством про кримінальну відповідальність, тобто Кримінальним кодексом (далі – КК) України[1]. Цим же законом забезпечується й регулювання зазначеного виду правовідносин, які виникли за межами державної території за умови, що кримінальне правопорушення вчинила фізична особа, яка перебуває в постійному політико-територіальному зв'язку з Україною. У відповідних статтях КК України (ст.ст. 6–8) державою визначено межі персональної й територіальної національної кримінально-правової юрисдикції.

У кримінально-правових відносинах переважає імперативний метод регулювання. Держава має реалізувати свої повноваження щодо притягнення до кримінальної відповідальності на всіх без винятку правопорушників та забезпечувати щодо них застосування останньої (або інших, альтернативних їй заходів кримінально-правового впливу). Виходячи з принципу рівності всіх перед законом, такі повноваження мають бути реалізовані щодо кожного, хто за зазначених вище умов стає учасником кримінально-правових відносин.

Між тим, в кримінальному праві України фактично існують винятки з правил про обов'язкове застосування національного кримінального закону до всіх хто викритий у вчиненні кримінально значимих діянь. Унаслідок цього або вчинені певними особами кримінальні правопорушення не тягнуть типових правових наслідків (кримінальної відповідальності чи інших заходів впливу) або діяння, зовні максимально подібні до кримінально протиправних, визнаються некараними, правомірними. Таким чином, певні особи мають імунітет, «недоторканність» щодо кримінально-правової юрисдикції держави.

Так, до винятків зі сфери дії національного кримінального права належать положення про дипломатичний імунітет. Їхнє джерело – норми міжнародного права (Конвенція про привілеї та імунітети ООН 1946 р., Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН 1947 р., Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р., Віденська конвенція про спеціальні місії 1969 р., Віденська конвенція про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р. та ін.). Для сфери кримінально-правового регулювання є важливим унеможливлення або обмеження нормами міжнародного права застосування передбаченої законами місця вчинення діяння кримінальної відповідальності до осіб-носіїв імунітету. Наразі це чи не єдиний вид імунітету від національної кримінально-правової юрисдикції, закріплений в кримінальному законодавстві. Так, у ч. 4 ст. 6 КК України передбачається, що питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана парламентом України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, у разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом.

Слід помітити, що в частині регулювання кримінально-правового аспекту дипломатичного імунітету КК України відповідає нормам міжнародного права частково. Так, наразі в КК України такий «дипломатичний» імунітет передбачено як виняток лише із

територіального принципу чинності кримінального закону в просторі (правил застосування цього закону щодо діянь, вчинених в межах державної території). Між тим, міжнародне право наділяє ним особу незалежно від того, в Україні чи за її межами нею вчинено кримінальне правопорушення. Наприклад, ч. 1 ст. 31 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року встановлює, що дипломатичний агент користується імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування. Тобто, за міжнародним правом для наявності імунітету від кримінально-правової юрисдикції не має значення, в Україні чи за її межами дипломатичний агент скоїв кримінальне правопорушення. Отже, зважаючи на встановлений в Конституції України пріоритет норм міжнародного права, дипломатичний імунітет має діяти незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення.

Окрему групу імунітетів від кримінально-правової юрисдикції встановлюють конвенційні й звичаєві норми міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Так, в МГП визнається правомірність заподіяння шкоди т.з. «легітимним військовим цілям» – наприклад, позбавлення життя будь-якими (крім заборонених МГП) засобами, комбатантів сторони противника (осіб, які зі зброєю в руках беруть активну участь у бойових діях)[2, с. 230–232]. Так, комбатант, який завдає шкоди противникові в межах законів і звичаїв війни, не підлягає кримінальній відповідальності за вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, знищення майна комбатантів супротивної сторони, тобто має у зв'язку із вчиненням таких дій імунітет від кримінально-правової юрисдикції («імунітет комбатанта» або «військовий імунітет», наявність якого виключається персональна відповідальність за воєнні дії відносно військових об'єктів чи комбатантів протилежної сторони). За міжнародним правом такий імунітет не є абсолютним. Він не поширюється на вчинення воєнних та інших злочинів[3]. Зокрема, в КК України передбачено підстави кримінальної відповідальності комбатантів за дії, на які військовий імунітет не поширюється (умисне знищення або пошкодження військового майна, насильство над населенням у районі воєнних дій, порушення законів та звичаїв війни тощо).

Ще однією сферою правового регулювання, в якій внутрішнє кримінальне право безпосередньо взаємодіє з МГП, є відмова від застосування кримінальної відповідальності до представників держави-окупанта за пошкодження/знищення чужого майна, вчинене з військової необхідності. Зокрема, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року у ст. 53 передбачає заборону знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій. Втім, заборона не поширюється на випадки, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій[4]. Це положення можна розглядати в контексті функціонального імунітету *ratione materiae*, що поширюється на всі офіційні акти, якими наділяються особи, котрі виступають від імені держави в офіційній якості (наприклад, як міністр, поліцейський чи солдат). Імунітет *ratione materiae* перешкоджає реалізації індивідуальної кримінальної відповідальності [5, с. 322].

Міжнародне право надає й приклади унормування відмови у визнанні імунітету. Так, у статті 27 Статуту Міжнародного кримінального суду «Неприпустимість посилення на посадове становище» наголошено, що цей Статут застосовується однаково до всіх осіб без будь-яких відмінностей на підставі посадового становища. Зокрема, посадове становище як голови держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника або посадової особи уряду в жодному випадку не звільняє особу від кримінальної відповідальності за цим Статутом та не є сам собою підставою для пом'якшення вироку. У частині другій цієї ж статті вказується, що імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи, яке відповідає національному або міжнародному праву, не мають перешкоджати здійсненню Судом його юрисдикції стосовно такої особи[6].

Слід відзначити, що в кримінально-правовій системі України наразі існує правило, згідно якого кримінальна протиправність діяння та його кримінально-правові наслідки

визначаються саме в КК. Тому засоби регламентації імунітетів від кримінально-правової юрисдикції, джерелом яких є міжнародне право, доцільно імплементувати до цього закону, що вдосконалив кримінально-правове регулювання галузевої відповідальності та продовжить процеси узгодження КК України із загально визнаними принципами й нормами міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Мадзігон Н. В. Правовий статус комбатантів та цивільного населення в контексті імплементції норм міжнародного гуманітарного права в кримінальне законодавство України. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67–68. С. 230–242.
3. Єрмачков О. Яка відповідальність чекає на російських загарбників: імунітет комбатанта і хто може ним скористатися. URL: <https://pravo.ua/iaka-vidpovidalnist-chekaie-narosiiskikh-zaharbnukiv-imunitet-kombatanta-ta-khto-mozhe-nym-skorystatsia/>
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_154.
5. Верле Герхард Принципи міжнародного кримінального права: підручник / пер. з англ. С.В. Саяпіна. Одеса: Фенікс, 2011. 910 с.
6. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute%28r%29.pdf.

СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

Берестень Артем Валерійович

аспірант кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету

Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

В умовах розбудови демократичної, правової, соціальної Української держави та громадянського суспільства потребують постійного вдосконалення і розвитку право, а особливо – аспекти його реалізації. Основним орієнтиром такого удосконалення є підвищення ефективності правозахисної діяльності. В зазначеному аспекті важливе місце посідає юридична практика як сфера практичного забезпечення прав і свобод особи. В Україні, як і інших державах міжнародної спільноти юридична практика має багатовікову історію становлення та розвитку. Деякі дослідники вважають, що вона виникла саме за часів Київської Русі, адже, як відомо, юридична практика має конкретно-історичний характер і виникає разом з появою державності і права [1, с.147].

Первісне суспільство регулювало суспільні відносини застосовуючи звичаї і традиції, які у результаті допомогли сформувати перші закони і норми права. Універсальності звичаям та традиціям надавало, у першу чергу, їх міжнародне визнання (звичаї торгівлі). Надалі звичаєве право широко використовувалось в Київській Русі та застосовувалось в судовій практиці. Саме на засадах звичаєвого права сформувались перші кодифікації руського законодавства, а саме «Устав і закон руський» та «Руська правда». М. Колос зазначає, що найбільша кількість кримінально-правових норм, які були зафіксовані в «Руській правді», направлені на захист життя людини. Дев'ять пунктів із одинадцяти охороняли власність, життя захищали вісім, а честь людини – три. Таким чином, наші предки чітко розставили акценти і визначили об'єкт кримінально-правової охорони. [2, с. 114].

Давньоруська судова практика мала загальний характер і передбачала застосування певних процесуальних дій, які можна віднести до слідчої та оперативно-розшукової

юридичної практики. До таких дій можна зарахувати гоніння сліду, тобто пошук злочинця за його слідами, та звід – розшук злочинця за допомогою краденої речі. Існувала також і своєрідна «адвокатська практика». Дослідники стверджують, що формування інститутів захисту та судового представництва напряму пов'язане зі створенням «Руської правди». Але жоден із існуючих в цьому документі пунктів не містить навіть згадки про подібне явище [4, с.28]. Таким чином, юридична практика Київської Русі була на початковій стадії розвитку, проте розвивалась вона швидкими темпами.

На більш пізньому етапі, у результаті великого козацького повстання в Речі Посполитій, що відбулося 1648 року на українських землях під проводом Богдана Хмельницького, виникає держава під назвою Військо Запорозьке або Гетьманщина. Гетьманська судова система того часу мала розгалужений характер, оскільки територія Гетьманщини була одночасно під юрисдикцією гетьмана, Малоросійської колегії, козацьких, магістерських та генеральних судів. В той час все ще діяло Литовське законодавство, але через те, що воно не вписувалось в сучасні реалії, в 1743 році було видано Кодекс українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ». У цьому документі було вперше вжито слово «адвокат» у значенні «захисник прав».

У нормативно-правових актах та інших документах часів Гетьманщини рідко траплялись згадки офіційних представників, які захищали сторону під час процесуальних дій чи судового розгляду справи.

У 1864 році було проведено судову реформу, яка запровадила чітку систему судів та закріпила демократичні принципи судівництва. Ця реформа впровадила інститути присяжних повірених, тобто адвокатури, та суду присяжних. Було реформовано і процедуру проведення судового слідства, а також змінено порядок здійснення нотаріальної практики.

Окремо слід розглянути юридичну практику часів Української Центральної Ради (далі - УЦР). III універсалом УЦР було повернено Генеральне секретарство судових справ. В ньому визначалось, що суд повинен бути справедливим і відповідним духові народу. Згодом був створений Генеральний Суд і утворено три апеляційні суди - Київський, Одеський та Харківський. Правопорядок того часу здійснювала міліція, загони Вільного козацтва та окупаційні війська.

На початку революції була утворена Велика адвокатська комісія в Києві. Ця комісія повинна була взяти на себе політичну роботу адвокатів. Втім її діяльність так і не розпочалась. Згодом з'явилося Українське правниче товариство, а також є згадки про утворення Товариства українських адвокатів. Є припущення, що це одне і те ж товариство. Адвокати того часу сприяли українізації судочинства [4, с. 90].

8 липня 1918 року П. Скоропадський ухвалив Закон «Про утворення державного Сенату». Деякі статті стосувались прокуратури. Було встановлено, що «при кожному Генеральнім Судді, а також при Загальнім Зібранні Державного Сенату перебувають прокурор і товариш прокурора під вищим наглядом міністра юстиції, як Генерального прокурора».

В період гетьманату Скоропадського діяльність адвокатської служби не було визначено законами чи будь-якими постановами, тому проаналізувати її можливо лише за допомогою документації того часу. Адвокатура в той період виконувала функції представництва в цивільних справах і захисту – в кримінальних. Присяжні повірені діяли при судових палатах і були підконтрольні судовій владі [5, с. 89].

24 листопада 1917 року було скасовано адвокатуру, прокуратуру, існування судової системи і органів розслідування. Нові принципи організації і діяльності судових установ та інших інститутів юридичної практики створювались тривалий час.

У 1922 році була проведена судова реформа, яка суттєво змінила принцип проведення юридичної судової практики. Була утворена трирівнева система судових установ – народний суд, губернський суд, Найвищий Суд УСРР. Управлінським структурам було категорично заборонено втручатись до справ судової влади і було організовано юридичні курси для нових

кадрів.

Саме після цієї реформи утворилась професійна радянська адвокатура і прокуратура.

Досить тривалий час в документах, а також законодавстві використовувався термін «правозахисник», але в 1939 році у вжиток ввели поняття «адвокат». У 1958 році було встановлено головне завдання адвокатів – здійснення захисту на суді, а також надання юридичної допомоги. В 1962 році було прийнято Положення про адвокатуру, яке дозволяло адвокату бути присутнім не тільки при розгляді справи на суді, але ще й приймати участь в попередньому слідстві.

4 жовтня 1922 року було видано Положення про державний нотаріат. Після його видання були створені нотаріальні контори на чолі з нотаріусами. В той період нотаріат мав займатись оформленням і засвідченням операцій і актів, а також сприяти зміцненню соціалістичної законності.

В 1922 році було утворено систему господарських або так званих арбітражних судів, хоча деякі дослідники вважають, що вони існували ще задовго до цього. Наприклад, комерційний суд в Одесі.

Під час Другої світової війни оперативно-розшукова діяльність була направлена на боротьбу з бандитами, мародерами та іншими злочинцями, а також на боротьбу з ворожими агентами. У післявоєнні часи на карні органи покладалися функції щодо попередження, припинення і розкриття злочинів.

Проголошення державної незалежності України означало суттєві зміни в державному устрої та практично у всіх сферах життя. Після 24 серпня 1991 року почалися активні державотворчі та законотворчі процеси. Після проголошення незалежності України ситуація в судовій системі почала змінюватись. В 1991 році було утворено систему арбітражних судів, а також було ухвалено Арбітражний процесуальний кодекс. У 1992 році адвокатура стала незалежним від держави інститутом. Незабаром, було унормовано правовий статус прокуратури та інших правоохоронних органів. Таким чином, юридична практика у національній правовій системі України ствердилася як надійний засіб забезпечення прав і свобод особи.

Список використаних джерел:

1. Рудюк В. С. Судова влада в Україні (X–XVIII ст.): філософсько-історичний аналіз. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2. С. 146-158.
2. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI ст.) : у 2 т. Київ : Острог, 2011. Т. 1. 448 с.
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина (Е-І) / за заг. ред. В. Кубійовича, З. Кузелі. Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949. Т. 2. 1230 с.
4. Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с.
5. Адвокатура: минуле та сучасність : матеріали III Міжнародної наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 1 березня 2014 р.) / за загальною редакцією д.ю.н., професора В.М. Дрьоміна. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. 344 с.

ПРАВОВІ ОСНОВИ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Варнавська Кароліна Андріївна

аспірантка кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Діяльність Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з підтримки миру допомагає країнам, які переживають конфлікти, створити умови для встановлення міцного миру. Діяльність з підтримання миру є одним з найефективніших інструментів, які є в розпорядженні ООН для надання допомоги країнам, які переживають складний період виходу з конфліктної ситуації. Миротворча діяльність має унікальні переваги, такі як легітимність, розподіл відповідальності, а також можливість розгортання та забезпечення функціонування військових та поліцейських підрозділів із різних країн світу з об'єднанням їх зусиль із зусиллями громадянського миротворчого контингенту з метою виконання багатопрофільних мандатів.

Миротворці ООН забезпечують безпеку, політичну підтримку та сприяння миробудуванню, щоб допомогти країнам якнайшвидше здійснити нелегкий перехід від конфлікту до миру.

У своїй діяльності з підтримки миру ООН керується трьома основними принципами: згода сторін; неупередженість; незастосування сили, крім випадків самооборони та захисту мандата.

Миротворча діяльність відрізняється гнучкістю, і протягом останніх двох десятиліть розгортання миротворчих сил відбувалося у різних конфігураціях. Наразі на трьох континентах розгорнуто 12 операцій ООН з підтримки миру [1].

Сьогодні багатопрофільні операції з підтримки миру проводяться з метою не лише підтримки миру та безпеки, а й сприяння політичному процесу, захисту цивільного населення, сприяння роззброєнню, демобілізації та реінтеграції колишніх комбатантів, а також надання допомоги в організації виборів, захисту та заохочення прав людини та сприяння у відновленні верховенства права.

Гарантувати успіх неможливо, оскільки миротворча діяльність ООН майже за визначенням здійснюється у найскладніших фізичних та політичних умовах. Однак за 60 років існування було досягнуто очевидних успіхів, результатом чого стало присвоєння Нобелівської премії миру.

Миротворча діяльність завжди відрізнялася високим динамізмом і зазнавала змін, стикаючись з новими викликами. Колишній Генеральний секретар Пан Гі Мун заснував 17 членів Незалежної групи високого рівня миротворчих операцій ООН для проведення всеосяжної оцінки нинішнього стану миротворчих операцій ООН та потреб, які можуть виникнути в майбутньому.

Миротворча діяльність ООН є унікальним глобальним партнерством. Воно об'єднує Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Секретаріат, країни, що надають військові та поліцейські контингенти, та уряди приймаючих країн, які докладають спільних зусиль для підтримки міжнародного миру та безпеки. Ефективність такого партнерства обумовлена легітимністю Статуту ООН та участю широкого кола країн, що надають цінні ресурси.

Статут ООН покладає на Раду Безпеки головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки. Виконуючи цю функцію, Рада може заснувати операцію ООН з підтримки миру. Розгортання операцій ООН з підтримки миру здійснюється на основі мандатів, наданих Радою Безпеки ООН. Поставлені завдання неоднакові у різних ситуаціях і залежать від характеру конфлікту та особливостей пов'язаних із ними проблем.

Статут ООН є основним документом для роботи Організації. ООН була створена для того, щоб «позбавити майбутні покоління від лих війни», і однією з її головних цілей є

підтримка міжнародного миру та безпеки.

Хоча діяльність із підтримання миру прямо не передбачена у Статуті, вона стала одним із основних інструментів, що використовуються ООН для досягнення цієї мети. Статут покладає на Раду Безпеки ООН головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки. Під час виконання цієї функції Рада може вживати заходів, у тому числі засновувати операції ООН з підтримки миру.

У розділі VI Статуту розглядається мирне вирішення суперечок. Операції ООН з підтримки миру традиційно пов'язувалися зі Статутом. Проте Рада Безпеки має право не посилається на конкретний розділ Статуту при прийнятті резолюції, що санкціонує розгортання операції ООН з підтримки миру, і вона ніколи не посилалася на главу VI Статуту.

У розділі VII Статуту містяться положення, які передбачають «дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії». В останні роки Рада почала посилається на главу VII Статуту при прийнятті резолюцій, що санкціонують розгортання операцій ООН з підтримки миру в складних умовах постконфліктних ситуацій, коли держава не здатна забезпечити безпеку та громадський порядок. У цих випадках посилення на главу VII Статуту може розглядатися не лише як вказівка правової підстави для дій Ради Безпеки, а й як заява твердої політичної волі та нагадування сторонам конфлікту та іншим членам ООН про їх обов'язок виконувати рішення Ради Безпеки.

У розділі VIII Статуту передбачено участь регіональних угод та органів у діяльності з підтримки міжнародного миру та безпеки, за умови, що така діяльність сумісна з цілями та принципами глави I Статуту [2].

Розгортання операцій ООН з підтримки миру здійснюється на основі мандатів, наданих Радою Безпеки ООН. Мандат (лат. *mandatum* – доручення, від *mandare* – доручати, довіряти, передавати) – документ, що посвідчує повноваження особи, органу, установи тощо, яким вони надані, із зазначенням строку дії цих повноважень. Згодом спектр завдань, які доручаються операціям ООН з підтримки миру, суттєво розширився у зв'язку зі зміною характеру конфліктів та необхідністю більш ефективного реагування на загрози міжнародному миру та безпеці.

Хоча кожна операція ООН з підтримки миру має свої особливості, завдання, покладені на миротворців Радою Безпеки, схожі між собою. Залежно від мандату операції з підтримки миру можуть вирішувати такі завдання: розгортання сил запобігання конфлікту чи його перетікання через кордони; стабілізація конфліктної ситуації після припинення вогню, щоб створити умови для досягнення угоди про встановлення міцного миру між сторонами; сприяння здійсненню всеосяжних мирних угод; надання допомоги країнам чи територіям у подоланні перехідного періоду до стабільного правління на основі демократичних принципів, доброго управління та економічного розвитку.

З урахуванням конкретного кола проблем миротворцям ООН часто надається роль каталізатора у здійсненні наступних заходів, які по суті зводяться до діяльності зі миробудування: роззброєння, демобілізація та реінтеграція колишніх комбатантів; розмінування; реформування сектору безпеки та здійснення інших заходів, пов'язаних із забезпеченням верховенства права; захист та заохочення прав людини; допомога у проведенні виборів; підтримка заходів щодо відновлення та зміцнення державної влади; сприяння соціально-економічному відновленню та розвитку.

Мандати Ради Безпеки включають також ряд наскрізних тематичних завдань, які регулярно доручаються операціям ООН з підтримки миру на основі найважливіших резолюцій Ради Безпеки серед яких: Резолюція 1325 (2000) Ради Безпеки про жінок та мир та безпеку [3]; Резолюція 1612 (2005) Ради Безпеки про дітей та збройні конфлікти [4]; Резолюція 1674 (2006) Ради Безпеки щодо захисту цивільного населення у збройних конфліктах [5].

Виходячи з вищезначеного, слід зазначити, що Статут ООН є фундаментальною основою миротворчої діяльності, дотримання якого є гарантією миру і стабільності у

багатополярному світі.

Список використаних джерел:

1. What is Peacekeeping. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/what-is-peacekeeping> (дата звернення 26.02.2023).
2. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.
3. Resolution 1325 (2000). URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf (дата звернення 02.03.2023)
4. Resolution 1612 (2005). URL: <https://www.refworld.org/docid/43f308d6c.html> (дата звернення 01.03.2023).
5. Resolution 1674 (2006) URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/99/PDF/N0633199.pdf?OpenElement> (дата звернення 28.02.2023).

ПІДТРИМКА ЖЕРТВ ТЕРОРИЗМУ НА МІЖНАРОДНОМУ УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ

Гладкий Андрій Олегович

аспірант кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Питання протидії тероризму знаходиться в центрі уваги міжнародного співтовариства з 1934 року, коли Ліга Націй зробила перший крок в оголошенні цього явища поза законом, поставивши на обговорення проект Конвенції про запобігання і засудження тероризму 1937 р. Лінію на протидію тероризму продовжила створена в 1945 р. Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), під егідою якої розроблено дев'ятнадцять універсальних документів по боротьбі з міжнародним тероризмом, що стосуються конкретних видів терористичної діяльності (станом на 2018 р.). Хоча в жодному з дев'ятнадцяти документів – конвенцій і протоколів по боротьбі з тероризмом не згадано окремо питання, пов'язані з правами та роллю жертв тероризму, в них підкреслено основоположну важливість включення державних принципів верховенства права, дотримання прав людини й основних свобод у складі національних законодавчих заходів та заходів кримінального судочинства щодо розслідування терористичних актів і судового переслідування за їх скоєння відповідно до міжнародних угод, стандартів і норм. Таким чином, права жертв опосередковано визнаються в цих документах як невід'ємний і важливий компонент ефективних заходів боротьби з тероризмом.

Знаменною подією стало прийняття у вересні 2006 р. державами-членами ООН Глобальної контртерористичної стратегії (A/RES/60/288) [1], що є унікальним універсальним документом, направленим на зміцнення національних, регіональних та міжнародних зусиль у боротьбі з тероризмом. Уперше всі держави-члени погодилися із загальним стратегічним підходом до боротьби з тероризмом. Натомість, слід зазначити, що на міжнародному універсальному і регіональному рівнях відсутній загальнообов'язковий акт, який регулює статус таких осіб, деталізує їхні права та обов'язки і визначає, яка категорія осіб належить до жертв тероризму. Необхідність у розробці такого акту є вкрай необхідною за сучасних реалій *контртерористичної* безпеки для більшості держав світу і світового співтовариства у цілому. Виходячи з вищезначеного тема є актуальною і значимою для науки міжнародного права і права прав людини. Суттєву роль у реалізації положень Стратегії відіграє Контртерористичний центр ООН (далі – КТЦ ООН) [2], який сприяє міжнародному співробітництву у сфері боротьби з тероризмом та надає підтримку державам-членам.

Прийнята на рівні ООН Програма підтримки жертв тероризму КТЦ ООН [3] спрямована на пропаганду, надання підтримки інформаційно-просвітницької діяльності,

розробку політики та нарощування потенціалу держав-членів у сфері підтримки жертвам, асоціаціям жертв тероризму та громадянському суспільству. Вона покликана забезпечити прояв солідарності з жертвами, дозволити жертвам бути почутими і зміцнити їхню роль у запобіганні насильницькому екстремізму та боротьбі з ним.

Серед основних заходів, означених Програмою слід вказати такі: 1. Створення Порталу підтримки жертв тероризму, який слугує механізмом, що надає практичні ресурси та інформацію про жертв тероризму та в їхніх інтересах. 2. Надання підтримки державам-членам, включаючи Групу друзів жертв тероризму, з просвітництва, підвищення поінформованості та зміцнення потенціалу. 3. Проголошення Міжнародного дня пам'яті та поминання жертв тероризму (Резолюція A/RES72/165 [4]) в рамках якого проводяться мультимедійні виставки, демонструються документальні фільми, які розповідають про досвід осіб, що стали жертвами тероризму тощо. 4. Нарощування потенціалу та надання технічної допомоги державам-членам, громадянському суспільству і жертвам. У рамках діяльності з нарощування потенціалу Програма спрямована на розширення знань, вироблення навичок та формування уявлень, необхідних державам-членам та організаціям громадянського суспільства, включаючи асоціації жертв, для надання ефективної підтримки жертвам. Серед заходів: проведення навчання представників засобів масової інформації більш ефективним методам інформаційної роботи з жертвами, надання технічної допомоги урядам у питаннях сприяння жертвам, організація онлайн-курсів навчання та публікація методичних матеріалів (посібників, керівництв тощо). 5. Координація у рамках системи ООН. У рамках Програми здійснюється координація підтримки, що надається ООН жертвам, зокрема по лінії Робочої групи Глобального договору щодо заохочення та захисту прав людини і забезпечення верховенства права в умовах боротьби з тероризмом. 6. Інформаційно-пропагандистська, просвітницька та політична робота. Програма забезпечує платформу для того, щоб голоси жертв були почуті, а також для обміну досвідом, відстоювання прав та задоволення потреб жертв. За допомогою проведення інформаційно-просвітницьких заходів, створення мереж, можливостей для діалогу та розробки політики, Програма надає жертвам можливість залишатися в центрі зусиль щодо запобігання насильницькому екстремізму та боротьби з ним. Робота також передбачає більш тісне співробітництво з організаціями громадянського суспільства, у тому числі з асоціаціями жертв та підвищення поінформованості держав-членів про проблеми жертв, наприклад, під час огляду Глобальної контртерористичної стратегії ООН.

Слід вказати, що прийняттям означених актів правотворча робота на міжнародному універсальному рівні не вичерпується, у мажах органів ООН, зокрема, Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, триває клопітка робота результатом якої є низка резолюцій у цій сфері; розроблено стратегії, плани дій та інші нормативні акти, що є основою протидії тероризму на міжнародному універсальному рівні та захисту жертв терористичних злочинів.

Підсумовуючи слід констатувати, що більшість жертв тероризму – це безневинні громадяни, які опинилися не там і не в той час, які випадково стали жертвами жорстоких нападів. Життя тих, хто вижив, та їх сімей може бути безповоротно змінено. Багатьом жертвам знадобляться роки, щоб фізично одужати від травм або змиритися зі своїми втратами. Без сторонньої допомоги травма може стати довічним вироком [5]. Належний захист жертв тероризму залежатиме і від заходів, прийнятих на національному рівні. Хоча держави дуже серйозно ставляться до тероризму як до загрози безпеці, вони не завжди забезпечують належну підтримку жертвам та їхнім родинам. Жертви тероризму та їхні сім'ї потребують цілеспрямованих і спеціальних механізмів для забезпечення дотримання та захисту їхніх особистих прав.

Список використаних джерел:

1. 60/288. The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/504/88/PDF/N0550488.pdf?OpenElement>

(дата звернення 20.02.2023).

2. 71/291. Strengthening the capability of the United Nations system to assist Member States in implementing the United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. URL: <https://daccess-ods.un.org/tmp/6294570.56522369.html> (дата звернення 18.02.2023).

3. Victims of Terrorism. URL: <https://www.un.org/counterterrorism/cct/victims-of-terrorism> (дата звернення 21.02.2023).

4. 72/165. International Day of Remembrance of and Tribute to the Victims of Terrorism. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/455/52/PDF/N1745552.pdf?OpenElement> (дата звернення 17. 02.2023).

5. Office on Drugs and Crime. Victims of Terrorism. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/victims-of-terrorism.html>

ФОРУМ З ДОТРИМАННЯ ПРИРОДООХОРОННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА УПРАВЛІННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: КОМПЕТЕНЦІЯ, СТРУКТУРА

Гришаков Максим Володимирович

аспірант кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Забезпечення безпеки в усіх сферах суспільного життя є одним із основоположних завдань світової спільноти на універсальному і регіональному рівнях. Боротьба з транскордонною злочинністю, що становить загрозу як для інтересів держав у цілому, так і для окремих осіб є одним із пріоритетів міждержавного співробітництва у підтриманні безпеки. Так, зокрема екологічна злочинність і незаконний обіг відходів становлять загрозу для навколишнього середовища і здоров'я населення та часто характеризуються міжнародним і транскордонним характером. Екологічні злочини, як правило, забезпечують дуже високий прибуток для злочинців і відносно низькі ризики виявлення, мають транскордонний характер та супроводжуються корупційними ризиками. Тобто екологічна злочинність є однією з найприбутковіших організованих злочинних дій у світі. Вона впливає не тільки на навколишнє середовище, але і на суспільство та економіку в цілому.

На міжнародному регіональному рівні засновано низку органів, програм, мереж, діяльність яких спрямована на протидію екологічній злочинності, включаючи моніторинг екологічного законодавства, серед яких помітна роль відводиться Форуму з дотримання природоохоронного законодавства та управління Європейського Союзу (далі – ЄС) до завдань якого віднесено: 1) сприяння Комісії ЄС у координації та моніторингу реалізації дій щодо покращення дотримання природоохоронного законодавства та управління, а також у підготовці законодавчих пропозицій чи політичних ініціатив у галузі дотримання природоохоронного законодавства та управління, у тому числі щодо: заохочення дотримання, моніторинг та забезпечення дотримання; доступ до правосуддя з екологічних питань; доступ до екологічної інформації; громадська участь; будь-яке інше питання управління; 2) встановлення співпраці та координація між Комісією ЄС, державами-членами й існуючими загальноєвропейськими професійними мережами з питань, що стосуються реалізації законодавства, програм і політик Союзу в галузі довкілля; 3) забезпечення обміну досвідом та передовою практикою в галузі дотримання екологічних норм та управління [1].

Складовою Форуму є органи влади держав-членів ЄС та інші державні органи серед яких: інспекції (IMPEL), співробітники поліції (EnvCrimeNet), прокурори (ENPE), судді (EUFJE), Європейська мережа керівників агенцій з охорони навколишнього середовища; Європейська організація вищих органів фінансового контролю; Європол; Євроюст, які

роблять свій внесок у спільну справу.

Так, Мережа Європейського Союзу з впровадження та забезпечення дотримання екологічного законодавства (IMPEL) має за мету створення в ЄС необхідного імпульсу для досягнення прогресу у забезпеченні ефективнішого застосування природоохоронного законодавства. Основна діяльність IMPEL здійснюється в рамках проектної структури та стосується підвищення обізнаності, нарощування потенціалу, експертної оцінки, обміну інформацією та досвідом з реалізації міжнародного співробітництва в галузі правозастосування, а також просування та підтримки здійсненості та застосовності європейського екологічного законодавства. IMPEL перетворилася на широко відому організацію в галузі навколишнього середовища і згадується у низці законодавчих та політичних документів ЄС, наприклад: Рішення № 1386/2013/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 листопада 2013 р. про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 р. «Жити добре в межах нашої планети», що встановлює Сьому програму дій Співтовариства з охорони навколишнього середовища, Рекомендація 2001/331/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 квітня 2001 р., яка встановлює мінімальні критерії екологічних інспекцій у державах-членах (RMCEI), Повідомлення Комісії Європейському парламенту, Раді, Європейському економічному та соціальному комітету й Комітету регіонів про здійснення екологічного законодавства Європейського співтовариства, Керівництво Європейської комісії з оцінки впливу [2].

Європейська мережа співробітників поліції (EnviCrimeNet) є центром обміну передовим досвідом з кримінальних справ, пов'язаних з розслідуванням таких форм екологічних злочинів, як: незаконне ввезення та вивезення відходів; контрабанда охоронюваних видів тварин і рослин; підробка транспортних документів на відходи виробництва, види тварин і рослин, що охороняються; злочин, пов'язаний з відходами. Головною метою цього напрямку є розвиток відповідної діяльності з метою залучення учасників до кримінального переслідування подібних злочинів та створення групи для обміну найкращими практиками й уроками, отриманими з попереднього досвіду. На додаток до вищезазначеного, EnviCrimeNet є мережею, що працює за межами ЄС. Досвід, накопичений під час роботи в Мережі, використовується для експорту цієї успішної моделі в інші регіони з великим впливом на боротьбу з екологічними злочинами, такі як Африка чи Латинська Америка, сприяючи обміну та створенню синергії [3].

Європейська мережа прокурорів з питань навколишнього середовища (ENPE) вивчає основні питання тлумачення, практичного застосування, збору доказів та кількісного визначення шкоди навколишньому середовищу, що перешкоджає ефективному та дієвому судовому переслідуванню. З метою сприяння послідовному підходу до судового переслідування екологічних злочинів по всій Європі. Для належної реалізації поставлених перед нею завдань, у її структурі створено низку робочих груп за відповідними напрямками [4].

Форум суддів із навколишнього середовища Європейського Союзу (EUFJE) має за мету сприяння кращому впровадженню і забезпеченню дотримання національного, європейського та міжнародного екологічного права: сприяючи кращому знанню екологічного права серед суддів шляхом обміну прецедентним правом та шляхом обміну досвідом у галузі підготовки суддів з екологічного права [5].

Європол і Євроюст є невід'ємною складовою співпраці держав-членів у протидії організованій злочинності, включаючи і правопорушення в екологічній сфері.

Крім вищезначених структур у роботі Форуму з дотримання природоохоронного законодавства та управління ЄС можуть приймати участь запрошені експерти, спостерігачі.

Виходячи з вищезначеного слід констатувати, що створення на рівні ЄС Форуму з дотримання природоохоронного законодавства та управління є тією платформою в межах якої об'єднано зусилля представників основних структур, що мають за мету протидію

екозлочинності з акцентом на дотримання законодавчих норм, їх удосконалення, обмін існуючим позитивним досвідом і практиками.

Список використаних джерел:

1. Commission Decision of 18 January 2018 setting up a group of experts on environmental compliance and governance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018D0119%2801%29> (дата звернення 27.02.2023).
2. About IMPEL. URL: <https://www.impel.eu/en/about-impel> (дата звернення 28.02.2023).
3. The General Context. URL: <https://www.envicrimenet.eu/> (дата звернення 01.03.2023)
4. Promoting a consistent approach to the prosecution of environmental crimes across Europe. URL: <https://www.environmentalprosecutors.eu/> (дата звернення 04.03.2023).
5. The European Union Forum of Judges for the Environment (EUFJE). URL: https://www.eufje.org/index.php?option=com_content&view=article&id=40&Itemid=228&lang=en (дата звернення 01.03.2023).

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК МОЖЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Зверєва Катерина Сергіївна

адвокатка, аспірантка 3 року навчання
кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету

У лютому 2023 року світову спільноту сколихнули дві незвичайні новини. Поки Україна бореться з корупцією у судовій системі, що є вимогою угоди про Асоціацію. Спочатку (03.02.2023) публічного обговорення зазнала ситуація стосовно використання інструментів штучного інтелекту ChatGPT колумбійським суддею Хуан Мануель Паділья Гарсія при ухваленні рішення [1]. Суддя, що діє виходячи з особистих переконань, знання правових норм та наявного досвіду користується сторонньою думкою, це законно?

А в середині місяця (15.02.2023) суд, у вже згадуваній Колумбії, провів свій перший судовий процес у метавесвіті з трансляцією на Youtube (як на мене, це гарний варіант дотримання відкритості судового процесу). Суддя Марія Кінонес Тріана назвала це академічним експериментом. Так, моя адвокатська практика показує, що в Україні сьогодні суди самі рекомендують учасникам приймати участь в засіданнях шляхом відеоконференції. Наша держава зробила зручний сервіс всередині електронного суду, де особа учасника підтверджується ЕЦП, проте у багатьох країнах такі засідання проводяться з використанням відео-месенджерів, зокрема, але не виключно, ZOOM. Так чому не використати метавесвіт як альтернативу?

Натомість колумбійський професор публічної політики Хуан Девід Гутьєррес віднісся до цієї події досить критично, зауваживши, що зазначений спосіб потребує додаткового апаратного забезпечення, яким володіють не всі. А це, в свою чергу, викликає запитання щодо доступності правосуддя та рівності [2].

Сьогодні, період справжньої «LEGAL TECH» революції, де кожна особа (як фізична так і юридична), може мати власного бота, отримує доступ до судових реєстрів, електронних баз може моніторити дані майже в режимі реального часу. Згідно з Рекомендацією Rec (2004) 15 Комітету міністрів Ради Європи «Про електронне урядування» [3], електронне урядування охоплює е-демократію та постачання е-публічних послуг.

Ще 15 років тому так само критично ставилися до біткоїну. На сьогодні певно немає жодної країни, яка б не задавалася питанням, як узаконити криптовалюти та взяти їх під свій контроль, щоб знівелювати можливість існування чогось наддержавного й непідконтрольного. На думку приходить питання, а хто контролює розвиток міжнародного права? Хто встановлює

винних та міру відповідальності? Що тут є законами? І чи треба такі нормативні акти визнавати? І це все не про процес укладення міжнародних правочинів, а про проблематику їх виконання.

2022 рік був надзвичайно важливим не лише для народу України, а й для міжнародного права. Ми змогли оцінити недосконалість наявних механізмів, та дієвість виключно економічних санкцій, торговельних обмежень, як інструменту впливу на суб'єкта міжнародного права – державу. Більш того, минулого року стало очевидним, що новим прогресивним механізмом бути.

На мій погляд міжнародне право піддається доопрацюванню і вдосконаленню надзвичайно повільно. Це і є його основною проблемою. Я вже писала про ЕЦП як спосіб підписання документів [4], то навіщо витратити кошти та час, відставати від усіх світових тенденцій, якщо можна використовувати технології і переводити міжнародне право у право законів, а не в систему домовленостей?

Вважаю право точною наукою. Міжнародне право не є виключенням. Нормативні акти складаються з чітких норм, які мають імперативне значення незалежно від того, чи така норма визначає зобов'язання для суб'єктів, що уклади відповідну міжнародно-публічну угоду, чи це є нормою-ідеєю по типу принципів міжнародного права. Відповідно, норма повинна бути застосована так, як це передбачено законом. Розмежовують право, як норма, та право, як процес, які є взаємодоповнюючими. Зараз нажалі застосування правових норм або судові вирішення спорів більше схоже на трактовку законодавства під час судових дебатів, або, наприклад, засідань ради безпеки ООН. Так, доктрина є джерелом міжнародного права, проте, погодьтесь не основним. Можливо час почати впровадження технологій і у міжнародній публічній площині?

Ні для кого не секрет, що Україна є Прометеем впровадження і використання технологій. Зокрема, 02.12.2020 Кабмін ухвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту [5], презентовану Мінцифри. Цим документом передбачена можливість ухвалення судових рішень незначної тяжкості штучним інтелектом. На мій погляд, це величезна можливість для розвантаження суддів та їх помічників, оскільки наприклад винесення судових наказів та їх скасування не потребує активної участі людей. А в межах міжнародного права ідентична новація могла б допомогти при розгляді справ ЄСПЛ, де особа може 5-7 років чекати для того, щоб дізнатися, що подана заява була необґрунтованою [6].

Основною темою дослідження авторки на сьогодні є правові зобов'язання України у договорах міжнародної торгівлі. Вважаю, що і тут електронна юриспруденція може бути тим інструментом, який допоможе оптимізувати процедури та виконання домовленостей, як у розрізі грошових витрат так і щодо тривалості процедур.

Усі вищевикладені думки належать авторці і не обов'язково відображають позицію ДТЕУ. Разом з тим, підсумовуючи хочу вказати, що наявні технології дають значні можливості для розвитку та вдосконалення процесуального права, зокрема і міжнародного процесуального права. Сьогодні лише справа за нормотворцями та науковцями, які зможуть такі технології використати для розвитку та вдосконалення галузі, можливо делегувати певні процеси, вивільнивши ресурси для розвитку.

Список використаних джерел:

1. Taylor L. Colombian judge says he used ChatGPT in ruling [Електронний ресурс] URL: <https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/03/colombia-judge-chatgpt-ruling>.
2. Woodford I. Colombia court moves to metaverse to host hearing [Електронний ресурс] URL: <https://www.reuters.com/world/americas/colombia-court-moves-metaverse-host-hearing-2023-02-24/>.
3. Зверева К. Електронна демократія, як форма безпосереднього волевиявлення народу URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/09/EUROPEAN-SCIENTIFIC-DISCUSSIONS-12-14.09.21.pdf>.

4. Recommendation Rec (2004)15 of the Committee of Ministers on electronic governance. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805db3b2.

5. КОНЦЕПЦІЯ розвитку штучного інтелекту в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 03.03.2023)

6. Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України. Скільки часу Європейський суд з прав людини розглядає справи? URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/urok-8-pro-termin-rozglyadu-sprav-yevropejskym-sudom-z-prav-lyudyny/>.

РОЛЬ БЮРО З ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ ОБСЄ

Кардаш Олена Володимирівна

аспірантка відділу міжнародного права та порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Діяльність Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) ґрунтується на всеосяжній концепції безпеки, що на відміну від традиційного розуміння стосується не лише протидії безпековим загрозам, але й охоплює співробітництво в економічній та екологічній сферах, а також контакти між людьми, обмін інформацією, забезпечення поваги і дотримання прав людини. Стосовно останнього, то, керуючись принципами Гельсінського Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі (далі – НБСЄ) 1975 р., у Підсумковому документі Маастрихтської зустрічі представників держав-учасниць ОБСЄ 2003 р. підкреслюється, що «повага до прав людини й основоположних свобод, демократії та верховенства права є основою всеосяжної концепції безпеки, прийнятої ОБСЄ» [1, с. 1].

Забезпечення поваги і дотримання прав людини, а також моніторинг виконання державами-учасницями ОБСЄ своїх зобов'язань у сфері прав людини є однією з ключових складових «людського» виміру її діяльності. Функціонування інституційного механізму ОБСЄ, його органів і структур, зокрема Постійної ради, яка складається із представників держав-учасниць і по суті здійснює виконавчу функцію в рамках Організації, чи Парламентської Асамблеї ОБСЄ, що розробляє політичні рекомендації, скеровані на розвиток демократичних інститутів у державах-учасницях та зміцнення поваги до прав людини, здійснюється у рамках цього виміру на рівні з військово-політичним та економіко-екологічним вимірами безпеки. Однак основними постійними інститутами Організації у сфері прав людини є Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (далі – БДПІЛ), Верховний комісар з питань національних меншин та Представник з питань свободи засобів масової інформації [2, с. 5-6]. Докладніше зупинимось на особливостях функціонування БДПІЛ, що відіграє особливу роль у забезпеченні дотримання прав людини в регіоні ОБСЄ.

Примітно, що БДПІЛ було засновано як Бюро з вільних виборів на підставі Паризької хартії для нової Європи – підсумкового документа НБСЄ 1990 р. [3, с. 18-19]. Передбачалося, що, розпочавши діяльність в 1991 р. у Варшаві (Польща), Бюро сприятиме виконанню державами-учасницями НБСЄ/ОБСЄ своїх зобов'язань у сфері демократичних виборів та надаватиме допомогу в налагодженні контактів й обміні інформацією про вибори. Проте геополітичні зміни у регіоні, зокрема розпад Радянського Союзу та Югославії, стали поштовхом до суттєвого розширення завдань Бюро та його перейменування у 1992 р. на БДПІЛ. У Підсумковому документі другої зустрічі Ради міністрів НБСЄ, що відбулася у Празі протягом 30-31 січня 1992 р., держави-учасниці погодили мандат БДПІЛ [4, с. 14-15], який був доповнений у Гельсінському документі «Виклики часу змін» 1992 р. У документі визначаються завдання БДПІЛ як «надання допомоги державам-учасницям ОБСЄ у забезпеченні повної поваги до прав та основоположних свобод людини, дотриманні

верховенства права, просуванні принципів демократії та формуванні, зміцненні й захисті демократичних інститутів, а також у забезпеченні толерантності в усьому суспільстві» [5, с. 23].

Протягом першої декади своєї діяльності БДПЛ було закладено концептуальні основи, а з часом поглиблено і сформульовано одну з найбільш вивірених методик ефективного спостереження за перебігом виборів [6, с. 8]. За всю історію діяльності БДПЛ моніторинг виборів за участі уповноважених ним спостерігачів відбувся у 51 з 57 держав-учасниць ОБСЄ [7], що підтверджує роль та беззаперечний авторитет БДПЛ у цій сфері. Заслуговує на увагу й те, що починаючи з 1998 р. БДПЛ здійснює моніторинг виборчих процесів в Україні.

Наприкінці 90-х, з огляду на нові виклики і загрози, діяльність БДПЛ знову зазнала предметного розширення шляхом включення нових сфер, серед яких: підтримка та зміцнення громадянського суспільства, запобігання катуванням, протидія торгівлі людьми. Чільне місце у діяльності БДПЛ зайняла проблематика інтеграції народностей рома та сінті [8, с. 1]. Примітно, що у 1994 р. при БДПЛ розпочав роботу контактний пункт із питань рома та сінті, що став першою подібною структурою, створеною для просування прав людини народностей рома та сінті та сприяння інтеграції цієї групи в суспільство.

Після терористичного акту 11 вересня 2001 р. і, як наслідок, привернення уваги міжнародного співтовариства до питань боротьби з тероризмом, у рамках БДПЛ було започатковано новий напрям діяльності. Підхід ОБСЄ до боротьби з тероризмом, екстремізмом та радикалізацією, що ґрунтується на засадах Глобальної контртерористичної стратегії Організації Об'єднаних Націй (A/RES/60/288), прийнятої у 2006 р., передбачає, що держави-учасниці проводитимуть ефективні кримінально-правові дії та контртерористичні заходи при цьому повністю дотримуючись принципу верховенства права, норм міжнародного права прав людини та взятих на себе зобов'язань у рамках ОБСЄ [9, с. 11-12].

Не менш значущим етапом функціонування БДПЛ стало створення програми, націленої на підтримку зусиль держав-учасниць ОБСЄ у протидії проявам нетерпимості та запобігання злочинам, вчиненим на ґрунті ненависті. Діяльність БДПЛ у цій площині зосереджена на наданні допомоги державам-учасницям ОБСЄ у розробці та підготовці ефективного законодавства з цього питання, проведенні роз'яснювальної та навчальної роботи з метою краще зрозуміти суть таких злочинів, визначити можливі дії як влади й громад, так і правоохоронних органів задля запобігання злочинам на ґрунті ненависті та ефективного реагування на них. Ще однією складовою роботи БДПЛ у контексті цієї проблематики є всебічна підтримка зусиль громадськості у здійсненні моніторингу таких злочинів та інформуванні про них [10, с. 2].

У Підсумковому документі Маастрихтської зустрічі представників держав-учасниць ОБСЄ 2003 р. Рада міністрів ОБСЄ доручила БДПЛ посилити діяльність ще в одній важливій сфері, а саме: інтеграції мігрантів і боротьбі з дискримінацією щодо прохачів притулку та біженців [1, с. 80]. Зазначений напрям діяльності Бюро, який продовжує активно розвиватися, охоплює також питання трудової міграції й заходи, націлені на усунення перешкод для свободи пересування.

Щодо просування гендерної рівності, що теж є одним із наріжних каменів діяльності БДПЛ, то Бюро у цій царині надає допомогу державам-учасницям у заохочуванні участі жінок в політичному житті, веденні моніторингу участі жінок у виборчих процесах і зміцненні демократичних інститутів з метою забезпечення гендерної рівності. Шляхом експертних консультацій та проведення інформаційно-просвітницької роботи, БДПЛ сприяє формуванню або ж зміцненню національних механізмів, скерованих на покращення становища жінок у суспільстві, врахуванню гендерних аспектів у законотворчих процесах, а також запобігання й боротьбі з гендерним насильством.

Роль БДПЛ в активізації діалогу між державами, урядами та громадянським суспільством складно переоцінити. Проводячи щорічні конференції з людського виміру

діяльності ОБСЄ, зустрічі та семінари, БДПЛ діє як майданчик для обговорення та формування пропозицій щодо усунення виявлених порушень прав людини у регіоні ОБСЄ та невиконання державами-учасницями своїх зобов'язань у цій сфері, а також для висвітлення новітніх викликів, що постають перед «людським» виміром діяльності Організації.

Нині БДПЛ продовжує сприяти проведенню демократичних виборів, спостерігаючи за виборчими процесами у державах-учасниках ОБСЄ, надає їм експертні та практичні рекомендації у розбудові демократичних інститутів, реалізовує проекти, проводить семінари та тренінги для державних органів і неурядових організацій щодо підтримки, заохочення й контролю за дотриманням прав людини тощо. Зокрема, реалізуючи проекти в Україні, БДПЛ надає допомогу в удосконаленні законодавства, проведенні тренінгів для правоохоронців, правозахисників, суддів та прокурорів, реалізації програм, спрямованих на інтеграцію ромів в українське суспільство, наданні рекомендацій у сфері боротьби з торгівлею людьми, особливо під час значного зростання міграційних потоків з України [11] тощо.

У рамках реагування ОБСЄ на збройну агресію Російської Федерації проти України, в БДПЛ створено оперативну робочу групу, яка здійснює моніторинг та документування порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини [11]. У липні 2022 р. БДПЛ опубліковано Проміжний звіт щодо повідомлень про порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні [12], в якому увага зосереджена на порушеннях прав цивільного населення та військовополонених. Йдеться насамперед про невідомі, а фактично цілеспрямовані, напади на цивільне населення, умисні вбивства, насильницькі зникнення та катування як цивільних осіб, так і військовополонених. Другий проміжний звіт щодо повідомлень про порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні [13] БДПЛ оприлюднило в грудні 2022 р., зосередившись на подіях, що відбулися протягом липня-листопада 2022 р. У звіті наданий оновлений та розширений аналіз порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні, ймовірно вчинених за вказаний проміжок часу, розглядаючи, з-поміж іншого, й атаки збройних сил Російської Федерації на критичну цивільну інфраструктуру України та атомні електростанції як радіаційно небезпечні об'єкти.

Висновки. Повага до прав людини та основоположних свобод є одним з основних принципів міжнародного права та ключовим елементом всеосяжної концепції безпеки ОБСЄ, провідну роль у реалізації якого в рамках Організації відіграє БДПЛ. Інтенсифікація зусиль щодо забезпечення дотримання прав людини у регіоні ОБСЄ є пріоритетом «людського» виміру діяльності Організації й, відповідно, функціонування БДПЛ. Йдеться про надання державам-учасницям, і, в окремих випадках, представникам громадянського суспільства, консультативної та іншої допомоги з широкого кола питань, зокрема, щодо проведення демократичних виборів, протидії проявам нетерпимості та запобігання злочинам, вчиненим на ґрунті ненависті, інтеграції мігрантів й представників народностей рома та синті, боротьби з тероризмом та торгівлею людьми тощо. Важливою є роль БДПЛ у здійсненні моніторингу та документуванні порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини під час збройної агресії Російської Федерації в Україні.

Список використаних джерел:

1. Organization of Security and Cooperation Europe. Final Document of the Eleventh Meeting of the OSCE Ministerial Council, Maastricht, 1-2 December 2003 (de), 2003. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/0/40533.pdf>.
2. Organization of Security and Cooperation Europe. Factsheet: What is the OSCE? 2021. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/35775_9.pdf.
3. Organization of Security and Cooperation Europe. The Charter of Paris for a New Europe, 1990. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf>.
4. Organization of Security and Cooperation Europe. Final Document of the Second Meeting of the CSCE Council of Ministers, Prague, 30-31 January 1992. URL:

<https://www.osce.org/files/f/documents/7/b/40270.pdf>.

5. Organization of Security and Cooperation Europe. The CSCE Helsinki Document 1992, the Challenges of Changes. 1992. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/c/39530.pdf>.

6. Organization of Security and Cooperation Europe. Election Observation Handbook: Sixth Edition. 2010. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/68439.pdf>.

7. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. 400 Missions to Help Promote Democratic Elections across the OSCE Region. 2021. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/497934>.

8. Organization of Security and Cooperation Europe. ODIHR and Roma and Sinti issues: Factsheet. 2015. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/5/102598.pdf>.

9. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Human Rights in Counter-terrorism Investigations. A Practical Manual for Law Enforcement Officers. 2013. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/f/108930.pdf>.

10. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. ODIHR's Efforts to Counter Hate Crime. A factsheet outlining ODIHR's initiatives in the fight against hate crime. 2016. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/68668.pdf>.

11. Organization of Security and Cooperation Europe. ODIHR in Ukraine. A factsheet on ODIHR's activities in Ukraine. 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/0/523236.pdf>.

12. Organization of Security and Cooperation Europe. First Interim Report on reported violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine. 22 July 2022. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/c/d/523081_0.pdf.

13. Organization of Security and Cooperation Europe. Second Interim Report on reported violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine. 14 December 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/5/534933.pdf>.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ENTSO-E В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПИ

Корольова Анна Анатоліївна

аспірантка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету

Державна підтримка розвитку відновлюваної енергетики в Україні, є актуальним питанням на сьогоднішні дні. Відновлювана енергетика являє собою досить нову сферу в енергетичному світі, зокрема приєднання до ENTSO-E відкриває для України потенціал виробництва «зеленої електроенергії» та припинення залежності від країни-агресора у енергетичних ресурсів.

Європейський Союз багато років працює над розвитком єдиного енергетичного ринку. Метою такої діяльності є створення єдиного енергетичного ринку, який у свою чергу забезпечить вільний потік енергії через кордони Європи. Тим самим це допоможе забезпечити доступність енергії за найнижчою ціною та допоможе зменшити викиди парникових газів.

Необхідно наголосити, що державність будь-якої країни базується на принципах незалежності, суверенітету та територіальній цілісності. Під незалежністю, передусім, розуміється можливість самостійно будувати зовнішню та внутрішню політику, головним критерієм, при цьому, є спроможність вирішувати питання економічного характеру. Приєднання України до Європейської системи розподілу та передачі електричної енергії ENTSO-E має на меті вирішити декілька питань, зокрема, питання енергетичної безпеки, а також наповнення державного бюджету фінансовими ресурсами за рахунок експорту надлишкової (профіцитної) електричної енергії до країн Європейського Союзу (до 24.02.2022 року Україна могла імпортувати до третини усієї виробленої електроенергії).

В європейському енергетичному об'єднанні ENTSO-E розроблено низку технічних та

організаційних правил і рекомендацій. Кожний TSO в об'єднаній мережі ENTSO-E (синхронній зоні) зобов'язаний дотримуватись технічних стандартів і процедур, у т.ч. експлуатаційні методики керування генеруванням, забезпечувати наявність резервів, критерії безпеки та спеціальні експлуатаційні заходи[1, с. 79].

Поміж тим слід акцентувати увагу, що асоціація ENTSO-E була заснована та отримала юридичні повноваження відповідно до Третього законодавчого пакету для внутрішнього енергетичного ринку ЄС у 2009 році, метою якого є подальша лібералізація ринків газу та електроенергії в ЄС шляхом об'єднання низки попередніх асоціацій операторів (ATSOI, BALTSO, ETSO, NORDEL, UCTE, UKTSOA та ін.). Роль операторів системи передачі (котрі переважно є «недержавними») значно змінилася після ухвалення цього документу.

Зокрема діяльність ENTSO-E забезпечує можливість ефективної реалізації загальноєвропейської енергетичної політики та створення єдиного енергетичного ринку Європи [2, с. 767].

Як зазначив науковець, Кириленко О. В., «ENTSO-E (European Network of Transmission System Operators for Electricity) – європейська мережа операторів системи передачі електроенергії, яка об'єднує 43 операторів з 39 країн європейського континенту. Станом на 2021 р. у структурі ENTSO-E налічувалося п'ять керуючих галузевих груп, які в реальному часі координують безпечну та оптимальну роботу електромережі Європи, підтримують і розробляють комунікаційну інфраструктуру, забезпечують захист критичної інфраструктури, визначають правила координації, класифікують та оцінюють ризики, займаються плануванням і розробленням стратегій розвитку»[3, с. 39].

Однак зауважимо, що Об'єднання ENTSO-E було фактично створено 19 грудня 2008 року в Брюсселі окремими системними операторами, але свою роботу організація розпочала 1 липня 2009 року.

Більшість положень регламентуючих документів ENTSO-E сьогодні є складовими міжнародних стандартів серії IEC 62325 «Інфраструктура комунікацій на енергетичному ринку», що дозволяє впроваджувати на національному ринку вимоги до інформаційного обміну в окремих бізнес-сферах через національні системи стандартизації, зокрема і впроваджувати ці документи, як ДСТУ в Україні. Таким чином розробка бізнес-інформаційних моделей ринку електричної енергії України в частині інформаційного обміну та її окремих сегментів, що є складовою провадження керівних принципів інформаційного обміну на ринку електроенергії України мають базуватися на міжнародних стандартах серії IEC 62325 та відповідних регламентуючих документах ENTSO-E [4, с. 106].

Тож на шляху інтеграції до енергетичної системи Європейського Союзу України має вирішити питання стандартизації не тільки шляхом впровадження відповідних положень та інструкцій щодо функціонування відповідної системи, а й узгодження національної нормативно-правової бази з правовими актами Європейського Союзу.

Як зазначили, Кирик В. В. та Рибка О. О., «Оператор системи передачі, прямуючи до паралельного функціонування ОЕС та ENTSO-E, обґрунтовано аналізує можливі проблемні моменти, та проводить вивчення технічних можливостей роботи в ізольованому режимі з наступним об'єднанням з мережею ENTSO-E для балансування потужності генерації та споживання з країнами Євросоюзу, при цьому, поточно вирішуючи проблемні задачі технічного та політичного характеру врегулювання паралельної роботи енергосистеми України з енергосистемами сусідніх країн СНД»[5, с. 65].

Ми погоджуємося із думками Кирик В. В. та Рибка О. О., тому що, ціна на електроенергію матиме певне зростання у зв'язку наявності дефіциту резервів вторинного регулювання, у той же час, саме співпраця із Європою надасть можливість з мережею ENTSO-E балансування споживання електроенергії.

17.12.2021 року в Україні Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг прийняла остаточне рішення про сертифікацію

українського оператора системи передачі – Національну енергетичну компанію ПрАТ НЕК «Укренерго» як оператора системи передачі (ОСП) за моделлю ISO. Відомо, що ENTSO-E утворилася шляхом первинного об'єднання операторів ATSOI, BALTSO, ETSO, NORDEL, UCTE і UKTSOA[6].

Отже, важливим елементом функціонування європейського енергетичного ринку є організація, відома як ENTSO-E. З точки зору суспільно-політичних передумов, створення ENTSO-E фактично стало наслідком інтеграційних процесів всередині Європи.

Для вирішення певних проблем в ENTSO-E існує два координатора, які відповідальні за моніторинг планових перетоків, виявлення незапланованих перетоків, розробки програм корекції синхронного часу і перетоків між зонами регулювання. Координатор передає програми корекції ОСП, які відповідальні за регулювання в окремих зонах і здійснюють безпосередню корекцію планових перетоків [7, с. 28].

При цьому слід зауважити, що Європейський Союз, у свою чергу, створювався на основі двох основних аспектів: безпеки (під час триваючої холодної війни) та економіки (післявоєнна відбудова Західної Європи). Саме співпраці та інтеграції (ресурсів, ринків, стандартів) як стратегічного напрямку відновлення дозволив Європейським країнам не лише відновити втрачений економічний потенціал, а й значно просунути у власному розвитку.

Було враховано прагнення України увійти до спільноти Європейських держав, позбутися залежності від енергопостачання з російської федерації та Білорусії. Водночас приєднання нашої країни до об'єднаної мережі ENTSO-E також призведе до скорочення, а й в майбутньому до повної відмови від закупівлі російських енергоносіїв країнами Європейського Союзу.

Підкреслимо, що альтернативна енергія, інколи ще називають «відновлюваною енергетикою» – це енергія, яка не походить з викопного палива, і тому на сьогодні стає більш затребуваним, внаслідок чого виробляє мало або зовсім не виділяє парникових газів, таких як вуглекислий газ CO².

Жодна розмова про енергетику в Україні не обходиться без атомної енергетики. Російські війська атакували атомні електростанції під час війни та тримали їх у ролі заручників. Незважаючи на це, електростанції в основному продовжували виробляти електроенергію, і через значне зниження попиту під час війни та підключення України до ENTSO-E (Європейської електромережі) у березні 2022 року Україна стала експортером електроенергії під час війни. До війни імпорт ядерного палива України повністю залежав від росії. Україна оцінює потребу для розширення ядерних потужностей після війни в 14 мільярдів доларів[8].

Однак альтернативну енергію не слід путати із відновлюваною, хоча існують випадки коли відновлювані джерела енергії можна вважати як альтернативним джерелом енергії, як наприклад сонячна енергія. Отже, енергія вироблена з будь-якого джерела, окрім викопного палива є альтернативною енергією.

Крім того, бажання України перейти від статусу кандидата в ЄС до повноправного членства заохочує Україну робити свій внесок у досягнення цілей ЄС щодо низького рівня вуглецю та нульових викидів. Нещодавнє підключення України до ENTSO-E пропонує спосіб одночасного експорту електроенергії з відновлюваних джерел для отримання прибутку від експорту та зниження викидів вуглецю в ЄС [8].

Зауважимо, що на сьогодні енергосистема України продовжує працювати з європейською мережею ENTSO-E, незважаючи на військову агресію зі сторони росії. ENTSO-E є важливою частиною європейського енергетичного ринку та відіграє важливу роль у розвитку та ефективності енергетичної системи та включає в себе розробку нових способів управління електромережею та інтеграцію відновлюваних джерел.

Список використаних джерел:

1. Ринки електричної енергії: світовий досвід та українські реалії. Частина 3. Актуальні

питання модернізації енергетичного сектору України: методичні вказівки для самостійної роботи з дисципліни «Автоматизовані системи керування та оптимізації режимів енергосистем» студентів спеціальності «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» спеціалізації «Електричні системи і мережі» усіх форм та видів навчання: С.В. Казанський. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 152 с.

2. Колосок С. І. Досвід розбудови розумних енергетичних мереж на міжнародному рівні : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2019. 109 с.

3. Кириленко О. В. Особливості роботи Об'єднаної енергетичної системи України в синхронному режимі з європейською континентальною енергетичною системою: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. *Вісник НАН України*. 2022. № 5. С. 39–44.

4. Блінов І. В. Наукові основи організації взаємодії сегментів ринку електричної енергії : дис. ... д-ра. тех. наук : 05.14.01. Національна академія наук України, Київ, 2018. 509 с.

5. Кирик В. В., Рибка О. О. Аналіз стану та технічної відповідальності електричних мереж ОЕС України вимогам ENTSO-E. *Гідроенергетика України*, 2021. № 3-4. С. 65-69.

6. Офіційний сайт ENTSO-E. URL: <https://www.entsoe.eu> (дата звернення 24.02.2023).

7. Дослідження частоти в ОЕС України з урахуванням вимог ENTSO-E». URL: <https://events.pstu.edu/konkurs-energy/wp-content/uploads/sites/2/2019/03/Частота.pdf> (дата звернення 24.02.2023).

8. Енергетична безпека, зміна клімату та майбутня відбудова України. URL: https://www.bu.edu/igs/files/2022/10/Energy-Security-Climate-Change-and-the-Future-of-Ukraine-Reconstruction_FINAL_translation.pdf(дата звернення 24.02.2023).

ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ СЛУЖБ ВНУТРІШНЬОГО НАГЛЯДУ ЩОДО ЗАБОРОНЕНОЇ ПОВЕДІНКИ

Левченко Юрій Вікторович

аспірант кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Здійснення міжнародного співробітництва щодо заохочення та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії є однією із цілей Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН, Організація), визначених у її Статуті (ст. 1 (1)). Відповідно до п. 3 ст. 101 Статуту ООН працівники повинні дотримуватися найвищих стандартів сумлінності [1]. Таким чином, Організація зобов'язана забезпечувати, щоб ставлення до її співробітників та взаємовідносини між ними характеризувалися повагою, гідністю та дотриманням права на приватне життя. Домагання в будь-якій формі, особливо сексуальні домагання, на роботі чи у зв'язку з роботою є порушенням цих положень Статуту і, отже, правил Організації; вони є порушенням стандартів поведінки, дотримання яких вимагається від кожного міжнародного цивільного службовця, і можуть бути підставою для вжиття дисциплінарних заходів [2].

Так, Правилами і Положеннями про персонал ООН урегульовано загальні принципи політики в галузі людських ресурсів з питань укомплектування штатів Секретаріату, самостійно керованих фондів і програм та управління ними, зокрема визначено конкретні випадки неприпустимої поведінки. Сексуальна експлуатація, сексуальна наруга, будь-які прояви дискримінації чи домагань, а також сексуальні домагання (як це визначено у Бюлетенях Генерального секретаря ST/SGB/2003/13, ST/SGB/2019/8) або утиски за ознакою статі належать до таких випадків (правило 1.2 (e) (f)), та є серйозними проступками (положення 10.1) [3]. Ці порушення в сукупності також називаються «забороненою поведінкою» [4]. Генеральний секретар або посадові особи, яким делеговані відповідні

дискреційні повноваження можуть прийняти рішення розпочати розслідування обвинувачень у скоєнні таких проступків, дисциплінарний процес і вжити необхідних дисциплінарних заходів (правило 10.1 (с)) [3].

У Бюлетені Генерального секретаря «Боротьба з дискримінацією, утисками, включаючи сексуальні домагання, та зловживанням повноваженнями» виокремлюються офіційні та неофіційні повідомлення. У випадку надходження останніх пропонується низка способів реагування, як-от: пряма відповідь на ранньому етапі, втручання на управлінському рівні, конфіденційна підтримка та неформальне врегулювання (пп. 4.1-4.11). Надходження офіційного повідомлення, яке може бути анонімним і не має строку давності передбачає інформування Управління служб внутрішнього нагляду (далі – УСВН, Управління), відповідно до положень адміністративної інструкції ST/AI/2017/1 [4]. Управління уповноважене розслідувати повідомлення про порушення положень, правил і відповідних адміністративних інструкцій ООН та передавати результати таких розслідувань разом з відповідними рекомендаціями Генеральному секретарю, якими останній може керуватися при прийнятті рішення про вжиття юрисдикційних або дисциплінарних заходів [5]. З цією метою у структурі УСВН було створено Відділ розслідувань.

Крім того, задля полегшення отримання повідомлень про можливі правопорушення, Відділ розслідувань використовує механізм повідомлень. Управління захищає конфіденційність осіб, які добросовісно повідомляють про порушення, незалежно від того, чи підтверджується це повідомлення в ході розслідування, чи ні. При цьому, завідомо неправдиві скарги, якщо їх підтверджено, становлять проступок, за який можуть бути застосовані санкції [6].

УСВН зберігає за собою повноваження вирішувати, які справи воно розглядатиме, і визначати, чи мають бути здійснені відповідні заходи у зв'язку з отриманою інформацією. Крім того, УСВН також може в будь-який час прийняти рішення про передачу справи на його розгляд. У такому випадку відповідальна посадова особа передає справу і припиняє будь-яку участь у ній [7]. Якщо УСВН вирішує провести розслідування офіційного повідомлення про можливу заборонену поведінку, повідомлення про його початок, зазвичай, надсилається помічнику Генерального секретаря з людських ресурсів і керівнику відповідного підрозділу, якщо тільки такий керівник не є передбачуваним порушником. Проведення розслідування у випадку надходження повідомлення урегульовано адміністративною інструкцією ST/AI/2017/1 [7].

Варто зазначити, що співробітники зобов'язані сприяти проведенню належним чином санкціонованих перевірок і розслідувань та не повинні піддаватися переслідуванню за дотримання цих обов'язків (правило 1.2 (с)) [3]. Відмова від співпраці може вважатися незадовільною поведінкою, яка може бути рівнозначною неправомірній поведінці [7]. У зв'язку з цим Генеральним секретарем було прийнято Бюлетень щодо захисту осіб від переслідування за повідомлення про неправомірні дії та за співпрацю з належним чином санкціонованими ревізіями або розслідуваннями (ST/SGB/2017/2/Rev.1) [8]. З метою проведення ефективного й об'єктивного розслідування УСВН також має право на прямий і негайний доступ до всіх осіб, які займаються діяльністю під керівництвом Організації, до всіх записів, документів чи інших матеріалів, активів і приміщень, а також на отримання такої інформації і пояснень, які воно вважає необхідними для виконання своїх обов'язків [6]. Управління також має право отримувати доступ до всіх ресурсів та даних ІКТ дистанційно, не інформуючи про це співробітника. Однак фізичний доступ до ресурсів ІКТ, розташованих на робочому місці співробітника, якщо це практично можливо, здійснюється в присутності відповідного співробітника та/або керівника відділу, секції чи підрозділу. УСВН має здійснювати письмовий облік свого доступу до будь-яких ресурсів або даних ІКТ із зазначенням короткого опису заходів, здійснених під час проведення розслідування, прізвищ співробітників, які виконували такі заходи, і типу отриманої інформації [9].

За підсумком проведеного розслідування Управління має встановити відсутність або наявність фактичних обставин щодо забороненої поведінки. У першому випадку УСВН направляє відповідальній посадовій особі повідомлення про закриття розслідування та письмово інформує суб'єкта розслідування про те, що розслідування було закрито. Якщо ж розслідування УСВН встановило наявність фактичних підстав, які вказують на незадовільну поведінку співробітника, заступник Генерального секретаря з питань служб внутрішнього нагляду подає звіт про розслідування помічнику Генерального секретаря з управління людськими ресурсами разом з усією відповідною супровідною документацією, включаючи копії всіх письмових записів співбесід та копії будь-яких цифрових записів співбесід; та надсилає копію звіту про розслідування заступнику Генерального секретаря з правових питань, якщо у звіті про розслідування міститься рекомендація про можливу передачу справи національним органам [7].

На підставі звіту про розслідування, супровідної інформації та будь-якої отриманої додаткової інформації помічник Генерального секретаря з управління людськими ресурсами приймає рішення про те, чи слід розпочати дисциплінарний процес [7]. Втім варто зауважити, що в тому разі, коли під час розслідування, проведеного згідно з інструкцією ST/AI/2017/1, буде виявлено достовірні відомості про злочинну поведінку, то після консультації з Управлінням з правових питань така справа може бути передана національним компетентним органам для можливого притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Інформація про можливу злочинну поведінку може бути також безпосередньо направлена до національних компетентних органів постраждалою особою [4].

Таким чином можемо зробити висновок, що у структурі ООН функціонує досить розгалужений організаційно-правовий механізм, спрямований на попередження, виявлення та викорінення випадків забороненої поведінки, що відповідає політиці нульової терпимості Організації до сексуальних домагань. У зв'язку з цим, на Управління служб внутрішнього нагляду в особі Відділу розслідувань покладено ключову роль у здійсненні цієї політики. В межах наданих повноважень для проведення розслідувань Управління збирає факти, що стосуються, зокрема, обвинувачень у сексуальному насильстві, сексуальній експлуатації та сексуальних домаганнях, на основі яких встановлює відсутність або наявність фактичних обставин щодо забороненої поведінки. Встановлення таких обставин може бути підставою для ініціювання відповідного дисциплінарного провадження.

Список використаних джерел:

1. United Nations Charter 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Secretary-General's bulletin «Promotion of equal treatment of men and women in the Secretariat and prevention of sexual harassment» ST/SGB/253. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/153709?ln=en> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Staff Regulations and Staff Rules, including provisional Staff Rules, of the United Nations. Secretary-General's bulletin ST/SGB/2023/1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/769/22/PDF/N2276922.pdf?OpenElement>.
4. Secretary-General's bulletin Addressing discrimination, harassment, including sexual harassment, and abuse of authority ST/SGB/2019/8. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/274/41/PDF/N1927441.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).
5. Resolution of the UN General Assembly (Review of the efficiency of the administrative and financial functioning of the United Nations) A/RES/48/218 B. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/333/10/PDF/N9433310.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).
6. Office of Internal Oversight Services: How we investigate. URL: <https://oios.un.org/how-we-investigate>
7. Administrative instruction (Unsatisfactory conduct, investigations and the disciplinary

process) ST/AI/2017/1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/351/82/PDF/N1735182.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).

8. Secretary-General's bulletin (Protection against retaliation for reporting misconduct and for cooperating with duly authorized audits or investigations) ST/SGB/2017/2/Rev.1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/422/34/PDF/N1742234.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).

9. Secretary-General's bulletin (Use of information and communication technology resources and data) ST/SGB/2004/15. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/625/94/PDF/N0462594.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВЗАХИСНИХ ОРГАНІВ

Мартюхіна Наталія Олександрівна

аспірантка кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Питання, що стосуються гендерної проблематики є гострими та обговорюваними у світлі сучасних трансформацій суспільства. Кожна людина має ту чи іншу форму сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Так, гендерна ідентичність стосується гендерної приналежності, яку відчувають люди, при цьому вона може не бути такою ж самою, як та стать, що була встановлена при народженні. Це відноситься до глибоко пережитого кожною людиною внутрішнього індивідуального досвіду гендерної ідентичності і включає особисте відчуття тіла та інших форм вираження, таких як одяг, мова і манера поведінки [1].

Однак незважаючи на те, що права людини гарантуються кожному без жодного винятку особи, чия гендерна ідентичність є відмінною від того чи іншого конкретного соціального уявлення, інколи стають об'єктами насильства та дискримінації. Вбивства, зґвалтування, нанесення каліцтв, тортури, жорстоке, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження, довільні затримання, викрадення, утиски, фізичні та психологічні зазіхання, цькування, різні види тиску, які стають причиною самогубств, а також дискримінаційні акти та заходи, які поглиблюються розпалюванням ненависті щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності не є поодинокими випадками. Такі негативні інциденти вимагають ефективних заходів по боротьбі з насильством і дискримінацією в їх різних формах [2].

Так, дискримінація, що ґрунтується на статі і гендерній ідентичності є широко розповсюдженою у всьому світі та зумовлює існування значних перешкод на шляху до повної і рівної участі осіб у різних сферах суспільного життя та ухваленні політичних і державних рішень [1]. Разом з тим, означене питання перебуває в полі зору міжнародної спільноти. Проблеми гендерної ідентичності розглядаються органами з нагляду за дотриманням правозахисних договорів у процесі їхньої взаємодії з державами та спеціально уповноваженими посадовими особами. Більшість моніторингових органів ООН, створених на підставі Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції про права осіб з інвалідністю тощо прийняли зауваження загального порядку, в яких прямо згадується про сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність [3].

Крім того, важливе значення у цій сфері має практика міжнародних правозахисних органів. Так, зокрема, у 2017 році Комітетом ООН з прав людини було прийнято міркування у справі «G v. Australia», в яких Комітет підтримав прохання заявника щодо видачі свідоцтва про народження з правильною вказівкою гендерної ідентичності, зміцнивши тим самим право на свободу від дискримінації, а також право на недоторканність приватного життя [4].

Суттєвий внесок у цій сфері було зроблено Європейським судом з прав людини. Варто зазначити, що підстави для застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у питаннях пов'язаних із гендерною ідентичністю поділяються на два основних типи: з одного боку, права, що гарантують повагу до свободи, а з іншого – права, що гарантують повагу до недискримінації. Індивідуальну ситуацію завжди можна розглядати або під кутом імперативу свободи, або під кутом вимоги рівності. Коли Суд розглядає справу особи, якій перешкоджають повною мірою користуватися свободою, він майже завжди може розглядати ситуацію з двох різних точок зору, які іноді можуть бути об'єднані: він може розглядати її ізольовано, щоб оцінити, чи є обмеження, накладені державою на свободу, про яку йдеться, самі по собі надмірними і чи порушують вони свободу, гарантовану Конвенцією, незалежно від становища інших осіб; або він може розглядати ситуацію в порівнянні з іншими індивідуальними ситуаціями, щоб оцінити, чи створює держава нерівність у свободі, яка є порівняно необґрунтованою і, отже, порушує заборону дискримінації, також передбачену Конвенцією [5].

Так, наприклад, справа «Vallianatos and Others v. Greece» стосувалася «цивільних союзів» у Греції, запроваджених законом 2008 року під назвою «Реформи, що стосуються сім'ї, дітей та суспільства», який передбачав офіційну форму партнерства, що дозволяла зацікавленим особам реєструвати свої стосунки в більш гнучких правових межах, ніж ті, що передбачені для шлюбу. Заявники скаржилися на те, що вказаний закон передбачав цивільні союзи лише для різностатевих пар, тим самим автоматично виключаючи одностатеві пари з-під його дії. Вони скаржилися на те, що грецька держава запровадила розрізнення, яке, на їхню думку, є дискримінаційним. Приймаючи рішення по справі, Суд постановив, що мало місце порушення статті 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції. Зокрема, він зазначив, що з 19 держав-учасниць Конвенції, які дозволили певну форму зареєстрованого партнерства, відмінного від шлюбу, Литва і Греція були єдиними, хто зарезервував її виключно для різностатевих пар. Суд дійшов висновку, що грецька держава не довела, що для досягнення законних цілей, на які посилається закон, що запроваджує цивільні союзи, було необхідно заборонити одностатевим парам укладати такі союзи [6].

В іншій справі «Gas and Dubois v. France» заявниками були дві співмешканки. Справа стосувалася відмови в задоволенні заяви першої заявниці щодо видачі простого наказу про усиновлення дитини другої заявниці. Вони стверджували, що це рішення порушило їхнє право на приватне і сімейне життя у дискримінаційний спосіб. У даному випадку Суд постановив, що не було порушення статті 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції. Він дійшов висновку, що правове становище заявників не можна порівняти зі становищем подружніх пар, коли мова йде про усиновлення дитини другим з батьків. Суд також не побачив доказів розрізнення у ставленні на підставі орієнтації заявників, оскільки протилежні пари, які уклали цивільне партнерство, так само не мали права на отримання простого наказу про усиновлення [7].

Важливе значення щодо неприпустимості порушень прав людини на підставі гендерної ідентичності має справа «Vicky Hernández et al. v. Honduras». Означена справа стосувалася смерті особи, що сталася в контексті дискримінації, яка, зокрема, проявлялася у застосуванні поліцією насильства щодо представників трансгендерних жінок. Вивчаючи цю справу та її обставини, Міжамериканська комісія з прав людини звернула особливу увагу на насильницькі дії, вчинені через упередження щодо гендерної ідентичності та самовираження трансгендерних жінок, і взяла до уваги той факт, що Вікі Ернандес та інші, по суті, були приречені на існування у замкненому колі насильства через соціальну ізоляцію, яка призводить до дискримінації та криміналізації [8]. У 2021 році Міжамериканський суд з прав людини постановив, що Гондурас порушив права на життя та особисту недоторканність трансгендерної жінки. Це рішення стало, по суті, історичним, в якому було підтримано

принципи рівності і недискримінації та гендерної ідентичності в регіоні [9].

Таким чином, можемо зробити висновок, що практика міжнародних правозахисних органів на універсальному і регіональному рівнях має важливе значення для правового визнання гендерної ідентичності і самовираження та сприяє викоріненню насильства і дискримінації за ознакою гендерної ідентичності. Разом з тим, ефективне дотримання прав людини в цій сфері вимагає всебічного врахування питання щодо гендерної ідентичності на національному рівні.

Список використаних джерел:

1. COMPASS Manual for human rights education with young people / Edited by P. Brander, E. Keen, V. Juhász, A. Schneider. Council of Europe, 2020. 484 p. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/gender> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity A/HRC/35/36. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/095/53/PDF/G1709553.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity A/72/172. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/220/87/PDF/N1722087.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).
4. Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning communication No. 2172/2012. URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhstcNDCvDan1pXU7dsZDBaDVpL5O%2BHWUZ33u%2FEImizI1eZaYYV26efLXHNx597tGtaXCncejNVi4rI3e0boOF7m464oKnA6F6w0vrtFlSkMz0UaTM7ESIVFOFvacIPQ6Z5DDjDNBji2LpQsmAek9ekHE%3D> (дата звернення: 03.03.2023).
5. Case law of the European Court of Human Rights relating to discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity / Frédéric Edél. Council of Europe, 2015. 126 p.
6. Case of Vallianatos and Others v. Greece (applications no. 29381/09, 32684/09): Judgment of the European Court of Human Rights, 07.11.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-9224%22> (дата звернення: 03.03.2023).
7. Case of Gas and Dubois v. France (application 25951/07): Judgment of the European Court of Human Rights, 15.3.2012. URL: Judgment <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-131%22> (дата звернення: 03.03.2023).
8. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity A/HRC/47/27. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/123/16/PDF/G2112316.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.03.2023).
9. Case of Vicky Hernández et al. v. Honduras: Judgment of the Inter-American Court of Human Rights, March 26, 2021. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_422_ing.pdf (дата звернення: 03.03.2023).

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ» ТА «ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ»

Псьота Тетяна Володимирівна

аспірантка кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Зважаючи на сучасні тенденції гуманізації правових систем та зростання потреби у забезпеченні прав людини, розуміння сутності категорії правового статусу особи стає першочерговим завданням задля дотримання прав і свобод індивіда на глобальному, регіональному та національному рівнях. Із огляду на значущість поняття правового статусу особи з точки зору юридичної науки, та відсутність усталеного погляду на зміст даної категорії, необхідним є аналіз розуміння правового статусу особи у вітчизняній та зарубіжній теоретико-правовій літературі та його розмежування з поняттям правосуб'єктності.

Перш за все, слід розглянути основні засади сутності правового статусу особи та підходи до виокремлення його елементів. Юридична наука містить безліч точок зору щодо визначення даного поняття. Так, П. М. Рабінович підкреслює, що правовий статус індивіда є комплексом його суб'єктивних юридичних прав та юридичних обов'язків [9, с. 84]. О. Ф. Скакун розкриває поняття правового статусу через систему закріплених у нормативно-правових актах та гарантованих державою прав, свобод, обов'язків і відповідальності, згідно з якими особа як суб'єкт права (тобто як така, що має правосуб'єктність) координує власну поведінку в суспільстві [10, с. 377].

На думку М. І. Матузова, зазначене поняття являє собою юридично закріплену позицію людини в суспільстві. В основі такої поведінки лежить фактичний соціальний статус, тобто дійсне становище індивіда в конкретній системі суспільних відносин [8, с. 263]. А. Б. Венгеров наголошує на дефініції правового статусу особи як сукупності свобод і прав, відповідальності та обов'язків особистості, які встановлюють її правове становище у суспільстві [2, с. 570].

Згідно з Дж. М. Балкінім, правовий статус особи пов'язаний з її соціальним статусом та зазвичай характеризує індивідів та їхні відносини з законом, включаючи правові відносини з іншими особами [11, с. 2324 –2325]. О. Е. Кушніренко та Т. М. Слінько під правовим статусом індивіда розуміють сукупність прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи, які визнаються та гарантуються державою [5, с. 38]. У свою чергу, О. А. Лукашева наголошує, що гарантії прав осіб виходять за межі правового статусу [7, с. 30].

Сучасна теоретико-правова література не містить усталеного погляду на зміст структури правового статусу особи. Слід зазначити, що права, свободи та обов'язки індивіда виявляються загальноприйнятими елементами правового статусу особи. Окрім зазначених структурних одиниць даної категорії, до правового статусу особи можуть включатися правосуб'єктність, громадянство, законні інтереси, правові гарантії та правова відповідальність, правоздатність тощо. Також існує думка, що згадані категорії є передумовами правового статусу та супроводжують його існування, не входячи до його структури [10, с. 379].

Зважаючи на неоднозначні визначення правового статусу особи у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі, можна виокремити основний підхід до розуміння змісту даного поняття. Зазначені вище дефініції характеризують правовий статус особи як сукупність різних елементів – передусім юридичних прав, свобод та обов'язків особи, які визначають становище людини в суспільстві.

Ряд авторів (Н. В. Вітрук, В. І. Новосолов, А. С. Мордовець та ін.) пропонує визначати правовий статус особи у широкому та вузькому сенсах. Зокрема, А. С. Мордовець під правовим статусом індивіда в широкому сенсі розуміє «юридично закріплене становище людини в суспільстві, її права та свободи, обов'язки та відповідальність, установлені законодавством та гарантовані державою». У вузькому ж значенні категорія «правовий статус

особи» включає в себе ядро правового статусу – обсяг прав і свобод, якими володіє людина як суб'єкт права [6, с. 480–481].

Актуальним з точки зору правової літератури видається питання стосовно співвідношення понять правового статусу та правосуб'єктності особи. Так, перший та найбільш визнаний підхід до вирішення даного теоретичного питання міститься в переконанні, що правосуб'єктність є структурним елементом правового статусу особи. Деякі вчені вважають правосуб'єктність передумовою виникнення правового статусу, інші називають правовий статус елементом правосуб'єктності, а останню – об'ємною категорією, яка поглинає правовий статус [10, с. 379].

Необхідно зазначити, що теоретичні спори щодо співвідношення понять «правовий статус особи» та «правосуб'єктність» сягають корінням 60-х років ХХ століття – саме тоді вченими-правниками почав використовуватися термін «правовий статус особи». Деякі науковці (В. С. Афанасьєв, М. Л. Гранат, В. В. Лазарєв) і нині на заміну категорії правового статусу вживають термін «правосуб'єктність», який прирівнюють до першого та вважають універсальним поняттям. Таку наукову позицію можна пояснити тим, що часові межі існування обидвох станів збігаються, адже правовий статус та правосуб'єктність індивіда виникають і припиняються одночасно та є невідчужуваними [4, с. 166].

О. І. Зозуляк вважає, що правосуб'єктність виступає узагальнюючим поняттям, виражаючи статус суб'єкта права в цілому, хоча в подальшому суперечить власному вислову, вказуючи на цінність правосуб'єктності, бо остання виступає складовим елементом правового статусу особи [3, с. 13–18].

У свою чергу, деякі дослідники заперечують допустимість поняття правосуб'єктності та замінюють його на правовий статус, що тягне за собою включення в останній поряд із суб'єктивними правами та обов'язками також категорій правоздатності та дієздатності [1, с. 35].

Однак слід наголосити, що правовий статус особи та правосуб'єктність є окремими явищами. Спроби прирівнювання правосуб'єктності до категорії правового статусу позбавляють дані правові поняття самостійності. Правосуб'єктність не розкриває змісту прав, свобод та обов'язків, а їхня сукупність не розкриває змісту правосуб'єктності як юридичної якості особи. Правосуб'єктність являє собою елемент правового статусу особи та виражає можливість людини виступати суб'єктом прав та обов'язків у різних сферах суспільних відносин, володіти право- та дієздатністю.

Категорія правосуб'єктності існує в безпосередньому зв'язку з правами, свободами та обов'язками, становлячи передумову виникнення правового статусу особи, а за деякими розглянутими позиціями науковців – структурний елемент даного статусу.

Таким чином, правовий статус особи та правосуб'єктність загалом співвідносяться як ціле і частина, а спроби їхнього отождолення не видаються достатньо обґрунтованими. Поняття правового статусу має виступати в якості узагальнюючого та структурно складнішого. Разом із цим, правовий статус індивіда та його правосуб'єктність не є абсолютно самостійними категоріями, а перебувають у тісному зв'язку – правосуб'єктність особи залежить від її прав, свобод та обов'язків, і навпаки.

Список використаних джерел:

1. Антонов М. В. О некоторых теоретических проблемах при использовании категории правосубъектности. *Проблема правосубъектности: современные интерпретации*: материалы международ. науч.-практ. конф. (Самара, 25 фев. 2011 г.). Самара: Самар. гуманит. акад., 2011. С. 31–40.
2. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учебник для юридических вузов. Москва: Омега-Л, 2017. 607 с.
3. Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2012. 216 с.

4. Кобзар В. В. Теоретико-правові підходи до визначення поняття правового статусу особи в науці адміністративного права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ, 2014. № 1. С. 165–170.
5. Кушніренко О. Е. Права і свободи людини та громадянина: навч. посібник. Харків: Факт, 2001. 437 с.
6. Лазарев В. В. Теория государства и права: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристь, 2001. 520 с.
7. Лукашева Е. А. Правовой статус: понятие и структура. *Общая теория прав человека*. Москва: Норма, 1996. 520 с.
8. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: курс лекций. Москва: Юристь, 2001. 766 с.
9. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. 9-е вид., зі змінами. Київ; Львів: Край, 2007. 188 с.
10. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
11. J. M. Balkin. The Constitution of Status. *The Yale Law Journal. Symposium: Group Conflict and the Constitution: Race, Sexuality, and Religion*. 1997. Vol. 106, No. 8. P. 2313–2374.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКИМИ СУДАМИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Шукюров Тархан Юсіф огли
аспірант НН ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка
спеціальність «Міжнародне право»

Поява внутрішньо переміщених осіб та необхідність захисту їхніх прав внаслідок збройної агресії Росії на Сході України та окупації Криму у 2014 році були абсолютно неочікуваними як для українського суспільства, так і для української правової системи. Незважаючи на достатньо швидке формування національної нормативно-правової бази, не всі питання були вчасно та чітко врегульовані та не всі положення, що приймалися, відповідали міжнародно-правовим стандартам. Все це спричинило численні судові позови з різноманітних аспектів захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО). На кінець 2021 року кількість ВПО в Україні становила 1,5 млн осіб та за кілька місяців після початку повномасштабної збройної агресії Росії проти України у лютому 2022 року кількість ВПО зросла майже до 8 млн осіб [1], що катастрофічно загострило питання захисту прав цієї категорії осіб.

Значну кількість міжнародних стандартів захисту прав ВПО було сформульовано у рамках Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ). Незважаючи на текстуальну відсутність положень про права ВПО у Європейській конвенції з прав людини та протоколах до неї, сфера її дії поширюється на всіх осіб, які знаходяться під юрисдикцією держав-учасниць, у тому числі, й на ВПО. Отже, враховуючи, що близько десяти держав-членів Ради Європи стикалися з питаннями внутрішнього переміщення, зокрема, Азербайджан, Вірменія, Туреччина, Кіпр, Молдова, Грузія, Балканські країни, Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) завдяки розширеному, еволюційному, динамічному тлумаченню конвенційних положень було сформовано широку практику з питань юрисдикції, житла, приватного, сімейного життя, обмеження свободи пересування, відшкодування за пошкоджене, зруйноване житло та власність, питань освіти і мови навчання, виборчих прав, документації, з широкого кола соціальних питань внутрішньо переміщених осіб та інших прав ВПО і постраждалих від збройних конфліктів осіб [2]. Враховуючи статус практики

Європейського суду з прав людини як джерела права України відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» [3], українські судді почали застосовувати практику Європейського суду при вирішенні питань, пов'язаних з внутрішнім переміщенням. Українські експерти відзначають, що українські суди застосовують практику ЄСПЛ у понад 50 % випадків розгляду справ про захист прав ВПО, зі збільшенням саме змістовного ефективного застосування правових позицій ЄСПЛ, а не декларативного посилання на його рішення.[4, с.6]

Так, починаючи з 2014 року перед українськими судами постало питання прийняття до уваги документів, виданих владою на тимчасово окупованих територіях, зокрема стосовно встановлення фактів смерті та народження. 15 квітня 2016 року Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ видав Інформаційний лист «Про окремі питання застосування Закону України Про внесення змін до цивільно-процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях України», [5] в якому чітко зазначив, що судді мають враховувати під час розгляду згаданої категорії справ висновки ЄСПЛ, зокрема у справах «Луїзиду проти Туреччини», «Кіпр проти Туреччини», «Мозер проти Молдови та Росії», де ґрунтуючись на Консультативному висновку Міжнародного суду ООН у справі Намібії, ЄСПЛ наголосив, що першочерговим завданням завжди має бути ефективний захист конвенційних прав на території всіх Договірних Сторін, навіть, якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони. У подальшому українські судді постійно застосовували відповідну практику ЄСПЛ та Намібійські винятки не тільки у справах про встановлення факту народження чи смерті, але також стосовно підтвердження страхового, пенсійного стажу при встановленні і перерахунку пенсійних виплат. Втім, після початку повномасштабної війни сформульовані судові підходи не завжди можуть бути застосовані, зокрема, у випадках відсутності будь-якого документального підтвердження факту смерті особи. Не вирішеним залишається й питання призначення пенсій переміщеним пенсіонерам з Криму, пенсійні справи яких залишилися у місцевих пенсійних органах, а їх витребування є неможливим. Однак, навіть у таких ситуаціях, доречним було би звернення до практики ЄСПЛ, зокрема стосовно комплексного підходу до доказів, які заявник спроможний надати.

Значна частина судових звернень ВПО завжди стосується забезпечення соціальних прав, адже переміщені люди залишаються у багатьох випадках без засобів до існування, житла. У цьому контексті українські суди всіх інстанцій часто посилаються на практику ЄСПЛ у випадках як відсутності чітких законодавчих положень, так і у випадку суперечності національного законодавства стандартам Конвенції та практики ЄСПЛ. Так, у рішенні Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду у зразковій справі від 3 травня 2018 року щодо припинення виплати пенсії за віком внутрішньо переміщеним особам [6], судді при оцінці фактів справи аналізували різні міжнародні стандарти та посилалися на правові позиції ЄСПЛ, надані у справах «Пічкур проти України», «Суханов та Ільченко проти України», «Щокін проти України», наголошуючи, що право на отримання пенсії підпадає під захист у рамках статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ. Верховним Судом було встановлено, що право на пенсію та її одержання не може бути фактично прив'язаним до довідки ВПО, що було передбачено постановами Кабінету Міністрів України. Застосування позицій ЄСПЛ як позивачами, так і суддями у справах щодо припинення пенсійних виплат особам, які не реєструвалися як ВПО, довідку яких було скасовано, зокрема внаслідок непідтвердження фактичного місця проживання чи повернення на тимчасово окуповану територію на більший строк, ніж визначено у законодавстві, призвело не тільки до прийняття судових рішень на користь позивачів, але і до внесення змін до законодавства.

Достатньо цікавим є також той факт, що при вирішенні соціальних спорів на рішення ЄСПЛ активно посилалися українські судді першої та апеляційної інстанцій. Зокрема, у рішення Київського окружного адміністративного суду від 01.04.2019 року щодо відмови у

виплаті заборгованості з пенсії у зв'язку з переїздом особи з постійного місця проживання через активні бойові дії та антитерористичну операцію судді посилалися на правові позиції, сформульовані ЄСПЛ у рішеннях «Грудич проти Сербії» та «Пейчич проти Сербії», які навіть не було перекладено українською мовою. [7]

Не менш важливого значення отримала практика ЄСПЛ при вирішенні житлових спорів ВПО та виселення з наданих приміщень, зокрема з санаторіїв, готелів, гуртожитків без запропонованих альтернативних варіантів або при виселенні ВПО з самостійно зайнятого житла. Водночас, розглядаючи питання виселення з самовільно зайнятого житла внутрішньо переміщеними особами українські суди застосовували правові позиції ЄСПЛ, сформульовані у рішеннях у справах «Кривіцька та Кривіцький проти України», «Дакус проти України» [8], не посилаючись на рішення «Сагінадзе проти Грузії», «Гульмаммадова проти Азербайджану».

Важливе значення практика ЄСПЛ відігравала при розгляді справ щодо компенсації за пошкоджене та зруйноване житло і майно. Детальний аналіз правових підходів ЄСПЛ було надано Верховним Судом при розгляді справи щодо відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок руйнування житлового приміщення в ході проведення антитерористичної операції у постанові від 4 березня 2020 року [9]. Судді дійшли висновку, що, пред'явлені позивачем вимоги стосовно відшкодування шкоди за зруйноване житло є безпідставними, адже незважаючи на певні положення Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та Кодекс Цивільного захисту України, у законодавстві відсутні як чіткі критерії, так і процедура такого відшкодування, а відповідно і немає легітимних очікувань у позивача. Разом з тим позивач, на думку суддів, має право на компенсацію від держави за невиконання державою свого позитивного матеріального та процесуального обов'язку за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. На десятки рішень ЄСПЛ посилався Верховний суд і при розгляді справи про відшкодування майнової шкоди за пошкоджене торгівельне приміщення внаслідок артилерійського обстрілу у 2015 році житлового району Маріуполя.[10] Причому, Велика Палата Верховного Суду також зазначила, що позивач наділений правом на компенсацію за статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, але до початку війни будь-який механізм компенсації за пошкодження нежитлових приміщень розроблено не було. Сьогодні, ситуація кардинально змінилася. Виникатимуть судові справи стосовно завданої шкоди внаслідок невибіркових обстрілів майже всієї території України, незалежно від фізичної присутності окупанта на цій території, що може бути підставою для застосування інших рішень ЄСПЛ, як-то «Банкович та інші проти Бельгії», «Грузія проти Росії II».

Ціла низка правових позицій ЄСПЛ була застосована як позивачем так і Великою Палатою Верховного Суду у справі № 308/9708/19 щодо моральної компенсації за шкоду, нанесену життю та здоров'ю внаслідок збройної агресії росії проти України.[11] Зокрема, Суд посилався на рішення ЄСПЛ у справах «Цудак проти Литви», «Олейніков проти Росії» при аналізі питання імунітету держав.

Таким чином, можна констатувати, що з 2014 року українські судді активно застосовують практику ЄСПЛ при вирішенні різноманітних питань захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Таке застосування було пов'язано зокрема з відсутністю розвинутої національної законодавчої бази, розроблених національних правових підходів до вирішення багатьох проблем ВПО, судової практики, невідповідністю окремих положень міжнародним стандартам та практики ЄСПЛ тощо. Отже, активна позиція українських суддів щодо застосування правових позицій ЄСПЛ сприяла розвитку національного законодавства і практики у сфері захисту прав ВПО. З початком повномасштабної війни потреба у вирішенні нових питань захисту ВПО зростає, що також має вплинути на необхідність формування нових судових підходів, які відповідатимуть викликам сьогодення та сучасним міжнародним стандартам.

Список використаних джерел:

1. Operational data portal. Ukraine refugee situation. URL:

<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата доступу 20.02.2023)

2. Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/idps2> (дата доступу 20.02.2023)

3. Закон України від 23.02.2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата доступу 20.02.2023)

4. Христова Г., Трало Ю., Буряковська К. Національна судова практика з питань внутрішнього переміщення: застосування стандартів Ради Європи. Третє видання, перероблене і доповнене. Київ: Право, 2020. 306 с.

5. Інформаційний лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.04.2016 № 9-1130/0/4-16 «Про окремі питання застосування Закону України «Про внесення змін до ЦПКУ щодо встановлення факту народження або смерті особи на ТОТ України». URL: <https://docs.dtkr.ua/list/1077.1.229> (дата доступу 20.02.2023)

6. Рішення Верховного Суду у справі № 805/402/18 від 03.05.2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341> (дата доступу 20.02.2023)

7. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 01.04.2019, справа №320/6350/18 щодо відмови у виплаті заборгованості з пенсії у зв'язку з переїздом з постійного місця проживання через активні бойові дії та АТО до м. Васильків. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата доступу 20.02.2023)

8. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 759/11501/15-ц від 29.06.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата доступу 20.02.2023)

9. Постанова Верховного Суду в справі про відшкодування майнової шкоди (відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок руйнування житлового приміщення в ході проведення АТО) від 4 березня 2020 року, справа № 237/557/18, провадження № 61-47151ск18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата доступу 20.02.2023)

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду Справа N 265/6582/16-ц, провадження N 14-17 цс 19, від 04.09.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата доступу 20.02.2023)

11. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду № 308/9708/19 від 14.04.2022, провадження № 61-18782св21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата доступу 20.02.2023)

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Бацінко Олена Анріївна

курсант Харківського національного університету внутрішніх справ

Принцип територіальної цілісності концептуально бере свій початок з доктрини «*uti possidetis juris*» (володій тим, що маєш). Уперше цей принцип був застосований у практиці латиноамериканських держав з метою вирішення територіальних спорів, що виникали на початку XIX століття після здобуття незалежності і звільнення від колоніального панування з боку Іспанії. Отже, принцип територіальної цілісності, що спочатку виник як регіональний, став загальноновизнаним принципом сучасного міжнародного права.

У міжнародному праві принцип територіальної цілісності вперше був закріплений у статті 10 Статуту Ліги Націй, члени якої зобов'язувалися поважати й захищати від зовнішнього нападу територіальну цілісність і політичну незалежність учасників цієї організації.

Пізніше він був затверджений з ухваленням Статуту ООН у 1945 р., хоча сам Статут ООН формулює цей принцип через заборону погрози силою або її застосування як проти

територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями ООН (п. 4, ст. 2).

У Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., держави затвердили на універсальному рівні основні елементи принципу територіальної цілісності (не вказуючи на сам принцип):

- обов'язок держави утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на порушення національної єдності і територіальної цілісності будь-якої держави;
- територія держави не повинна бути об'єктом воєнної окупації, яка стала результатом застосування сили в порушення Статуту ООН;
- територія держави не повинна бути об'єктом набуття іншою державою в результаті погрози силою або її застосування;
- територіальні набуття, отримані через силу або погрозу її застосуванням, не повинні визнаватися.

Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. містить окреме й найбільш повне формулювання принципу територіальної цілісності держав: «Держави-учасниці будуть поважати територіальну цілісність кожної з держав-учасниць. Відповідно до цього вони будуть утримуватися від будь-яких дій, не сумісних із цілями і принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй, проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави-учасниці, зокрема від будь-яких таких дій, що являють собою застосування сили або погрозу силою.

Держави-учасниці будуть рівним чином утримуватися від того, щоб перетворювати територію одна одної на об'єкт військової окупації, або інших безпосередніх чи опосередкованих заходів застосування сили в порушення міжнародного права або на об'єкт набуття за допомогою таких заходів чи погрози їх здійсненням. Жодна окупація або набуття такого типу не будуть визнаватися законними».

Зі змісту принципу територіальної цілісності цілком зрозумілим стає взаємопов'язаність його з іншими принципами міжнародного права, зокрема непорушності кордонів, незастосування сили або погрози силою. Учиняючи будь-який замах на державний кордон, держава також чинить замах і на територіальну цілісність іншої держави. Наприклад, транзит будь-яких транспортних засобів через іноземну територію без дозволу територіального суверена є порушенням не лише недоторканності кордонів, але і недоторканності державної території, оскільки саме вона використовується для транзиту.

Усі природні ресурси є складовими компонентами території держави, і якщо недоторканою є територія в цілому, то недоторканими є і її компоненти, тобто природні ресурси в їх природному вигляді. Тому їх розроблення іноземними особами або державами без дозволу територіального суверена також є порушенням територіальної недоторканності.

Принцип територіальної цілісності покладає на суб'єктів міжнародного права зобов'язання утримуватися від будь-яких дій, несумісних із цілями і принципами Статуту ООН, стосовно:

- територіальної цілісності;
- політичної незалежності;
- єдності будь-якої держави;
- перетворення території на об'єкт воєнної окупації;
- погрози перетворенням території в об'єкт набуття прямо або опосередковано, застосовуючи силу в порушення міжнародного права.

Територія держави в міжнародному праві — визначена на основі норм міжнародного права частина земної поверхні (суходіл, внутрішні акваторії, повітряний простір над ними), на які поширюється виключний суверенітет цієї держави. Це означає, що певна, відокремлена від інших земна поверхня, керується тільки законами певної держави, яка має виключне право

користуватися цією землею (територією) на власний розсуд.

Територія держави становить необхідну, й у більшості випадків достатню матеріальну операційну базу для самого її виникнення, існування та розвитку. Територія є певною площинною місткістю, яка утримує на собі всі об'єкти держави: від природно-ресурсних до людських домівок. Та й саме зародження держави можливе лише після відокремлення певної території, що є доволі складним процесом. У межах території держави відбувається неминуче комплексне поєднання найрізноманітніших об'єктів, які починають діяти як єдиний організм.

У межах своєї території держава здійснює територіальне верховенство (тобто вищу і виняткову владу), що становить органічну частину державного суверенітету.

Сучасне міжнародне право забороняє насильницьке захоплення чужих територій, порушення державних кордонів, використання території будь-якої держави без її згоди. Принцип територіальної цілісності і недоторканності держав закріплений у сучасному міжнародному праві, яка допускає можливість зміни меж державної території лише в суворо визначених випадках. Законним є зміна меж державної території, вироблена на основі принципу самовизначення народів і націй.

Міжнародне право визнає також обмін, передачу або поступку державної території на добровільних засадах і в інтересах розвитку мирних добросусідських відносин між державами. Усі територіальні суперечки між державами повинні вирішуватися мирними засобами.

Кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи їх права на самовизначення, свободу і незалежність. У своїх заходах проти таких насильницьких дій і в наданні їм опору ці народи, в порядку здійснення свого права на самовизначення, мають право домагатися підтримки й отримувати її у відповідності з цілями і принципами Статуту ООН.

Кожна держава зобов'язана сприяти здійсненню самовизначення народів відповідно до положень Статуту і надавати допомогу ООН у виконанні обов'язків, покладених на неї Статутом, щодо здійснення даного принципу, з тим щоб:

- а) сприяти дружнім відносинам і співробітництву між державами і
- б) покласти край колоніалізму, проявляючи належну повагу до вільно висловленої волі зацікавлених народів, а також маючи на увазі, що підпорядкування народів іноземному ярму, пануванню і експлуатації є порушенням цього принципу, так само як і запереченням основних прав людини, і суперечить Статуту ООН.

Територія колонії або іншої несамокерованої території має, за Статутом, статус, окремий і відмінний від статусу території держави, керуючої нею. Такий окремий і відмінний статус існує до тих пір, поки народ даної колонії або несамокерованої території не виконає дії щодо свого права на самовизначення відповідно до Статуту, і особливо у відповідності з його цілями і принципами.

Кожна держава повинна утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності будь-якої іншої держави або країни.

Вторгнення росії в Україну є ганебною сторінкою сучасного міжнародного права. Дії росії однозначно є порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй зокрема та міжнародного права загалом. Воно має не тільки неприйнятні юридичні, але й жахливі гуманітарні наслідки та наслідки у сфері прав людини. І цей вплив відчувається далеко за межами України.

Генеральна Асамблея найчіткішим чином засудила спробу Російської Федерації незаконно анексувати території України. Тим самим Асамблея підтвердила давні принципи міжнародного права, що містяться в її історичній Декларації про принципи міжнародного права, стосовно дружніх відносин і співробітництва між державами від 1970 року. А саме, що «територія держави не має бути об'єктом набуття іншою державою в результаті загрози силою або її застосування», і що «жодні територіальні надбання, які є результатом загрози силою або

її застосування, не повинні визнаватися законними».

У цьому конфлікті, як і в інших, Організація Об'єднаних Націй прагне забезпечити справедливість міжнародного права, відновити порушені принципи міжнародного права, проте у неї наразі недостатньо для цього юридичного інструментарію. І якщо визнання агресивних дій російської федерації проти України через механізм Генеральної Асамблеї ООН хоч ще якимось діє у вигляді резолюцій рекомендаційного характеру, то механізм Ради безпеки ООН остаточно заблоковано на невизначений час через особливості формування цього основного органу ООН та прийняття ним юридично зобов'язальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
2. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches>

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАПОБІГАННЯ ОБІГУ КОНФЛІКТНИХ АЛМАЗІВ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КІМБЕРЛІЙСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Біла Діана Вікторівна

студентка 3-го курсу юридичного факультету
за спеціальністю «Міжнародне право»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У рамках дослідження проблематики міжнародно-правового регулювання запобігання обігу конфліктними ресурсами, зокрема конфліктними алмазами, виникла необхідність звернути увагу на актуальні виклики, що постають перед міжнародним співтовариством після двох десятиліть функціонування Кімберлійського процесу (2003) – міжнародної програми, що підтримується мандатом ООН; вона спрямована на припинення незаконної торгівлі алмазами, видобутими у зонах конфліктів і зобов'язує держав-учасниць підтверджувати неконфліктне походження алмазів сертифікатом автентичності, при цьому здійснюючи на національному рівні ряд запобіжних заходів. Доцільність більш глибокого аналізу положень Сертифікаційної схеми Кімберлійського процесу (ССКП) є беззаперечною з перспективи сучасного становища системи, яка підпорядкована стандартам і базовим вимогам, окресленим у процесі Кімберлі.

Метою здійснення дослідження є формування цілісного розуміння суті механізму, яким члени міжнародної спільноти керуються у межах поводження з алмазами як потенційно конфліктним природним ресурсом, зловживання яким призводить до систематичного порушення прав і свобод людини на національному рівні, а також нівелювання дії приписів міжнародного права, зокрема під час розгортання збройних конфліктів. Окрім цього, мова йде про виокремлення у площині досліджуваної теми проблемних питань та прогалин правового характеру, які ускладнюють чи роблять неможливим правозастосування.

Насамперед, вдаючись до ретроспективного аналізу, варто звернути увагу на доповідь Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) 2009 року. Як зазначалося в її положеннях, станом на 2009 рік за попередні 60 років щонайменше 40 відсотків усіх внутрішньодержавних конфліктів стосувалися природних ресурсів, і сам факт такого зв'язку свідчив про вдвічі більшу ймовірність повторного спалахування цих конфліктів протягом перших п'яти років [7, с. 5]. Прикладом реального втілення даного прогнозу стала війна у Центральноафриканській Республіці (ЦАР), яка знову увійшла в активну фазу конфлікту у 2012 році, тим самим продовживши протистояння, яке мало місце під час громадянської війни в країні у 2004-2007 роках. Також з 1990 по 2009 рік принаймні 18 насильницьких конфліктів виникли через експлуатацію природних ресурсів. Окремо акцентуємо на даних щодо

Африканського континенту: з 1990 по 2018 рік 75 відсотків громадянських війн у державах Африки частково фінансувалися за рахунок таких ресурсів, як алмази [2]. Таким чином з часів прийняття резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про постійний суверенітет над природними ресурсами» 1962 року, яка мала на меті забезпечити новим незалежним африканським країнам ефективний національний і економічний суверенітет, роль і значення природних ресурсів були істотно підпорядковані воєнно-політичним кризам внутрішньодержавного характеру, що знайшло своє відображення у результатах моніторингових досліджень як міжнародних міжурядових, так і міжнародних неурядових організацій.

Від 1998 року, коли у доповіді міжнародної неурядової організації Global Witness щодо ролі компаній і уряду в Ангольському конфлікті було вказано на те, що «...продаж необроблених алмазів компанією UNITA (Національним союзом за повну незалежність Анголи - прим.) був невід'ємним фактором продовження конфлікту» [1, с. 7], і до більш сучасної ситуації у ЦАР, щодо якої Група експертів ООН у 2015 році повідомила про озброєні групи, які «присутні на кількох ділянках видобутку алмазів, деякі з яких знаходяться як усередині, так і за межами запропонованої зеленої зони [Кімберлійського процесу]» [4, с. 44], необхідність недопущення торгівлі так званими «кривавими алмазами» набула рис одного з найбільш пріоритетних напрямків міждержавних відносин. Серед цілей такої міжнародної взаємодії - формування дієвих міжнародних організаційно-правових підходів, а також внесення змін до вже функціонуючих механізмів, які сприяють викоріненню практики видобування та подальшого обігу конфліктних алмазів.

У даному контексті є доцільним охопити аналізом проблематику дії положень Сертифікаційної схеми Кімберлійського процесу (ССКП) як фундаментального у площині регулювання конфліктних ресурсів міжнародного акту.

По-перше, процес Кімберлі як міжнародний режим регулювання поєднав у собі вплив як державних, так і недержавних суб'єктів. Хоча дискусії щодо віднесення його приписів до категорії «м'якого права» тривають і досі – окремі вчені визначають Кімберлійський процес як «унікальну частину міжнародного права» [3, с. 104] - неспростовним залишається внесок приватних суб'єктів, а також спеціальних суб'єктів міжнародного права у встановлення стандартів і міжнародно-правових засобів запобігання обігу «кривавих алмазів». З огляду на те, що не існує жодного міжнародного моніторингового органу, який здійснював би нагляд за дотриманням положень ССКП, та жодних юридично обов'язкових стандартів щодо відповідальності у разі їх порушення [5, с. 1222], Кімберлійський процес як міжнародно-правовий механізм, який значно покладається на здатність держав та приватних суб'єктів самостійно підтримувати порядок у рамках програми, є істотно ізольованим від виявів міжнародно-правового регулювання. Це спричиняє ризик для неупередженості підходів у межах діяльності Кімберлійського процесу. Залучення приватних суб'єктів до формування стратегій програми та її нормативно-правової бази може мати наслідком усунення існуючих прогалин у регулюванні та правозастосуванні [8, с. 520]; з іншого боку – відсутність правосуб'єктності даних учасників процесу Кімберлі у вимірі міжнародного публічного права тягне за собою потенційні спроби зловживань з боку представників галузі алмазної промисловості, що можуть виступати офіційними спостерігачами у межах Кімберлійського процесу.

По-друге, вплив згаданих вище суб'єктів, а також відсутність згоди усіх учасників процесу Кімберлі щодо необхідності доповнення або зміни окремих формулювань у тексті ССКП гальмують процес ліквідації юридичних прогалин у Кімберлійському процесі. Адміністративне рішення Спеціального комітету з перегляду та реформ (Ad Hoc Committee on Review and Reform; АНСРР) Кімберлійського процесу від 2022 року у контексті завдань на 2023 рік закріплює такий пункт: «Переглянути та запропонувати для ухвалення на пленарному засіданні визначення «конфліктних алмазів», яке відображає мінливий характер конфліктів і реалії на місцях». Наразі, відповідно до визначення, що міститься у тексті ССКП,

конфліктними алмазами є «необроблені алмази, що використовуються повстанськими рухами або їхніми союзниками для фінансування збройних конфліктів, спрямованих проти законних урядів». Дане формулювання істотно обмежує зміст дефініції «кривавих алмазів» і, водночас, звужує сферу міжнародно-правового регулювання обігу ресурсів, які, не відповідаючи одному чи декільком критеріям поняття «конфліктні алмази» зараз, за більш адаптивного підходу до визначення даного явища також перебували б у фокусі уваги процесу Кімберлі. Це дозволило б Кімберлійському процесу розширити власну компетенцію та запобігти видобуванню та подальшому обігу алмазів, що походять із зон конфліктів, але не пов'язані з намаганнями протидіяти легітимній державній владі, або алмазів, що безпосередньо дотичні до порушення прав людини, як це було під час захоплення зimbabweвською армією родовищ алмазів, що супроводжувалося масовим вбивством робітників у 2008 році.

За два десятиліття функціонування Кімберлійського процесу ініціатива щодо внесення змін до дефініції конфліктних алмазів не мала жодних фактичних наслідків. Зокрема, у 2019 році не було досягнуто консенсусу щодо закріплення у визначенні «конфліктні алмази» характерної ознаки у вигляді «порушень прав людини, пов'язаних з видобутком алмазів».

По-третє, як випливає з тези вище, визначення «конфліктні алмази» так і не було доповнено відсиланням до згубного впливу практик видобування та подальшого обігу конфліктних алмазів на дотримання прав осіб, у той чи інший спосіб залучених до незаконного алмазного промислу. Таким чином Кімберлійський процес «не встановлює стандарти для запобігання небезпечним і нездоровим умовам праці» [8, с. 514]. І хоча процес Кімберлі «пом'якшив багато порушень прав людини в алмазній промисловості» [5, с. 1223], проте і досі «ланцюжки постачання корисних копалин часто пов'язані з жорстоким поводженням з дітьми, торгівлею людьми, примусовою працею та іншими порушеннями прав людини» [6]. За два десятиліття свого існування Кімберлійський процес мав нагоду розширити зміст поняття так званих «кривавих алмазів» задля утвердження в межах своєї діяльності непересічної вагомості забезпечення та захисту прав людини, проте даний аспект потенційно ефективного, більш масштабного міжнародно-правового підходу до викорінення явища торгівлі конфліктними алмазами не віднайшов втілення у системі боротьби з обігом конфліктних ресурсів і наразі не має потенціалу бути реалізованим у рамках процесу Кімберлі зразка 2003 року.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що проблематика запобігання видобутку та подальшій торгівлі конфліктними алмазами на сучасному етапі розвитку міжнародного права полягає у відсутності щодо Кімберлійського процесу як міжнародно-правового механізму подолання явища обігу «кривавих алмазів» зовнішнього контролю, зокрема нагляду та залученості у порядок санкціонування держав, які не дотримуються положень програми, з боку ООН, що підтримала Кімберлійський процес мандатом. Крім того, складовими даної проблематики є фактори відсутності консенсусу між суб'єктами процесу Кімберлі щодо шляхів його реформування, нехтування питанням розширення визначення «криваві алмази» за рахунок визнання порушення прав людини невід'ємною складовою порушення приписів міжнародного права щодо недопущення використання конфліктних алмазів, а також ризик зловживання приватними суб'єктами процесу Кімберлі власними повноваженнями на користь лобіювання інтересів приватного сектору.

Список використаних джерел:

1. A Rough Trade/The Global Witness Report, 1998. URL: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/conflict-diamonds/rough-trade/>
2. Conflict diamonds and climate change: Cooperate, don't compete over natural resources urges Guterres/ UN News. URL: <https://news.un.org/en/story/2018/10/1023332>
3. Ezeudu M-J. From a Soft Law Process to Hard Law Obligations: The Kimberley Process and Contemporary International Legislative Process/European Journal of Law Reform 2014 (16) URL:<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ejlr16&div=8&id=&page=>
4. Final Report of the UN Panel of Experts on the Central African Republic, 21 December

2015. URL: <http://undocs.org/en/S/2015/936>

5. McLaughlin K. Nebulous Law: Using Soft Law to Give Structure to the Amorphous RPO Industry: St. John's Law Review. 2019. Vol. 93, No 4, Art. 8. P. 1203-1233. URL: <https://scholarship.law.stjohns.edu/lawreview/vol93/iss4/8/>

6. Nearly half of world's terror victims are African, with organised crime increasingly entrenched/UN News. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129312>

7. Richard Matthew, Richard Matthew, Oli Brown, David Jensen. From Conflict to Peacebuilding: The role of natural resources and the environment/ UNEP/22 February 2009. URL: https://www.iisd.org/system/files/publications/conflict_peacebuilding.pdf

8. Siegel, D., Spapens, T. & van Uhm, D. Regulators and villains: the dual role of private actors in diamonds and caviar. Crime Law Soc Change 74, 509–523 (2020). URL: <https://doi.org/10.1007/s10611-020-09902-5>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ СПІЛЬНОГО ТРАНЗИТУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Бондар Тетяна Миколаївна

здобувач магістерської ОПП «Міжнародне комерційне право», 5 курс
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

У рамках міжнародних зобов'язань держав щодо узгодження і спрощення національних митних процедур, зокрема передбачених Міжнародною конвенцією про спрощення і гармонізацію митних процедур (в редакції протоколу 1999 р.) [3] та Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ст. 84) [2], Україна реформує національну митну систему. Крім того, Україна набула 23 червня 2022 р. статусу кандидата на членство в ЄС [4]. Такий крок відкриває додаткові можливості отримання фінансової допомоги для трансформації суспільства, зокрема це стосується і митних відносин, які безперечно впливають на економічні зв'язки і економічну безпеку держави, оскільки врегульовують питання товарообігу, обміну митною інформацією, недопущення порушення митного законодавства та ін., що дозволяє не втрачати темпи нашої євроінтеграції, попри війну. Спільний транзит – один з ключових елементів економічної євроінтеграції, а відповідно і розвитку національної митної системи, що і спонукало Україну 31 серпня 2022 р. приєднатися до Конвенції про процедуру спільного транзиту 1987 р. [1; 5].

Тема здійснення спільного транзиту відносно нова у вітчизняній науці, водночас, додаткового осмислення потребують питання особливостей і практики застосування процедури спільного транзиту з урахуванням досвіту 4 місяців користування «Новою комп'ютеризованою транзитною системою» (NCTS) в Україні і значно тривалішого в даному питанні досвіду європейських країн. В європейській правовій системі, митний транзит - це митна процедура, яка використовується для переміщення товарів між двома пунктами митної території, через іншу митну територію або між двома чи більше різними митними територіями [11, с. 163].

Відповідно до митного законодавства Європейського Союзу, використовуються різні системи транзиту, зокрема:

- союзний транзит, в межах якого здійснюється внутрішній та зовнішній транзит;
- спільний транзит;
- інші транзитні системи (процедура з використанням книжки А. Т. А., процедура з використанням Рейнського маніфесту, процедура переміщення для НАТО, процедура поштових відправлень) [11, с. 163-164].

Процедура спільного транзиту, передбачена в Конвенції про процедуру спільного

транзиту від 20 травня 1987 року [1], включає, зокрема, використання єдиного адміністративного документа (митної декларації) під час митного контролю товарів митницями кожної країни – відправлення та призначення транзиту, що сприяє:

- правильній ідентифікації товарів в обігу у зовнішній торгівлі з метою застосування законодавства про встановлення митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- торгівлі та збільшенню товарообігу шляхом спрощення та прискорення митного контролю товарів;

- ефективному захисту суспільства, боротьбі з транскордонними комерційними шахрайствами, боротьбі з порушеннями митного законодавства [9, с. 191].

Спільний транзит відповідно до статей 4 та 5 глави II Конвенції про процедуру спільного транзиту [1], зазвичай, використовується з «Новою комп'ютеризованою транзитною системою» (NCTS). Дана система доступна лише для членів цієї Конвенції, а саме для 36 країн. Серед них країни ЄС, країни Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA) (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія), Велика Британія, Туреччина, Північна Македонія, Сербія, а також Україна (з 01.10.2022 р.) [12]. Система NCTS з'єднує митні служби цих країн, дозволяючи обмінюватися митними даними для контролю за переміщенням товарів за процедурою спільного транзиту, підвищуючи ефективність та безпеку товарів в дорозі [8, с. 90].

Приєднання будь-якої країни до Конвенції про процедуру спільного транзиту від 20.05.1987 р. – це довгий і непростий шлях, який потребує наявності мережі гарантів на ринку, імплементації законодавства тощо, але в міру його виконання країна отримає певні переваги. Це можна відзначити, аналізуючи міжнародний досвід реалізації процедури спільного транзиту.

Наприклад, досвід Туреччини, варто зазначити, що Рішенням № 2/2012 від 19 січня 2012 р. Спільних комітетів ЄС з Європейською асоціацією вільної торгівлі про спільну транзитну процедуру, Туреччині запропоновано приєднатися до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Митні експерти відзначили, що спільна транзитна система полегшує транзит для турецького бізнесу та скорочує час, який витрачається на проходження митних процедур. NCTS значно зменшує навантаження на контрольно-пропускні пункти. Завдяки цій системі учасники зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) мають змогу підвищити свою конкурентоспроможність та зменшити логістичні витрати [13].

Стосовно досвіду Великої Британії, варто зазначити, що на практиці використовується «мінімальне спільне ядро» (MCC), розроблене ЄС, яке є складовою частиною NCTS. MCC надає послуги зі збору та обміну даними, а також надсилає повідомлення в європейську мережу, що складається з понад 3000 посередників по всій Європі. MCC повністю базується на повідомленнях – трейдери подають декларацію, а потім не взаємодіють з системою. У середньому країна використовує NCTS для обробки понад 600 000 транзакцій на місяць [10, с. 47].

Незважаючи на нещодавність прийняття Закону України “Про приєднання України до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами” [3] наша країна вже може відчути його переваги, зокрема: розвиток комерційних, логістичних або торговельних мереж, розширення спектра послуг для брокерських, експедиторських, фінансових компаній через підвищення попиту на загальну фінансову гарантію (у тому числі загальну фінансову гарантію із зменшенням рівня її забезпечення гарантією фінансової установи аж до звільнення від такого забезпечення). Водночас, можливість розвитку логістичної мережі має стати найбільш зваженим рішенням в умовах критичного стану митної інфраструктури, недоцільності її розбудови в контексті приєднання до єдиного митного простору ЄС та, відповідно, перспективи скасування митного контролю на кордоні з ЄС.

Разом з тим, Україна отримала доступ до «Нової комп'ютеризованої транзитної

системи» (NCTS). Ця система надала можливість запровадити обмін інформацією між митницями країн спільного транзиту про всі етапи митного оформлення товарів з використанням за встановленим форматом електронних повідомлень в режимі реального часу та підвищити ефективність застосування системи аналізу ризиків. NCTS відкриває нові можливості для наших банків, страхових та інших фінансових компаній [7, с. 112-113].

Крім того, наслідком прийняття зазначеного Закону України «Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту» від 30.08.2022 р. стало внесення численних змін до чинного законодавства України. Ця процедура врегульована Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [6].

Таким чином, узагальнюючи отримані результати, варто зробити висновки про те, що Європейська економічна комісія ООН сформулила цілісну транзитну систему, яка здатна забезпечити високу ефективність здійснення зовнішньоекономічної діяльності за рахунок врахування специфіки кожної транзитної процедури. Приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту 1987 р. [1] дозволяє створити передумови для забезпечення належного контролю за рухом транзитних товарів, сприятиме протидії порушенню митного законодавства та шахрайству, а також дозволить створити єдиний митний інформаційний простір та спростити митні процедури.

Учасниками цієї міжнародної угоди є 27 країн ЄС, Велика Британія, Туреччина, Північна Македонія, Сербія і ще чотири країни ЄАВТ. Таким чином, Україна стала 36-ю державою-учасницею системи NCTS, яка використовується європейськими країнами для контролю за спільним транзитом. Митне оформлення автоматизованої системи транзиту NCTS буде сприяти роботі усіх митних служб країн-членів Конвенції про процедуру спільного транзиту з метою обміну інформації для роботи в системі спільного транзиту. Крім реалізації євроінтеграційної ініціативи, завдяки можливості формування єдиного транзитного документу на всьому шляху міждержавного переміщення товару аж від митниці відправлення до митниці призначення сприятиме зменшенню вартості митних процедур і зменшенню часу, який буде затрачатись для проходження митних процедур на кожному із митних кордонів.

Поряд з цим, задля сприяння належному функціонуванню та розвитку процедури спільного транзиту, яка сприяла законній торгівлі та переміщенню товарів, доцільно запропонувати:

- переглянути з метою подальшої гармонізації національні нормативно-правові акти з питань застосування, заповнення та оформлення митних декларацій відповідно до положень Конвенцій про процедуру спільного транзиту [1];
- продовжити моніторинг реалізації переліку заходів, спрямованих на перехід від національного транзитного режиму до процедури спільного транзиту;
- забезпечити подальше нормативно-правове супроводження процесу розвитку процедури спільного транзиту та нарощування функціональних можливостей NCTS;
- запровадити якнайширшу варіативність використання транзитних спрощень, зважаючи на потребу підтримання національного експорту.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про процедуру спільного транзиту: міжнародний документ від 20.05.1987. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU87330> (дата звернення: 26.02.2023).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами - членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 28.02.2023).
3. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від

18.05.1973, Кіото. (Редакція на 26.06.1999). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (дата звернення: 28.02.2023).

4. Резолюція Європейського парламенту від 23 червня 2022 року про статус кандидата для України, Республіки Молдова та Грузії (2022/2716 (716 716 (RSP))). URL: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250614/0136_1259089_Resolution_on_granting_candidate_status.pdf (дата звернення: 28.02.2023).

5. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30.08.2022 № 2555-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text>. (дата звернення: 26.02.2023)

6. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і її членами, з іншої сторони: Закон України від 15.08.2022 № 2510-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222510> (дата звернення: 26.02.2023).

7. Микуляр О. В. Митні відносини України та світу в умовах війни *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 17. С. 109-114. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/419/424> (дата звернення: 26.02.2023).

8. Заяц В. В., Титов В. Й., Курилов В. А. Процедура спільного транзиту: стратегія та стан впровадження в Україні. *Світ фінансів*. 2022. № 3. С. 84-98. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/1536/1544> (дата звернення: 26.02.2023).

9. Заяц В. В. Процедура спільного транзиту: актуальність застосування в Україні. *Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (25 березня 2022 року). Полтава: ПУЕТ, 2022. С. 190-192. URL: <http://www.tpt.puet.edu.ua/files/mconf2022.pdf#page=191> (дата звернення: 26.02.2023).

10. Руда. Т. Міжнародний досвід застосування процедури спільного транзиту. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. Том 2. С. 45-49. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-08.pdf> (дата звернення: 28.02.2023).

11. Руда. Т. В. Особливості застосування процедури спільного транзиту в контексті норм міжнародного законодавства. *Науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка*. 2022. № 1. С. 163-168. URL: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/905/984> (дата звернення: 26.02.2023).

12. Режим спільного транзиту (NCTS). URL: <https://customs.gov.ua/forum/?tag=ncts-140> (дата звернення: 28.02.2023).

13. Transit Procedure and NCTS. 2021. URL: <https://www.trade.gov.tr/customs-formalities/frequently-askedquestions/transit-procedure-and-ncts> (дата звернення: 28.02.2023).

ПРОБЛЕМА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ВЕТО В РАДІ БЕЗПЕКИ ООН ЯК ВИКЛИК МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ

Булах Олександр Сергійович

студент 3 курсу, юридичного інституту

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Сьогодні міжнародне право стикається зі значною кількістю випробувань, які спонукають міжнародні організації, такі як ООН, постійно оцінювати ефективність створених та функціонуючих міжнародно-правових механізмів. Рада Безпеки ООН є одним із ключових органів, який відповідає за підтримання міжнародного миру та безпеки і саме цей орган наразі

проходить одну з найсерйозніших перевірок на крихкість за увесь час свого існування – перевірку на стійкість в умовах найбільшої війни на території Європи з моменту закінчення Другої світової. Питання застосування права вето в Раді Безпеки ООН стало ключовим і найбільш дискусійним моментом у зв'язку з використанням цього права деякими постійними членами Ради Безпеки у своїх цілях, що є зловживанням можливістю накладання вето на будь-які рішення РБ ООН, може не тільки сколихнути, а й підірвати престижність Організації Об'єднаних Націй.

Право на застосування вето в Раді Безпеки ООН з'явилося з урахуванням досвіду Ліги Націй, де кожен її член мав право вето на будь-яке непроцедурне питання. Оскільки кількість держав-членів Ліги Націй постійно збільшувалася, стало очевидним те, що ідея надання права вето абсолютно усім членам організації є помилковою і це може стати перепоною на шляху прийняття рішень. Слід погодитися з тією думкою, що створення права вето ґрунтується на прагматичних міркуваннях, зосереджуючись більше на ефективності, ніж на легітимності [1, с. 4]. Після закінчення Другої світової війни право формувати новий світовий правопорядок дісталось державам-переможцям, а саме Сполученим Штатам Америки, Радянському Союзу, Великій Британії, Франції та Китаю. Система нової міжнародної організації була покликана гарантувати лідерство великих держав у миротворчій діяльності і створювати для них можливість діяти колективно.

Виходячи з ідей запобігання новій світовій війні, великі держави (США, Велика Британія, СРСР, Китай і Франція), як головні творці Статуту ООН забезпечили собі право вето в один голос, а згідно з пунктом 3 статті 27 Статуту рішення Ради Безпеки з процедурних питань вважаються прийнятими, коли за них подано голоси дев'яти членів, а з усіх інших питань — коли за них подано голоси дев'яти членів, включаючи голоси, які збігаються, п'яти постійних членів Ради Безпеки [2].

Взагалі, слід звернути увагу на те, як часто постійні члени користувалися правом вето від моменту початку свого членства у Раді Безпеки ООН. З 1946 року і до 2022 року вето було застосовано 266 разів, а саме такими державами як [6]:

- Союз Радянських Соціалістичних Республік (з 1946 по 1991 рр.) – 90 разів, Російська Федерація (з 1991 по 2022) – 32 рази; усього – 122 рази;
- Сполучені Штати Америки (з 1946 по 2022 рр.) – 82 рази;
- Велика Британія (з 1946 по 2022 рр.) – 29 разів;
- Китайська Народна Республіка (до 1971 р. Китайська Республіка) - 17 разів;
- Франція (з 1946 по 2022 рр.) – 16 разів.

Слід підкреслити, що майже половина з усіх накладених вето була застосована саме СРСР та РФ, з чого можна зробити висновок що саме їх інтереси найчастіше йшли всупереч інтересам інших членів Ради Безпеки. Особливо ця тенденція є актуальною в наш час, коли право вето Російської Федерації напряду заважає прийняттю доленосних та вирішальних для міжнародного миру та безпеки рішень, у цьому і виражається проблема використання права вето. Особливо це спостерігається у період з 2014 року по відношенню до України, коли вето було накладено під час анексії АР Крим та міста Севастополя, після збиття рейсу МН-17 у липні 2014-го над Донбасом, а також від початку повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року [6].

Право на застосування вето має два суттєві недоліки, які вже доволі довго підкреслюються науковцями. Одним з недоліків є «відсутність легітимності». Систему вето і концепцію «постійних членів» критикували як своєрідне «правосуддя переможців» і посягання на концепцію суверенної рівності держав [3, с. 5]. Також існує думка, що система вето є головним недоліком міжнародної системи, а масштаби її економічних, політичних і соціальних наслідків є безпрецедентними. Механізм вето є основним інструментом, який паралізує всі резолюції, спрямовані на врегулювання конфліктів, навіть коли випадки його застосування не є морально та етично виправданими [4, с. 115].

Механізм застосування вето був створений на основі припущення, що великі держави можуть підтримувати дух співробітництва і враховувати безпеку всього людства при прийнятті рішень, що може виявитися і виявилось занадто ідеалістичним. Існує чимало конфліктів, відмінностей в прагненнях і інтересах між великими державами, перед обличчям яких вони діють не в інтересах людства, а в своїх економічних, політичних та ідеологічних інтересах [4, с. 110]. Система вето та її принцип "одностайності великих держав" не тільки не забезпечують узгоджених зусиль великих держав щодо стримування збройних конфліктів, але й не дозволяють РБ ООН оперативно реагувати на них, що в результаті призводить до серйозних кризових ситуацій та порушення основоположних принципів міжнародного права.

Візьмемо для прикладу події весни 2014 року, коли після початку збройної агресії Російської Федерації проти України з метою окупації Криму було оголошено всупереч міжнародному праву та статті 73 Конституції України [7] про проведення так званого референдуму в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, рішення про проведення якого Україна визнала неконституційним [8]. Посилаючись на статті 34 та 35 Статуту ООН [2], Україна запросила термінове скликання Ради Безпеки ООН і висунула низку претензій до російської сторони щодо порушень територіальної цілісності та зобов'язань Будапештського Меморандуму [9]. Російська Федерація заявила, що її війська були введені у Крим за запитом «легітимного президента» Віктора Януковича, який на той момент вже знаходився поза межами території України, а також зазначалося, що референдум є абсолютно законним і відповідає принципам міжнародного права, зокрема дотримання принципу самовизначення народів відповідно до статті 1 Статуту ООН [2]. Подібні заяви, звичайно, не мають нічого спільного з реальністю, а РФ лише переслідувала власну геополітичну мету. В результаті, 15 березня 2014 року Російська Федерація скористалася правом вето в Раді Безпеки ООН [6], а окупація Кримського півострова вже продовжується 9 років. Таким чином, найбільша країна Європи піддалася агресії сусідньої держави і виявилася абсолютно незахищеною з боку такої авторитетної установи як Рада Безпеки ООН.

Необхідно також зазначити і те, що неефективність Ради Безпеки ООН внаслідок зловживання постійними членами права вето може призвести і до її безпомічності у вирішенні існуючих «гарячих» конфліктів. Візьмемо для прикладу проблему Близького Сходу де іде перманентна війна вже більше десятиліття. За останні десять років постійні члени наклали 28 вето на резолюції щодо Близького Сходу, з яких РФ наклала 16 вето, Китай - 9, а США застосували право вето 3 рази [1, с. 4]. Через енергетичну безпеку, торгівлю зброєю та багато інших причин, Близький Схід має величезне значення і всі великі держави хочуть максимізувати свої інтереси в даному регіоні, тому не можна виключати їх сподівань на те, що резолюції, прийняті Радою Безпеки, будуть вигідні, в першу чергу, їм самим, а не іншим країнам. Варто згадати і РФ, яка задля підтримки лояльного режиму Башара Асада в Сирії блокувала невідповідні їй ініціативи в Раді Безпеки [6]. Таким чином, можна сказати, що ведуться «політичні ігри» за допомогою права вето, які в кінцевому підсумку паралізують Раду Безпеки, не дозволяючи їй стримувати подальшу ескалацію конфлікту на Близькому Сході. [1, с. 4].

Існує велика кількість ідей та пропозицій щодо перегляду питання існування права вето в Раді Безпеки ООН, різні держави виступають з огляду різних перспектив. Австралія та Китай часто пропонують "відмовитися від права вето в усіх провадженнях, що виникають відповідно до Глави VI Статуту ООН про мирне врегулювання спорів"[2]. Деякі інші пропозиції обмежують використання права вето в більшій мірі, обмежуючи дії Ради Безпеки, що вживаються відповідно до глави VII Статуту. Ця ідея була висунута Рухом неприєднання і була використана окремими країнами, включаючи Іспанію, Бразилію, Пакистан, Колумбію, Коста-Ріку, Гану, Ямаїку, Мексику, Перу, Литву, Словацьку Республіку та Ямаїку. Африканський Союз і кілька окремих держав-членів ООН запропонували, щоб "право вето перешкоджало прийняттю резолюції Радою лише в тому випадку, якщо воно було накладено двома або більше постійними членами одночасно", оскільки зараз постійні члени мають

тенденцію використовувати право вето як привілей для захисту власних прав [1, с. 5]. Однак постійні члени, такі як США та РФ, переконані, що вони не погодяться на будь-які обмеження права вето і, як наслідок, низка держав почала закликати до самообмежень, які є самостійними (односторонніми) і/або не потребують внесення поправок до Статуту [1, с. 5]. «Група десяти» [10] (G-10: Австрія, Австралія, Бельгія, Болгарія, Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Ірландія, Португалія, Словенія та Чехія) закликала постійних членів використовувати право вето лише щодо питань життєво важливого значення і, наприклад, не застосовувати його до щодо рішень, перелічених як процедурні в Загальній Резолюції 267 (III) Генеральної Асамблеї [11]. Більшість держав висловилися негативно щодо права вето. Іспанія переконана, що "право вето є помилкою" і вимагає, щоб воно "рухалося до зникнення". Іспанія заявила, що ініціативу, запропоновану Францією і Мексикою, підтримали 106 держав, і що посилення багатосторонності обов'язково має включати реформування Ради Безпеки [12]. Куба та Україна виступили проти вето, а також вони виступають за поступове скасування права вето і рішуче підтримують всі ініціативи, спрямовані на обмеження використання вето [1, с. 5]. Така їх позиція зумовлена в першу чергу історичним досвідом, особливо говорячи про зловживання правом вето з боку Російської Федерації, яке продовжується і в 2023 році.

Насамкінець слід підкреслити, що недосконалість і застарілість механізму застосування вето в Раді Безпеки ООН була продемонстрована 24 лютого 2022 року і обходиться українському народові та усьому цивілізованому світу дуже дорого. Російська Федерація і сьогодні користується можливістю накладати вето на усі рішення РБ ООН, які ідуть врозріз з її інтересами. До прикладу можна згадати вето Росії по відношенню до Резолюції Ради Безпеки щодо незаконності анексії чотирьох українських областей, яке було накладене 30 вересня 2022 року [6]. Саме через такі прецеденти необхідно докорінно змінювати і вдосконалювати існуючу систему права застосування вето в РБ ООН задля забезпечення ефективного функціонування міжнародних механізмів та інституцій в сучасних реаліях і викликах, а для ООН як провідної міжнародної організації – уникнення долі Ліги Націй.

Список використаних джерел:

1. The Reform of the UN Security Council: How to Balance Legitimacy and Efficiency / Chen C., Du J., Ma R., Jiang C., Deng Q. *SHS Web of Conferences*. 2022. Т. 148. 03004. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202214803004> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй: міжнародний договір від 26.06.1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Wouters J., Ruys T. *Security Council Reform: A New Veto for a New Century?* BRUSSEL: Academia Press, 2005. 35 p. URL: <https://aei.pitt.edu/8980/1/ep9.pdf> (дата звернення: 03.03.2023).
4. Iyase N., Folarin F. A Critique of Veto Power System in the United Nations Security Council. *Acta Universitatis Danubii. Internationales Relationes*. 2018. Т. 11, № 2. Р. 104-121. URL: <https://journals.univ-danubius.ro/index.php/internationalis/article/view/4116/4788> (дата звернення: 03.03.2023).
5. Winkelmann I. Bringing the Security Council into a New Era. *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*. 1997. Т. 1. № 1. С. 35–90. URL: <https://doi.org/10.1163/187574197x00047> (дата звернення: 03.03.2023).
6. Research Guides: UN Security Council Meetings & Outcomes Tables: Vetoes. *Home - Research Guides at United Nations Dag Hammarskjöld Library*. URL: <https://research.un.org/en/docs/sc/quick> (дата звернення: 03.03.2023).
7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції

України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим „Про проведення загальнокримського референдуму“ (справа про проведення місцевого референдуму) від 14.03.2014 № 2-рп/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

9. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 03.03.2023).

10. UN General Assembly. Adopts Landmark Resolution Aimed at Holding Five Permanent Security Council Members Accountable for Use of Veto. *Frontpage. UN Press*. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12417.doc.htm> (дата звернення: 03.03.2023).

11. UN General Assembly. Resolution 267 (III) of 14.04.1949 № A/RES/267(III). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/210185> (дата звернення: 03.03.2023).

12. UN General Assembly. Delegates Call for Breaking New Ground on Security Council Reform, with Many Denouncing Unfettered Veto Use, Lack of Transparency. *Frontpage. UN Press*. URL: <https://press.un.org/en/2021/ga12385.doc.htm> (дата звернення: 03.03.2023).

ВАЖЛИВІ КРОКИ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Бурмаченко Анастасія Федорівна,

студентка 4 курсу юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку 25 вересня 2015 року відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом Саміту стала резолюція №70/1 «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», у якій закріплено 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань. Однією з цілей, а саме п'ятою, є забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінок та дівчат [1].

Незалежно від порядкового номеру, кожна з цілей є рівноцінно важливою, та як на думку Х. І. Кіт, забезпечення гендерної рівності є ключовим для досягнення інших цілей сталого розвитку [2]. Про це зазначено і в п. 20 Резолюції: «Досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок та дівчат зроблять вирішальний внесок у просування до досягнення всіх цілей та завдань. Неможливо повною мірою розкрити людський потенціал і забезпечити сталий розвиток, якщо половині людства буде, як і раніше, відмовлено в усіх правах людини та можливостях» [1].

30 вересня 2019 року Президент України видав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в якому підтримав забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [3].

Відповідно до вищезгаданої доповіді специфіка гендерних проблем України в загальних рисах відображає невідповідності, що спричинені певними стереотипами, а також глибокими системними проблемами, до яких належать відсутність верховенства права, застарілі системи соціального захисту, слабкий потенціал національного механізму щодо поліпшення становища жінок і відсутність політичної волі [4]. Наслідком глобальної пандемії та повномасштабного вторгнення стало загострення існуючих гендерних дисбалансів. Згідно з Глобальним індексом гендерного розриву у 2020 році Україна посідала серед 153 країн 59 місце, то у 2022 році вже – 81 серед 146 країн, що вказує на значне падіння рейтингових позицій. Наразі найвищу позицію Україна зайняла в категорії «Здоров'я та виживання» – 37 місце, а найнижчу в категорії «Розширення політичних прав та можливостей» – 100 місце [5].

Головними причинами все ще є гендерний розрив у економічних можливостях і політичній участі. Жінки залишаються непропорційно представленими у сфері прийняття рішень, мають у середньому нижчі доходи, ніж чоловіки, та виконують більшу частину неоплачуваної роботи з виконання сімейних обов'язків у домогосподарствах [4].

Кожна з цілей Резолюції №70/1 передбачає низку завдань. Відповідно до п'ятої мети, належить створити умови для ліквідації всіх форм дискримінації жінок і дівчаток, знизити рівень гендерно зумовленого та домашнього насильства, забезпечити ефективне запобігання його проявам та своєчасну допомогу постраждалим, заохочувати спільну відповідальність за ведення господарства та виховання дитини, забезпечити рівні можливості представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті, розширити доступ населення до послуг з планування сім'ї та знизити рівень підліткової народжуваності, а також розширити економічні можливості жінок [1].

Розглянемо деякі аспекти реалізації цих завдань. З 2017 року координацію взаємодії центральних органів виконавчої влади з питань гендерної рівності було включено до повноважень Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. Це забезпечило узгоджене впровадження гендерної політики на найвищому рівні. Також було введено посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики [6]. Ще одним важелем забезпечення гендерної рівності є запровадження у 2019 році Виборчим кодексом України 40-відсоткові гендерні квоти під час формування партіями загальнодержавного та регіональних виборчих списків.

У травні 2020 року Україна стала повноправним учасником Групи друзів «Жінки, мир, безпека», чим продемонструвала прихильність до реалізації резолюцій Ради Безпеки ООН 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019) та 2493 (2019) [7]. «Це дасть нам можливість разом з партнерами докласти зусиль для забезпечення рівноправної та всебічної участі жінок у всіх процесах, пов'язаних з підтримкою міжнародного миру й безпеки», - пояснив постійний представник України при ООН С. О. Кислиця позицію України [8]. Також, у вересні 2020 року Україна отримала офіційний статус учасниці «Партнерства Біарріц» – міжнародної ініціативи рівних прав і можливостей для всіх. Україна, як учасниця «Партнерства Біарріц», відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 р. № 1578-р взяла на себе зобов'язання в п'яти сферах:

1) реформування законодавства у сфері соціальних відпусток, пов'язаних із народженням дитини та доглядом за нею – батько і мати матимуть однакові можливості по декрету;

2) наскрізну інтеграцію гендерного компоненту в освітній процес — впровадження гендерної рівності в освітні процеси, анти дискримінаційний освітній контент, однаковий доступ до освіти хлопцям та дівчатам, незалежно від вибору професії;

3) розвиток інклюзивного та гендерно чутливого публічного простору, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення – люди з особливими потребами матимуть рівний доступ до інфраструктури;

4) забезпечення ефективної реалізації законодавства у сфері протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству – держава готова стати на захист постраждалих через створення нових притулків, кімнат кризового реагування та надання різного виду допомоги;

5) зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків – за один вид діяльності має бути рівна оплата праці незалежно від статі [9].

По цих напрямках було зроблено чимало роботи, а саме: прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька на догляд за дитиною» №3695 від 19.06.2020 р.; Україна приєдналася до Міжнародної коаліції за рівну оплату праці у грудні 2020 року; питання зменшення гендерного розриву в оплаті праці жінок та чоловіків включено до програми діяльності Кабінету Міністрів України,

а також до Національної економічної стратегії України на період до 2030 р.; до плану заходів з реалізації зобов'язань уряду України, взятих у рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності, включені заходи, спрямовані на протидію домашньому та гендерно обумовленому насильству [2].

Під керівництвом прем'єр-міністра Шмигала Д. у 2021 році Міністерства економіки розробило проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії щодо зменшення гендерного розриву в оплаті праці на період до 2023 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації». 16 вересня, 2 листопада, 30 листопада 2022 року проведено 3 стратегічні сесії, присвячені доопрацюванню даної Стратегії [10].

Варто зазначити, що 12 серпня 2022 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки - комплексний стратегічний документ, який визначає пріоритетні напрямки консолідованих дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання для реалізації міжнародних та національних зобов'язань щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків для сталого розвитку держави у всіх сферах [7].

Прийнятий Верховною Радою України Закон №2319-ІХ «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 20.06.2022 р надав новий імпульс комплексній імплементації в Україні міжнародних стандартів захисту від гендерно обумовленого насильства. З моменту ратифікації конвенції і набуття нею 1 листопада 2022 р. чинності для України гендерний мейнстримінг стає не лише національною політикою, він є частиною конфігурації сучасних міжнародних політик, міжнародним зобов'язанням України, заснованим на фундаментальній передумові міжнародного правопорядку «*paatum sunt servanda*» – «договори повинні виконуватися». Окрім того, важливий ресурс, отриманий Україною після ратифікації, – це взаємодія з комітетом GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence) – групою експертів з протидії насильству щодо жінок і домашньому насильству, діяльність якого забезпечує моніторинговий механізм виконання конвенції.

Стамбульська конвенція характеризується декількома значущими засадами, серед яких важливе місце посідає принцип найвищого рівня захисту постраждалих від гендерно обумовленого насильства (*highest level of protection*), який вона забезпечує. Аналіз реформ у сфері сексуальних кримінальних правопорушень (які є різновидом гендерно обумовленого насильства) свідчить, що центральними акцентами перебудови правової рамки регулювання у цій сфері є такі: сексуальна автономія людини, добровільність і комунікативний характер згоди мають ключове значення для встановлення правомірності/кримінальної протиправності сексуальної поведінки; нові законодавчі підходи до класифікації кримінальних правопорушень проти сексуальної автономії ґрунтовані в диференціації способів сексуальних атак; важливим аспектом реформ є захист найбільш уразливих до сексуального насильства та сексуальної експлуатації осіб [11].

Слід звернути увагу, що у зв'язку із широкомасштабним вторгненням росії на територію України було втрачено частину спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, утворених зокрема коштом субвенції з державного бюджету. Виникла гостра потреба в наданні допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та підтримки жінок із дітьми, які через війну виїхали за кордон.

У відповідь на ці виклики зроблено таке:

1. Мінсоцполітики затвердило зміни до Національного плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 на період до 2025 року; у документі розширено перелік заходів щодо надання ефективної своєчасної допомоги постраждалим від сексуального

насильства, пов'язаного з конфліктом.

2. Внесено зміни до постанов, які регулюють діяльність спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб (постанова КМУ від 09.12.2022 року № 1372). Зокрема в цих службах також надають послуги особам, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом.

3. Рішенням Кабінету Міністрів у 2022 році вдосконалено роботу Урядового контактного центру для постраждалих від насильства – гарячу лінію 15-47 підключено до стаціонарного телефонного зв'язку для дзвінків з-за кордону (+38 (044) 284-19-43) для надання допомоги громадянам, які перебувають за межами України й потребують нагального інформування, консультування тощо [12].

Отже, можна сказати, що в усьому світі найважливішим чинником досягнення сталого розвитку визнається забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також це є умовою для побудови правової та демократичної держави. Україна стрімко рухається у напрямку гендерної рівності та досягнення цілей сталого розвитку, будучи учасницею ключових міжнародних договорів з прав людини та удосконалюючи нормативно-правову базу щодо дотримання взятих на себе договірних зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Резолюція №70/1 «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». URL:<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>
2. Кіт Х. Чи можна досягти цілей сталого розвитку без гендерної рівності? URL:<https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chi-mozhna-dosyagti-ciley-stalogo-rozvitku-bez-gendernoyi-rivnosti.html>
3. Цілі сталого розвитку. URL:<https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/analitichni-materiali/cili-stalogo-rozvitku>
4. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL:<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>
5. Глобальний індекс гендерного розриву, 2022 рік. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022/>
6. Добровільний національний огляд стану досягнення Цілей сталого розвитку. URL:<https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf>
7. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL:<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2022/11.2022/strategy.docx>
8. Україна приєдналася в ООН до Групи друзів жінок, миру та безпеки. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3025714-ukraina-priednalasa-v-oon-do-grupi-druziv-zinok-miru-j-bezpeki.html>
9. Устенко О. «Партнерство Біарріц»: важливі кроки в досягненні рівності. URL:<https://jurfem.com.ua/partnerstvo-biarits-vazhlyvi-kroky-v-dosyagnenni-rivnosti/>
10. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії щодо зменшення гендерного розриву в оплаті праці на період до 2023 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації». URL:<https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=8ae84635-fc3f-4ee7-ba8c-24dbbf4b32d3>
11. Харитонова О. Сексуальне насильство, Стамбульська конвенція і реформи: сміливість продовжувати. URL:<https://jurfem.com.ua/sexualne-nasylstvo-stambulska-konventsija-i-reformu/>
12. Олена Зеленська розповіла, як втілюється гендерна рівність в Україні в умовах воєнного часу. URL:<https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-rozpovila-yak-vtiluyetsya-genderna-rivnist-v-80133>

РОЛЬ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ 1949 РОКУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Буткова Ірина Василівна

курсант навчальної групи Ф2- 201

факультет № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ

Тим, хто захоплює людей на завоювання світу,
не потрібні ні справедливість, ні милосердя (Ж. Венда)

В кінцевому рахунку солдатський ранець не важчий,
ніж ланцюги військовополоненого (Д. Ейзенхауер)

Правове становище комбатантів, які потрапили у полон супротивника, незважаючи на діяльність міжнародних організацій у сфері захисту прав людини, залишається, на жаль, актуальним. Це зумовлено тим, що, попри намагання світової спільноти вирішувати спори мирним шляхом, кількість війн на планеті не зменшується. Повномасштабну агресію Російської Федерації проти України взагалі без перебільшення можна назвати найбільшим, найкривавішим конфліктом з часів Другої світової війни.

Будь-які воєнні дії, де застосовується жива сила сторін конфлікту, так чи інакше буде мати наслідком полонених, при чому, часто – з обох сторін. У цивілізованому світі надзвичайно важливо дотримуватися норм та правил поведінки з такою категорією осіб.

Сучасне міжнародне право має достатньо норм для визначення того, як саме сторони мають поводитися з полоненими комбатантами. Правовий статус військовополонених досить чітко визначається Женевською конвенцією про поведінку з військовополоненими 1949 року (далі – Конвенція), до якої Україна приєдналася у 1954 році. Без перебільшення можна сказати, що всі Женевські конвенції є унікальними, крім того, що зазначена вище Конвенція разом із Статутом ООН є єдиними міжнародними договорами, в яких беруть участь всі держави. Це є свідомою непорушною значущістю їх норм і уособленням приналежності держави до міжнародного співтовариства. Заперечення, ігнорування фундаментальних норм, проголошених у цих конвенціях, ставить державу поза межу цивілізованого співтовариства, а дії індивіда кваліфікує як воєнні злочини поряд із агресією, геноцидом і злочинами проти людяності, які вважаються міжнародними злочинами і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду [1].

Аналізуючи норми Конвенції, можна сказати, що її положення застосовуються в усіх випадках збройних конфліктів, що можуть виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не оголошений або не визнаний однією з них. Її принципи також застосовуються в усіх випадках часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір [2].

Незважаючи на те, що збройні конфлікти точаться на планеті майже постійно, питання статусу військовополонених та правил поведінки з ними не втрачають актуальності. Ми вважаємо, що це пов'язано із тим, що, на жаль, далеко не всі війни ведуться із урахуванням принципу гуманності та поваги до гідності людини, визнання її життя найвищою соціальною цінністю. Конвенція розповсюджується не лише на військових, а й на полонених представників правоохоронних органів та цивільних осіб, які не беруть участі у бойових діях в складі збройних сил. Безперечно, дії Конвенції не поширюються на найманців та за деяких випадків шпигунів [3].

Як відомо, некомбатанти зі складу медичного та духовного персоналу мають робити все належне, що потребує полонений комбатант – медичну та духовну допомогу. Варто зазначити що при виконанні своїх обов'язків їм надаються деякі привілеї [4].

Відповідно до норм Конвенції, військовополонені перебувають у руках ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Вони можуть передаватися державою, що утримує їх у полоні, лише державі, яка є учасницею цієї Конвенції, та лише після того, як держава, що тримає в полоні, упевнилася в тому, що зазначена держава має намір і змогу застосовувати Конвенцію [2].

Міжнародне гуманітарне право в цілому побудовано на принципах хумацентричності та поваги до людини та її гідності. Це зумовлює вимогу, зафіксовану міжнародною спільнотою у Конвенції, гуманного поводження з військовополоненими. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції. Це ж стосується і заборони катувань та інших видів нелюдського або такого, що принижує гідність поводження – жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах [2].

Цей міжнародний договір визначає й перелік прав полоненого комбатанта, це право на медичне обслуговування, повагу до їхньої честі та гідності, достатнє харчування, житло, свободу від катувань (стаття 5 та 6 Конвенції).

Незважаючи на загальносвітове визнання норм Женевських конвенції 1949 року та міжнародного гуманітарного права в цілому, на жаль ворогуючі сторони досить часто нехтують цими правилами, що ми також можемо спостерігати і просто зараз, у період повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Так, за словами віцепрем'єр-міністерки України Ірини Верещук, Росія пропонувала Україні обміняти наших цивільних на їх військових, незважаючи на те, що такий обмін заборонено досліджуваною Конвенцією. Крім того, громадяни, які були повернуті в Україну, мали сліди тортур, відрізані кінцівки, що можна вважати вчиненням військового злочину [5].

Непоодинокі зафіксовані випадки нелюдського поводження з українськими військовополоненими. Так, екс-омбудсмен Л. Денисова у квітні 2022 року оприлюднила інформацію, згідно якої українських військовополонених утримували у ямі при температурі близько 20 градусів морозу, били прикладами, стріляли біля вух та залякували собаками. За її словами, усі ці звірства довелося пережити українським військовослужбовцям з острова Зміїний, яким вдалося вижити після російського полону та повернутися на Батьківщину [6]. Також, за даними Української Гельсінської спілки з прав людини від 27 липня 2022 року, росіяни виклали відео жорстких знущань над українськими військовополоненими. Невдовзі російські медіа повідомили про загибель 40 полонених українців в колонії у Оленівці Донецької області. Правозахисники наголошують, що такі дії РФ не випадкові [6].

Таким чином, можна підсумувати, що метою Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, є захист осіб, які не беруть або припинили участь у збройному конфлікті. Безумовне дотримання її норм унеможливило б порушення прав військовополонених та інших осіб, які утримуються в полоні. Належна фіксація та документування Україною всіх випадків тортур або інших видів нелюдського поводження дозволить притягнути до відповідальності всіх причетних військових злочинців держави-агресорки. В той же час, Україна, як цивілізована демократична держава, як суб'єкт міжнародного права та сторона Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, має вживати всіх заходів задля дотримання всіх вимог міжнародного гуманітарного права, демонструючи гуманність, справедливість та повагу до гідності людини.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Офіційний сайт. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/>

uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

3. Доценко М., Короткий Т. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949. *Юридична Газета online*. 12 серпня 2020 р. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/navarti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html>.

4. Порушення Женевської конвенції: РФ намагалася обміняти мирних українців на російських військових. *Фокус*. 30 квітня 2022. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/513951-narushenie-zhenevskoy-konvencii-rf-pytalas-obmenyat-mirnyh-ukraincev-na-rossiyskih-voennyh>.

5. Чебан Наталія. Спускали собак, били і стріляли біля вух: що пережили у російському полоні військові з острова Зміїний. *Telegraf*. 04 квітня 2022. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2022-04-04/5701468-spuskali-sobak-bili-i-strilyali-bilya-vukh-shcho-perezhlili-u-rosiyskomu-poloni-viyskovi-z-ostrova-zmiiniy>.

6. Росіяни виклали відео жорстоких знущань над полоненими українцями. Це продумана тактика – правозахисники. Українська Гельсінська спілка з прав людини, 27 вересня 2022. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/rosiiany-vyklaly-video-zhorstokykh-znushchan-nad-polonenymy-ukraintsiamy-tse-produmana-taktyka-pravozakhysnyky/>.

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ НАДАННЯ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Василенко Софія Миколаївна

студентка групи ЮП-32 юридичного факультету
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Питання гуманітарної допомоги актуалізувалося із початком повномасштабних військових дій на території України, коли обсяги такої допомоги суттєво зросли. Тому вважаємо за доцільне приділити увагу питанню вивчення потреб, запиту, отримання, розподілу гуманітарної допомоги та адаптивності діючого законодавства до таких викликів. Вітчизняне законодавство повинно враховувати загальноприйняті міжнародні принципи, в тому числі базові принципи здійснення гуманітарної допомоги.

Для кращого розуміння сутності такого явища, як гуманітарна допомога, необхідно спочатку звернутися до понятійного апарату. У давні часи гуманітарну допомогу, як правило, пов'язували із благодійністю та милосердям, у більш широкому розумінні, як допомога нужденним, часто у вигляді надання їжі чи матеріальної допомоги під час голоду, посухи, стихійного лиха [1]. Деякі дослідники при характеристиці цього суспільного явища наголошують увагу на присутності екстраординарних обставин для надання такої підтримки (повінь, засуха, землетрус чи збройні конфлікти) [2, с. 6-7].

Згідно з абзацом 3 статті 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» такою допомогою вважається цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку, зокрема, із збройним конфліктом [3].

У 1859 році Анрі Дюнан, швейцарський бізнесмен і громадський діяч, особисто побачивши скрутне становище поранених солдатів під час битви при Сольферіно, заклав принципи гуманітарного руху, відомого нам зараз Червоного Хреста [4]. Саме тоді був покладений фундамент для створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який був заснований у 1863 році, також у подальшому була підписана перша міжнародна конвенція

«Про поліпшення долі хворих і поранених». Мова йшла про хворих і поранених під час військових дій. Товариства надавали підтримку пораненим та військовополоненим, особисто відвідували табори і розподіляли між полоненими гуманітарну допомогу від національних товариств [5]. Інший приклад появи міжнародної гуманітарної допомоги – відповідь на голод у Північному Китаї 1876 – 1879 років, від якого загинуло близько 10 мільйонів людей [6].

Що стосується допомоги постраждалим від геноциду вірменам, то на базі консорціуму установ у 1919 році був утворений Американський комітет допомоги Близькому Сходу. Він направляв продуктів та інші вантажі допомоги до постраждалих районів, щодня годував у середньому 300 тисяч осіб, створював лікарні, забезпечував надання медичних послуг і взяв під свою опіку 75 тисяч сиріт [7].

Стосовно ж голоду 1921-1923 років, то переважна більшість, скажімо, медичної допомоги, що була надана у тій чи іншій формі, належить Американській адміністрації допомоги (АРА), Американському Червоному Хресту й Американському об'єднаному розподільчому комітету «Джойнт» (American Jewish Joint Distribution Committee – JDC) [8, с.183].

Під час і після Першої світової війни міжнародні гуманітарні неурядові організації та нейтральні країни, що не воювали, стали джерелами гуманітарної допомоги. Протягом усієї війни Данський державний інститут сироватки надавав арміям обох сторін конфлікту вакцини від таких хвороб, як правець [9].

Дослідники міжнародного права, підтверджуючи все вищенаведене, зазначають, що поняття гуманітарної допомоги вперше було сформульоване в Конвенції Ліги Націй про створення міжнародного союзу допомоги на випадок катастроф (International Relief Union) у 1927 році [10].

Таким чином, термін «гуманітарна допомога» у міжнародному праві є тісно пов'язаним з допомогою жертвам складних надзвичайних ситуацій чи збройних конфліктів. Для визначення набувачів цієї допомоги застосовуються чітко встановлені критерії, наприклад, особи, що постраждали від збройного конфлікту або внаслідок гуманітарної катастрофи чи стихійного лиха, а для розподілу гуманітарної допомоги видаються окремі нормативні документи з певними інструкціями щодо кожного окремого випадку: чи то збройний конфлікт, як у нашому випадку, чи то стихійне лихо.

Звертаючи увагу на вищенаведені міжнародні приклади, можемо сказати, що гуманітарна допомога зазвичай концентрується на короткостроковій надзвичайній підтримці з метою забезпечення або сприяння роботи базових служб порятунку (лікарні, рятувальні служби тощо), які були порушені через кризову ситуацію. Завдання полягає у зменшенні страждань, дискомфорту чи навіть порятунку життя людей, на буденність яких вплинула дана ситуація. Навіть якщо можливостей країни недостатньо для належної реакції на великомасштабну катастрофу, уряд може звернутися за допомогою до міжнародного співтовариства або до сусідніх держав та країн-партнерів.

Гуманітарна допомога відрізняється від програм розвитку, які спрямовані на довгострокове поліпшення соціальної та економічної ситуації і в основному використовують засоби розвитку потенціалу в країні.

Розглянемо Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 46/182 по зміцненню координації гуманітарної допомоги ООН у надзвичайних ситуаціях, де можна побачити сформульовані керівні принципи надання гуманітарної допомоги [11]:

а) держави, населення яких потребує гуманітарної допомоги закликають сприяти роботі гуманітарних організацій; б) кожна держава надає допомогу жертвам природних катастроф та інших надзвичайних ситуацій на своїй території; в) у контексті суверенітету гуманітарна підтримка повинна надаватися за згодою відповідної країни.

Порівнюючи міжнародне бачення «гуманітарної допомоги», ще раз звернемося до тлумачення цього поняття національним законодавством, де Закон України «Про гуманітарну

допомогу» відносить до отримувачів такої допомоги осіб, які її потребують [3]. Також, відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу», гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів.

Вищевказане говорить, що відповідно до міжнародних підходів гуманітарна допомога надається саме постраждалим, а відповідно до засад українського законодавства – потребуючим. У тлумаченні поняття «гуманітарна допомога» є ознака «потреби», а саме те, що вона надається тим, хто її потребує [12]. Водночас фактично довести, що вантажі, які визнаються гуманітарними, відповідають або не відповідають реальним потребам громадян станом на сьогодні, практично неможливо. Це пов'язано в тому числі і тим, що в механізмі здійснення гуманітарної допомоги в Україні відсутня оцінка потреб та їх аналізу.

Ми притримуємося позиції щодо визначеності потреби та документального підтвердження надання допомоги, а також погоджуємось, що гуманітарна допомога мінімізує соціальні негаразди, але потрібно захищати інтереси і вітчизняних товаровиробників. Варто сказати, що одним із міжнародних принципів забезпечення гуманітарною допомогою є вивчення та аналіз потреб отримувачів допомоги. Адже саме державі належить головна роль і відповідальність за надання своєчасної допомоги населенню, здійснення його підтримки та захисту. Такий аналіз допомагає визначити ресурсну спроможність держави надавати таку допомогу, а також з'ясувати, чи потрібно долучати міжнародну спільноту у разі негативної відповіді.

Цикл гуманітарної програми є узгодженим рядом заходів, які спрямовані на підготовку, управління та реалізацію гуманітарної допомоги. Він складається з 5-ти наступних елементів: 1. оцінка потреб та аналіз; 2. стратегічне планування дій; 3. мобілізація ресурсів; 4. здійснення гуманітарної допомоги та моніторинг; 5. оперативний огляд та оцінка. Такий підхід базується на інноваціях, які стали хорошою практикою у цій галузі та спрямовані на досягнення наступних результатів: – більш сильний акцент на потребах постраждалих людей; – поліпшення адресності найбільш уразливих груп; – збільшення фінансування пріоритетних напрямків гуманітарної сфери [13].

Знову звертаючись до чинного Закону України «Про гуманітарну допомогу» [3], звернемо увагу на те, що він не передбачає запровадження принципу врахування потреб його застосування. Як показала практика, вищезгаданий нормативно-правовий акт є досить ускладненим для регулювання механізму надання гуманітарної допомоги. У зв'язку з цим, можемо зробити припущення, що чинне законодавство не буде ефективним правовим регулятором при практичному застосуванні в інших можливих кризових ситуаціях.

Для вирішення даної проблеми насамперед має змінитися сама риторика держави щодо підходів до гуманітарної допомоги. Гуманітарна допомога не повинна сприйматися як благо, а повинна розглядатися саме як крайня необхідність для забезпечення базових потреб постраждалого населення та базуватися на ґрунтовній оцінці потреб жертв лих та наявних місцевих можливостей для задоволення таких потреб.

Ще одним «рушійним» фактором є попередження зловживань вказаними пільгами з приводу оподаткування гуманітарної допомоги, саме тому вкрай важливо визначити вичерпний перелік товарів (робіт, послуг), які можуть бути визнанні гуманітарною допомогою. Це стало б ще однією «сходиною» у запобіганні ввезення комерційного товару під виглядом гуманітарного.

Список використаних джерел:

1. Rysaback-Smith Heather. History and Principles of Humanitarian Action. *Turkish Journal of Emergency Medicine*. № 15. Р. 5–7. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4910138/> (date of access: 27.02.2023).
2. Коваль Н.О. Підстави та порядок переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2014 р. 19 с.

3. Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 27.02.2023).
4. Haug Hans. The Fundamental Principles of the International Red Cross and Red Crescent Movement. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/publication/p2116-03.htm> (date of access: 27.02.2023).
5. Історія Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця: 150 років гуманітарної діяльності URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/movement/> (дата звернення 25.02.2023)
6. Edgerton-Tarpley Kathryn. Pictures to Draw Tears from Iron. Massachusetts Institute of Technology. URL: https://visualizingcultures.mit.edu/tears_from_iron/tfi_essay.pdf (date of access: 25.02.2023).
7. The Story of the Near East Relief. The Armenian Genocide Museum-institute. URL: http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition_10.php (дата звернення 25.02.2023).
8. Погромський В.О. Медична допомога американських медичних організацій Радянській Росії за часів гуманітарної катастрофи 1921-1923 рр. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки.* 2013. № 35. С. 183 – 187.
9. Health in Humanitarian Emergencies: Principles and Practice for Public Health and Healthcare Practitioners. Cambridge University Press Print. 2018. Pp. 9 – 24. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/health-in-humanitarian-emergencies/history-of-humanitarian%20emergencies/C13A659A62BBB475419E09E5F4DD416C> (date of access: 27.02.2023).
10. Антонович М.М. Право на гуманітарну допомогу під час збройного конфлікту і відповідальність за його порушення згідно з міжнародним правом. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2015 р. Т. 168. С. 93 – 98.
11. Guide for the military. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. URL: https://www.unocha.org/sites/unocha/files/UN-CMCoord%20Guide%20for%20the%20Military%20v%201.0_0.pdf (date of access: 27.02.2023).
12. Короткий тлумачний словник української мови / уклад. Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька, В.Л. Карпова та ін. Київ: Рад. школа. 1978. 296 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Humetska_LL/Korotkyi_tlumachnyi_slovnyk_ukrainskoi_movy.pdf (дата звернення 27.02.2023).
13. Humanitarian Programme Cycle. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. URL: <https://www.humanitarianresponse.info/en/programme-cycle/> (date of access: 27.02.2023).

ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Григорян Мері Рафіківна
студентка групи ЮП-32 юридичного факультету
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Прогресивний розвиток суспільства й держави обумовлений системою домінуючих у ньому цінностей. Для сучасного суспільства такою цінністю є права людини. В умовах збройного конфлікту спеціальним механізмом захисту прав людини є міжнародне гуманітарне право, яке стоїть на захисті саме загальнолюдських цінностей [1, с. 11].

За змістом міжнародне гуманітарне право представляє собою сукупність норм,

спрямованих на обмеження гуманітарних наслідків збройних конфліктів. Його іноді також називають правом збройних конфліктів або правом війни (*jus in bello*). Основна мета міжнародного гуманітарного права полягає в обмеженні засобів і методів ведення війни, що можуть застосовувати сторони конфлікту, а також у забезпеченні захисту та гуманного поводження з особами, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях. Загалом це право охоплює ті норми міжнародного права, що встановлюють мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися у будь-якій ситуації збройних конфліктів [2, с. 20].

У сучасних умовах існування, враховуючи встановлений міжнародний правопорядок, найбільш негативним явищем є територіальне поширення локальних збройних конфліктів, виникнення їх у різних регіонах земної кулі, що раніше відрізнялися політичною та економічною стабільністю. На жаль, спостерігається зростання числа збройних конфліктів, зокрема, не стали виключенням і військові дії в Україні, які характеризуються надмірною жорстокістю і грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права з боку держави-агресора.

З часів Нюрнберзького трибуналу визначено чотири види міжнародних злочинів. Найдавнішими є воєнні злочини, вони існують ще з 19-го століття і стосуються саме захисту цивільного населення від наслідків війни, потім було визначено злочини проти людяності – систематичні та широко поширені напади на цивільне населення; геноцид – знищення груп людей; і останнім було визначено злочин агресії, тобто розгортання та ведення явно злочинної війни [3, с. 153-154].

Як свідчать результати роботи слідчих і експертів із України, Франції, Словаччини, Нідерландів і інших держав, які працюють над ідентифікацією жертв визволених з квітня 2022 р. передмість Києва (Бородянка, Буча, Ворзель, Гостомель, Ірпінь, Мощун і ін.), більшість із тіл містять ознаки немотивованого та непропорційного застосування окупантами насильства – позасудових страт, тортур і зґвалтувань [4, с. 46].

Важливо те, що порушення принципів міжнародного гуманітарного права, особливо принципу гуманності, завдає як фізичних, так і психічних страждань. Так, такий злочин як зґвалтування став ще однією зброєю держави-агресора проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях. 5 квітня 2022 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повідомив, що на Харківщині окупант понад тиждень іґвалтував 29-річну жінку, яка доглядала за немобільною матір'ю. Через тиждень він запропонував відправити її подалі від війни. У відповідь на відмову загарбник застрелив стареньку маму на очах у доньки. Жінці вдалося врятуватися і зараз вона проходить реабілітацію [5]. Варто зазначити, що стаття 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року забороняє зазіхання на честь жінок та гарантує захист від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність [6].

Протокол I доповнює Женевські конвенції, вносячи в перелік порушень, що кваліфікуються як важкі, якщо вони вчинені навмисно і стали причиною смерті або скалічення людей, завдають серйозної шкоди здоров'ю, наприклад: атаки, спрямовані на цивільне населення; невибіркові атаки або атаки, спрямовані на споруди й установки, що є небезпечними, причому відомо, що така атака призведе до значного ушкодження цивільних об'єктів [3, с. 155].

З 24 лютого 2022 року, коли держава-агресор розпочала широкомасштабне вторгнення на територію України, і до 26 грудня 2022 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало 17 831 втрату серед цивільного населення країни: 6 884 загиблих та 10 947 поранених. Відзначається, що причиною смертей та поранень стало переважно застосування зброї вибухової дії з широкою зоною ураження, включаючи обстріли з важкої артилерії, реактивних систем залпового вогню, ракет та авіаударів [7].

Щодо права українців на свободу, в тому числі й свободу пересування, то його

обмеження на тимчасово окупованих територіях України і районах, де ведуться активні бойові дії, виявляється в систематичному перешкоджанні державою-агресором евакуації цивільного населення, розстрілах організованих і стихійних колон з населенням, а також у примусових депортаціях українців, зокрема дітей, у регіони РФ із примусовим позбавленням документів, які підтверджують громадянство України. Так, стаття 45 Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі категорично забороняє примушувати жителів окупованої території присягати на вірність державі-супротивнику [4, с. 46].

В умовах збройного конфлікту найбільш складною проблемою є забезпечення додержання міжнародного гуманітарного права усіма особами, котрі беруть участь у конфлікті, й передусім – військовослужбовцями. На відміну від більшості інших юридичних норм, порушення цього права, як правило, незворотні, й юридичні механізми направлені або на превентивний захист жертв війни, або на притягнення винних у порушенні міжнародного гуманітарного права до відповідальності. Відновлення порушеного права в умовах збройного конфлікту – не найбільш ефективний спосіб забезпечити захист жертв війни [8, с.16].

З часу широкомасштабного вторгнення на територію України фактично не залишилось жодної заборони, яка б не була порушена російськими комбатантами. Так, за даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, держава-агресор грубо порушує статті 17, 19, 20, 21, 22, 24-27, 29-31, 46, 48, 69-71 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Зокрема, омбудсманом було встановлено, що взятих у полон у Маріуполі українських військовослужбовців полку «Азов» (орієнтовно 19-20 квітня 2022 року) було піддано нелюдському поводженню та катуванням. Принаймні один із військовополонених, попередньо задокументований на фото окупантів, був убитий, а фото його тіла відправлено матері [4, с. 49].

Таким чином, війна породжує все нові й нові випадки порушення державою-агресором міжнародного гуманітарного права, міжнародних законів і звичаїв ведення війни. Це призводить до виникнення великої кількості воєнних злочинів, які безпосередньо порушують основоположні права та свободи людини. Аксиоматично, що непокарані злочини повторюватимуться й надалі. Тому вже зараз, до завершення війни, ключовим питанням постає забезпечення юридичної відповідальності держави-агресора за воєнні злочини, скоєні на території нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання / за заг. ред. Т.Р. Короткого. Київ: УГСПЛ; Одеса : Фенікс. 2021. 268 с.
2. Мельцер Нільс. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс: навч. посіб. Київ: Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2020. 398 с.
3. Скрильник О.О. Гуманітарне право в період збройного конфлікту на території України. *Тези 74-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка. 2022. Т. 2. С. 153–155.
4. Федоренко В.Л., Юхимюк О.М., Адлер О.Г. Порушення основоположних прав людини внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України у 2022 році та механізми притягнення воєнних злочинців до юридичної відповідальності. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. № 2(20). С. 32–59.
5. Уповноважений: згвалтування стало іще однією зброєю рашистської армії проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях. Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-zgvaltuvannya-stalo-shche-odniyeyu-zbroeyeu-rashistskoyi-armiyi-proti-mirnogo-naselennya-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah (дата звернення: 02.03.2023)

6. Конвенція ООН про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція) від 12.08.1949. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 02.03.2023).

7. Ukraine: civilian casualty update 26 December 2022. Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/12/ukraine-civilian-casualty-update-26-december-2022> (date of access: 02.03.2023).

8. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс. 2017. 145с.

ШЛЯХИ СПРОЩЕННЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Домачук Андрій Володимирович

здобувач магістерської ОПП «Міжнародне комерційне право», 5 курс
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

24 лютого 2022 року відбулось повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України. Це спричинило докорінну зміну потреб населення і держави у порівнянні з мирним часом. Держави-члени ЄС, G7, Австралія, Нова Зеландія, Норвегія, Швейцарія, Туреччина, Китай, Індія, Південна Корея та ін. надають нам різну допомогу, зокрема фінансову [1], гуманітарну (необхідні ліки, медичне обладнання, генератори) та оборону (озброєння, військова колісна, гусенична та бронетехніка, оснащення для військових) [2; 3]. У зв'язку з цим збільшився потік імпорту в нашу країну. Лише за перший місяць війни (березень 2022 р.) було ввезено понад 70 тис. тон гуманітарної допомоги. У зв'язку з цим варто було б звернути увагу на створення максимально сприятливих умов для ввезення цієї допомоги, а саме скасувати певні тарифні і нетарифні обмеження, проводити більш прозору і сприятливу для імпорту митну політику.

В рамках безпекових питань в економічній і екологічній сферах, а також реаліях міжнародних митних відносин сьогодення і міжнародного митного співробітництва в митній політиці України є декілька напрямів і складових її вдосконалення: - оперативне, поточне створення сприятливих умов для ввезення на митну територію України товарів, потрібних для оборонних потреб держави і основних суспільних потреб; - подальше виконання міжнародних митних зобов'язань (тим більше їх частина здебільшого допоможе і в реалізації поточних завдань); - а також стратегічне планування митної політики і міжнародного митного співробітництва, як її складової, з огляду повоєнної розбудови держави, євроінтеграційних прагнень України і покращення становища в міжнародній економічній (торговельній) сферах.

Україна вже скасувала мита на певні види товарів, такі як генератори чи термінали Starlink [4; 5], а також здійснює допомогу військовим, теробороні та волонтерам у якості скасування мита на певні категорії товарів, в основному військового призначення, такі як дрони (БПЛА), бронезилети, тепловізори, рації, броньовану техніку чи на сировину, яка потрібна для виготовлення певної продукції необхідної для вищезгаданих категорій осіб [6; 7; 8].

Попри це все залишається не вирішеним питання про скасування мита на спецтехніку та транспортні засоби старіше екологічного стандарту "Євро-5" (для транспортних засобів, тобто старше 2009 року випуску, норми "Євро-5" діють з 2009 року) [10]. Норма про заборону ввезення таких транспортних засобів була законодавчо закріплена до повномасштабного вторгнення з метою захисту навколишнього середовища. Варто зауважити, що до 31 грудня 2022 року діяв Закон № 2260-IX від 12.05.2022 р. [9], який дозволяв ввозити техніку, яка відповідає екологічним нормам рівня "Євро-3" (транспортні засоби випущені в період 2000-

2005 рр.). Відповідно до зазначеного Закону, завести стару техніку без мита могли лише юридичні особи, виключно для задоволення власних потреб та із заборобою відчужувати це рухоме майно протягом 1095 днів з дати першої реєстрації в Україні. Під транспортними засобами для бізнесу варто розуміти наступні категорії: - вантажні автомобілі; - автобуси; - автокрани; - автобурові установки; - пожежні машини; - бетономішалки; - автомобілі спеціального призначення для пересувних телевізійних чи звукових станцій.

Для бізнесу країни в умовах війни, у якій економіка переживає не кращі часи (за оцінкою Міністерства економіки, ВВП України у 2022 році скоротився на 32%) [11] та у якій інфраструктура знищена майже на 33% [12], ціна техніки має велике значення. Вищезазначені умови існування зменшили купівельну спроможність майже всіх категорій населення. Нескладно помітити, що техніка яка адаптована до стандарту “Євро-3” старіша, а отже і дешевша, ніж техніка, яка відповідає нормам “Євро-5”, яку в нинішніх умовах ввозити досить затратно. Підтримка бізнесу зі сторони держави є одним із провідних її завдань під час воєнного стану, тому що бізнес, завдяки сплаті податків, є одним з основних джерел надходження коштів у державі, а це в свою чергу укріплює економіку. Що ж робити в даній ситуації?

Перше, що спадає на думку, це продовжити дозвіл ввезення транспортних засобів та спецтехніки, які відповідають нормам “Євро-3” на весь період воєнного стану. Друге, що можна зробити - це пом’якшити митну політику щодо ввозу вживаної техніки взагалі. На даний момент розміри акцизу на ввезення вживаних транспортних засобів встановлені по принципу “чим старіший транспортний засіб, тим більший акциз”. Виходить абсолютно не вигідна, і навіть в чомусь абсурдна ситуація, що вживані автомобілі і спецтехніка можуть коштувати дорожче нової техніки, а це неприйнятно в умовах воєнного стану, коли транспортні засоби, ввезені для потреб ЗСУ, стають фактично «витратним матеріалом». Припустимо, техніку, яка відповідає стандартам “Євро-3” дозволять ввозити на митну територію України, в такому разі доведеться сплатити ввізне мито (до 20%), ПДВ (теж до 20%) й акциз (пам’ятаємо вищезгаданий принцип, і що з цього виходить). На даний момент від акцизу звільнені автокрани, бетономішалки, пожежні машини, спеціальні автомобілі, а от автобуси і вантажівки - ні. Середня вантажівка стандарту “Євро-3” в Європі орієнтовно коштує 10 тисяч євро. В Україні ж, після сплати ввізного мита, акцизу і ПДВ її ціна може вирости до 40-45 тисяч євро.

Підсумовуючи можна сказати, що у період воєнного стану економічний зиск і здоровий глузд, тимчасово мають переважати екологічність. Варто скасувати обмеження про які було багато раз згадано раніше, тому що є потреба в дешевій і надійній техніці прямо зараз, для підтримки під час і після війни. Про екологію можна подбати коли економіка буде відновлена і перебуватиме у відносно стабільному становищі. Також варто продовжити дію законів, які скасовують мита та ПДВ на товари, які потребує тил та військові України, оскільки багато з них мають строк дії до весни 2023 року, і відповідно їх треба продовжити на весь період воєнного стану, чи навіть на певний період після, як пропонується в законопроектах № 9061 [13] і № 9062 [14]. Відповідно до цих законопроектів пропонується звільнити від мита та ПДВ операції з ввезення на митну територію України товарів, що належать Міноборони, ЗСУ, ГУР та іншим військовим формуванням. Йдеться про імпорт пороху, вибухових речовин, спеціальної хімії для виробництва боєприпасів, засобів радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби, автомобілів спецпризначення, радіолокаційних станцій, мобільних ремонтних майстерень, які використовуються з оборонною метою, військових кораблів і катерів.

Щодо подальшого виконання міжнародних митних зобов’язань (тим більше їх частина здебільшого позитивно впливає і допомагає в реалізації і поточних завдань митної політики України), потрібно звернути увагу на наступне: - перше, що було здійснено, це початок використання автоматизованих ризик-орієнтованих систем і пост-аудиту для операцій з

низьким рівнем ризику (якщо суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності не підпадає під високий ступінь ризику, то не потрібно тероризувати його під час імпорту; - друге - це здійснення інформаційної інтеграції між митною і податковою службами на базі уніфікованого обліку саме податку на додану вартість.

Основними міжнародними договорами в рамках міжнародного митного співробітництва, участь в яких впливає на спрощення національної митної політики держав-учасниць, у т.ч. України є: Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, в редакції протоколу 1999 р. [15]; Конвенція про процедуру спільного транзиту 1987 р. [16]; Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства 1977 р. [17]. Не можна не згадати і рішення РМС/ВМО, виконання умов яких Україною здійснюється на підставі односторонніх актів, зокрема: Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі Всесвітньої митної організації 2005 р. [18] та Декларація про сумлінність митних службовців (Аруш), 1993 р. [19].

А от що можна було б запропонувати на додачу до вищезазначеного, далі розвивати охоронні можливості органів митниці, оскільки постраждали від конфлікту кордони, включно з тими, які досі перебувають у стані війни, як правило, приваблюють більше незаконної торгівлі. Всесвітня митна організація вже ініціювала обговорення з українською митницею щодо того, як найкраще допомогти в її зусиллях з цього питання [20].

Особливу увагу необхідно приділяти міжнародній співпраці в питаннях особливого контролю юридичних та фізичних осіб, які здійснюють перевезення товарів через країну, які потрапляють під міжнародні санкції, транзитом, оскільки, транспортний засіб може зупинитись на території країни, що потрапила під міжнародні санкції, і розвантажитись там, тобто до зазначеного в документах кінцевого пункту вона може не доїхати. Наприклад, певна фірма здійснює перевезення товарів з Європи до Казахстану через територію України та Росії. В такому випадку вантажівка може здійснити зупинку в Росії і розвантажитись там, замість Казахстану, тобто у даному випадку повинна здійснюватись кооперація з місцевою митницею для перевірки факту, чи справді даний транспортний засіб доставив товари в кінцевий пункт у повному обсязі.

Отже, при удосконаленні та пом'якшенні режиму митної політики України під час воєнного стану слід продовжити строки існуючих законів, які стосуються ввезення продукції оборонного та гуманітарного призначення, спростити імпорт вживаних транспортних засобів та спецтехніки для бізнесу та оборони країни і здійснювати міжнародну співпрацю в питаннях більш детального контролю за транзитом товарів через країну, яка потрапляє під міжнародні санкції.

Список використаних джерел:

1. Council adopts €18 billion assistance to Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/> (дата звернення: 03.03.2023).
2. The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how? URL: https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/-ifw/Kiel_Working_Paper/2022/KWP_2218_Which_countries_help_Ukraine_and_how_/KWP_2218_Trebesch_et_al_Ukraine_Support_Tracker.pdf (дата звернення: 03.03.2023).
3. Ukraine: Council agrees on further military support under the European Peace Facility. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/02/ukraine-council-agrees-on-further-military-support-under-the-european-peace-facility/> (дата звернення: 03.03.2023).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо сприяння відновленню енергетичної інфраструктури України № 2836-ХІ від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2836-IX#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
5. Про внесення зміни до розділу XXI "Прикінцеві та перехідні положення"

Митного кодексу України щодо сприяння відновленню енергетичної інфраструктури України № 2837-ХІ від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2837-IX#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

6. Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо сприяння ввезенню на митну територію України безпілотних літальних апаратів та деяких інших товарів № 2906-ІХ від 06.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2906-IX#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

7. Про внесення зміни до розділу ХХІ "Прикінцеві та перехідні положення" Митного кодексу України щодо сприяння ввезенню на митну територію України безпілотних літальних апаратів та деяких інших товарів № 2907-ІХ від 06.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2907-IX#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану № 2173-ІХ від 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-IX#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану № 2260-ІХ від 12.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-IX#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

10. European Emission Standards. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_emission_standards (дата звернення: 03.03.2023).

11. Українська економіка пережила найважчий рік за часи Незалежності: як ми вистояли та що дали. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/> (дата звернення: 03.03.2023).

12. Нові та старі виклики. Як тримається українська інфраструктура під час війни. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/udari-po-ukrajinskiy-infrastrukturi-statistika-vtrat-i-prognoz-ostanni-novini-50281224.html> (дата звернення: 03.03.2023).

13. Проект Закону про внесення змін до підрозділу 2 розділу ХХ "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання/ввезення товарів для потреб безпеки і оборони у період воєнного стану № 9061 від 24.02.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41436> (дата звернення: 03.03.2023).

14. Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України щодо особливостей ввезення на митну територію України товарів для потреб безпеки і оборони у період воєнного стану № 9062 від 24.02.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41437> (дата звернення: 03.03.2023).

15. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973, Кіото. (Редакція на 26.06.1999). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (дата звернення: 28.02.2023).

16. Конвенція про процедуру спільного транзиту: міжнародний документ від 20.05.1987. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU87330> (дата звернення: 26.02.2023).

17. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926#Text (дата звернення: 02.03.2023).

18. Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі Всесвітньої митної організації, 01.06.2005. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu05120?ed=2005_06_01 (дата звернення: 03.03.2023).

19. Декларація РСМ про сумлінність митних службовців (Аруш), 1993. URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/declarations.aspx> (дата звернення: 03.03.2023).

20. Role of Customs in conditions of war. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2022/may/role-of-customs-in-conditions-of-war.aspx> (дата звернення: 03.03.2023).

ЄВРОПЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ З ПИТАНЬ ЮСТИЦІЇ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС

Жакун Анастасія Олексіївна

курсант групи Ф4-101 Харківського національного університету внутрішніх справ

Однією з основних цілей Європейського Союзу є забезпечення високого рівня безпеки громадян, що досягається, серед іншого, завдяки співробітництву поліцейських і судових органів у кримінально-правовій сфері. З метою покращення координації та співробітництва між компетентними органами держав-членів ЄС у протидії організованій злочинності, за результатами саміту Європейської Ради ЄС у м. Тампере (Фінляндія) в 1999 р., було створено Європейську організацію з питань юстиції, Євроюст (European Union Agency for Criminal Justice Cooperation, Eurojust).

14 грудня 2000 р. з ініціативи Португалії, Франції, Швеції та Бельгії був створений Про-Євроюст як підготовчий орган, який складався з національних прокурорів, і мав на меті напрацювати схему діяльності Євроюсту в майбутньому. На той час штаб-квартира Про-Євроюсту знаходилась в офісі Ради Європи у м. Брюссель (Бельгія). Офіційну діяльність Про-Євроюст почав 1 березня 2001 р.

Терористичні атаки, що мали місце 11 вересня 2001 р. у США, стали каталізатором прийняття Рішення Ради ЄС 2002/187 «Про заснування Євроюсту з метою посилення боротьби з тяжкими злочинами» від 28 лютого 2002 р. Відповідно до вказаного Рішення Євроюст є постійним органом Європейського Союзу, що має правосуб'єктність та фінансується за рахунок загального бюджету Євросоюзу, з місцеперебуванням у м. Гаага (Нідерланди).

З моменту свого заснування Євроюст змінився, як у кількісному складі національних членів (у зв'язку з розширенням ЄС) і фінансових потребах, так і відносно його залучення до європейського судового співробітництва, що вимагало перегляду окремих положень Рішення Ради ЄС 2002/187. Тому, 16 грудня 2008 р. було прийнято Рішення Ради ЄС 2009/426 «Про зміцнення Євроюсту та внесення змін до Рішення Ради 2002/187», метою якого є зміцнення оперативних можливостей Євроюсту, інтенсифікація обміну інформацією між зацікавленими сторонами, спрощення співробітництва між національними органами та Євроюстом та зміцнення співробітництва з партнерами та третіми державами.

До завдань Євроюсту відносяться: розвиток координації між компетентними органами держав-членів щодо розслідування і кримінального переслідування; розвиток співробітництва між компетентними органами держав-членів, зокрема, шляхом сприяння виконанню запитів у сфері судової співпраці, в тому числі щодо документів, котрі потребують взаємного визнання; сприяння іншими способами зусиль компетентних органів держав-членів для підвищення ефективності розслідувань та заходів із кримінального переслідування.

Європейська організація з питань юстиції складається з національних членів (прокурорів, суддів або офіцерів поліції), кожен з яких має зазвичай одного заступника та помічника (можуть представляти національного члена або замінити його), які працюють на постійній основі.

Національні члени, виконуючи повноваження національних компетентних органів, мають право на отримання запитів та рішень стосовно розслідування і кримінального переслідування, у тому числі стосовно правових документів, які вводять у дію принципи

взаємного визнання, а також право на їх передачу, сприяння їх виконанню, надання додаткової інформації, що має до них відношення, та на забезпечення контролю за їх виконанням.

Національні члени мають право брати участь у роботі спільних слідчих груп, у тому числі у їх формуванні. При цьому, кожна держава-член визначає, що національний член бере участь у спільній слідчій групі в якості національного компетентного органу або від імені Євроюсту.

Національні члени, кожен з яких має один голос, складають Колегію Євроюсту, яка приймає рішення більшістю у дві третіх голосів. Колегія відповідальна за діяльність організації, затверджує проект бюджету й передає затверджений варіант до Європейської комісії ЄС. Колегія обирає голову на 3 роки з правом бути обраним двічі.

Роботі Колегії сприяє Адміністрація, яку очолює Адміністративний директор. Його основні обов'язки полягають у поточному управлінні Євроюстом, керівництві персоналом, наглядом за реалізацією щорічної програми роботи. Крім того, Адміністративний директор розробляє проект бюджету, який направляється до Колегії. Адміністративний директор обирається одностайно на 5 років. Звільнений з посади він може бути за наявності не менше 2/3 голосів. Одна людина не може бути обрана Адміністративним директором більш ніж двічі.

Адміністрація складається із Секретаріату Колегії, відділів (бюджетного, фінансів і закупівель, аналізу справ, кадрів, захисту інформації, інформаційного управління) і служб (юридичної і зв'язків із громадськістю).

Важливу роль в діяльності Євроюсту відіграє Спільний наглядовий орган, що є незалежним зовнішнім органом у сфері захисту даних. Цей орган складається із суддів та постійних членів, які забезпечують відповідність нормативно-правовим актам ЄС процесу обробки персональних даних.

Спільний наглядовий орган здійснює моніторинг діяльності Європейської організації з питань юстиції, пов'язаної з обробкою персональних даних, і гарантує, що вона проводиться відповідно до Рішення Ради 2002/187 «Про заснування Євроюсту з метою посилення боротьби з тяжкими злочинами». Для виконання своїх завдань цей орган має повний доступ до всіх відповідних документів. Євроюст надає йому всю необхідну інформацію й допомагає у виконанні покладених завдань іншими способами. Водночас, Спільний наглядовий орган розглядає звернення від осіб, щодо яких проводиться розслідування.

До повноважень Європейської організації з питань юстиції віднесені всі види злочинів, на які поширюються повноваження Європолу, а також інші злочини, щодо яких Євроюст (відповідно до його цілей) надає допомогу в процесі розслідування і кримінального переслідування на запит компетентних органів держав-членів (тероризм, кіберзлочинність, торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, злочини проти фінансових інтересів ЄС, контрабанда мігрантів, екологічні злочини, відмивання грошей, шахрайство) [1].

Європейська організація з питань юстиції розвиває міжнародне співробітництво у протидії злочинності шляхом укладання договорів з державами, що не є членами Європейського Союзу. Окрім того, Євроюст активно співпрацює з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол), Європейським поліцейським офісом (Європол), Європейською судовою мережею (ЄСМ), Європейським бюро з боротьби з шахрайством (ОЛАФ), Європейською агенцією з прикордонної та берегової охорони (ФРОНТЕКС), Європейським поліцейським коледжем (СЕРОЛ) тощо.

Зважаючи на зацікавленість України і Європейської організації з питань юстиції у розвитку тісної та динамічної співпраці для вирішення існуючих і майбутніх викликів, пов'язаних з тяжкими злочинами 27 червня 2016 р. була підписана Угода про співробітництво між Україною і Європейською організацією з питань юстиції (ратифікована Україною 08 лютого 2017 р.). Угода створює правову основу для використання Україною можливостей Євроюсту, що передбачає підвищення ефективності компетентних органів України та Європейського Союзу у розслідуванні і кримінальному переслідуванні за тяжкі злочини

транснаціонального характеру, зокрема, організованої злочинності і тероризму.

Документом передбачено співробітництво у формі створення спільних слідчих груп, оперативного обміну інформацією, координації дій з протидії транскордонній злочинності, сприяння збиранню доказів, надання правової допомоги, розв'язання конфлікту юрисдикцій тощо.

Компетентним органом в Україні для виконання цієї Угоди є Генеральна прокуратура України.

У підсумку слід зазначити, що укладання Угоди про співробітництво між Україною і Європейською організацією з питань юстиції є одним із критеріїв Плану дій щодо лібералізації Євросоюзом візового режиму і відповідає намірам України та ЄС розвивати відносини у сфері юстиції та внутрішніх справ. Напрацьований в рамках ЄС досвід протидії злочинності є унікальним і прогресивним, що дозволяє говорити про його широку значимість і застосовність в Україні [2, с. 406-407].

Список використаних джерел:

1. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation / Європейська організація з питань юстиції. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/> (дата звернення: 17.02.2023)
2. Войціховський А.В. Міжнародне право : підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Коваленко Владислав Віталійович

курсант групи Ф4-401 Харківського національного університету внутрішніх справ

Важливу роль в об'єднанні і координації зусиль держав у протидії злочинності покликані відігравати й міжнародні неурядові організації. В сучасних умовах розвитку міжнародних відносин можна говорити про зростання ролі міжнародних неурядових організацій, що беруть участь у вирішенні різних питань з протидії злочинності, поведження з правопорушниками, забезпечення дотримання мінімальних стандартів кримінального правосуддя, а також у справі прогресивного розвитку міжнародного кримінального права.

Перш за все, потрібно відмітити, що у міжнародних документах і міжнародно-правовій літературі термін «міжнародні неурядові організації» застосовується відносно організацій, що діють на національному, субрегіональному, регіональному або міжнародному рівнях. При цьому, визначаючим в терміні залишається слово «неурядова», що підкреслює незалежність цих організацій від національних урядів, а також їх тісний зв'язок з такими категоріями, як широкі маси, влада народу тощо.

До найбільш авторитетніших міжнародних неурядових організацій, діяльність яких направлена на протидію злочинності слід віднести Міжнародну асоціацію кримінального права, Міжнародне кримінологічне товариство, Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд тощо. Кожна з цих організацій, до складу яких входять фахівці з міжнародного кримінального права, не зважаючи на свій рекомендаційний характер, мають суттєвий вплив на розвиток теоретичних і практичних аспектів міжнародного співробітництва у протидії злочинності.

У рамках даного дослідження ми розкриємо діяльність *Міжнародної асоціації кримінального права*, (International Association of Penal Law, IAPL), яка була заснована 14 березня 1924 р. як правонаступниця Міжнародного союзу кримінального права (International Union of Penal Law, IUPL), створеного в 1889 р. Міжнародна асоціація кримінального права є науковою установою і в своїй роботі керується принципами, закріпленими в Статуті ООН

1945 р. і Загальній декларації прав людини 1948 р. Асоціація є консультативним органом при Організації Об'єднаних Націй і Раді Європи.

До завдань Міжнародної асоціації кримінального права відносяться: сприяння співробітництву фахівців різних держав, які вивчають кримінальне право і застосовують його на практиці; координація правил кримінального процесу; розвиток єдиного універсального міжнародного кримінального права та уніфікації кримінального процесу різних держав.

Основною формою діяльності Міжнародної асоціації кримінального права є проведення науково-практичних конгресів і міжнародних практичних курсів з актуальних проблем кримінального та кримінально-процесуального права.

У проміжках між конгресами Міжнародна асоціація кримінального права проводить колоквиуми. Їх тематика, як правило, відповідає темі майбутнього конгресу і стосується регіональних проблем, які обговорюватимуться на конгресі.

Вищим органом Міжнародної асоціації кримінального права є Загальні збори членів асоціації. Вони скликаються раз на 5 років одночасно з Міжнародним конгресом з кримінального права. Конгрес приймає рішення, що стосуються діяльності Асоціації, може вносити поправки до Статуту організації.

Загальні збори обирають на 5-річний строк Керівну раду в складі Президента, Віце-президентів, Генерального секретаря, заступників Генерального секретаря і членів (усього 49), які представляють різні регіони світу та основні правові системи. На кожному конгресі склад Ради оновлюється наполовину. Керівна рада підтримує і контролює відносини з національними групами, вирішує питання про прийняття нових членів Асоціації та виключення з Асоціації, встановлює розміри членських внесків, забезпечує діяльність Асоціації.

Міжнародна асоціація кримінального права зробила істотний внесок щодо створення Міжнародного кримінального суду. Сама ідея створення відповідного механізму для розслідування міжнародних злочинів, порушень прав людини і винесення по ним судових рішень зародилася і отримала свій розвиток у Міжнародній асоціації кримінального права.

Більшість проведених заходів Міжнародною асоціацією кримінального права здійснили безпосередній вплив на програми технічної допомоги і співпраці з різними управліннями і підрозділами Секретаріату ООН та її спеціалізованими установами. Ці програми направлені на сприяння державам, що розвиваються, особливо африканським і арабським, а також державам Центральної і Східної Європи. Вони охоплюють такі сфери діяльності, як захист прав людини і забезпечення їх дотримання під час здійснення кримінального правосуддя; міжнародна співпраця в питаннях кримінального правосуддя, включаючи екстрадицію і взаємну правову допомогу; протидія організованій злочинності; забезпечення ефективного управління і надання підтримки Міжнародному кримінальному суду тощо.

У 1972 р. Міжнародна асоціація кримінального права спільно з місцевою владою міста Сіракузи (Італія) створили Міжнародний інститут кримінальної юстиції та прав людини (Siracusa International Institute for Criminal Justice and Human Rights, SIJ). Даний Інститут направляє свою діяльність на розвиток більш ефективних систем кримінальної юстиції в усьому світі, а також у зміцненні поваги до прав людини та верховенства права. Він проводить наукові дослідження у галузі кримінальної юстиції і забезпечує професійну підготовку дипломованих фахівців. Щорічно в січні, травні, грудні Інститут проводить учбові семінари, де навчаються наукові і практичні працівники з різних держав. Періодично Інститут організовує міжнародні конференції експертів з різних питань протидії злочинності.

Міжнародна асоціація кримінального права видає щоквартальний журнал «Міжнародний огляд кримінального права». Робочою мовою Асоціації є французька. Місцеперебування Міжнародної асоціації кримінального права – м. Париж (Франція) [1].

У підсумку слід зауважити, що у світі спостерігається тенденція до зростання ролі

міжнародних неурядових організацій у справі протидії злочинності. Про це свідчать такі тенденції їх розвитку, як: невинне зростання їх чисельності; посилення співробітництва у вирішенні не окремих, а глобальних проблем сучасної міжнародної злочинності; зростання рівня і масштабів взаємодії з міжнародними міжурядовими організаціями, особливо установами ООН; формування ширшого від національно обмеженого світогляду в учасників неурядових організацій, що прийнято називати міжнародною соціалізацією; зміцнення незалежності та авторитету цих організацій, що веде до певного конкурування у формах та методах діяльності з міжурядовими організаціями.

Незважаючи на те, що існуючі міжнародні неурядові організації нині все ще продовжують відігравать другорядну, допоміжну роль у координації міжнародного співробітництва у протидії злочинності, мають обмежені фінансові можливості, порівняно невелику кількість персоналу, не можна недооцінити їх специфічний внесок щодо запобігання злочинності, боротьби з нею і поведження з правопорушниками [2, с. 415].

Список використаних джерел:

1. International Association of Penal Law / Міжнародна асоціація кримінального права.
URL: <https://www.penal.org/> (дата звернення : 16.02.2023)

Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

МІЖНАРОДНА ЗЛОЧИННІСТЬ: АКТУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ

Козир Євгенія Михайлівна

студентка 3 курсу спеціальності «Міжнародне право»
Державного торговельно-економічного університету

Існує трактування, яке визначає міжнародну злочинність як небезпечні для суспільства умисні посягання на життєво важливі інтереси міжнародної спільноти, основи існування держав і народів [1]. Виходячи з цього визначення, можна чітко дійти висновку, що міжнародна злочинність – це дії, які порушують сформовані в міжнародному праві правила поведінки, що спрямовані для підтримки міжнародного миру і безпеки. Злочини цього виду включають в себе геноцид, злочини пов'язані з військовими діями, злочини проти людяності та інші найнебезпечніші порушення міжнародного права.

Діапазон наслідків підштовхує суб'єкти міжнародного права до співпраці, а також створення окремих органів, завданням яких є протидія і запобігання правопорушенням у цій сфері. За весь час боротьби з міжнародною злочинністю накопичився певний досвід і багаж нормативно-правових актів поєднаних з механізмами розслідування. Загалом протидія міжнародним злочинам відображає відданість дотриманню принципів прав людини, справедливості та відповідальності, а також просуванню миру та безпеки в усьому світі.

Є кілька причин, чому протидія міжнародним злочинам є важливою. По-перше, міжнародні злочини є серйозними порушеннями прав людини і можуть завдати значної шкоди окремим особам і громадам. Наприклад, геноцид і злочини проти людства можуть призвести до масових звірств, включаючи вбивства, тортури та переміщення, і можуть мати довгострокові наслідки для фізичного та психологічного благополуччя жертв. По-друге, міжнародні злочини можуть дестабілізувати регіони та сприяти конфліктам і насильству. Нездатність запобігти міжнародним злочинам і боротися з ними може призвести до порушення закону та порядку, підірвати мир і безпеку та увічнити цикли насильства. По-третє, міжнародні злочини можуть мати ширші наслідки за межами країн, де вони відбуваються. Міжнародне співтовариство несе спільну відповідальність за запобігання міжнародним злочинам і реагування на них, і нездатність зробити це може підірвати довіру та легітимність

міжнародного права та інститутів. Тому протидія міжнародним злочинам має важливе значення для сприяння повазі до прав людини, підтримки миру та безпеки, та підтримки верховенства права. Це вимагає колективних зусиль окремих осіб, урядів і міжнародних організацій для запобігання цим злочинам і реагування на них, притягнення винних до відповідальності та підтримки жертв і постраждалих громад.

Також можна зазначити, що міжнародний злочин стосується будь-якої незаконної діяльності, яка відбувається транснаціонально, тобто виходить за межі однієї країни. Ці злочини можуть включати такі дії, як торгівля наркотиками, торгівля людьми, корупція, відмивання грошей, тероризм тощо.

Спротив злочинності може відбуватися у різних формах, а саме: активізм, дипломатичні зусилля, агітації, запобіжні заходи тощо.

На індивідуальному рівні люди можуть виражати свою опозицію через публічні заяви, протести та інші форми активізму. Неурядові організації та групи громадянського суспільства також можуть брати участь у пропагандистських та просвітницьких кампаніях, щоб просвітити громадськість та підвищити обізнаність про вплив міжнародних злочинів.

На національному рівні уряди можуть вживати різноманітних заходів для запобігання міжнародним злочинам і реагування на них. Це може включати ухвалення законів і нормативних актів щодо кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, надання підтримки міжнародним судам і трибуналам, а також участь у дипломатичних зусиллях для боротьби з порушеннями прав людини та іншими порушеннями міжнародного права.

Крім цього, для протидії міжнародній злочинності існують різні форми міжнародного співробітництва, деякі з яких включають:

- Міжнародні договори та угоди: країни можуть підписувати міжнародні договори та угоди про співпрацю в боротьбі з міжнародною злочинністю. Наприклад, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [2] є договором, спрямованим на попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьбу з нею. Наприклад, у сфері протидії незаконним оборотам наркотичних засобів і психотропних речовин фігурує Конвенція ООН про боротьбу з незаконним оборотом наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р [3].

- Міжнародні агентства: є кілька міжнародних агентств, які працюють над боротьбою з міжнародною злочинністю - Управління ООН з наркотиків і злочинності, Інтерпол і Євроюст.

- Спільні розслідування та операції: країни можуть співпрацювати над розслідуваннями та операціями з боротьби з міжнародною злочинністю. Наприклад, Міжнародна операція проти хакерства — це багатонаціональна ініціатива по боротьбі з хакерством.

- Сучасні науковці також виокремлюють обмін інформацією: країни можуть обмінюватися інформацією про міжнародну злочинність, щоб допомогти запобігти цим злочинам і переслідувати їх. Наприклад, Контактна мережа високого рівня проти організованої злочинності – це ініціатива, спрямована на покращення обміну інформацією між країнами [4].

- Розбудова спроможності: країни можуть працювати разом, щоб зміцнити спроможність установ, які займаються боротьбою з міжнародною злочинністю. Це може включати навчання посадових осіб і співпрацю в розслідуванні та судовому переслідуванні злочинів.

Є ще кілька методів, які можна використовувати для боротьби з міжнародною злочинністю. Ці методи можна загалом класифікувати на три категорії: запобігання, правозастосування та відповідальність.

- Запобігання: передбачає заходи щодо стримування та попередження вчинення

міжнародних злочинів. Деякі приклади методів запобігання включають:

✓ дипломатія та діалог: дипломатичні зусилля та переговори можуть бути використані для запобігання конфліктам і усунення першопричин міжнародних злочинів;

✓ зміцнення інституцій: створення сильних інституцій, таких як ефективні системи правосуддя та правоохоронні органи, може допомогти запобігти міжнародним злочинам і стримати їх;

✓ заохочення прав людини: захист і просування прав людини може допомогти запобігти умовам, які призводять до міжнародних злочинів;

✓ системи раннього попередження: розробка систем раннього попередження може допомогти виявити потенційні конфлікти та запобігти ескалації насильства.

• Правозастосування: правозастосування передбачає заходи щодо розслідування та судового переслідування осіб, які вчиняють міжнародні злочини. Деякі приклади методів примусового виконання включають:

✓ міжнародні суди та трибунали: Міжнародні суди та трибунали, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), можуть проводити розслідування та переслідувати осіб, які вчиняють міжнародні злочини;

✓ співпраця між правоохоронними органами: міжнародна співпраця між правоохоронними органами може допомогти розслідувати та переслідувати міжнародні злочини, особливо ті, які стосуються транснаціональних злочинних мереж.

• Відповідальність: відповідальність передбачає заходи щодо притягнення фізичних та юридичних осіб до відповідальності за міжнародні злочини. Деякі приклади методів звітності включають:

✓ реституція: надання реституції жертвам міжнародних злочинів може допомогти притягнути винних до відповідальності та підтримати жертв і постраждалі громади;

✓ санкції: запровадження економічних і політичних санкцій може допомогти притягнути фізичних та юридичних осіб до відповідальності за міжнародні злочини та стримати інших від вчинення подібних злочинів;

✓ комісії правди та примирення: Комісії правди та примирення можна використовувати для сприяння підзвітності, справедливості та примиренню в постконфліктних суспільствах.

Підсумовуючи, зазначимо, що боротьба з міжнародною злочинністю потребує багатогранного підходу, що включає заходи запобігання, правозастосування та відповідальності, тому боротьба з міжнародною злочинністю вимагає співпраці між суб'єктами міжнародного права, а також зміцнення спроможності установ, відповідальних за боротьбу з цими злочинами. Ці зусилля необхідно скоординувати та підтримувати протягом тривалого періоду для ефективного вирішення складних викликів, створених міжнародними злочинами.

Список використаних джерел:

1. Міжнародні злочини. *Енциклопедія сучасної України* : веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/article-65159>

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00144?an=481082>

3. Конвенція ООН про боротьбу з незаконним оборотом наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU88K01U?an=454348>

4. Веремієнко С. В., Пророченко В. В. "Напрями та форми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю." *Право і суспільство* (2019): ст. 229-233. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/2_2019/part_2/42.pdf

ЕКОЦИД В УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Красник Вікторія Михайлівна

студентка 3 курсу ФМТП ОПП «Міжнародне право»

Державного торговельно-економічного університету

22 лютого 2022 року Володимир Путін оголосив дві сепаратистські українські області Донецьку та Луганську незалежними після багаторічного конфлікту. А вже 24 лютого того ж року 150 000 російських військовослужбовців, які вишикувалися вздовж українського кордону, призвели до найбільшої війни, яку Європа бачила за останні кілька десятиліть. Вона призвела до загибелі тисяч мирних жителів, кризи біженців і глобального економічного спаду. Також це завдало незворотної шкоди як регіональному, так і глобальному довкіллю.

Україна займає 6% території Європи, але на неї припадає 35% її біорізноманіття. Тут налічується понад 70 000 видів рідкісних та ендемічних видів флори і фауни. Її перетинають такі великі річки, як Дніпро, Дністер, Південний Буг і Дунай, продукція яких є важливим внеском у продовольчу безпеку країни. Близько 16% території нашої країни вкрито лісами, оскільки продаж деревини є одним з основних видів економічної діяльності держави.

Унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України стан екології суттєво погіршився. Цьому посприяли руйнування об'єктів критичної інфраструктури, екологічно небезпечних підприємств та заводів. По всій території нашої держави спостерігаються погіршення стану водних ресурсів, забруднення ґрунтів, руйнування природних ландшафтів та природоохоронних об'єктів.

Через дії окупантів підвищився ризик небезпечних техногенних змін та їх формування для екологічного стану зони впливу Чорнобильської АЕС. На додачу підвищився локальний радіаційний фон. Під час повномасштабного вторгнення в Україну було захоплено Чорнобильську та Запорізьку атомні електростанції. Такі дії прямо суперечать п. 1 та п. 2 статті 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 [1], а тому їх можна розцінювати як прямий акт ядерного тероризму та порушення вимог ядерної та радіаційної безпеки людства.

Наприкінці березня 2022 року російські війська навколо ЧАЕС у зоні відчуження побудували великий склад боєприпасів. Вони могли здетонувати, що в свою чергу призвело б до масштабної екологічної катастрофи, жертвами якої б були сотні мільйонів жителів Європи.

Від постійних обстрілів страждають водойми. Вони накопичують в собі шкідливі речовини, такі як: цинк, мідь, хром, свинець, кадмій та ін. А на сході України значно виріс ризик забруднення ґрунтових та поверхневих водних ресурсів шахтними водами з підвищеною мінералізацією, наявністю сульфатів та хлоридів, а також високим рівнем заліза та інших важких металів.

Ракетні обстріли, які спричиняють масштабні пожежі на промислових підприємствах, нафтобазах є джерелами забруднення значної території України і призводять до викидів в атмосферу стійких органічних забруднювачів таких, як: діоксини, фурані, етиленхлориди, вінілхлориди, хлорини і феноли, сполуки свинцю і ртуті. Для даних забруднювачів властиві високі канцерогенні властивості. Такі забруднення поширюються на великі дистанції та викликають як тривалі погіршення стану та якості ґрунту, сільськогосподарських і лісових угідь, так і стану здоров'я людей.

Так, до прикладу, 21 березня 2022 року під час чергового артилерійського обстрілу з боку держави-агресора м. Суми було пошкоджено будівлі та резервуар з аміаком ємністю у 50 тон на території ПАТ «Суміхімпром». Тоді було уражено близько 2,5 км ґрунту аміаком, а враховуючи на той момент напрямок вітру під загрозою отруєння аміачними випарами опинилося село Новоселиця [2].

У лісах залишається багато ракет та нерозірваних боєприпасів, які були там залишені після активних бойових дій. Залишений там металобрухт нестиме серйозну загрозу для екосистеми та населення протягом багатьох років. Природні екосистеми страждають через побудову так званих «фортів», пошкодження вибухами, військовим транспортом та пожежами. Значна частина Смарагдової мережі України взагалі опинилася у зоні системної кризи через неможливість забезпечувати спеціальною їжею тварин і птахів (наприклад, біосферний заповідник «Асканія-Нова», національні природні парки «Азово-Сиваський» та «Джарилгацький»).

Відповідно до інформації Міністерства захисту навколишнього середовища та природних ресурсів України, окупанти ведуть активні бойові дії на території близько 900 об'єктів природно-заповідного фонду площею 1,24 млн га. Це третина площі природно-заповідного фонду України, а близько 200 територіям площею 2,9 млн га загрожує ураження та винищення.

Катастрофічність руйнування та погіршення стану основних компонентів довкілля внаслідок дій російських військ зумовлює необхідність перегляду сучасних методів оцінки екологічної шкоди з урахуванням масштабів наслідків та негативного впливу російської збройної агресії на довкілля України.

Шкода довкіллю внаслідок збройної агресії Російської Федерації за кримінальним законодавством України класифікується як екоцид (ст. 441 - масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу) [3].

Ще до вищезгаданих подій Міжнародний кримінальний суд у 2016 р. зазначав, що Прокуратура звертатиме особливу увагу на злочини проти довкілля, незаконної експлуатації природних ресурсів або незаконного позбавлення володіння землею, передбачені Римським статутом, аби в подальшому притягувати до відповідальності всіх винних у скоєнні правопорушень [4].

Широкомасштабне збройне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило великі руйнування об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, поранення та нечисленні втрати наших солдатів і мирного населення у багатьох регіонах нашої держави. Регулярні обстріли з боку країни-агресора завдають непоправної шкоди довкіллю. Таким наслідком сприяють забруднення атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів, винищення століттями вибудованих екосистем та техногенні катастрофи. Неодноразово ракетні удари призводили до пожеж на нафтобазах та інших промислових підприємствах у низці міст по всій Україні. Унаслідок цих пожеж було викинуто багато забруднюючих речовин у довкілля. Взяття Чорнобильської та Запорізької АЕС, пошкодження та порушення роботи об'єктів енергетичної інфраструктури, обстріли та руйнування військових, цивільних та екологічно небезпечних промислових об'єктів, які під час своєї роботи створюють промислові відходи призводять до підвищення не тільки локальної масштабної екологічної небезпеки, а й глобальної.

Загалом, за рік російського повномасштабного вторгнення українці та весь європейський континент вже відчували негативні наслідки для довкілля, які якщо вчасно не зупинити призведуть до значного дисбалансу екосистем не тільки на території нашої держави, а і Європи у кращому випадку на приблизно 20 років. А тому дії керівництва Російської Федерації та її військовослужбовців потрібно кваліфікувати відповідно до всіх чинних норм міжнародного права як злочини проти довкілля та екоцид. Відповідно всіх, хто був відповідальний за такі накази та їх виконання потрібно покарати та змусити виплачувати репарації.

Аби забезпечити останнє потрібно документувати випадки порушення правил ведення війни та гуманітарного права у сфері екологічної безпеки та дати правильну оцінку збитків внаслідок збройного вторгнення.

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серп. 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 чер. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
2. Обстріл "Сумихімпрому": витік аміаку був незначним, загрози для сумчан немає – ДСНС. *Українська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2022/03/21/7333219/index.amp>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Office of the Prosecutor (2016). Policy paper on case selection and prioritisation. Retrieved from https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ В СФЕРІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Крутий Віталій Ігорович

студент Університету митної справи та фінансів

Проблематика розвитку національного кримінального права в умовах європейської інтеграції є відносно новою та водночас трендовою, як у зарубіжній, так і вітчизняній доктрині. Науковий інтерес до неї все більше зростає з посиленням процесів регулювання зазначеної галузі у рамках ЄС у зв'язку із необхідністю підвищення ефективності боротьби з міжнародними та транснаціональними злочинами та виникненням нових загроз національній безпеці та громадському порядку.

Важливим напрямом розвитку кримінального права ЄС є гармонізація національних кримінально-правових систем, розробка й прийняття оптимальних стандартів криміналізації й пеналізації правопорушень, що безумовно свідчить про формування й утвердження концепції європейського кримінально-правового простору. Внутрішньодержавне право європейських держав, в цілому, має значний рівень подібності щодо кваліфікації більшості традиційних видів транснаціональних злочинів. Безумовно, у кримінальному праві різних держав існують суттєві відмінності, які мають чи можуть мати негативний вплив на протидію злочинності. Натомість, зростання рівня злочинності підвищує потребу в кримінально-правовій протидії злочинності [1, с. 313-315].

В. Ковалів звертає увагу на те, що з утворенням Європейського Союзу його політика тепер не тільки поширюється на економічні та пов'язані з ними відносини, але і прагне охопити такі важливі сфери, як, зокрема, питання боротьби зі злочинністю [2, с. 22].

На думку Г. П. Жаровської, на початку ХХІ століття транснаціональна злочинність набуває принципово нових рис, сучасні злочинні транснаціональні організації виходять за межі економічної злочинної діяльності, втручаються в політичні процеси, зазіхають на безпеку особи, суспільства, держави. [3, с. 33].

Аналіз змісту ст. ст. 2, 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [4] від 15.11.2000 року дозволяє дійти висновку, що під транснаціональною організованою злочинністю розуміється діяльність організованих злочинних груп, що структурно оформлені в групу у складі трьох і більше осіб, функціонують протягом певного періоду часу та діють узгоджено з метою вчинення одного або декількох транснаціональних злочинів для одержання прямо або опосередковано фінансової або іншої матеріальної вигоди. При цьому злочин вважається таким, що має транснаціональний характер, якщо: він вчинений більш ніж в одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю мала місце в іншій державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, що

здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

Як зазначають П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов та О. Л. Кобилянський у дослідженні щодо транснаціональної організованої злочинності, що організована злочинність створює пряму загрозу національній і міжнародній безпеці та стабільності і являє собою фронтальну атаку на політичні і законодавчі влади, а також створює загрозу самій державності. Вона порушує нормальне функціонування соціальних і економічних інститутів та компрометує їх, що призводить до втрати довіри демократичним процесам. Вона підриває процес розвитку, ставить в положення жертви населення цілих країн і експлуатує людську вразливість, охоплює, опутує цілі прошарки суспільства [5, с. 9].

Боротьба з транснаціональною злочинністю у сучасних умовах, коли переважна більшість країн Європи входять до складу Європейського Союзу, неминуче обумовлює необхідність налагодження співробітництва між правоохоронними органами України та ЄС. З урахуванням того, що ця проблема раніше практично не висвітлювалася в науковій літературі, з'являється актуальним визначення перспективних напрямків та організаційно-правових засад цього співробітництва.

У 2001 р. на виконання існуючих домовленостей про співробітництво у правоохоронній сфері Європейський Союз розробив План дій ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ для України [6]. Відповідно до цього документу, затвердженого на засіданні Комітету Україна-ЄС у грудні 2001 р., пріоритетами співробітництва у поліцейській сфері визначені: боротьба з нелегальною міграцією, корупцією, відмиванням грошей, наркобізнесом, торгівлею людьми.

Співробітництво між Україною та ЄС не обмежується рамками традиційних міждержавних взаємодій. Формат міжнародного спілкування постійно видозмінюється, зміщуючи акценти з міждержавного на наднаціональний рівень. Значну кількість суспільних завдань доводиться вирішувати за допомогою інститутів та інструментів, що виходять за рамки окремо взятої національної держави, створюючи поза цими рамками нові центри прийняття та імплементації політичних рішень. Однак ефективна державна політика, яка спрямована на формування спільного політичного простору України та ЄС, має позбутися залежності від подекуди мінливої політичної волі, яка має базуватися на існуванні сучасної правової бази та зрозумілої координації між залученими до процесу учасниками.

Варто зазначити, що обсяг «кримінального права ЄС» поступово розширюється з урахуванням нових викликів і загроз, які визначають подальший розвиток законодавства ЄС, а відтак і напрямки зближення національного кримінального законодавства держав-членів.

Відповідно до Звіту Європолу за 2021 рік ключовими загрозами для ЄС є кримінальні мережі, зосереджені на торгівлі зброєю, корупції, відмиванням «брудних» грошей, кіберзлочини, злочини проти осіб, торгівля наркотиками, шахрайство, злочини проти власності, злочини у сфері довілля. З урахуванням цього держави члени ЄС визначили 10 пріоритетних напрямків боротьби з організованою злочинністю на період 2022–2025 років: кримінальні мережі високого ризику, кібератаки, торгівля людьми, дитяча сексуальна експлуатація, торгівля мігрантами, торгівля наркотиками, шахрайство, економічні та фінансові злочини, організовані злочини проти власності, злочини у сфері довілля, торгівля зброєю[7].

Так, одним із перспективних напрямків реформування національного кримінального законодавства держав-членів ЄС є екологічна сфера, яка є трендовою у контексті реалізації пріоритетів «Європейської зеленої угоди». Нещодавно (15.12.2021) Європейська Комісія представила проект Директиви про захист довілля засобами кримінального права на заміну чинної Директиви 2008/99/ЄС [8]. Серед ключових її пропозицій – розширення переліку злочинів у сфері довілля та посилення відповідальності за їхнє вчинення.

Провівши аналіз євроінтеграції в сфері транснаціонального кримінального права, зокрема в Україні, варто зазначити, що характерною тенденцією розвитку національного

кримінального законодавства держав-членів ЄС є гармонізація підходів щодо визначення змісту правопорушень та відповідальності за їхнє вчинення. З урахуванням сучасних тенденцій, існує нагальна потреба у євроінтеграції національного кримінального законодавства, що має відбуватися шляхом реалізації директив ЄС. Обсяг кримінально-правового законодавства ЄС поступово розширюється з урахуванням нових викликів і загроз, які визначають напрямки зближення національного кримінального законодавства держав-членів. Щодо України то подальша співпраця України та ЄС в означеній сфері можлива лише за умови урахування особливостей і тенденцій розвитку кримінального права ЄС.

Список використаних джерел:

1. Зелінська Н. А. Євроінтеграційні процеси в сфері транснаціонального кримінального права. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юрид. літ., 2016. С. 313-315.
2. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. – С. 212.
3. Жаровська Г. П. Транснаціональна злочинність як реальна загроза національній безпеці України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. № 27. С. 33-37.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text
5. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Паніотів Є. К. Транснаціональна злочинність: криміналістичний аналіз: монографія. Київ: КИЙ, 2011. 52 с.
6. План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки URL:http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_956.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
8. Анакіна Т. М. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського союзу «Одеська юридична академія» URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/27.pdf.

ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ: АНАЛІЗ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Левчинська Тетяна Сергіївна

студентка 4 курсу юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., також відома як Європейська конвенція з прав людини (далі – Конвенція), є важливою міжнародною угодою для держав-членів Ради Європи, оскільки у ній закріплено основні права та свободи, на які має право кожен житель Європи, незалежно від національності, раси, релігії чи статі. Конвенція, зокрема, закріпила право людини на ефективний засіб правового захисту від будь-яких порушень її прав і свобод, що є наріжним каменем системи прав людини в Раді Європи та розглядається як ключовий інструмент захисту основних прав і свобод [3, 46-48].

Стаття 13 Конвенції визначає право на ефективний засіб правового захисту наступним чином: «Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження» [2]. Таким чином гарантується можливість використання на національному рівні засобу юридичного захисту, здатного

забезпечувати втілення в життя змісту прав і свобод за Європейською конвенцією з прав людини, незалежно від того, в якій формі вони закріплені в національному правовому порядку [1, с. 81-82].

Прикладом ситуації, де була застосована стаття 13 є справа «Лукенда проти Словенії» 2005 р. Обставинами справи було те, що заявник отримав на роботі травму, після чого йому було призначено виплату за непрацездатністю. В 1998 р. він звернувся до Європейського суду з прав людини (далі – Суд) з позовом про збільшення розміру виплачуваної йому допомоги з непрацездатності. У 2002 році суд першої інстанції виніс рішення, частково задовольнивши позов заявника. Апеляцію заявника на це рішення було задоволено, і провадження завершилося в 2004 році іншим рішенням Вищого суду, яким було збільшено розмір допомоги заявнику по інвалідності [5].

Таким чином, загальна тривалість провадження у справі заявника склала п'ять років і три місяці. Хоча для вирішення справи потрібно було призначення медичної експертизи, така експертиза ні процесуально, ні фактично не була винятково складною. Крім того, докази які свідчать про те, що тривалість провадження по справі значно затягувалася через дії заявника, відсутні. Отже, загальна тривалість провадження у справі була надмірною. Зокрема це стосується тривалості провадження у справі в суді першої інстанції, яка перевищила чотири роки. І хоча це все стосувалося порушення п. 1, ст. 6 Конвенції (яка закріплює право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом), держава-відповідач все одно не довела ефективність внутрішньодержавних засобів правового захисту [5]. Згідно з нормами національного законодавства Словенії, якщо громадянин спочатку порушує провадження в адміністративних судах, а потім подає деліктний позов, це зобов'язує його вести два провадження у різних судах одночасно [5]. Тобто, вимагати від заявника вичерпати обидва засоби правового захисту означало б покладати на нього нерозумно тяжкий тягар.

Таким чином можна сказати, що пункт 1, статті 6 про справедливий судовий розгляд співвідноситься зі статтею 13 про право на ефективний засіб правового захисту. Слід зазначити, що Суд, як правило, визнає рівень захисту, що надає ст. 6 більш надійним, ніж той, який пропонується у статті 13. В результаті, Суд концентрує свою увагу на розгляді статті 6, а вже з неї впливає необхідність розглядати також питання про ефективні засоби правового захисту, оскільки ст. 13 може бути єдиним прийнятним положенням у справах, в яких йдеться про брак ефективних засобів захисту при порушенні прав, які за Конвенцією не визначаються ні як кримінальні, ні як цивільні [4].

Водночас Суд також використав право на справедливу сатисфакцію зобов'язавши державу виплатити зацікавленим сторонам суми, присуджені як справедлива компенсація [5].

Прикладом використання ст. 13 також може слугувати справа «Масларова проти Болгарії» 2019 р. вона стосувалася скарги, поданої пані Масларовою, яка була Міністром праці та політики працевлаштування з 2005 до 2009 року, щодо неповаги до її права на презумпцію невинуватості на підставі зауважень, зроблених певними політичними діячами та судовими посадовими особами (Прем'єр-міністром та Генеральним прокурором), і переданих пресі щодо кримінального провадження проти неї за розкрадання державних коштів.

У даній справі пані Масларова посилалася на порушення статей 6 та 13 Конвенції. Вона стверджувала, що прес-секретар Генеральної Прокуратури, Прем'єр-міністр і вищезазначений член парламенту порушили її право на презумпцію невинуватості, а також те, що не було доступного жодного ефективного національного засобу судового захисту для неї для того, щоб подати скаргу.

Суд виявив, зокрема, що зауваження, зроблені прес-секретарем Генеральної Прокуратури під час прес-конференції, присвяченої провадженню, про яке йде мова, та членом парламенту, який також був заступником голови спеціальної парламентської комісії з розслідування витрат попереднього уряду, порушили право пані Масларової на презумпцію

невинуватості, оскільки вони вийшли за межі звичайного передавання інформації.

Якщо розглядати лише аспекти порушення 13 статті про право на ефективний засіб судового захисту, то варто зазначити, що жоден з запропонованих урядом засобів судового захисту не міг складати національний засіб судового захисту, який був би достатньо ефективним у цій справі. Оскільки виникла ситуація де зауваження політичних діячів вийшли за межі звичайної передачі інформації і широка громадськість могла тлумачити їх як категоричне підтвердження високопосадовим державним службовцем провини пані Масларової в контексті кримінального провадження за розкрадання, сама позивачка не могла належним чином захистити себе. Оскільки національний суд вважав її скарги на статті, написані пресою необґрунтованими, через те, що текст статей було написано у формі непрямой мови і, таким чином, це відображало тлумачення автором статті зауваження Прем'єр-міністра. Тобто, національний суд вважав, що не було встановлено, що зауваження, які автор приписував Прем'єр-міністру, були фактично висловлені ним.

Як висновок, Європейський Суд з прав людини відхилив скарги щодо коментарів, висловлених Прем'єр-міністром та запити про призупинення парламентської недоторканності, подані Генеральним прокурором до Національної Асамблеї через офіційні канали, виявивши, що вони були явно необґрунтованими.

Таким чином, Суд виявив, що уряду Болгарії не вдалося спростувати докази пані Масларової стосовно того, що для неї не було доступно жодних національних засобів судового захисту для забезпечення її права на презумпцію невинуватості. Тобто тут мало місце порушення статті 13 разом зі статтею 6 Конвенції. Це знову демонструє нам, що право на справедливий суд разом з правом на ефективний засіб правового захисту співвідносяться один з одним.

Варто також зазначити, що дана справа також є прикладом ситуації, де була використана практика з компенсацією за порушення прав. Оскільки відповідно до ст. 41 Конвенції (про справедливу сатисфакцію) Суд постановив, що Болгарія повинна виплатити заявникові 5000 євро відшкодування моральної шкоди і 3000 євро відшкодування видатків і витрат. Таким чином можна сказати, що коли особа, наводячи аргументи, звертається із заявою про порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод, вона повинна мати засоби правового захисту у відповідному національному органі як для того, щоб її питання було вирішене, так і з метою одержання, в разі необхідності, компенсації [6].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що право на ефективний засіб правового захисту є важливим для забезпечення того, щоб особам не було відмовлено в доступі до правосуддя у випадках, коли їхні права були порушені. Це включає доступ до юридичного представництва, можливість представити свою справу та право на справедливий і неупереджений розгляд справи. У випадках, коли порушення прав є особливо кричущим, особа повинна мати право на ефективний засіб правового захисту, як-от компенсацію.

Список використаних джерел:

1. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 224 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) 04.11.1950. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Дата звернення: 28.02.2023)
3. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 168 с.
4. Постанова суду № 96960524, 06.05.2021, Печерський районний суд міста Києва. URL:<https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/96960524/> (Дата звернення: 02.03.2023)
5. Lukenda v. Slovenia. Judgment 6.10.2005 [Section III]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>

fre#%7B%22display%22:[2],%22itemid%22:[%22002-3688%22]%7D (Дата звернення: 01.03.2023)

6. Maslarova v. Bulgaria. Judgment 31.01.2019 [Section V]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:\[%22003-6316458-8251053%22%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:[%22003-6316458-8251053%22%7D) (Дата звернення:03.03.2023)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОСИН УКРАЇНА – НАТО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Піскун Дар'я Володимирівна

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Політологія», факультету міжнародних відносин політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Вирішення міжнародних конфліктів — це основна мета, заради досягнення якої повинна об'єднати свої зусилля світова спільнота, зосереджуючись на знешкодженні та попередженні всіх загроз та викликів міжнародній безпеці. З цієї причини країни повинні прагнути до партнерської взаємодії, враховуючи, що в такій ситуації потрібен багатонаціональний підхід, тому що самотійно жодна держава не зможе виділити необхідну кількість ресурсів задля вирішення будь-якої глобальної проблеми, зокрема, і цієї.

Від початку проголошення незалежності України, державотворчі процеси відбувались на тлі миролюбних, поступальних кроків, у вигляді проголошення позаблокового статусу країни. Це означало забезпечення мирного та рівноправного співіснування на рівні з іншими державами. У цьому контексті головним результатом є - без'ядерний статус, отриманий у результаті підписання Будапештського меморандуму [1]. Таким чином, Україна виходила з поля міжнародного протистояння.

Але, 24 лютого 2022 року РФ розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, таким чином виникає потреба у забезпеченні національної безпеки, пошуку шляхів відбиття агресії, підтримці національного суверенітету та забезпечення територіальної цілісності нашої держави. Важливим є взаємозв'язок України з міжнародними організаціями та структурами задля гарантії національної безпеки держави, адже це обумовлено положеннями основних документів України, якими визначено, що “зовнішні гарантії безпеки забезпечуватимуться шляхом формування мережі союзництва як з окремими державами та регіональними організаціями й ініціативами - через укладання угод про спільну оборону та військову допомогу” [2].

Таким чином, у зв'язку з подіями останніх років Україна знаходиться в умовах, коли підтримка союзників відіграє важливу роль задля відстоювання суверенітету та протистояння окупанту. У зв'язку з цим, виникає спільність цілей України і НАТО, що виступило одним із вирішальних факторів у зовнішньополітичних та стратегічних перетвореннях України.

Відносини між Україною і НАТО почали розвиватися ще на початку 90-х років ХХ ст. і відтоді стали одним з найбільш значущих партнерств НАТО. Починаючи із 2014 року, у зв'язку з незаконною анексією Криму Росією, співробітництво між Україною і НАТО у низці ключових галузей було активізовано. Від початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році як НАТО, так і держави-члени Альянсу надають Україні допомогу на безпрецедентному рівні.

Щодо хронології, у 1992 році Україна була запрошена Генеральним секретарем НАТО М. Вернером, до участі в Раді євроатлантичного партнерства, членом якої Україна залишається і сьогодні. Головними документами, які узгоджують відносини та співпрацю між Україною та НАТО, є: 1. Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, яка була підписана 09.07.1997 з боку України президентом Л. Кучмою, а з боку Альянсу – генеральним

секретарем Х. Соланою та лідерами 16 країн – членів [6].

Слід зазначити, що партнерство в рамках Хартії НАТО Україна - НАТО є фундаментальним. Адже дає змогу покращити рівень національної безпеки, з огляду на підтримання європейських демократичних цінностей. Основним механізмом втілення реформ в Україні є річні національні програми під керівництвом Комісії «Україна-НАТО». Основний акцент - перехід сектору безпеки та оборони України на стандарти НАТО.

На Варшавському саміті НАТО у 2016 році заходи Альянсу на підтримку України було оформлено у вигляді Комплексної програми допомоги Україні (КПД), яка має на меті сприяти розбудові здатності України гарантувати власну безпеку та запроваджувати у життя широкомасштабні реформи відповідно до стандартів НАТО, євроатлантичних принципів та передової практики [3].

На Мадридському саміті НАТО у 2022 році держави-члени Альянсу ухвалили рішення щодо розширення Комплексної програми допомоги (КПД) і подальше збільшення підтримки України. До розширеної КПД увійшли ініціативи, покликані забезпечити надання Україні невідкладної, короткотермінової, нелетальної військової допомоги, а також створення структур для істотного збільшення підтримки України з боку НАТО у довгостроковій перспективі [3].

Реформи мають вирішальне значення для демократичного розвитку України, а також зміцнення її здатності забезпечувати власну національну безпеку. Тож вступ є дуже важливим, оскільки відкриває можливості протистояти імперським зазіханням Росії. Тому задля досягнення конкретного результату варто Україні активізувати усі форми співробітництва з іншими державами в питаннях євроатлантичної інтеграції.

Можна стверджувати, що євроатлантичний курс України, закріплений на конституційному рівні, підтверджує серйозність зовнішньополітичних намірів України. Таким чином, виявляється доцільним вибір Україною її інтеграції до європейських та євроатлантичних структур в якості базової моделі зовнішньої політики в сучасних умовах. В цій моделі має бути чітко визначено організаційну складову процесу набуття Україною повноправного членства в ЄС та НАТО, а також необхідно запропонувати специфічний підхід до формування та реалізації завдань зовнішньої політики щодо забезпечення національної безпеки.

Незважаючи на проєвропейський курс, сьогодні тривають широкі дискусії в українському суспільстві щодо доцільності членства в НАТО. Одним з найвагоміших аргументів на користь членства є підвищення міжнародного авторитету України, а також зниження ризику нападу на неї завдяки можливості отримати гарантії, які надаються учасникам безпекової організації. Вхідження до Альянсу передбачає також уніфікацію військових стандартів та забезпечить виведення Збройних сил України на рівень євроатлантичного зразка. До контраргументів, пов'язаних зі вступом України до НАТО, належать збільшення витрат на оборонний бюджет, обов'язок участі в інших конфліктах у разі нападу на іншу державу-члена організації та загострення політичних відносин як з Російською Федерацією, так і з іншими потенційно прихильними РФ державами. Проте трансформація НАТО й процеси переосмислення зовнішньополітичного курсу України її громадянами за роки незалежності допомагають знайти сторонам спільні інтереси й налагоджувати тісну співпрацю.

За час існування НАТО кількість держав-членів збільшилася з 12 до 30 і є ще бажаючі приєднатися, що свідчить про ефективність механізмів захисту його учасників від загроз. Разом з тим, шукаючи дієві відповіді на виклики міжнародній безпеці в умовах сьогодення, лідери країн-членів Північноатлантичного Альянсу на саміті в Мадриді (Іспанія) 29-30 червня 2022 року ухвалили нову Стратегічну концепцію НАТО, в якій визначено пріоритети розвитку Організації на найближче десятиліття [4].

В цьому документі підтверджуються цінності, місія і завдання НАТО; міститься

колективний аналіз викликів безпеці, з якими стикається Альянс, і викладено політичні та військові завдання, які має виконувати НАТО з метою протистояння цим викликам. Зокрема, Росію визначено як «найбільш значущу і пряму загрозу безпеці Альянсу», вперше порушено питання Китаю, а також розглянуто такі виклики, як тероризм, кібер- і гібридні загрози та питання змін клімату [4].

Для зовнішньої політики України постають нові завдання - європейська та євроатлантична інтеграція, а в перспективі і досягнення повноправного членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Такі цілі зумовлені її належністю до європейської культури та цивілізаційної спільноти. Проте, цивілізаційна ідентичність України має пройти етап виходу із лімітрофного стану. Така характеристика виражається у цивілізаційному та геополітичному значенні. Цивілізаційна ідентичність часто спонукає до вибору геополітичних союзників і, навпаки, геополітичний вибір спонукає до цивілізаційної адаптації. Слід наголосити, що Україна історично затрималася із темпом розвитку своїх господарських укладів та залишається на індустріальній стадії.

Для України входження в ЄС та НАТО стане реалізацією цивілізаційного вибору у напрямку плюралістичної демократії, верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Окрім того, надасть доступ до найбільшого у світі ринку товарів, послуг та капіталів, а також надійні безпекові гарантії в рамках найбільш ефективного на сьогодні оборонного альянсу.

Відносно підвищення ефективності зовнішньої політики в питаннях забезпечення національної безпеки - варто покращити діяльність створеної при Президентові України спеціальної консультативної групи стосовно питань удосконалення цієї політики. В рамках цієї групи необхідно зокрема провести: комплексний аналіз процесів вироблення, прийняття та реалізації зовнішньополітичних рішень, ефективності участі України в міжнародних організаціях; здійснювати належну інвентаризацію договірно-правової бази у сфері зовнішніх відносин, покращити структурно-кадрову інвентаризацію існуючих закордонних дипломатичних установ (посольств, генконсульств, представництв при міжнародних організаціях). Зокрема, пріоритетом у сфері двосторонніх відносин має стати активний і цілеспрямований розвиток політичних, економічних, науково технічних, культурних та інших відносин з прикордонними країнами, західними державами – членами Європейської співдружності та НАТО; географічно близькими країнами [5].

Таким чином, у цьому контексті, важливим аспектом зовнішньої політики України є євроатлантична інтеграція. Це необхідний крок, який обумовлюється прагненням країни забезпечити надійний захист територіальної цілісності та суверенітету, недоторканість кордонів. Така політика передбачає альтернативні можливості для забезпечення національної безпеки.

Вступ України до НАТО – це незворотній шлях нашої держави і найкращий спосіб збереження її недоторканості, територіальної цілісності та незалежності. На наш погляд, вступ держави до НАТО – це питання часу, і як довго воно буде вирішуватись, залежить від самої України.

Список використаних джерел:

1. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року / Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 01.03.2021).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. №2469-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Сайт НАТО. Відносини з Україною URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm

4. Стратегічна концепція НАТО – 2022 ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf

5. Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. Аналітична доповідь. / за ред. О.М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/subiektnist_ukrainy.pdf

6. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного Договору (9 липня 1997 року, Мадрид) URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_002#Text

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Поліщук Дар'я Володимирівна

студентка 1 курсу спеціальності «Міжнародне право»

Сумського державного університету

Незважаючи на очікування і надії людства, в останні десятиліття збройні конфлікти все-одно ширяться світом і руйнують життя мільйонам мирних жителів. Сучасні збройні конфлікти характеризуються розширенням кількості учасників через глобалізацію, розгортанням екологічних катастроф, негативними гуманітарними наслідками, пов'язаними зі збільшенням кількості біженців [1, с. 129].

Багато різноманітних факторів призводять до збройних конфліктів у державах. Деякі умови, які збільшують ймовірність війни, включають нездатність урядів забезпечити належне базове управління та захист власного населення [3, с. 172]. Вважається, що бідні, недемократичні країни особливо схильні до збройних конфліктів, але це положення не є строгим правилом. Існує багато збройних конфліктів у країнах, які не належать до числа найбідніших країн [2, с. 7].

Наприклад, у множинності потенційних причин збройних конфліктів Дисслер бачить не просто різні причини, але й різні типи причин, і представляє чотирискладову типологію, за якою їх можна організувати [2, с. 8]. Одна з них, це основні причини, які є фундаментальними лініями «політичного, соціального, економічного чи національного розколу... що виявляються на рівні групи, а не окремої людини» [2, с. 8].

Також дослідник, говорячи про розвиток збройних конфліктів, виділяє такі його елементи як тригери (фактори, що впливають на час початку збройного конфлікту) та каталізатори (фактори, що впливають на інтенсивність і тривалість конфлікту; вони можуть бути внутрішніми, наприклад військовий баланс між протиборчими сторонами, або зовнішніми, такими як втручання ООН) [2, с. 8].

Дослідження показують, що країни, які постраждали від війни, також зазвичай страждають від нерівності між соціальними групами. Цей фактор є навіть більш важливим, ніж бідність, яка, здається, є критичною, хоча бідні країни набагато частіше залучаються до збройних конфліктів, ніж багаті країни. Нерівність, заснована на етнічній приналежності, релігії, національній приналежності чи економічному класі, зазвичай призводить до нерівного доступу до політичної влади, що занадто часто блокує шлях до мирних змін [3, с. 172]. Власне, зростання дискримінації у певних суспільствах є додатковим дестабілізуючим фактором. У сучасних збройних конфліктах її також використовують для того, щоб ослабити потенційного противника та запобігти його мобілізації. У випадку, якщо у певній державі існує системна дискримінація за певною ознакою, противник може розширювати суспільний розкол за допомогою інформаційних та пропагандистських інструментів.

Етнічна та релігійна ворожнеча, масові порушення прав людини та прав меншин, а також етнічні чистки внаслідок крайніх форм націоналізму чи расизму, що пропагуються засобами масової інформації, що розпалюють ненависть, є факторами, які загострюють конфлікт. Відносна легкість, з якою торгівля зброєю практикується в усьому світі, особливо в країнах і регіонах, які постраждали від громадянських воєн, також є фактором, що сприяє цьому. Хоча сама по собі не є причиною конфлікту, висока доступність цієї зброї, як правило, підживлює її, підриває мирні угоди в ситуаціях, коли комбатанти не були повністю роззброєні, посилюють насильство та злочинність у суспільстві та перешкоджають економічному та соціальному розвитку [3, с. 172].

Також фактором, який варто враховувати в сучасних конфліктах, є широке використання інформаційної складової. Наприклад, вже доволі давно фахівці говорять про інформаційну війну, яка може включати в себе дезінформацію, маніпулювання суспільною думкою, поширення панічних чуток і навіть вплив на результати народного волевиявлення.

Отже, сучасні збройні конфлікти, на нашу думку, характеризуються:

- 1) використанням ширшої номенклатури озброєнь і засобів війни;
- 2) веденням конфлікту у кількох площинах, у тому числі – інформаційній та політичній;
- 3) впливом міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права на ведення бойових дій.

Відповідальність держав за порушення міжнародного права прав людини та гуманітарного права вже давно є основою міжнародного права. Тому держава несе відповідальність за порушення міжнародного права прав людини та гуманітарного права в контексті збройного конфлікту, якщо порушення пов'язані з нею [4, с.72].

Загалом міжнародне право прав людини – це система міжнародних норм, спрямованих на захист і підтримку прав усіх людей. Ці права, які притаманні всім людям, незалежно від їх національності, місця проживання, статі, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, мови чи будь-якого іншого статусу, є взаємопов'язаними, взаємозалежними та неподільними. Вони часто виражаються та закріплюються законом [5, с.113]. У свою чергу, міжнародне гуманітарне право – це набір норм, спрямованих на обмеження наслідків збройного конфлікту з гуманітарних причин. Він захищає осіб, які не беруть участі у військових діях, і обмежує засоби та методи введення війни [5, с.113].

Більше того, протягом багатьох років вважалося, що різниця між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом полягає в тому, що перше застосовується в мирний час, а друге – у ситуаціях збройного конфлікту. Однак сучасне міжнародне право визнає, що це розрізнення є неточним. Оскільки зобов'язання щодо прав людини впливають із визнання невід'ємних прав усіх людей і що ці права можуть бути порушені як у мирний час, так і під час збройного конфлікту, міжнародне право з прав людини продовжує застосовуватися в ситуаціях збройних конфліктів. Отже, дві галузі права – міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право – вважаються взаємодоповнюючими джерелами зобов'язань у ситуаціях збройного конфлікту [5, с.113].

Як відомо, одним з базових актів, який захищає права людей у збройних конфліктах, є Женевська конвенція (1949). Протокол I до Женевських конвенцій 1949 р. стосується міжнародних збройних конфліктів [6]. Правила, закріплені у Женевській конвенції, підлягають дотриманню в умовах збройних конфліктів усіма сторонами конфлікту. Доволі часто вони кореспондуються з нормами міжнародного права прав людини.

Збройні конфлікти, як ми вже зазначали вище, тривали ще з давніх давен і теперішній час не є виключенням. Проте, для України найбільшої актуальності міжнародне гуманітарне право набуло в умовах збройної агресії проти нашої держави. За цих умов критично важливим є не лише застосування норм міжнародного гуманітарного права, а й забезпечення базових прав людини, які перебувають під загрозою під час збройного конфлікту. У **статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що право кожного на життя**

охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання [7]. Конвенція є базовим праволюдним актом для Європи, і держава продовжує гарантувати права, закріплені в ній, в умовах збройного конфлікту. Проте, вона захищає не від всіх можливих посягань на права людини, які можуть виникнути в умовах гібридного конфлікту.

Однією з найбільш вразливих категорій населення в умовах збройного конфлікту є діти. Пункт 4 статті 38 Конвенції з прав дитини містить положення про те, що згідно зі своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всі можливі заходи з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними [8]. Ця норма видається нам доволі вдалим прикладом поєднання міжнародних гуманітарного права та права прав людини.

Підсумовуючи наведене вище, вкажемо на таке. Зважаючи на те, що межа між «війною» і «миром» стала дуже розмитою, виникає реальна потреба у встановленні правил, які б захищали права людини в умовах дії гібридного конфлікту. Видається, що міжнародне право прав людини могло б належним чином виконувати цю роль за умови, якби містило додаткові норми (або консолідований акт), які б визначали особливості захисту прав людини в умовах інформаційного, економічного та гуманітарного тиску.

Список використаних джерел:

1. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/810/lucyshyn.pdf>
2. Trends and Causes of Armed Conflict. 2004. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71735671.pdf>
3. Bizău A.-M., Stănculescu R. Causes of Armed Conflict. *Land Forces Academy Review*. 2022. Vol. 27, no. 3. P. 171–177. URL: <https://doi.org/10.2478/raft-2022-0022> (date of access: 25.02.2023).
4. International Legal Protection Of Human Rights In Armed Conflict. New York and Geneva: United Nations, 2011. 124 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf
5. The International Legal Protection Of Human Rights In Armed Conflict. 2017. Vol. 3. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/1286-5912-1-PB.pdf>
6. Human Rights and Armed Conflict | Icelandic Human Rights Centre. *Icelandic Human Rights Centre*. URL: <https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/human-rights-in-relation-to-other-topics/human-rights-and-armed-conflict> (date of access: 25.02.2023).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.02.2023).
8. Конвенція про права дитини : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 26.02.2023).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Сипало Микита Артемович

студент групи ЮМП-41 юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Одна з цілей Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), як зазначено у її Статуті, полягає у здійсненні міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру [1].

ООН надає гуманітарну допомогу нужденним людям у всьому світі, зобов'язується підтримувати права людини та захищати людей від шкоди та страждань. Надання гуманітарної допомоги є важливою частиною цієї місії, і організація співпрацює з урядами, неурядовими організаціями та іншими міжнародними організаціями, щоб забезпечити людям, які перебувають у кризових ситуаціях, доступ до їжі, води, житла, медичної допомоги та інших предметів першої необхідності. ООН також працює над тим, щоб люди були в безпеці та мали доступ до освіти та інших послуг, які повинні забезпечити їм належний рівень життя.

Гуманітарна допомога ООН надається через різні агентства ООН, такі як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня продовольча програма (ВПП), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та інші [2].

ООН має ряд резолюцій і конвенцій, пов'язаних з наданням гуманітарної допомоги, зокрема: Резолюція 53/26 Генеральної Асамблеї ООН «Допомога в діяльності, пов'язаній з розмінуванням» від 17.11.1998; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 57/150 «Підвищення ефективності та зміцнення координації міжнародної допомоги при проведенні пошуково-рятувальних операцій у містах» від 16.12.2002; Конвенція про надання продовольчої допомоги 1999 року тощо. Окремо слід виділити резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 46/182 від 19.12.1991, яка є найповнішою резолюцією ООН з питань надання гуманітарної допомоги та встановлює ряд принципів, включаючи право на отримання допомоги незалежно від національності, релігії чи політичних поглядів [3].

6 лютого 2023 року на півдні Туреччини та півночі Сирії сталися два потужні землетруси. Станом на 5 березня 2023 року кількість жертв «найбільшого за сто років» землетрусу перевищила 50 тисяч людей.

Одразу після землетрусу ООН оперативно виділила 50 млн. доларів зі свого Центрального фонду надзвичайного реагування для гуманітарної підтримки сирійців [6].

На допомогу постраждалим від землетрусу в Сирії у ООН запросили 397 млн. доларів. Ці кошти повинні забезпечити фінансування операцій упродовж трьох місяців [6].

Генеральний секретар ООН А. Гутерреш 16 лютого 2023 року оголосив про необхідність зібрати \$1 млрд для надання гуманітарної допомоги людям, які постраждали від потужного землетрусу в Туреччині [5].

Згідно з інформацією ЄРБ ВООЗ, до регіону було відправлено три чартерні рейси з медикаментами та комплектами для надання екстреної допомоги. Цього достатньо для лікування 400 тисяч осіб, а також проведення 120 тисяч термінових операцій. До зони лиха прибувають групи швидкого реагування та бригади швидкої медичної допомоги. Щоб допомогти нужденним, ВООЗ виділила зі свого резервного фонду 16 мільйонів доларів [4].

Також неможливо не звернути увагу на військову агресію Російської Федерації проти України. Саме ці дії від країни-агресора спричинили величезну гуманітарну катастрофу для українського народу. ООН приклала та продовжує прикладати великі зусилля заради гуманітарної підтримки громадян України.

24 березня 2022 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято резолюцію ES-11/2 «Гуманітарні наслідки агресії проти України». Документ вимагає негайного припинення військових дій Росії проти України, висловлюючи жаль з приводу гуманітарних наслідків цих

дій, включаючи облогу, артобстріли густонаселених міст України та авіаудари по них, а також завдання ударів по цивільних особах, дипломатичних та культурних об'єктах. Резолюція також визнає, що російський військовий наступ на території України та його гуманітарні наслідки мають масштаби, яких міжнародне співтовариство не бачило у Європі протягом десятиліть [7].

Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль на спільному брифінгу із заступником генерального секретаря ООН з гуманітарних питань М. Гріффітсом зазначив, що ООН у 2022 році надала понад 4,5 мільярда доларів на гуманітарну допомогу Україні [8].

15 лютого 2023 року, Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП) та Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН) спільно звернулися з проханням виділити 5,6 мільярда доларів США на полегшення становища мільйонів постраждалих людей в Україні [9].

Слід зазначити, що дуже важливим є вирішення гуманітарних проблем у країнах Африки. Ці країни стикаються з проблемами дефіциту води, криз в галузі охорони здоров'я, переміщення та економічними проблемами.

Яскравим прикладом діяльності ООН у сфері гуманітарної допомоги Африці є Резолюція 2662, ухвалена Радою Безпеки 17 листопада 2022 року. Резолюція закликає держави збільшити масштаби своєї гуманітарної підтримки Сомалі, забезпечити оперативне та безперешкодне надання гуманітарної допомоги, необхідної для підтримки тих, хто потребує на всій території Сомалі. Комітет, заснований резолюцією 751 (1992), може включати до санкційного переліку фізичних осіб або організації, які перешкоджають доставці гуманітарної допомоги до Сомалі або доступу до гуманітарної допомоги або її розподілу до Сомалі [10].

На початку лютого 2023 року було запущено План гуманітарного реагування на 2023 рік, який передбачає виділення коштів на допомогу мільйонам найбільш уразливих верств населення країн Африки [11].

3-тя Конференція високого рівня країн басейну озера Чад, що відбулася 24 січня 2023 року, завершилася підтвердженням зобов'язань країн басейну озера Чад і партнерів скоординованої, регіональної та сталої відповіді за підтримки гуманітарних організацій, учасників стабілізації та розвитку. Конференція була спрямована на забезпечення гуманітарної допомоги та захисту, а також сприяння можливостям для довготривалих рішень, включаючи повернення, реінтеграцію та розселення внутрішньо переміщених осіб і біженців на основі добровільних, гідних та обґрунтованих рішень [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що надання гуманітарної допомоги від ООН є критично важливим аспектом роботи організації з просування миру, безпеки та прав людини в усьому світі.

Завдяки широкому спектру установ і програм ООН надає важливу підтримку людям, які постраждали від конфліктів, стихійних лих та інших криз, задовольняючи основні потреби людей та захищаючи їхні права. Незважаючи на труднощі надання допомоги в складних і часто небезпечних умовах, ООН та її партнери продовжують невтомно працювати, щоб гарантувати, що гуманітарна допомога надходить до тих, хто її найбільше потребує. Але, не зважаючи на безліч досягнень у сфері гуманітарної допомоги, ООН все ще стикається з низкою проблем та обмежень, які можуть ускладнити або навіть перешкоджати наданню допомоги. Нижче наведено деякі з них:

Фінансування: його рівень не завжди відповідає все зростаючим потребам у гуманітарній допомозі.

Доступність: у деяких країнах та регіонах гуманітарна допомога може бути недоступною чи обмежено доступною через різні перешкоди, такі як конфлікти, блокади, відсутність відповідної інфраструктури, високий рівень корупції тощо.

Слабка координація: відсутність належного рівня комунікації між різними організаціями, які займаються наданням гуманітарної допомоги. Це може призвести до

дублювання зусиль, перекриття допомоги і, зрештою, неефективного використання ресурсів.
Безпекові ризики: загрози здоров'ю та життю співробітників ООН та інших організацій, які надають гуманітарну допомогу у зонах конфліктів та криз.

Список використаної літератури:

1. Статут Організації Об'єднаних націй від 26 червня 1945 року. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter>
2. Оказание гуманитарной помощи. URL: <https://www.un.org/ru/our-work/deliver-humanitarian-aid> (Дата звернення: 04.03.2023)
3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 46/182. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/587/14/IMG/NR058714.pdf?OpenElement>.
4. В ООН запросили 397 млн долларов на помощь пострадавшим от землетрясения в Сирии. URL: <https://news.un.org/ru/story/2023/02/1437632> (Дата звернення: 04.03.2023).
5. В ООН запросили миллиард долларов на помощь пострадавшим от землетрясения в Турции. URL: <https://news.un.org/ru/story/2023/02/1437707> (Дата звернення: 04.03.2023).
6. ВОЗ: число жертв «крупнейшего за сто лет» землетрясения превысило 36 тысяч человек. URL: <https://news.un.org/ru/story/2023/02/1437637> (Дата звернення: 04.03.2023).
7. Резолюція ES-11/2 «Гуманітарні наслідки агресії проти України» прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 24 березня 2022 року. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/301/70/PDF/N2230170.pdf?OpenElement>
8. ООН цьогоріч надала понад 4,5 мільярда доларів на гумдопомогу Україні – Шмигаль. URL: <https://www.unian.ua/society/oon-cogorich-nadala-ponad-4-5-milyarda-dolariv-na-gumdomogu-ukrajini-shmigal-12079179.html> (Дата звернення: 04.03.2023)
9. ООН и партнеры призывают выделить 5,6 миллиарда долларов США для помощи миллионам пострадавших от войны в Украине. URL: <https://www.unocha.org/story/un-and-partners-appeal-us56-billion-help-millions-affected-ukraine-war> (Дата звернення: 04.03.2023).
10. Резолюція Ради Безпеки ООН 2662 прийнята 17 листопада 2022 року. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/710/19/PDF/N2271019.pdf?OpenElement>.
11. Главные новости дня: Мали, Эфиопия. URL: <https://www.unocha.org/story/todays-top-news-mali-ethiopia> (Дата звернення: 04.03.2023).
12. Конференция региона озера Чад: призыв усилить совместные действия. URL: <https://www.unocha.org/story/lake-chad-region-conference-call-strengthen-joint-response> (Дата звернення: 04.03.2023).

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Сомова Дар'я Павлівна

студентка юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Потреби населення у наданні гуманітарної допомоги, як зазначає історія, існували починаючи з періоду стародавнього світу, й актуалізуються на сучасному етапі існування людства. Нажаль, масштаби потреб тільки зростають через стихійні лиха та триваючі збройні конфлікти і потребують залучення інституцій з надання гуманітарної допомоги.

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) є однією із найвпливовіших універсальних організацій, яка займається питаннями гуманітарного характеру. Однією із цілей Організації є здійснення міжнародного співробітництва у розв'язанні проблем гуманітарного характеру [1, ст. 1].

Після першої операції ООН з надання гуманітарної допомоги Європі, коли постала

проблема великих руйнувань та масових переміщень населення після Другої світової війни, організація взяла на себе відповідальність за подолання наслідків збройних конфліктів та стихійних лих. Тому, станом на 2023 р. ООН – головний механізм невідкладної допомоги і ефективної співпраці, основний помічник постраждалому населенню [2, с. 104].

Управління з координації гуманітарних питань (далі – ОСНА) Секретаріату ООН здійснює координацію реагування на надзвичайні ситуації через Міжвідомчий постійний комітет, до складу якого входять установи системи ООН, які відповідають за надання екстреної допомоги [3]. Повноваження ОСНА зазначені у резолюції 46/182 Генеральної Асамблеї від грудня 1991 року, відповідно до якої, головна роль Генерального секретаря є дуже важливою та має бути зміцнена з метою забезпечити кращу підготовку до стихійних лих і катастроф, а також швидке та узгоджене реагування на них інших надзвичайних ситуацій [4].

Центральний фонд реагування на надзвичайні ситуації ООН (CERF) ефективно бере на себе підтримку негайного надання допомоги гуманітарного характеру потребуючому населенню під час стихійних лих та збройних конфліктів. Завдяки внескам на добровільній основі, фонд сприяє невідкладному фінансуванню особливих гуманітарних дій для життя людей будь-де вони знаходяться [3].

У наданні допомоги гуманітарного характеру залучені й інші підрозділи ООН: Програма розвитку ООН, Дитячий фонд, Управління Верховного комісара у справах біженців та Всесвітня продовольча програма [5].

Тож, зосередимось на діяльності інституцій ООН з надання гуманітарної допомоги потребуючому населенню. Через повномасштабне вторгнення Росії в Україну відбулися масштабні руйнування, втрата домівок великої кількості населення, чисельна гибель, знищені робочі місця. План гуманітарного реагування (далі – ПГР) (Humanitarian Response Plan) на 2022 р. був створений агенціями структури ООН з метою представлення допомоги у галузі освіти, забезпечення їжею, соціальною допомогою, санітарією населення [6].

Станом на 2023 р. Програма розвитку ООН (далі – ПРООН) – основна агенція системи ООН, що бореться за викорінення несправедливості, пов'язаної з бідністю або зміною клімату, в результаті якого можуть відбуватися стихійні лиха. Завдяки залученню великої кількості експертів і партнерів ПРООН допомагає країнам створювати комплексні, довгострокові рішення для людей і планети [7, с. 20].

Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН) також долучилося для надання допомоги усім нужденним шляхом забезпечення грошима людей, що постраждали внаслідок воєнних дій, щоб останні могли задовольнити свої нагальні потреби, зокрема, на тимчасове житло та їжу [8]. Окрім цього, агенції ООН передали понад тисячі генераторів лікарням, притулком, пунктам обігріву, об'єктам водопостачання.

Дитячий фонд (ЮНІСЕФ) змістовну роль виконує у реалізації фундаментальних зобов'язань для забезпечення гуманітарних потреб дітей (доступ до освіти, допомоги психолога, навчання з питань мінної небезпеки) [9].

Крім існуючих збройних конфліктів інституційні механізми ООН прикладають чимало зусиль задля усунення проблем, спричинених у результаті стихійного лиха. Останні події 2023 р. викликали серйозне занепокоєння усього світу через землетрус у Туреччині. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш у своїй заяві наголосив: «Потреби величезні, люди страждають, і не можна втрачати часу. Я закликаю міжнародне співтовариство активізувати і повністю профінансувати ці важливі зусилля у відповідь на одне з найбільших стихійних лих нашого часу». Після цього у найближчий час ООН звернулася до міжнародної спільноти, закликаючи зібрати мільярд доларів для допомоги постраждалим внаслідок землетрусу в Туреччині [10].

Кожна держава відповідає за захист і допомогу жертвам надзвичайних ситуацій у межах своєї території. Положення резолюції 46/182 Генеральної Асамблеї ООН містять: «Кожна держава зобов'язана в першу чергу піклуватися про жертви стихійних лих та інших

надзвичайних ситуацій, що відбуваються на її території»[4]. З цього і виходе, що держава також має значну роль у процесі ініціювання організацій, координування і наділення допомогою у межах своєї території.

Таким чином, можна зробити висновок, що ООН є провідною організацією у вирішенні питань гуманітарного характеру: збройні конфлікти, стихійні лиха – найактуальніші питання сьогодення, які не могли бути вирішені без залучення цієї організації. Органи ООН, спеціалізовані установи, структурні підрозділи, такі як Програма розвитку ООН, Дитячий фонд, Управління Верховного комісара у справах біженців та Всесвітня продовольча програма тощо беруть на себе відповідальність за налагодження ситуацій у світі після виникнення гуманітарних криз.

Список використаних джерел:

1. Устав Организации Объединенных Наций. URL: <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html>.
2. Гогоша О. Гуманітарна складова миротворчих операцій ООН. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 32. С. 104-108.
3. Доставка гуманітарну допомогу. URL: <https://www.un.org/en/our-work/deliver-humanitarian-aid>
4. Резолюція 46/182 Генеральної Асамблеї від грудня 1991 року. URL: <https://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/46/182>
5. Оказание гуманитарной помощи. URL: <https://www.un.org/ru/our-work/deliver-humanitarian-aid>
6. Стратегический план на 2022-2015 pp. Программа развития ООН. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2021-09/UNDP-Strategic-Plan-2022-2025-RU.pdf>
7. Багатоцільова грошова допомога для населення, яке постраждало від воєнних дій. URL: <https://help.unhcr.org/ukraine/uk/multi-purpose-cash-assistance-programme-for-idps/>
8. Про ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/about-unicef>
9. ООН закликає надати Туреччині мільярд доларів допомоги. URL: <https://www.dw.com/uk/zemletrus-v-tureccini-oon-zaklikae-nadati-ankari-milard-dolariv-dopomogi/a-64737270>
10. Резолюция Генеральной Ассамблеи 46/182 «Укрепление координации в области чрезвычайной гуманитарной помощи ООН», 19.12.1991. URL: <http://daccessddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/587/14/IMG/NR058714.pdf?OpenElement>

ГІБРИДНІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Стецишин Христина Романівна

студентка 4 курсу юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Війна, в тому традиційному розумінні, залишилися лише в книжках та пам'яті. Реалії сьогодення змушують нас стикнутися із новітніми способами ведення війни, які включають в себе застосування інформаційної війни через пропаганду в соціальних мережах, телебаченні та радіо, застосування дронів, кібератак та інших електронних засобів ведення війни. Використання технологій, в свою чергу, створює певний вакуум, відділену реальність для визначеної групи населення всередині конфлікту і також викривляє реальність для жителів інших держав, коли постає питання про визначення першопричин конфліктів та притягнення винних до відповідальності.

Сам термін «гібрид/гібридний» є запозиченим словом (hybrid, з англ. «змішаний»), що

позначає сукупність неоднорідних елементів. Відповідно до словника української мови [7] «гібридний» означає те, що складається з чого-небудь різного, різнорідного. Також термін «гібрид» має первісно біологічне значення – зрощування двох чи більше різних організмів [3]. Термін «гібридна війна» / «hybrid war» прийшов в Україну зі США з початком збройної агресії Російської Федерації.

Відомий сучасний теоретик у галузі збройних конфліктів та воєнно-політичної стратегії Френк Г. Хоффман, наголошує на тому, що поряд із асиметричними конфліктами та неконвенційними війнами (ситуації, коли явні бойові дії не ведуться) існує також поняття «гібридні війни», які зараз усе частіше використовуються [1]. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний з військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя. Перетворення на зброю (weaponization) відбувається не тільки в медійній сфері. Так само в прямому сенсі у ролі зброї, яка наносить ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни. Таке функціональне поєднання у межах гібридних конфліктів гетерогенних явищ і засобів вимагає комплексного аналітичного підходу з боку представників різних галузей знань [9].

Розглядаючи феномен «гібридної війни» у міжнародному праві, перш за все необхідно дослідити історичні прояви такого явища. Так, науковці дедалі частіше зауважують, що, не дивлячись на те, що такий вид конфлікту є досить новим, характерні йому риси мали місце ще у V столітті до нашої ери, під час Пелопоннеської війни між Афінами та Спартою. Крім фронтального (традиційно військового) протистояння, Афіни будь-якими шляхами підбурювали до повстання підлеглих спартанцям ілотів. У такий спосіб було застосовано один із найбільш суттєвих елементів «гібридної війни» – створення внутрішнього військового джерела напруження. Така тактика, врешті-решт, значною мірою сприяла перемозі афінян. Спарта змогла з честю витримати традиційні битви з військами Афін, але виявилася абсолютно безпорадною перед нищівною тактикою «гібридної війни» [6, с. 75].

Окремі елементи гібридної війни використовувалися Російською Федерацією проти України ще з 2014 року під час агресії РФ на сході України, зокрема спроби закріплення впливу РФ на українських теренах через підтримку лояльних українських політичних середовищ, внутрішньополітичний розкол українського суспільства засобами пропаганди, намагання представити агресію як внутрішній громадянський конфлікт тощо. Після початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну 24 лютого 2022 року використання технологій гібридної війни набуло ще більш широкого використання.

Критично важливим для нормального функціонування населення в сучасних реаліях є інформаційно-комунікаційні технології. Застосовуючи кібератаки, як складову ведення війни, ворог підриває функціонування систем необхідних для забезпечення життя всередині країни. Як повідомляє Європарламент у своєму брифінгу, починаючи з 24 лютого 2022 року поодинокі російські кібератаки ускладнили розподіл медикаментів, харчових продуктів та надзвичайної допомоги. Ці атаки мали різні наслідки – від перешкоджання доступу до основних послуг до крадіжки даних та поширення дезінформації, у тому числі за допомогою технології «дідфейк» [8]. Така технологія була застосована з метою розповсюдити неправдиву інформацію про капітуляцію України, коли на державних сайтах з'явилось відео з виступом Президента України Володимира Зеленського, який оголошує про перемогу Росії. Поняття дідфейк означає глибинне навчання та підробку (*Deep Learning + Fakes*). Відео-дідфейк повністю відтворює людину за допомогою алгоритмів машинного навчання. Розвиток комп'ютерних технологій на базі глибинного навчання дозволяє програмам «вчитися» завдяки штучним нейронним мережам. Методика синтезу зображення працює на основі штучного інтелекту, який поєднує зображення різних людей, накладає одне відео на інше [5].

У цьому контексті цікавою є думка А. Дорошенко про те, що інформаційна війна на сучасному етапі постає у формі мережевоцентричної війни, завданням якої є ідентоцид, тобто

знищення національної державної-громадянської ідентичності країни-суперника до такого стану, коли про нього можна сказати одне – нелюдь і ворог. Ідентоцид полягає у переконанні більшості народу своєї країни, або навіть частини народу супротивника в злих намірах супротивника щодо своїх. Об'єктом такої війни є масова та індивідуальна свідомість. Слід зазначити, що інформаційний вплив може здійснюватися як на тлі інформаційного шуму, так і в умовах інформаційного вакууму [4].

Зважаючи на інформацію, надану у вищезазначеному брифінгу, реакція міжнародної спільноти на такі атаки спричинила посилення захисту даних в інших країнах. 21 березня 2022 року президент США Джо Байден закликав керівників бізнесу в США зміцнювати свої кібероборонні можливості, підкресливши, що використання Росією її повного спектра кіберможливостей становить ризик як для України, так і для інших країн. ЄС вжив низку заходів для підтримки кіберстійкості України та працює над зміцненням власної кіберстійкості [8].

Так, Європарламентом була прийнята Резолюція від 8 червня 2022 року про безпеку в регіоні Східного партнерства та роль спільної безпекової й оборонної політики. Було зазначено про можливість залучення асоційованих країн (України, Молдови та Грузії) в окремі проекти PESCO – програми оборонного співробітництва. У резолюції міститься заклик до вивчення варіантів для посилення кіберспроможностей країн Східного партнерства, а також пропонується започаткувати цивільні кібермісії. Щодо Консультативної місії Європейського Союзу (КМЄС) в Україні, то в резолюції наголошується на необхідності розширення її мандату, включивши до нього питання протидії гібридним загрозам, стратегічної комунікації, цифрових технологій та кібербезпеки [8].

Ще раніше, 11 квітня 2017 року засновано Європейський центр з протидії гібридним загрозам (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats), а саме: кібератакам, пропаганді та дезінформації. Центр організували у Гельсінкі такі країни: США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Швеція, Польща, Фінляндія, Латвія і Литва [2, с. 150].

Крім того, у 2018 році Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) ухвалила резолюцію про протидію гібридній війні. У ній явищами гібридної війни названо кібератаки, фейкові новини, масову дезінформацію, а також наголошено, що гібридна війна спрямована на дестабілізацію в досягненні цілей визначених суспільством. Зазначені заходи є безумовним прикладом стурбованості західних та міжнародних партнерів наявністю гібридних загроз та спрямовані на розроблення відповідних зусиль для протидії їм [2, с. 151].

У своїй статті «Гібридна війна як дискурсивний конструкт» Г. Яворська влучно висвітлює проблему завершення гібридної війни. Так вона вказує на те, що зв'язок концептів перемоги і поразки у фреймі гібридної війни залишається неясним. За правилами «звичайної» війни перемога має бути проголошена спеціальною вербальною дією (подібною до акту оголошення війни). Сторона, що перемогла, декларує закінчення війни, а протилежна сторона визнає себе переможеною. Але цей сценарій в умовах гібридної війни є майже неймовірним. Агресор, який не визнає свою роль як учасника конфлікту і репрезентує себе як миротворця, не передбачає для себе, відповідно, будь-якого визнання поразки. Ще складніше говорити про зміст перемоги й поразки в умовах, коли час і форми завершення гібридного конфлікту залишаються невизначеними [9].

Отже, гібридна війна є одним з поширених типів міжнародних конфліктів на сучасному етапі. У найзагальніших рисах гібридну війну можна визначити як сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. До складових гібридної війни належать традиційні та нестандартні загрози, а саме, тероризм, підривні дії, коли використовуються новітні чи нешаблонні технології для протидії перевазі супротивника у військовій силі. Головними складовими гібридного протистояння є економічна, інформаційна і військова.

Список використаних джерел:

1. Hoffman F. How Marines are preparing for hybrid wars / F. Hoffman // Small Wars Journal. P. 38-42.
2. Лойшин А., Ткач І., Ткач М., Шевчук В. Аналіз та систематизація підходів до розуміння поняття «гібридної війни», *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2026. Vol. 11. №. 1. С. 145-162
3. Годованик Є. В., Русаневич А. Т. Міжнародно-правові проблеми «гібридних» збройних конфліктів у сучасному світі. *Вісник маріупольського державного університету, серія: право*. 2017. № 14. С. 56-68
4. Дорошенко А.С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. No 2(25). С.21-28
5. Сомова О. Що таке дїпфейк, Національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності URL: <https://osvita.diia.gov.ua/news/what-is-a-deepfake> (дата звернення: 03.03.2023)
6. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри, *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, вип. 2 (35), 2016. С.75-79
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/zmishanyj> (дата звернення: 03.03.2023)
8. Пшетачник Я., Тарпова С., Дослідницька група євродепутатів, ЗУ 733. 549 / жовтень 2022 року: *Війна Росії проти України: хронологія кібератак*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733549/EPRS_BRI\(2022\)733549_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733549/EPRS_BRI(2022)733549_XL.pdf) (дата звернення: 03.03.2023)
9. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Strategic priorities*. 2016. № 4 (41). С. 41-48. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/yavorskaya.pdf> (дата звернення: 03.03.2023)

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ООН В КОНТЕКСТІ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ

Фертюк Максим Віталійович

студент групи ПТБ(скфб)-11

Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту

Організація Об'єднаних Націй, державою-засновницею якої виступає Україна, займається різноманітними питаннями у світі, включаючи міжнародний мир і безпеку, захист прав людини, розвиток економіки, охорону навколишнього середовища та багато інших питань. З 2014 року ООН відіграє значну роль у підтримці України. Можемо навести приклади резолюцій Генеральної Асамблеї ООН. Наприклад, 27 березня 2014 р. була ухвалена Резолюція № 68/262 «Територіальна цілісність України» як реакція на «референдум» в АРК, що висловлювала підтримку суверенітету, політичній незалежності, єдності та територіальній цілісності України у її міжнародно визнаних кордонах [1]. Потребує уваги й Резолюція № 71/205 від 19 грудня 2016 р. «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)», якою АРК було визнано тимчасово окупованою територією із згадкою відповідної держави-окупанта [2].

Починаючи з 24 лютого 2022 р. Генеральна Асамблея розпочала новий етап підтримки нашої держави, про що свідчать Резолюції ES-11/1 «Агресія проти України» від 2 березня 2022 р. [3], ES-11/2 «Гуманітарні наслідки агресії проти України» від 24 березня 2022 р. [4]; ES-11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН» від 12 жовтня 2022 р. [5].

Окрім засудження агресивних дій проти України та підтвердження підтримки територіальної цілісності та суверенітету нашої держави, Резолюцією ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпечення відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» від 14 листопада 2022 р. було визнано необхідність створення міжнародного механізму задля відшкодування збитків, що є наслідком відповідної агресії [6].

Важливо зазначити, що 23 лютого цього року Резолюцією ES-11/7 «Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що є основою досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні» Генеральна Асамблея ще раз підтвердила свою прихильність до суверенітету, незалежності, єдності та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також ще раз закликала державу-агресора до негайного, повного і беззастережного виведення збройних сил з території України в міжнародно визнаних кордонах нашої держави [7]. Попри це, маємо констатувати, що резолюції Генеральної Асамблеї ООН мають рекомендаційний характер. Приймати обов'язкові до виконання рішення уповноважена Рада Безпеки ООН, однак постійні члени Радбезу (серед яких є й держава-агресор) можуть ветоувати проект резолюції, що і відбувається у випадку будь-яких ініціатив на підтримку України.

ООН також активно працює з Україною у сфері забезпечення гуманітарної допомоги постраждалому населенню, надає допомогу владі України у сфері захисту прав людини, а також забезпечує незалежне спостереження за ситуацією з правами людини в країні. Однак на сьогоднішній день можна зробити висновок, що діяльність ООН у підтримці України не є досить ефективною. Як зазначає Ольга Іваницька, у Статуті ООН не передбачено конфліктів всередині держави, чи конфліктів більш низького рівня. Таким чином, ефективність ООН у сучасних конфліктах виявилась невисокою. Так саме у Статуті ООН нема таких сучасних визначень, як «міграція», «голод», «навколишнє середовище», не кажучи про такі терміни, як «глобалізація», «регіоналізація» тощо. Відсутнє визначення «тероризму», який сьогодні є міжнародною загрозою [8, с. 124].

ООН не вдалося забезпечити як вирішення конфлікту на території України, так і безпеку, благополуччя жителів зони конфлікту. Проте, Організація продовжує свою роботу в цьому напрямку, сприяючи діалогу між всіма сторонами та надаючи гуманітарну допомогу тим, хто її потребує. Більшість політиків та аналітиків схильні вважати, що ООН є і залишиться найкращим інститутом багатосторонньої дипломатії і важливим показником «глобального управління». Водночас вона потребує негайної адаптації до сучасних безпекових викликів [8, с. 131].

Таким чином, можемо відзначити важливий внесок ООН у наданні гуманітарної допомоги населенню України. Тим не менше, актуалізації та видозмін потребують норми Статуту ООН, а також реформа системи безпеки ООН, яка є предметом обговорення протягом багатьох років.

Список використаних джерел:

1. Territorial Integrity of Ukraine: resolution. UN General Assembly, 27.03.2014. A/RES/68/262. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/767883> (date of access: 28.02.2023).

2. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine): resolution. UN General Assembly, 19.12.2016. A/RES/71/205. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/858544> (date of access: 28.02.2023).

3. Aggression against Ukraine: resolution. UN General Assembly, 02.03.2022. A/RES/ES-11/1. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290> (date of access: 28.02.2023).

4. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine: resolution. UN General Assembly, 24.03.2022. A/RES/ES-11/2. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3966630> (date of access: 28.02.2023).

5. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations: resolution. UN General Assembly, 12.10.2022. A/RES/ES-11/4. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3990673> (date of access: 28.02.2023).

6. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine: resolution. UN General Assembly, 14.11.2022. A/RES/ES-11/5. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481> (date of access: 28.02.2023).

7. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: draft resolution. UN General Assembly, 23.02.2023, A/ES-11/L.7. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4003660> (date of access: 28.02.2023).

8. Іваницька О.П. Проблеми й шляхи трансформації ООН у контексті російсько-української війни. *Політичне життя*. 2022. № 3. С. 120-132.

УГОДА ПРО «НУЛЬОВИЙ ВАРІАНТ» ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Фесюн Ольга Костянтинівна

студентка 3 курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету

8 грудня 1991 року було укладено Мінські угоди, одним із підписантів яких є Україна, про створення Співдружності Незалежних Держав, а також проголошено те, що СРСР, як суб'єкт міжнародного права більше не існує. Розпад Радянського Союзу фактично означав те, що всі країни, що входили до його складу є незалежними. Водночас постало питання розподілу майна, боргів, архівів, територій, тощо. Отже після розпаду РСРС почався процес правонаступництва. Відповідно до Віденської Конвенції про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів, "правонаступництво держав" означає зміну однієї держави іншою в несенні відповідальності за міжнародні відносини будь-якої території [1]. Щодо нормативно- правової бази регулювання процесу правонаступництва, то окрім загально прийнятих віденських конвенцій, щодо правонаступництва (Віденській конвенції про правонаступництво держав відносно договорів від 23 серпня 1978 р., Віденській конвенції про правонаступництво держав відносно державної власності, державних архівів і державних боргів від 8 квітня 1978 р.) Україною було укладено низку двосторонніх та багатосторонніх договорів, для роз'яснення різних питань правонаступництва, а також в Україні діє спеціальний Закон України «Про правонаступництво», та інші підзаконні нормативноправові акти. Довгий час для України не вирішеним залишалося питання активів СРСР за кордоном. У 1994 році Україна та РФ уклали так звану угоду про "нульовий варіант", за яким, відповідно Росія зобов'язалася виплатити українську частку в зовнішньому державному боргу СРСР, станом на 1 грудня 1991 року. А зі своєї сторони Україна мала передати Росії свою частку в активах СРСР за кордоном, станом на 1 грудня 1991 року. Але Верховна рада не ратифікувала ці цей документ. Росія чинила тиск на Україну, та змушувала Україну до підписання угоди про "нульовий варіант", оскільки активи Радянського Союзу (золотий, алмазний фонд, майно за кордоном) значно перевищували борги Радянського Союзу.

У грудні 1991 року було укладено договір Про «Про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів Союзу РСР. Відповідно до ст. 4 цього договору Україні належало 16,37% власності колишнього СРСР [2].

У 1992 році у Бішкеку (столиця Киргизстану) відбулися перемовини, в ході яких була укладена угода про основи взаємин між Україною та Росією. У цій угоді був прописаний пункт 14, у якому чітко йшлося про те, що РФ зобов'язується виділити Україні за кордоном приміщення для посольств і консульств, придатні для виконання цих функцій. Хоч ця угода була укладена, вона ніколи не була імplementована. Росія нічого не виділила нам з тої нашої

частки власності, яка знаходиться за кордоном. У грудні 1994 року в Москві тодішній прем'єр-міністр України Вітольд Фокін підписав із Росією, не маючи належних повноважень, угоду про "нульовий варіант", ВРУ прийняла постанову, що Україна ратифікує цю угоду лише в тому випадку, якщо вона отримає від Росії усі дані, які стосуються активів і боргів Радянського Союзу. Слушною є думки Задорожнього О.В. та Хмельова І.Є., що постанова так і не була виконана, тому і концепція «нульового варіанту» може розглядатися лише як доктринальна теорія або потенційний шлях вирішення проблеми, таким чином ця концепція не підтверджена не на рівні міжнародного звичаю, не на договірному рівні [3]. Україна повідомила всій міжнародній фінансовій спільноті, що не збирається ратифікувати дану угоду. Фактично, угода про «нульовий варіант» не набула чинності. На тлі загострення відносин між Україною та Російською Федерацією, Президент РФ Володимир Путін у пропагандистському фільмі заявив, що Україна нібито повинна віддати РФ свої закордонні активи, через те що Росія свого часу взяла на себе борги СРСР. Слід зазначити, що повної матеріальної оцінки закордонних активів РСРС ніхто не проводив. Серед даних, наявних для широкого загалу, відомо, що у грудні 1991 року алмазний фонд та золотий запас становив 100 мільярдів доларів. Окрім дорогоцінного каміння, закордонні активи СРСР становили ще й валютні фонди та резерви, інвестиції та частка в закордонних банках, нерухома й рухома державна власність СРСР за межами території (не лише приміщення для консульства і посольств, але й літаки, пароплави), а також це борги й фінансові зобов'язання іноземних держав, міжнародних організацій та інших іноземних дебіторів перед СРСР. Якщо говорити про борги та фінансові зобов'язання, то Радянський Союз у грудні 1991 року, був винен іншим державам 96 мільярдів доларів, натомість СРСР інші держави були винні 150 мільярдів доларів.

Активи СРСР значно перевищували борги. Саме тому, інформація про те, що Україна винна щось Росії не відповідає дійсності. Щодо того, яку відповідь Україна має надати на несправедливі обвинувачення Росії, то Україна повинна наполягати на тому, що їй по праву належить 16, 37% власності колишнього СРСР. Російська Федерація повинна виконати взяті на себе зобов'язання за угодою, укладеною у грудні 1991 року, а Україна — вимагати свою частку майна.

Проблема правонаступництва, зокрема України, є актуальною не лише в контексті науки міжнародного права, але й у контексті забезпечення національних інтересів держави. Крім того, Україна, як правонаступниця СРСР має право на повну інформацію про відповідні активи та пасиви на власну частку майна СРСР, а оскільки Росія не надає такої інформації, це означає, що вона порушує правові зобов'язання надані нею при розподілі активів. Не можна вірити пропагандистській політиці РФ, і заявам про те, що нібито Україна, погоджувалася на «нульовий варіант», оскільки це є дезінформацією. За всю історію України, ВРУ двічі відмовлялася від ратифікації даної угоди, оскільки вона суперечить інтересам нашої країни.

Отже питання правонаступництва України щодо державних є невирішеним, воно стоїть на паузі з 1991 року і в умовах сучасно політичної ситуації воно навряд чи буде вирішене в найближчий час, але Україна має наполягати на своєму і не піддаватися оману з боку західного сусіда.

Список використаних джерел:

1. Віденська Конвенція про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів від 08.04.1983 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU83K04U?an=286>

2. Договір « Про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів Союзу РСР від 04.12.91р. / URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU91302?an=452213>

3. Задорожній О.В., Хмельова І.Є. Вчені записки Тавричного національного університету ім. В.І. Вернадського, серія «Юридичної науки». Т. 27 (66). 2014. №2. С. 9-12 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pitannya-pravonastupnitstva-u-zv-yazku-zprripinennyamisnuvannya-srsr-analiz-kontseptsiyi-nulovogo-varianta/viewer>

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Хоптинський Артур Юрійович

студент групи ПР(мб)-922 Хмельницького кооперативного фахового коледжу
Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту

Міжнародне гуманітарне право (надалі – МГП) – це галузь міжнародного публічного права, яка застосовується під час збройних конфліктів. Безвідповідальність сторін конфліктів, що проявляється у недотриманні правил ведення війни, нехтуванні нормами МГП, призводить до суттєвих складнощів у реалізації зазначених норм. У зв'язку з чим є вкрай актуальним дослідження ефективності норм МГП в аспекті дослідження діяльності Організації Об'єднаних Націй (надалі – ООН) та Міжнародного Комітету Червоного Хреста (надалі – МКЧХ).

ООН була створена у 1945 році шляхом підписанням Статуту Організації з метою збереження міжнародного миру та безпеки, а також сприяння співробітництву між державами у різних сферах. Задля досягнення визначених цілей ООН та держави-члени діють на основні наступних принципів: суверенної рівності членів, сумлінного виконання зобов'язань, розв'язання міжнародних суперечок мирними засобами, утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування тощо [1, с. 3]. ООН проводить роботу з урегулювання конфліктів та забезпечення міжнародного миру та безпеки, організовує співпрацю з міжнародними трибуналами, які займаються розглядом порушень міжнародного гуманітарного права. Деякі ж науковці справедливо зазначають, що прийшовши на заміну Ліги Націй, якій так і не вдалося вберегти людство від Другої світової війни, ООН також акцентувала увагу на необхідності позбавити майбутні покоління лиха війни. Однак існуючі механізми забезпечення миру виявилися неідеальними [2, с. 137].

Міжнародний Комітет Червоного Хреста є незалежною організацією, метою якої є надання допомоги пораненим та хворим у війнах та конфліктах, а також забезпечення захисту їх прав та гідного поводження. МКЧХ був створений у 1863 році та вважається найстарішою міжнародною гуманітарною організацією, ідея створення якої для надання допомоги пораненим на полі бою належала Анрі Дюнану. МКЧХ є засновником Міжнародного Руху Червоного Хреста, основне завдання якого – забезпечення дотримання положень Женевських конвенцій 1949 р. про захист жертв збройних конфліктів та Додаткових протоколів до них 1977 рр [3, с. 50]. Гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, добровільність, єдність, універсальність – ці сім Основоположних принципів підсумовують етику Руху і лежать в основі його діяльності, спрямованої на допомогу постраждалим під час збройних конфліктів, стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій [4]. Організація забезпечує підтримку і захист прав людини у своїх гуманітарних проектах, таких як допомога біженцям та переселенцям, відновлення родинних зв'язків, захист жінок та дівчат, які стали жертвами насильства та багато інших.

Обидві організації прагнуть захистити права людини під час конфліктів, співпрацюють для досягнення зазначених цілей. ООН та МКЧХ здійснюють спільні заходи задля запобігання порушень МГП, включаючи захист дітей від військових конфліктів та бойових дій, боротьбу з торгівлею людьми, заборону використання хімічної та ядерної зброї (діяльність з останнього питання не має належної ефективності, зважаючи на наявність у відкритому доступі доказів використання в Україні державою-агресором забороненої Женевськими конвенціями зброї). ООН та МКЧХ здійснюють моніторинг ситуації у зонах конфліктів, аналізують інформацію та надають рекомендації урядам з метою запобігання порушень гуманітарного права та покращення ситуації у зонах конфліктів.

Окремо акцентуємо увагу на важливому для нашої держави питанні щодо повернення власних громадян. Важливо зазначити, що 23 лютого цього року Резолюцією ES-11/7

«Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що є основою досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні» Генеральна Асамблея закликала до повного обміну військовополоненими, звільнення всіх незаконно затриманих осіб та повернення всіх інтернованих та насильно переміщених та депортованих цивільних осіб, включаючи дітей [5]. Актуальність цього питання підтверджується статистичними даними, оприлюдненими Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини: з 24 лютого щонайменше 2 мільйони 800 тисяч українців були вимушені виїхати чи були депортовані на територію РФ [6]. Попри це, маємо констатувати, що резолюції Генеральної Асамблеї ООН, на відміну від тієї ж Ради Безпеки, мають рекомендаційний характер, а тому подібні заклики залишаються недієвими.

Також піддається критиці й діяльність МКЧХ. Відповідно до ст. 126 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р. делегатам Міжнародного комітету Червоного Хреста дозволено відвідувати всі місця, де можуть знаходитися військовополонені, дозволено розмовляти з військовополоненими. Документ про призначення цих делегатів подають на затвердження державі, що тримає в полоні військовополонених, яких мають намір відвідати [7]. Втім, представники МКЧХ далеко не завжди отримують можливість відвідати українських військовополонених на тимчасово окупованих територіях. Особливої гучності зазначена дискусія отримала після подій в Оленівці, коли в МКЧХ пояснили, що не можуть примусово отримати доступ до місця ув'язнення чи інтернування, куди їх не допускають [8]. Доречно процитувати Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Дмитра Лубінця: «Вони не намагаються тиснути на країну, яка не виконує Женевської конвенції. Отже, мандат не виконується. Тут або ви міняєте свою роботу, свої підходи, або ви зникаєте» [9].

Таким чином, можемо зробити висновок, що хоча міжнародне гуманітарне право має важливе значення для захисту цивільного населення, поранених, хворих і військовополонених, дії міжнародних організацій можуть бути недостатніми або неефективними, через що зазначені категорії не отримують необхідної допомоги та захисту. Тому важливо зосередити увагу на поліпшенні роботи міжнародних організацій в цій сфері, а також на посиленні заходів щодо захисту цивільних осіб та тих, хто припинив брати участь у збройних діях.

Список використаних джерел:

1. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. New York: United Nations. 2015. 128 p.
2. Реньов Є.В. УВКБ ООН: міжнародно-правовий статус та аналіз окремих аспектів діяльності в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 2. С. 136-140.
3. Грушко М.В., Музика В.В., Федорова Т.С., Владишевська В.В. Міжнародне гуманітарне право: навч.-метод. посіб. / за ред. О.В. Бігняка. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. 136 с.
4. Основоположні принципи Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Офіційний сайт Міжнародний Комітету Червоного Хреста. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2022/06/Fundamental-principles-UKR.pdf> (дата звернення: 28.02.2023).
5. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: draft resolution. UN General Assembly, 23.02.2023, A/ES-11/L.7. United Nations Digital Library System. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4003660> (date of access: 28.02.2023).
6. 2 мільйони 800 тисяч українців були вимушені виїхати чи були депортовані в РФ. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/2-miljoni-800-tisyach-ukrayinciv-buli-vimusheni-viyihati-chi-buli-deportovani-v-rf-informacijnij-marafon-do-mizhnarodnogo-dnya-prav-lyudini (дата звернення: 28.02.2023).
7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. 12.08.1949. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153?find=1&text (дата звернення: 28.02.2023).

8. Russia-Ukraine international armed conflict: ICRC asks for immediate and unimpeded access to all prisoners of war. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/ukraine-russia-icrc-asks-immediate-and-unimpeded-access-to-all-prisoners-of-war> (date of access: 28.02.2023).

9. Омбудсмен не знає, яких українських полонених відвідав МКЧХ: «Вони не повідомили». Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lubinets-cherwoniy-khrest/32170391.html> (дата звернення: 28.02.2023).

ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВИ

Черненко Марина Василівна

студентка 1-го курсу магістратури

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Визначною для формування сучасного права міжнародної відповідальності є подія, що відбулася з 26 червня по 08 серпня 1945 року – лондонська конференція, у процесі якої досягнуто домовленості про створення Міжнародного військового трибуналу. Також було опрацьовано його статут (Constitution of the International military tribunal). Статут містив три види злочинів, що мали наслідком індивідуальну відповідальність вищих посадових осіб держави: злочини проти миру, військові злочини та злочини проти людяності [1]. Відповідно, фізичні особи визнавалися суб'єктами протиправних дій. Фізичні особи можуть відповідати за агресивні дії і такі, що до них прирівнюються: за злочини проти законів та звичаїв війни, за застосування заборонених видів зброї, геноцид, расову дискримінацію, апартеїд та ін. [2, с. 483].

11 грудня 1946 року Генеральна Асамблея ООН Резолюцією A/RES/95 (I) підтвердила принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу та висвітлені у вироку Трибуналу [3]. Особливе значення мало визнання принципу, у відповідності до якого особа, яка вчинила діяння, що визнається злочином відповідно до міжнародного права, виступала у якості глави держави або відповідального державного чиновника. Цей статус не звільняв цю особу від відповідальності за міжнародним правом (ст. 7 розділу II «Юрисдикція та загальні принципи» Статуту Трибуналу).

Поряд з цим принципом у міжнародному праві існує поняття «іммунітет». Зазначена категорія у нормативних актах не визначена. На 59-й сесії (2007 р.) Комісія міжнародного права ООН (як допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН) постановила включити до своєї програми роботи тему «Іммунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції» та призначила спеціального доповідача. Пізніше, на 3586-му засіданні 03 червня 2022 року Комісія отримала та розглянула доповідь Редакційного комітету (A/CN.4/L.969), і прийняла в першому читанні проекти статей про імунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції, а також на засіданнях 3604 – 3609 (проходили з 29 червня по 03 серпня 2022 року) Комісія прийняла коментарі до зазначених проектів статей. 03 серпня 2022 року на засіданні 3609 Комісія вирішила передати проекти статей через Генерального секретаря урядам для висловлення коментарів і зауважень з проханням надати їх до 01 грудня 2023 року, про що також було наголошено в резолюції, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 07 грудня 2022 року (A/RES/77/103).

Документ (проект) Комісії містить 18 статей та названий «Іммунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції». У міжнародному праві розрізняється юрисдикція держави та юрисдикція міжнародна. Міжнародна юрисдикція передбачає підсудність певної категорії справ міжнародним органам. Даний вид юрисдикції реалізується

шляхом певного обмеження державного суверенітету. Цей фактор зумовлює те, що для визнання юрисдикції будь-якого міжнародного органу необхідна явно виражена згода відповідної держави. У пунктах а) та б) статті 2 визначені поняття «*посадова особа держави*» – будь-яка окрема особа, яка представляє державу чи здійснює державні функції, та відноситься як до діючих, так і до колишніх посадових осіб держави; «*діяння, вчинене в офіційній якості*» – будь-яке діяння, вчинене посадовою особою держави при здійсненні державної влади.

Проекти статей 3-6 визначають осіб та сферу охоплення імунітетів *ratione personae* та *ratione materiae*. Так, особистим імунітетом користуються глави держав, глави урядів та міністри закордонних справ (лише протягом терміну їх повноважень). Такий імунітет охоплює всі діяння вказаних осіб, що вчинені у приватній чи офіційній якості, до або протягом їх повноважень. У свою чергу функціональним імунітетом наділені посадові особи держави, які виступають як такі (конкретний перелік Комісією не наведений, оскільки він може різнитися залежно від національної правової системи). При цьому цей імунітет стосується лише діянь, скоєних у офіційній якості і він продовжує існувати після того, як такі особи перестають бути посадовими особами держави.

Важливо, що припинення імунітету *ratione personae* не стосується застосування норм міжнародного права, що стосуються імунітету *ratione materiae*. Відповідно, особи, які користувалися особистим імунітетом, строк повноважень яких закінчився, продовжують користуватися імунітетом щодо діянь, вчинених в офіційній якості протягом строку таких повноважень.

У статті 7 проекту функціональний імунітет не застосовується щодо наступних злочинів щодо міжнародного права: злочину геноциду; злочинів проти людяності; військових злочинів; злочину апартеїду; тортур; насильницького зникнення. Наведені вище процесуальні положення та гарантії застосовуються щодо будь-якого здійснення кримінальної юрисдикції державою суду щодо посадової особи іншої держави.

Викладене вище вказує на те, що на сьогодні відсутній уніфікований підхід до розуміння та регламентації інституту міжнародно-правової відповідальності вищих посадових осіб держав за скоєння злочинів. Разом із тим, у 2022-2023 рр. активізується робота по формуванню достатньої нормативної бази для міжнародно-правової регламентації цього інституту.

Список використаних джерел:

1. Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Charter of the International Military Tribunal. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp#art1> (last accessed: 16.02.2023)
2. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підруч. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
3. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Підтвердження принципів міжнародного права, признаних Статутом Нюрнберзького трибунала. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/209872?ln=ru> (дата звернення: 16.02.2023).

ГІБРИДНА ВІЙНА – ВИКЛИК ХХІ СТОЛІТТЯ

Шихненко Анна Олександрівна

студентка 2 курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державний торговельно-економічний університет

Коли світ після Другої світової війни об'єднався, він хотів лише одного – миру, адже як сказав Кофі Аннан, колишній Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй (ООН): «ООН з'явилася на світовій арені, щоб стати інструментом забезпечення миру та зниження ризику повторення трагедії Другої світової війни». На жаль, прояви агресії в світі є й зараз.

Агресія – це застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави. Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р., «війна – це стан конфлікту, що виникає між державами, і який веде до застосування зброї між ними» [1].

Факт того, що конфлікти не зникли, є очевидним, адже приклади воєн є закарбованими в пам'яті людства: Корейська війна (1950-1953 рр.), Ізраїльсько-арабські війни (1948-1949, 1956, 1967, 1973 рр.), Громадянська війна в Сирії (з 2011 р.), конфлікт на сході України (з 2014 р.), що з 2022 р. переріс в повномасштабну війну, яка триває й досі.

Згідно з Женевськими конвенціями збройний конфлікт є відкритим насильством між військовими силами двох або більше держав або між державою та невизнаним збройним формуванням на її території. Визначення збройного конфлікту включає у себе використання зброї, що веде до смерті або тяжких поранень людей, а також знищення майна. Існує досить велика кількість видів збройних конфліктів: зовнішні, внутрішні, конфлікти, що виникли в боротьбі за незалежність та інші. Потрібно відмітити, що конфлікти також можна поділити на: міжнародні та неміжнародні; кожен із цих видів має свої особливі риси. Дж. Догерті та Р. Пфальцграф у своїй теорії підходу до конфлікту розглядали поняття «міжнародний конфлікт» як суперечку між двома або більше суб'єктами міжнародного права, що може мати військовий або невійськовий характер. Досить влучно поняття «неміжнародний конфлікт» було визначено Г. Гассером: «неміжнародний збройний конфлікт є збройною конфронтацією, яка має місце на території держави між урядом, з одного боку, і збройними повстанськими групами, з іншого. Іншим випадком є розпад всієї структури державної влади в країні, у результаті чого різні групи ведуть одна із одною боротьбу за владу» [2]. Отже, збройний конфлікт може мати міжнародний характер (з участю двох або більше держав) або національний характер (зі зіткненням збройних формувань у межах території однієї держави).

Принципово підкреслити, що також міжнародні конфлікти можуть існувати в двох формах: відкритій та закритій. Відповідно, відкрита форма це – відкрите протистояння, закрита – навпаки, коли боротьба прихована.

Хоча терміни «війна» та «збройний конфлікт» подібні за значенням, вони не зовсім однакові. Під збройним конфліктом розуміється будь-який конфлікт із застосуванням зброї між двома чи більше державами, державою та неурядовою організацією або між неурядовими організаціями, де можливе застосування зброї. Відповідно, війна – це особливий тип збройного конфлікту, який передбачає значні ресурси та координацію на високому рівні влади. Наслідки війни зазвичай дуже тяжкі, включаючи загибель людей, знищення майна та порушення прав людини. Тому, хоча збройний конфлікт може включати військові дії, він не завжди може перерости до рівня війни, яка є найсерйознішою формою збройного конфлікту [3].

З плином часу конфлікти почали набувати нових рис, змінились засоби та методи їх ведення. Таким чином, у XXI ст. з'явився такий вид воєн – як гібридний. Насправді, досить важко однозначно установити поняття «гібридна війна», адже в міжнародному праві є різні тлумачення даного поняття в залежності від контексту використання.

Застосування міжнародного права до гібридних воєн є складним завданням через те, що такі конфлікти зазвичай не мають чіткої ідентифікації сторін та місця ведення бойових дій, тому міжнародному праву потрібно адаптуватися до нових форм бойових дій та викликів, які вони створюють. Замість цього, міжнародне право використовує терміни, які відображають окремі елементи гібридної війни та застосовує вже існуючі норми, що були створені для врегулювання класичних воєн: Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр., Женевські конвенції 1864-1949 рр., Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. та інші відповідні документи.

Важливість вирішення цієї проблеми полягає у тому, що цей вид конфліктів стає все поширенішим у світі та може спричинити серйозні загрози для безпеки та стабільності в різних

регіонах. Але все ж, деякі науковці та експерти дали визначення гібридної війни в контексті міжнародного права. Наприклад, дослідники з Організації Північноатлантичного договору (НАТО) визначають гібридну війну як складний метод або сукупність методів ведення війни, що включає в себе не тільки військові, але й невійськові засоби та дії, які спрямовані на досягнення мети, що полягає у підриві політичної та економічної стабільності опонента [4].

Термін «гібридна війна» може варіюватись, його використовують також для кваліфікації атак із застосуванням ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформаційних технологій, тероризму; тому це один з найскладніших видів воєн [5]. Отож, у цілому, прийнято вважати, що до засобів ведення гібридних воєн входить: інформаційна війна, кібератаки, економічний тиск, збройні та терористичні дії тощо.

Важко не зазначити наскільки великим є вплив проявів гібридної війни на світ та міжнародну безпеку, адже особливістю є те, що гібридна війна зачіпає не лише військову сферу, а й комплексно впливає на суспільство, тобто викликає зміни та наслідки для населення: погіршення рівня його життя, підрив економіки в державі та довіри до держаних лідерів, розкол та протиріччя в сфері культури, релігії та іншого. Однак, проблеми можуть виникати не лише на національному рівні держави, гібридна війна може викликати напруженість у міжнародних відносинах та впливати на довіру до держав та їхніх лідерів. Існує велика загроза терористичних актів, як засобів гібридних воєн, тому що вони можуть мати значні наслідки для глобальної безпеки через їх потенціал до ескалації конфліктів і дестабілізації міжнародної стабільності.

Фактично, гібридна війна відрізняється від класичної наступним: може здійснюватися, як в комплексі з військовими діями, так і без них; противник довгий час може застосовувати методи прихованої діяльності для досягнення своїх цілей; може бути менш очевидною та складнішою для виявлення; може не мати фізичного характеру; противник може здійснювати дії, як на території противника, так і на власній території.

Одним з найяскравіших прикладів гібридної війни може виступати – війна РФ проти України, яка вже триває 9-й рік, адже все почалось ще в 2014 р., коли незрозумілі люди, названі «зеленими чоловічками», без військових знаків з'явилися в Криму і неправомірними діями анексували півострів. Невдовзі на сході України, знову таки, незрозуміла група озброєних осіб захопили окремі райони Луганської та Донецької областей, стверджуючи, що прагнуть незалежності. Дана війна розпочалась із анексії Криму, пороте має тривалий характер, що вилився в повне збройне протистояння. Ці події та багато таких дій, які з того часу приписують РФ – від кібератак до вбивств за кордоном, інформаційна війна, втручання у вибори на Заході – були названі формами «гібридної війни», ці прояви здійснюються й зараз, але набули небаченої сили та жорстокості, від якої страждає вся Україна та її громадяни [6].

Тероризм, ще один із методів ведення гібридних воєн. РФ неодноразово здійснювала терористичні акти на теренах України, починаючи з ракетних атак по цивільних цілях, закінчуючи спробами знищення енергосистеми країни, проте це не все, усі дії РФ вже дано набули рис геноциду, результатом якого стали масові поховання та катування українців.

Гібридні війни – це проблема XXI століття, адже мають відмінності, які не передбачені в міжнародному праві. Особливі складнощі щодо цього питання виникають в сфері дії міжнародного гуманітарного права (МГП), яке регулює поведінку у збройних конфліктах з метою захисту цивільних осіб та обмеження страждань. Оскільки гібридна війна може включати різні форми впливу та протистояння, не завжди можна однозначно визначити межі застосування МГП. Адже відсутність формального визнання воюючих сторін часто робить неможливим визначення конфлікту та меж зони його бойових дій, відповідно важко класифікувати дії, що здійснюються в гібридній війні як напад, а ще складніше класифікувати його за напад на цивільне населення. Крім того, у гібридній війні визначити винну сторону конфлікту може бути непростим завданням, оскільки він охоплює кілька учасників і немає чіткої структури. Це може ще більше ускладнити процес визначення того, хто саме порушує

міжнародне право, і відповідних заходів, які необхідно вжити для його захисту. Неefективність міжнародного права в забезпеченні захисту від гібридної війни може бути пов'язана з постійно мінливим і динамічним характером цієї форми конфлікту, який постійно модифікується за допомогою сучасних технологій і методів, що ускладнює його прогнозування. Таким чином, для міжнародної спільноти вкрай важливо постійно вдосконалювати та адаптувати свої стратегії для боротьби з гібридними загрозами.

Проте, ми не можемо стверджувати, що світ не бореться з гібридними війнами. Організація Об'єднаних Націй та її дочірні організації, включаючи Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Європейський Союз, відіграють вирішальну роль у підтримці глобальної безпеки та просуванні глобального миру. Вони здатні виявляти гібридні загрози в міжнародному масштабі та реагувати на них: НАТО розробляє стратегії для її протидії та підтвердила свою готовність захищати своїх членів від гібридних загроз, встановила центральний пункт із протидії гібридним загрозам, який співпрацює з різними національними урядами та іншими міжнародними організаціями; Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) відіграє життєво важливу роль у підтримці глобальної безпеки та сприянні миру, маючи спеціалізовані механізми для виявлення та протидії гібридним загрозам у різних частинах земної кулі. Спеціальна місія ОБСЄ в Україні покликана стежити за ситуацією в східній частині країни та активно виявляти та реагувати на гібридні загрози, такі як військові дії та пропагандистські кампанії.

Отже, брак точного розуміння та відповідної реакції на гібридну війну може призводити до значних наслідків для глобальної безпеки та стабільності, що робить це питання першочерговим завданням для міжнародної спільноти. Водночас відсутність чіткого визначення гібридної війни в міжнародному праві ускладнює застосування міжнародного гуманітарного права в таких конфліктах, що підкреслює необхідність додаткових розслідувань цього питання для забезпечення ефективного захисту прав людини та зменшення страждань у збройних протистояннях. Адже часто гібридні війни набувають рис латентних (невідкритих) конфліктів і ми можемо припустити, що триваюча українсько-російська війна має також і гібридний характер, адже очевидно, що гібридна війна – це не тільки бойові дії, але і битва економік, конфлікт способів життя і мислення, змагання систем державного управління, поєдинок ресурсів, перспектив та боротьба ідеологій, а не лише повномасштабне вторгнення. Вона має за мету зменшити економічну потужність та геополітичний вплив її супротивників, тобто все те, що здійснює РФ проти України.

Відповідно, відсутність чіткого визначення поняття «гібридна війна» може призводити до різного тлумачення цього явища, невчасного запобігання та невірною регулювання таких конфліктів, неналежного прийняття рішень щодо покарання винних у злочинах. Тому необхідно розробити термінологічне визначення даного поняття, що допоможе створити комплекс механізмів боротьби з даним явищем, розпізнання та припинення його на ранніх стадіях, допоможе зберегти мир, безпеку та права людини на міжнародному рівні.

Розвиток суспільства потребує відповідного розвитку системи кваліфікації злочинів та визначення відповідальності за них. Це важливо для забезпечення справедливості та протидії агресорам, які використовують гібридні методи війни.

Таким чином, вивчення гібридних війн є надзвичайно важливим питанням сьогодення для міжнародної безпеки та стабільності, тому необхідно повністю дослідити походження гібридних війн, етапи, механізми їх розвитку та стратегії. Оскільки дане явище включає в себе не лише юридичний аспект, а й політичний, економічний, соціальний та інформаційний аспекти, фахівці з різних галузей, включаючи наведені сфери, повинні працювати разом для розробки комплексів захисту, попередження гібридних воєн та вдосконалення всієї системи міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX). *United Nations* -

- Office of Legal Affairs*. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html> (date of access: 27.02.2023).
2. GASSER H.-P. INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AN INTRODUCTION. URL: <https://icrcndresourcecentre.org/wp-content/uploads/2016/03/EnglishTotal.pdf> (date of access: 01.03.2023).
3. Geneva Conventions and their additional protocols. *LII / Legal Information Institute*. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/geneva_conventions_and_their_additional_protocols (date of access: 27.02.2023).
4. Bilal A. NATO Review - Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote. *NATO Review*. URL: <https://cutt.ly/F8y33YU>
5. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний і сучасний виміри. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Popovych_Kateryna/Hibrydna_viina_iak_suchasnyi_sposib_vedennia_viiny_istorychnyi_ta_suchasnyi_vymiry.pdf (дата звернення: 24.02.2023).
6. What is hybrid war, and is Russia waging it in Ukraine? *The Economist*. URL: https://www.economist.com/the-economist-explains/2022/02/22/what-is-hybrid-war-and-is-russia-waging-it-in-ukraine?gclid=Cj0KCQiA3eGfBhCeARIsACpJNU8w5f5WD1mdmNAqaNVE_lttL7YYlw0V7Diy92rVWuq6JLPukSEjgdwaAvlAEALw_wcB&gclid=aw.ds (date of access: 24.02.2023).
7. hybrid warfare – Eurodefense Network. *Eurodefense Network*. URL: <https://eurodefense.eu/tag/hybrid-warfare/> (date of access: 24.02.2023).

РЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОНТРАБАНДИ ТОВАРІВ У ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ, З ОГЛЯДУ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ І ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Шульга Віолетта Віталіївна

здобувач магістерської ОПП «Міжнародне комерційне право», 5 курсу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Незаконне переміщення товарів, є серйозною та нагальною проблемою сьогодення, яка негативно впливає на економічні та соціальні інтереси держав. Контрабанда є одним з найпоширеніших та небезпечних злочинних явищ в зовнішньоекономічній сфері, так в Україні в 2022 р. рівень нелегальної тютюнової продукції сягнув 19.9%, а оцінка несплачених податків у бюджет України у 2022 р. становить 19 141 431 085 гривень [10]. Явище контрабанди має міжнародний характер, адже стосується щонайменше двох країн, які несуть збитки через незаконне переміщення товарів через їх митні кордони, та як наслідок має вплив на всі внутрішньо-економічні, а також зовнішньоекономічні процеси та відносини в світі, що відповідно потребує певних міжнародних (колективних) зусиль для протидії. Наразі, боротьба з контрабандою є глобальним пріоритетом для підвищення доходів бюджету від оподаткування, для країн, які використовують такі заходи протидії контрабанди, як: - криміналізація контрабанди товарів у великих розмірах; - електронні технології у процедурах митного оформлення, наприклад: повне сканування транспорту з використання стаціонарних скансистем; передача повноважень з обробки інформації митних сканерів до департаменту таргетингу та аналізу ризиків; застосування GPS-замків на маршрутах слідування транспорту до митниць [11].

Для України рекриміналізація контрабанди в великих розмірах є актуальним питанням для реалізації євроінтеграційних прагнень, адже 23.06.2022 р. Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС. Подальша підготовка до членства передбачатиме завершення суттєвих трансформацій всіх сфер суспільного життя, зокрема митної [12].

З метою розвитку міжнародного співробітництва в галузі митної справи та підвищення

рівня ефективності боротьби з порушеннями митного законодавства, 23.05.2000 р. Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09.06.1977 р. та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї [13]. Станом на сьогодні Конвенція нараховує 52 держави-учасниці (2 підлягають ратифікації). Наприклад Конвенцію підписали такі країни, як Італія у 1983 р., Австралія у 1986 р., Фінляндія у 1985 р., Ісландія у 1978 р. та ін. [1].

Відповідно до ст. 1 Конвенції «порушення митного законодавства – це будь-яке порушення або спроба порушення митного законодавства». В свою чергу, термін «митне шахрайство» визначається, як порушення митного законодавства, за допомогою якого особа вводить митні органи в оману і, таким чином, уникає, повністю або частково, сплати імпорتنих або експортних мит та податків, чи виконання заборон і обмежень, встановлених митним законодавством, або отримання будь-яку вигоду в порушення митного законодавства. Поняття «контрабанда» означає митне шахрайство, що полягає у переміщенні товарів через митний кордон у будь-який прихований спосіб [1].

Згідно із положеннями Конвенції були сформульовані поняття контрабанди та переміщення через митний кордон України поза митним контролем в національному законодавстві. Відповідно до ст. 201 Кримінального Кодексу України (далі- ККУ) «Контрабанда - це переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» [2]. Згідно із ст. 482 Митного Кодексу України переміщення через митний кордон України поза митним контролем визначається, як переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем, тобто поза місцем розташування митного органу або поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей, або з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем посадовими особами митного органу. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені Митним кодексом, настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність [9].

У ході ретроспективного аналізу змін у ККУ, щодо визначення кваліфікації контрабанди як злочину, було з'ясовано, що після виникнення міжнародних зобов'язань щодо взаємної адміністративної допомоги у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства, був скасований Кримінальний кодекс Української РСР та прийнятий 05.04.2001 р. новий Кримінальний кодекс України [2]. В першій редакції ККУ «контрабанда» визначалась, як переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України. Каралось таке правопорушення позбавленням волі на строк від 3 до 7 років з конфіскацією предметів контрабанди. Контрабанда товарів вважалась вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у 1000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, що в свою чергу що дорівнює 50% однієї мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць), встановленої законом на 1 січня звітного податкового року (90 гривень) [4]. Таким чином, станом на 2000 р. неоподатковуваний мінімум доходів громадян становив 45 гривень.

Відповідно до ст. 201 ККУ в редакції 01.01.2011 р., контрабанда визначалась, як переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з

приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України. Контрабанда товарів вважалась вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у 1000 і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян станом на 01.01.2011 р. становив 470 гривень 50 копійок [2]. Тобто, суттєвих змін у кримінальному законодавстві за ці роки не відбулось.

На підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 р. було скасовано поняття «контрабанда товарів у великих розмірах» [5]. Відповідно до цього Закону ст. 201 ККУ мала таку редакцію: «Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, - карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди [3]. Тому, починаючи з 2012 р. і до тепер, товари, які перетинають кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю не вважаються контрабандою та не є злочином.

Аналіз зарубіжного законодавства дає змогу визначити, що в європейських країнах серед основних чинників, що позитивно впливають на зменшення контрабанди залишається саме кримінальна відповідальність за даний злочин. Відповідно до Директиви ЄС № 2017/1371 від 05.07.2017 посилено відповідальність за контрабанду та наголошено про встановлення мінімального кримінального покарання за злочини, вчинені фізичними особами, що шкодять фінансовим інтересам ЄС. Так, за контрабанду у великих розмірах, передбачається 4 роки позбавлення волі або інше покарання не пов'язане із кримінальним покаранням, якщо контрабанда була вчинена в розмірах, які не перевищують 10 000 євро [8]. В деяких державах ЄС встановлена сувора кримінальна відповідальність за контрабанду, зокрема в Італії, Литві, Польщі, Румунії, Швеції, Німеччині, Угорщині та ін. В Австралії за товарну контрабанду передбачений штраф, кратний п'яти, або 1000 штрафних одиниць, а також позбавлення волі на строк до 10 років. У Великій Британії контрабанда товарів розглядається як небезпечний злочин, за який передбачається тюремне ув'язнення до 7 років та ін. [7]. Окремо, щодо контрабанди в країнах ЄС, необхідно зазначити, що контрабанда тютюнових виробів є найпоширенішою серед видів контрабанди.

На нашу думку, цінним з огляду міжнародної практики боротьби з контрабандою товарів у великих розмірах є досвід Австралії, яка зазнає збитків від нелегального переміщення сигарет та вжила низку суворих заходів. Окрім внесення змін до режиму ввезення сигарет, було запроваджено кримінальну відповідальність за товарну контрабанду у великих розмірах. До 2012 р. Митний кодекс передбачав за контрабанду товарів покарання у вигляді штрафу, трикратному від суми несплачених податків, або 1000 штрафних одиниць, проте у 2012 р. була посилена відповідальність за контрабанду тютюнових виробів - замість штрафу у трикратному розмірі від суми несплачених податків, передбачений штраф, кратний п'яти, або 1000 штрафних одиниць, а також введено новий вид покарання - позбавлення волі на строк до 10 років. Генеральний прокурор Нікола Роксон висловила думку, що грошові штрафи не є ефективним стримуючим фактором, оскільки велика їх частина просто не сплачується, а також позбавлення волі за контрабанду тютюнових виробів - більш точно відображає серйозність злочину і забезпечує більш ефективне стримування злочинців. Так,

Прикордонна служба Австралії затримала понад 630 тон нелегальних тютюнових виробів [7]. З огляду на досвід Австралії можна стверджувати про ефективність криміналізації контрабанди товарів в великих розмірах, а міри покарання є суворими, проте дієвими.

Щодо контрабанди товарів, зокрема, тютюнових виробів, в Україні, необхідно зазначити, що нелегальний ринок, а саме сегмент електронних сигарет, швидко зростає. На кінець 2022 р. більше 50% електронних пристроїв та сумішей для паління ввезені до України контрабандою. Через це, за розрахунками експертів, збитки через контрабанду сягають 300 мільярдів гривень на рік що недоотримав державний бюджет України. З них понад 100 мільярдів – внаслідок неефективної роботи митниці [6]. Таким чином, можна зробити висновок, що для вдоволення євроінтеграційних прагнень України, успішного отримання статусу члена ЄС, виконання міжнародних зобов'язань та наближення до європейських стандартів необхідна рекриміналізація контрабанди товарів в великих розмірах в національному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926#Text (дата звернення: 02.03.2023).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів» від 23.04.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5420&conv=9> (дата звернення: 02.03.2023).
4. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
6. Зеленський, контрабанда і «бойова сокира». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyi-kontrabanda-i-boiova-sokyrarnbo/31188315.html> (дата звернення: 02.03.2023).
7. Боротьба з контрабандою сигарет: досвід Австралії і уроки для України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/09/3/677451/> (дата звернення: 02.03.2023).
8. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами від 05.07.2017 № 2017/1371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-17#Text. (дата звернення: 02.03.2023).
9. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
10. Тіньовий ринок тютюну дещо скоротився після рекордного показника дослідження. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/1/696589/> (дата звернення: 02.03.2023).
11. Цього року в Україні запустять електронну акцизну марку. URL: <https://investory.news/cogo-roku-v-ukraini-zapustyat-elektronnu-akciznu-marku/>. (дата звернення: 02.03.2023).
12. Резолюція Європейського Парламенту про статус кандидата для України, Республіки Молдова та Грузії (2022/2716 (RSP)) від 23.06.2022 № P9_TA(2022)0249. URL: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250614/0136_1259089_Resolution_on_granting_candidate_status.pdf (дата звернення: 02.03.2023).

13. Указ Президента України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї» від 23.05.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/699/2000#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Шульга Дар'я Олександрівна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У сучасному світі під впливом швидкоплинності процесів та змін багато аспектів зазнали значного впливу та трансформації. Так, і дві основні тенденції XXI століття – інтеграція у правовій та економічній областях міждержавних відносин та тісно пов'язана з цим процесом глобалізація призводять до оновлення погляду на роль міжнародно-правових принципів і перегляду деяких з них.

Незважаючи на той факт, що деякі принципи права у своєму первинному вигляді виникли достатньо давно, характерним є те, що навіть наприкінці XX століття відбувалося зростання кількості держав, які відносять загальновизнані принципи й норми міжнародного права до основ своєї національної правової системи. Світове співтовариство, що постійно розвивається, вимагає й від міжнародного права відповідних еволютивних змін і адаптації до сьогоднішніх потреб суспільства.

Філософія міжнародного права дозволяє відшукати природу його принципів, їхнє місце у міжнародному правопорядку, як одного з найважливіших аспектів у його соціальній дійсності [1, с. 42].

Для розгляду питання про актуальність принципів міжнародного права перш за все варто звернутися до двох концепцій, сформованих у правовій доктрині, – теорії позитивізму та теорії природного права.

Згідно з першою концепцією, що побудована на засадах визнання вихідної ролі писаного права, принципи права – це ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються у змісті правових норм та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства.

Відповідно до другої концепції, яка бере початок від ідеї існування певного визначального природного стану речей, принципи права розуміють як керівні ідеї, об'єктивно властиві праву, відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставлять до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів та визначають зміст і спрямованість правового регулювання, відображають найважливіші закономірності соціально-економічної формації [3, с. 42].

Позитивістський напрямок традиційно вважають більш науковим і об'єктивним. На підтримку ідеї зв'язку загальних принципів міжнародного права і природно-правової концепції простежується із загальними принципами права визнаними цивілізованими націями, закріпленими як джерело міжнародного права у п. 1 ч. «с» ст. 38 Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй та можливістю Міжнародного Суду ООН вирішувати справи *ex aequo et bono* на підставі власних переконань щодо міжнародної справедливості згідно з п. 2 ст. 38 Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй [4, с. 11].

Розглядаючи питання актуальності принципів міжнародного права під кутом зору природного права, можна дійти висновку: «...що ціннісна ідея, закладена в основу природно-правового розуміння, – це система принципів, прав, цінностей, наявність яких не залежить від волі суб'єктів» [2, с. 77]. Саме така «природність» принципів міжнародного права є одним з основних факторів, що зумовлюють їх незмінну актуальність та важливість для всієї системи

міжнародного права та міжнародних відносин, зокрема.

Наступним аспектом, який забезпечує незмінну актуальність принципів міжнародного права на нашу думку є безпосередньо функції, які вони виконують. Різні наковці тлумачать цей перелік функцій принципів міжнародного права дещо по різному. У зв'язку із цим викликає цікавість узагальнююча позиція В.Г. Буткевича, який стверджує, що у сучасній доктрині міжнародного права усі позиції науковців, щодо функцій принципів міжнародного права можна звести до трьох основних поглядів:

- 1) зведення функцій основних принципів міжнародного права до функцій міжнародного права в цілому;
- 2) виокремлення функцій основних принципів міжнародного права;
- 3) деталізація функцій міжнародного права [5, с. 94].

Шляхом аналізу міжнародно-правових принципів можна дійти висновку, що їх безпосередня функція полягає у зміцненні існуючої системи міжнародних відносин і сприянні її подальшому логічному розвитку. Оскільки принципи міжнародного права визначають основи взаємодії суб'єктів міжнародного права, закріплюючи їх основні права та обов'язки, то слід визнати, що вони покликані також забезпечувати комплекс загальнолюдських цінностей та інтересів, серед яких співробітництво, мир та права людини.

Варто зазначити, що досліджувати основні принципи міжнародного права необхідно у безпосередньому зв'язку із загальними принципами права визнаними цивілізованими націями, розглядаючи їх як суміжні проте не тотожні категорії, що мають як спільні так і відмінні риси. Аналізуючи особливості загальних принципів права визнаних цивілізованими націями також необхідно констатувати, що вони мають вплив не тільки на міжнародне право але й на право Європейського Союзу та національне право більшості держав, що свідчить про універсальний характер зазначених принципів і навіть про певну спорідненість між згаданими правовими системами та врегульованими ними правопорядками.

Основні принципи міжнародного права, у свою чергу, виступають підґрунтям системи джерел міжнародного права та окремих галузей міжнародного права, завдяки чинному імперативу про те, що міжнародні нормативно-правові акти не повинні суперечити принципам міжнародного права і мають створюватися у чіткій відповідності до останніх.

Отже, підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що принципи міжнародного права зважаючи на специфіку їхнього історичного виникнення та розвитку, «природність», та функціональну складову залишаються і ймовірніше за все залишатимуться актуальними.

Окрім того, принципи міжнародного права, які розглядаються доповнюють і підтримують один одного, так як одні принципи створюють умови для застосування інших. Зауважимо також, що на сучасному етапі розвитку принципи міжнародного права не припинили своєї еволюції, вони як природно правові норми міжнародного права продовжують розвиватися та утверджуватися як базові норми міжнародного співіснування людства.

Список використаних джерел:

1. Задорожна С. М. Загальні принципи міжнародного права: еволюція та сучасність : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. 360 с.
2. Київець О. В. Джерело міжнародного права як природно-правова категорія. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 76-81.
3. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40- 43. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/40.pdf
4. Задорожна С. М. Природно-правова природа основних принципів міжнародного права. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського (м. Одеса, 2-3 листопада 2012 р.)*. Одеса, 2012. С. 10-13.
5. Широкова-Мурараш О. Г. Про особливості розуміння основних принципів міжнародного права у сучасному світі. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2008. Т. 77. С. 93-96.

ПРОТИДІЯ АГРЕСІЇ ЯК ЗЛОЧИНУ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Шульгін Володимир Дмитрович

студент 3 курсу юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Останніми роками світова спільнота стикається з ростом числа конфліктів, які супроводжуються агресивними діями, такими як анексія територій, розгортання військ та втручання в суверенітет інших країн. Ці дії призводять до порушення міжнародного права і загрози безпеці всього світу. Протидія агресії стає все більш актуальною і потребує вдосконалення міжнародного законодавства та механізмів захисту від таких дій. Тому вважаємо за доцільне проаналізувати агресію як злочин міжнародного характеру з точки зору міжнародного права та визначення шляхів ефективної протидії агресії.

З визначенням поняття злочину агресії у Римському статуті Міжнародного кримінального суду було усунуто прогалину в міжнародному кримінальному праві та створює необхідні міжнародно-правові підвалини для притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні цього міжнародного злочину [1]. Акт агресії – застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний із Статутом Організації Об'єднаних Націй (ООН) [2].

Зазначимо, що міжнародні злочини – це найбільш тяжкі і небезпечні порушення принципів і норм міжнародного права миру і безпеки [3]. Правове регулювання протидії агресії в міжнародному праві зазвичай проводиться з огляду на низку міжнародних договорів та рішень міжнародних судів. Основні засади правового регулювання протидії агресії містяться в Статуті ООН, який є ключовим міжнародним документом з цієї проблематики.

Згідно із частиною 4 статті 2 Статуту ООН, учасники мають утримуватися від загрози або застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, або в будь-який інший спосіб, який не відповідає цілям ООН [4]. Детальніше правове регулювання протидії агресії було розроблено на 10-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН у 1974 році, де було прийнято резолюцію «Протидія застосуванню сили проти державної незалежності та територіальної цілісності держав» [5].

Крім того, були прийняті Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них 1977 року, які містять норми про захист населення та цивільних об'єктів в разі збройного конфлікту. Додатковий протокол II, зокрема, регулює питання про захист населення в разі неінтернаціональних збройних конфліктів [6].

Протидія агресії як злочину міжнародного характеру вимагає належного розуміння та визначення його кримінальної відповідальності перед міжнародним судом. У міжнародному праві існує практика розгляду справ щодо злочину агресії у міжнародних судових органах. Одним із найважливіших міжнародних судових органів, який займається розглядом справ про злочини агресії, є Міжнародний кримінальний суд (МКС). Згідно з Римським статутом, який є основою діяльності МКС, агресія є одним з чотирьох злочинів, що підлягають юрисдикції суду [2].

Крім МКС, існують інші міжнародні судові органи, які займаються розглядом справ про злочини агресії. Наприклад, Міжнародний трибунал з прав людини, Європейський суд з прав людини та Міжнародний суд ООН. Загалом практика МКС та інших міжнародних судових органів є досить молодою, і вона продовжується залежно від розвитку правової бази та змін у міжнародному праві.

Для протидії агресії на міжнародній арені існує необхідність у дотриманні і розвитку міжнародного права та співпраці між державами. Можна виділити декілька гіпотез щодо шляхів протидії агресії як злочину міжнародного характеру.

Перша гіпотеза. Підвищення рівня міжнародно-правових механізмів реагування на такі

дії. Це може бути досягнуто шляхом зміцнення міжнародних договорів та угод, які регулюють відносини між державами, а також підвищення рівня співпраці та координації між державами, що дозволить швидко та ефективно реагувати на акти агресії. Основна мета – це розробка і втілення в життя міжнародно-правових механізмів, які б забезпечували відповідальність держав за вчинення агресії.

Варто передивитись підходи до регулювання безпеки і миру, розвивати цей напрям. Важливим є збільшення уваги міжнародного співтовариства до запобігання агресії, у тому числі шляхом збільшення фінансування міжнародних організацій та програм, що спрямовані на забезпечення міжнародної безпеки. Національні правові системи також повинні бути готові протидіяти агресії, зокрема, шляхом прийняття відповідних законодавчих актів та найголовніше забезпечення контролю за їх виконанням. Таким чином, зміцнення міжнародно-правового режиму та співпраці міжнародного співтовариства є ключовим для протидії агресії. Зазначена гіпотеза потребує негайної реакції від міжнародної спільноти.

Друга гіпотеза. Використання економічних санкцій як засобу протидії агресії. Такі санкції можуть бути направлені на позбавлення агресора фінансової, економічної, технічної та іншої підтримки з боку інших країн, що може значно послабити його позицію та змусити відмовитися від дій, які ведуть до агресії. Крім того, економічні санкції можуть також відігравати превентивну роль як засоби тиску на потенційного агресора.

Застосування економічних санкцій стосовно держав, які здійснюють агресію, має на меті зменшення їх здатності до дій військового або іншого характеру, шляхом обмеження доступу до ресурсів, що необхідні для розвитку військових потужностей, а також до міжнародних ринків та інвестицій. Крім того, застосування економічних санкцій може сприяти політичній та економічній ізоляції держави-агресора, що може зменшити підтримку з боку міжнародної спільноти.

Однак використання економічних санкцій має свої обмеження та ризики. Вони можуть призвести до непередбачуваних економічних наслідків та негативно вплинути на населення держави-агресора, зокрема на економічний розвиток та соціальну ситуацію. Крім того, економічні санкції можуть стати приводом для згортання дипломатичних та торговельних відносин між державами.

Третя гіпотеза полягає в підвищенні свідомості та освіченості населення щодо проблем агресії та злочинів міжнародного характеру. Це може бути досягнуто шляхом проведення освітніх кампаній, розповсюдження інформації про такі проблеми у медіа, а також сприяння формуванню світогляду, який базується на дотриманні міжнародного права та повазі до суверенітету інших держав.

Дана гіпотеза передбачає, що якщо громадяни будуть більш свідомими та освіченими щодо міжнародного права та порушень міжнародного миру, то це зменшить ймовірність виникнення нових випадків агресії та допоможе протидіяти вже існуючим. Для реалізації цієї гіпотези необхідно проводити різноманітні освітні заходи, які спрямовані на збільшення рівня інформованості населення про міжнародне право, особливості його дотримання та порушення. Ці заходи можуть бути спрямовані на різні аудиторії, включаючи школярів, студентів, журналістів, державних службовців та інших зацікавлених осіб.

Наприклад, можуть бути проведені лекції, семінари, тренінги та інші освітні заходи, що спрямовані на збільшення інформованості про міжнародні відносини та роль міжнародного права у забезпеченні світового миру. Також можна проводити кампанії у соціальних мережах та засобах масової інформації для залучення більшої кількості людей до дискусій та обговорень на тему міжнародного права та порушень міжнародного миру. Для реалізації цієї гіпотези також необхідно забезпечити доступність інформації про міжнародне право та міжнародні відносини для всіх зацікавлених осіб.

Четверта гіпотеза. Поліпшення системи попередження конфліктів, яка базується на тому, що більшість збройних конфліктів починається з помилкового сприйняття ситуації та

неправильного аналізу інформації. Тому одним із методів протидії агресії є покращення системи попередження конфліктів та управління кризами.

Ця гіпотеза передбачає наступні можливі шляхи протидії агресії: 1) розвиток дипломатичних зусиль. Урядам та міжнародним організаціям слід зосередитися на здійсненні дипломатичних зусиль з метою запобігання конфліктів та врегулювання існуючих. Такі зусилля мають базуватися на співпраці та довірі між країнами та здатності належним чином розуміти потреби та інтереси інших сторін; 2) уряди та міжнародні організації мають створити плани дій та механізмів реагування на можливі конфлікти; 3) покращення розвідки та аналітики. Збільшення своїх зусиль у зборі та аналізі інформації, що може вказувати на можливі конфлікти та загрози безпеці.

Зважаючи на складність проблеми агресії як злочину міжнародного характеру, необхідне застосування комплексного підходу до вирішення проблеми. Для досягнення успіху у протидії агресії слід поєднати різні засоби і методи.

Таким чином, на основі зазначених вище гіпотез про можливі шляхи протидії злочинній агресії можна зробити наступні висновки. 1) Протидія агресії на міжнародній арені вимагає від держав дотримання міжнародних правових норм і створення ефективних механізмів для їхнього захисту. 2) Одним з можливих шляхів протидії агресії як злочину міжнародного характеру є розширення правового регулювання національних та міжнародних механізмів, що дозволить ефективніше притягати до відповідальності тих, хто порушує міжнародно-правові норми. 3) Застосування економічних санкцій може бути засобом протидії агресії як злочину міжнародного характеру, але вони повинні бути добре продуманими і цілеспрямованими, щоб не нашкодити цивільному населенню та не порушувати міжнародне право. 4) Підвищення свідомості та освіченості населення може стати важливим чинником в протидії агресії, адже це може допомогти підтримувати міжнародну солідарність та мир на світовій арені. 5) Поліпшення системи попередження конфліктів може запобігти виникненню агресії та зменшити кількість конфліктів на міжнародній арені, що сприятиме збереженню миру і стабільності в світі.

Отже, протидія агресії як злочину міжнародного характеру вимагає комплексного підходу та спільних зусиль всієї міжнародної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Базов О. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві. *Публічне право*. 2018. № 1 (29). С. 123–133.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rome-Statute.pdf> (дата звернення: 27.02.2023).
3. Дранчук Л. Міжнародні злочини: правова природа та проблеми класифікації. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 149–154.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй: Статут від 26.06.1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 27.02.2023).
5. Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974: Про визначення агресії. URL: [http://undocs.org/A/RES/3314%20\(XXIX\)](http://undocs.org/A/RES/3314%20(XXIX)) (дата звернення: 27.02.2023).
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція від 18.08.1949 № 995_153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 27.02.2023).

ЗМІСТ

Гавриленко Олександр Анатолійович ВОЄННІ ЗВИЧАЇ МОСКОВИТІВ ОЧИМА ШВЕДСЬКОГО ДИПЛОМАТА ПОЧАТКУ XVII СТ. ПЕТРА ПЕТРЕЯ ДЕ ЕРЛЕЗУНДА	3
Голубєва Вікторія Олегівна СВОБОДА ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ, ЯК СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	6
Гутник Віталій Володимирович ОСОБЛИВОСТІ РЕВІЗІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ	8
Дракохруст Тетяна Вікторівна, Бегман Тетяна ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	10
Камінська Наталія Василівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	13
Кресін Олексій Веніамінович ТЛУМАЧЕННЯ ХАРАКТЕРУ ПОВНОВАЖЕНЬ ТА АКТИВ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН МІЖНАРОДНИМ СУДОМ ООН	16
Крисаченко Валентин Семенович ДЕРЖАВА І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ПОШУК СИНЕРГЕТИКИ ВЗАЄМОДІЇ	19
Лісовська Лідія Степанівна, Сидорович Ярослав Мар'янович ДО ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ НАКЛАДАННЯ САНКЦІЙ НА РЕЗЕРВИ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ РОСІЇ	22
Орлов Юрій Володимирович ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТУ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ	25
Перепьолкін Сергій Михайлович ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ РОЗУМІННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	29
Проневич Олексій Станіславович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	32
Сироїд Тетяна Леонідівна КОНЦЕПЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	36
Тарасов Олег Володимирович ЮРИДИЧНІ МІФОЛОГЕМИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ТА БОРОТЬБА З НИМИ	38
Фалалєєва Людмила Григорівна ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОКУПАЦІЇ У КРИМСЬКОМУ ВИМІРІ: ЗАСТОСОВНІСТЬ ТЕОРІЇ НА ПРАКТИЦІ	41
Шамрасва Валентина Михайлівна ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА РАДА ЄВРОПИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	46
Александров В'ячеслав Михайлович СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ	49

Батраченко Тетяна Сергіївна МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ	50
Брацук Іван Зіновійович ДО ПИТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ПРАВОВОГО ПЛЮРАЛІЗМУ» В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	53
Варунц Лариса Дмитрівна ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ ЯК ФОРМА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ	55
Васильєв Сергій Володимирович СПІВВІДНОШЕННЯ НАДНАЦІОНАЛЬНОГО ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА	57
Войціховський Андрій Васильович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	59
Грабинський Михайло Ігорович РЕПУТАЦІЙНА СКЛАДОВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	62
Гудзь Тетяна Іванівна, Шевченко Вікторія Олександрівна ТЕРОРИЗМ ЯК ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	65
Гузенко Олена Павлівна РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ В УПРАВЛІНСЬКОМУ ЦИКЛІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	67
Зубарева Антоніна Євгенівна РЕАЛІЗАЦІЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ	69
Кадала Віталій Віталійович ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК БАЗОВИЙ СЕГМЕНТ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ	73
Маланчук Тетяна Василівна, Черненко Валерія Олександрівна ПРАВОВИЙ СТАТУС БЕЗВІСТИ ЗНИКЛОЇ ОСОБИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	75
Ніколаєва Майя Іванівна, Кадук Наталя Іванівна ВІДНОСИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З НАТО В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	78
Невара Лілія Михайлівна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	80
Пашенко Євген Миколайович ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ	84
Павко Яна Анатоліївна МІЖНАРОДНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ В ЛУГАНО ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ В УКРАЇНІ	86
Передерій Олександр Сергійович АКТИ «М'ЯКОГО ПРАВА» У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	88
Радченко Олександр Іванович ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВ З ПРИНЦИПОМ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ І НАЦІЙ	90
Реньов Євген Владиславович РАДА БЕЗПЕКИ ООН: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ	93

Савченко Віктор Олександрович ПРОБЛЕМАТИКА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ	95
Славко Анна Сергіївна ПРАВА ЛЮДИНИ В ПРАКТИЦІ СУДУ ЄС З МІГРАЦІЙНИХ ПИТАНЬ	98
Стрілець Богдан Васильович ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ РИНКІВ КРИПТОАКТИВІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	101
Тітов Євген Борисович ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЕРХОВНОГО ПРЕДСТАВНИКА ЄС З ПИТАНЬ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ	105
Фігурний Юрій Степанович, Шакурова Ольга Владиславівна РОЛЬ УКРАЇНОЗНАВСТВА У ВПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСВІТНІЙ ТА ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕОГОЛОШЕНОЇ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	107
Філіпська Наталія Олександрівна ДОМЩИД – ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ	111
Філяніна Людмила Анатоліївна ПРОПАГАНДА АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ & ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	114
Фомін Павло Вікторович ВНУТРІШНІЙ МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СУПЕРЕЧОК ЛІГИ НАЦІЙ	116
Фоміна Ліна Олександрівна ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ХАРЧУВАННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	118
Яворський Ярослав Тадейович ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ СПРАВИ ПРОКУРОРОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	121
Воєводін Ігор Сергійович ВИЗНАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗДОРОВЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ НА МІЖНАРОДНОМУ УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	124
Закурдаєва Ольга Володимирівна ПОЗИЦІЯ КИТАЮ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЛІКТІ	127
Шкаріна Альона Леонідівна ЩОДО ПРОЦЕДУРИ ВІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	131
Бегунц Армен Олегі ІМУНІТЕТИ ВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (СПІВВІДНО- ШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО Й МІЖНАРОДНОГО РІВНІВ РЕГУЛЮВАННЯ)	133
Берестень Артем Валерійович СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ	135
Варнавська Кароліна Андріївна ПРАВОВІ ОСНОВИ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ	138
Гладкий Андрій Олегович ПІДТРИМКА ЖЕРТВ ТЕРОРИЗМУ НА МІЖНАРОДНОМУ УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ	140

Гришаков Максим Володимирович ФОРУМ З ДОТРИМАННЯ ПРИРОДООХОРОННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА УПРАВЛІННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: КОМПЕТЕНЦІЯ, СТРУКТУРА	142
Зверєва Катерина Сергіївна СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК МОЖЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	144
Кардаш Олена Володимирівна РОЛЬ БЮРО З ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ ОБСЄ	146
Корольова Анна Анатоліївна РОЛЬ ТА МІСЦЕ ENTSO-E В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПИ	149
Левченко Юрій Вікторович ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ СЛУЖБ ВНУТРІШНЬОГО НАГЛЯДУ ЩОДО ЗАБОРОНЕНОЇ ПОВЕДІНКИ	152
Мартюхіна Наталія Олександрівна ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВАХ ЗАХИСНИХ ОРГАНІВ	155
Псьота Тетяна Володимирівна СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ» ТА «ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ»	158
Шукюров Тархан Юсіф огли ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКИМИ СУДАМИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	160
Бацінко Олена Анріївна ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ	163
Біла Діана Вікторівна ПРОБЛЕМАТИКА ЗАПОБІГАННЯ ОБІГУ КОНФЛІКТНИХ АЛМАЗІВ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КІМБЕРЛІЙСЬКОГО ПРОЦЕСУ	166
Бондар Тетяна Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ СПІЛЬНОГО ТРАНЗИТУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	169
Булах Олександр Сергійович ПРОБЛЕМА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ВЕТО В РАДІ БЕЗПЕКИ ООН ЯК ВИКЛИК МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ	172
Бурмаченко Анастасія Федорівна ВАЖЛИВІ КРОКИ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	176
Буткова Ірина Василівна РОЛЬ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ 1949 РОКУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	180
Василенко Софія Миколаївна ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ НАДАННЯ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	182
Григорян Мері Рафіківна ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	186
Домачук Андрій Володимирович ШЛЯХИ СПРОЩЕННЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО	

СТАНУ	188
Жакун Анастасія Олексіївна ЄВРОПЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ З ПИТАНЬ ЮСТИЦІЇ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС	192
Коваленко Владислав Віталійович РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	194
Козир Євгенія Михайлівна МІЖНАРОДНА ЗЛОЧИННІСТЬ: АКТУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ	196
Красник Вікторія Михайлівна ЕКОЦИД В УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	199
Крутий Віталій Ігорович ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ В СФЕРІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	201
Левчинська Тетяна Сергіївна ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ: АНАЛІЗ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	203
Піскун Дар'я Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОСИН УКРАЇНА – НАТО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	206
Поліщук Дар'я Володимирівна ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	209
Сипало Микита Артемович ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ	212
Сомова Дар'я Павлівна ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ	214
Стецишин Христина Романівна ГІБРИДНІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	216
Фертюк Максим Віталійович АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ООН В КОНТЕКСТІ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ	219
Фесюн Ольга Костянтинівна УГОДА ПРО «НУЛЬОВИЙ ВАРІАНТ» ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	221
Хоптинський Артур Юрійович ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	223
Черненко Марина Василівна ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВИ	225
Шихненко Анна Олександрівна ГІБРИДНА ВІЙНА – ВИКЛИК ХХІ СТОЛІТТЯ	226
Шульга Віолетта Віталіївна РЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОНТРАБАНДИ ТОВАРІВ У ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ, З ОГЛЯДУ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ І ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ	230
Шульга Дар'я Олександрівна АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	234
Шульгін Володимир Дмитрович ПРОТИДІЯ АГРЕСІЇ ЯК ЗЛОЧИНУ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ	236

Наукове видання

**Актуальні проблеми міжнародного права:
Всеукраїнська науково-практична конференція
(Харків, 10 березня 2023 року):
збірник матеріалів**
за ред. Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленка, В. М. Шамраєвої

Комп'ютерне верстання: В. М. Шамраєва

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.